

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

WYDAWANY PRZEZ POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

T R E Ś Ć

T. Kotarbiński: Garstka wspomnień o Stanisławie Leśniewskim. — J. Sikora: Johann Gottfried Herder. — J. Szrednicki: Nowy fizykalizm. — Recenzje i sprawozdania. — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapisy bibliograficzne. — Wiadomości bieżące.

TOM XXIV

NUMER 3-4

T O R U Ń 1 9 6 6

WYDANE Z ZASIŁKU POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Komitet Redakcyjny
Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor:
Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji:
Leon Gumański

Adres Redakcji i Administracji: Toruń, Uniwersytet, Zakład Logiki
Rachunek czekowy PKO Toruń, nr 24-9-170
Cena tomu w prenumeracie 80 zł — Cena niniejszego zeszytu 50 zł

SPIS RZECZY

	str.
Tadeusz Kotarbiński, Garstka wspomnień o Stanisławie Leśniewskim	155
Jan Sikora, Johann Gottfried Herder (1744—1803)	165
Jan Szrednicki, Nowy fizykalizm	173
Recenzje i sprawozdania	179
Zdzisław Cackowski: Problemy i pseudoproblemy (H. Moese), s. 179.	
Katharina Kanthack: Nicolai Hartmann und das Ende der Ontologie (M. Pieczyński), s. 181. Cornelio Fabro: Participation et causalité selon S. Thomas d'Aquin (L. Regner), s. 183. Henry G. van Leeuwen: The Problem of Certainty in English Thought 1630—1690 (S. Bryksa), s. 188.	
J. L. Austin: Sense and Sensibilia (T. Witwicki), s. 190. Anthony Kenny: Action, emotion and will (T. Witwicki), s. 192. Paul Fraise et Jean Piaget: Traité de Psychologie Experimentale (T. Witwicki), s. 195. G. Schlesinger: Method in the Physical Science (W. Sztumski), s. 196. Gottfried Martin: Allgemeine Metaphysik. Ihre Probleme und ihre Methode (L. G.), s. 199.	
Autoreferaty z odczytów i wykładów	203
Janusz Sztumski: Czynniki wyznaczające myślenie człowieka, s. 203.	
Henryk Moese: Moralność a praca naukowa według Descartesa i Bolzana, s. 205. Antoni Korcik: Najwcześniejsze ośrodki logiki matematycznej w Rosji, s. 208. Janusz Sztumski: Środowisko geograficzne a myślenie, s. 212. Tadeusz Witwicki: Założenia psychologii dawniej i dziś, s. 214.	
Janusz Sztumski: Autorytet i prestiż, s. 219. Henryk Borowski: Współczesne kierunki etyczne w Anglii i Ameryce, s. 222. Kazimierz Wiliński: Etyka i antropologia Helwecjusza. W 250 rocznicę urodzin, s. 224. Witold Michałowski: Definicja prawdy w „Dialektyce” Abelarda, s. 226.	
Przegląd czasopism	229
Studia Filozoficzne, s. 229a. The British Journal for the Philosophy of Science, s. 229b. Dialectica, s. 230a. Filosofia, s. 231a. Filozofska Mis'l, s. 231b. Filozofskie Nauki, s. 233a. Iyyun, s. 234b. The Journal of Aesthetics and Art Criticism, s. 235a. The Journal of Philosophy, s. 235b. Logique et Analyse, s. 236b. Magyar Filozófiai Szemle, s. 236b. Mind, s. 237b. Otázky Marxistickéj Filozofie, s. 238a. The Philosophical Review, s. 238b. Philosophy and Phenomenological Research, s. 239a. Philosophy of Science, s. 240a. Revue Internationale de Philosophie, s. 242a. Revue Philosophique, s. 242a. Revue Philosophique de Louvain, s. 242b. Revista di Filosofia Neo-Scolastica, s. 243b. Science & Society, s. 244a. Voprosy Filosofii, s. 244b. Zeitschrift für philosophische Forschung, s. 246a.	

RUCH FILOZOFICZNY

Kwartalnik założony przez

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

wydawany przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne

Komitet Redakcyjny: Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor: Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji: Leon Gumański

*

KAZIMIERZ TWARDOWSKI

20 X 1866 — 11 II 1938

*niniejszym wspomnieniem Polskie Towarzystwo
Filozoficzne i Redakcja Ruchu Filozoficznego
czczą setną rocznicę urodzin swego założyciela,
niezapomnianego nauczyciela wielu pokoleń
i organizatora życia filozoficznego w Polsce*

*

Tadeusz Kotarbiński

Garstka wspomnień o Stanisławie Leśniewskim

Wspomnienia? Raczej strzępy wspomnień. Wszystko, co można było odtworzyć z notat, przepadło z kretesem w pożodze siedziby profesorskiej przy ulicy Brzozowej 12 w Warszawie na przełomie sierpnia i września roku 1944. Wdowa po Stanisławie Leśniewskim, pani Zofia z domu Prewysz-Kwinto, córka właściciela majątku Kimborciszki w Braślawskim, dziś też już nieżyjąca, nie przekazała mi żadnych materiałów. Pozostają, jako źródło wspomnień, własne pamięciowe obrazy zdarzeń minionych, o blasku i zarysach przyćmionych mgłą narastającej nieustannie dawności, obrazy w strzępach zachowanych nie wedle jakowegoś wyboru najznamienniejszych włókien cennego historycznie gobelinu, lecz pstrokaczna sterczących kapryśnie, powyrywanych z całości tak, jak to potrafi czynić pamięć sobie pozostawiona. Dziwimy się, i słusznie, fantastycznym jej swawolom: zaprzepaszcza ona nieraz to, co rzeczowo ważne,

utrwała błahe — z pozoru przynajmniej — drobiazgi. Ale musimy jej zaufać, skoro inni świadkowie — osoby i dokumenty — grzeszą nieobecnością.

Zastosujemy się do rady, którą ów człowiek sam głosił: jeżeli masz coś porządnie opowiedzieć, trzymaj się chronologicznego następstwa wydarzeń. Wedle tego porządku prehistoria poprzedza historię. Zacząć tedy wypada nie od pierwszych kontaktów, lecz od tego, co było przedtem, a znane jest tylko z relacyj. Leśniewski był ścisłym, co do dnia niemal, rówieśnikiem profesora Władysława Tatarkiewicza i moim. Wszyscy jesteśmy z tego samego tygodnia, z końca marca i początku kwietnia 1886 r. Miałby więc dzisiaj Stanisław lat 78 i wyobraźnia jakoś z tym nie może się pogodzić, gdyż zachowuje tylko takie związane z jego pamięcią widoki, które okazują oblicze dorodnego mężczyzny w pełni sił i wigoru. Dziarskim był pono zawsze chłopakiem. Urodził się w Rosji, w miejscowości Sierpuchowo koło miasta Iwanowo-Wozniesiensk, gdzieś za Moskwą, jako syn pracującego tam inżyniera. Matka, z domu Palczewska, odumarała go we wczesnym dzieciństwie. Ojciec ożenił się potem powtórnie, również z Polką. Do matki przybranej odnosił się chłopiec z szacunkiem, lecz bez przywiązania, a i z ojcem, dla niego stale życzliwym, nie zawsze łączyła go jednaka serdeczność. Uraz miał w sobie niewątpliwy z racji tego, że macocha, nie matka prawdziwa, sprawowała gospodarkę i pedagogię w domu ojcowskim. A opowiadał nieraz, jak troskliwie ojciec się nim opiekował, np. gdy pewnego razu śrubą zranił się chłopiec w oko (po czym na całe życie pozostało prostokątne rozszerzenie źrenicy), ojcowskiej starannej i energicznej opiece zawdzięczał, że wypadek nie pociągnął za sobą następstw groźnych dla wzroku. Gimnazjum, klasyczne bodaj, kończył na Syberii, chyba w Irkucku. Sztubak to był czupurny, zadziorny. Pewnego razu dyrektor na jakimś wieczorku, przez szkołę urządzanym, zwrócił się do niego per „ty” zamiast per „wy” w nadmiarze paternalnej poufałości (a maturzyści są nader czuli na „godność osobistą”), młodziak wówczas nie omieszkał odwdziaczyć się dyrektorowi tym samym: „podi sam, potancuj!”. Tu już może miejsce na akcent niezbędny dla zrozumienia postaci Leśniewskiego. Był to — przy całej swojej stanowczej i świadomej polskości — w gruncie rzeczy, jeśli idzie o rodzaj duszy, dość typowy i okazowy Rosjanin. Albo skrajne „tak”, albo skrajne „nie”, awersja do półśrodków, wstręt do małostkowości, małości wszelkiej, skłonność do nagłego porywu, gwałtownego zakrętu, radykalnego zerwania komitywy, antypatia żywiołowa do uczuć nieszczerých, pryncypialność i nietolerowanie wyjątków, zdolność i skłonność do prowadzenia dyskusji nieskończonych... To były jego znamiona. Ale wybiegło się może zbyt naprzód, trzeba wrócić do dawnych lat młodzieńczych. Gdy go wypytywano o życie tam, w odległym, egzotycznym wielkim mieście Syberii, nie wiele się człek od niego dowiadywał. Ot na przykład, że każdego mężczyznę nazywa się tam „paria”, a każdą kobietę „diewa”, że wystarczy koszulę w zimie wywiesić na noc za okno, a sam mróz uczyni ją idealnie aseptyczną, że nawet w lipcu macocha okrywała na noc kwiaty na klombie, aby ich przymrozek nie zwarzył, że ładnie tam, bo góry i lasy w pobliżu... A w lasach co? Chodziło się w towarzystwie na grzyby, ale inni tym się zajmowali, on rozmyślał o sprawach pojęciowych, nie mających z grzybobraniem nic wspólnego. Nadeszły lata studenckie, częściowo przynajmniej w Niemczech spędzone, gdzie słuchał Corneliusa i wgryzał się w jego specyficzny me-

lanż pozytywizmu i kantyizmu, z pojęciem przewodnim, które pono miało nazwę „das immanente Ding an sich”. Chodziło, jak się zdaje, o niezmienny układ relacyj, które wiążą w jedno całe bogactwo elementów treści składających się na rzeczywistość. Była chwila, kiedy Leśniewski widział swoją drogę w krainie jakiejś psychologii, ale gdy nagle ukazał się we Lwowie jako nowy przybysz w gronie doktorantów Twardowskiego, książką, którą nosił ze sobą, było dzieło brentanisty Marty'ego pt. *Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie*. Żywił wówczas przeświadczenie, że z początku trzeba sobie zdać sprawę ze znaczeń słów, aby móc potem odpowiedzialnie filozofować. Opowiadano sobie wtedy anegdorki o tym sympatycznym dziwaku, który pała entuzjazmem do idei przekładu owej książki Marty'ego i przesiadując w kawiarniach, każdego spotkanego filozofa zmusza do wnikliwej dyskusji. O czym? O tym, jak w tytule dzieła przetłumaczyć słówko „zur”, by oddać ściśle to, o co chodzi... Bo miał to do siebie ten człowiek, że w każdej chwili żył z jakimś przejmującym go, absorbującym problemem i wszystkich z otoczenia wciągał w wir swego zainteresowania, zupełnie nie licząc się z tym, czym się interesował kto inny. Czasem bywały to jakieś sprawy osobiste. Pamiętam, że pewnego razu, gdy ja miałem na głowie jakiś ważny egzamin, trzymał mnie bez rachuby czasu przy stoliku kawiarnianym, opowiadając o jakiejś takiej sprawie — potrzebował, jak mówią Rosjanie, „duszu otwiesti”. Ale trudno było nie ulegać czarowi tego żywego, promieniającego życiem młodzieńca. Jego spokojny, pogodny sposób obcowania z ludźmi nasuwał porównanie z poczciwym oswojonym niedźwiedziem, nigdy się nie irytującym, bo stale pewnym swej siły. Bogata to była natura, toteż nie brakło wirażów na drogach jej zmagania się z własnym bogactwem. Miał przyjaciela, którego wspominał z sentymentem pełnym szacunku, a który z jakichś nigdy mi nie podanych powodów życie sobie odebrał, opanowanym będąc i absolutnie zrównoważonym do ostatniej minuty. Sam Leśniewski w pewnej chwili postanowił uczynić to samo, dlaczego, tego nigdy nie powiedział. Zakradłszy się do gabinetu chemika, zwędził porcję cjanu potasu i w domu zażył, ale zamach samobójczy się nie udał, choć próba resztek proszku potwierdziła, że był to cjanek nie zwietrzały, w zasadzie śmiertelny. Przygoda znajduje pono wyjaśnienie w tym, że cjanek, zażyty *per os*, uśmierca lub nie uśmierca w zależności od tego, z czym się spotyka w żołądku. Wystarczy podobno zjeść przedtem parę dobrze słodkich ciastek, a trucizna przestanie być trucizną. Jak wtedy było, któż to może wiedzieć. Dość, że po nie udanej próbie skończenia ze sobą Stanisławowi odechciało się taką próbę ponawiać. Inna sprawa: był kiedyś wegetarianinem bodajże ze względów etycznych... Ale pewnego razu postanowił użyć sobie na mięsie i już. Dlaczego tak? — pytałem, sądząc, że usłyszę jakiś wywód, jakieś podanie racji dostatecznej. Nic podobnego: „No tak, byłem jaroszem, ale wtedy od razu przestałem być...”. Przypuszczam, że nastąpił wówczas głęboki przełom: romantyczny, idealistyczny chłopiec, spragniony triumfu walorów moralnych i wyznający jakąś filozofię nierobienia krzywdy nikomu, żadnej istocie żywej — nagle przemienił się w sceptyka, który sobie powiedział, że świata nie przerobi, i postanowił robić to, do czego ma ochotę, uważając wszelkie próby poprawiania świata za dowód naiwności. Ale to jest mój domysł, oparty na późniejszych reakcjach i wypowiedziach Stanisława: Oto wiozą rannych...

„Jakie to przykre, jak smutno, że tak jest... Ale ja wcale nie porywam się do tego, żeby ingerować...” A porywał się i o to, jako młodziak żółto-dzioby... Socjalizm, tak, trzeba do niego przystać... Ale nie żaden pepowski... Co to za socjalizm?! Prawdziwy, to SD., u nas ówczesna Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy... I przyjmował go do partii nie kto inny, tylko sam Feliks Dzierżyński, „gołubinoje sierdce”.

Ale i to już była przeszłość wówczas, gdy Leśniewski, w ostatnich latach przed pierwszą wojną światową, rzucił się z właściwą sobie pasją absolutną w odmęty problematyki filozoficznej. Próbował jakichś przewrotów w stosunku do zasady wyłączonego środka operując narzędziami analizy i krytyki wyrażen języka, w którym filozofowie prowadzą spory u podstaw logiki i teorii poznania etc.

Potem jednak przekreślił to wszystko, odtrącił jako plewę. Bo nastąpił w jego postawie przełom, a tym, co skierowało prąd jego energii umysłowej w innym niż dotychczas kierunku, była bodaj lektura dodatku logicznego dołączonego do dzieła Łukasiewicza pt. *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa*. Ów dodatek — to Łukasiewiczowski wykład pewnej ogólnej teorii przedmiotów, rozdział logistyki, jak wówczas często mówiono, wyłożony metodą symboliczną, ot tak mniej więcej, jak jest wyłożona *Algebra logiki* Couturata. Ależ to jest nie tylko ściślejsze co do metody zapisywania też niż wywody notowane w mowie potocznej, lecz ogólniejsze od dociekań semantycznych — tak rozumował Leśniewski. A przecież problemom i założeniom ogólniejszym należy się pierwszeństwo logiczne. I oto skończył się Leśniewski, komentator i potencjalny tłumacz Marty'ego, narodził się Leśniewski, entuzjastyczny adherent nowoczesnej matematyzującej logiki formalnej. Przełom to był podobny do nelsonowskiego odejścia od pozornie słusznej dyrektywy Locke'a, głoszącej, iż wszelką ontologię winna poprzedzać teoria poznania, gdyż wszelką naukę winna poprzedzać refleksja nad istotą i granicami realizowanej w jej uprawianiu funkcji poznawczej. Toż i sama teoria poznania musiałaby w takim razie mieć chyba siebie za własną poprzedniczkę... Nie, nie, nie tędy droga! Poznanie to sprawa poszczególna... Chcąc uprawiać analizę poznania, trzeba to robić na bazie ontologicznej, zagadnieniom ontologicznym należy się logiczne pierwszeństwo i co więcej — pierwszeństwo czasowe w ich uprawianiu. Z początku bowiem buduje się fundament, a później gmach się na nim stawia. Rzucił się tedy podobnie i Leśniewski w rozszumiałą wir i rozgwar wzbudzonej do wspaniałego rozkwitu logiki matematycznej. A właśnie zabłysł był, o tym czasie mniej więcej, na firmamencie myśli dociekliwej efektowny paradoks Bertranda Russella. Jak wybrnąć z antynomii zawartej w pojęciu klasy klas nie będących własnymi elementami. Wszak nieodparta, zdawałoby się, dedukcja okazuje, że jeśli taka klasa jest własnym elementem, to własnym elementem nie jest, i odwrotnie, a przecież chyba musi bądź być, bądź nie być własnym elementem. I oto zdarzyło się, że Leśniewski (a było to bodaj tuż niemal przed pierwszą wojną światową) podjął się odczytu o antynomii Russella w cyklu odczytów publicznych organizowanych w Warszawie w siedzibie Towarzystwa Psychologicznego. Nie bez sentymentu myślę o zachowanym do dziś pałacyku, który się mieści wewnątrz posesji przy ulicy Pięknej 44, gdzie się koncentrowało współzycie zorganizowane psychologów i filozofów pod egidą nieodżałowanego Władysława Weryhy. Warto by było uchronić ten

domek od rozbioru i przywrócić mu, po remoncie, przeznaczenie zbliżone. Otóż przygotowując się do owego odczytu nasz prelegent w pewnej chwili stwierdził, że obmyślona przezeń krytyka omawianej antynomii zawiera błąd, „leży w gruzach”, jak zwykł był mawiać w podobnych przypadkach. Prawdziwa rozpacz! Za parę godzin odczyt, słuchacze się zejdą, sytuacja grozi kompromitacją. Postanowił tedy maksymalnie wyteńczyć uwagę, pomagając sobie chrupaniem czekolady. A rezultat był taki, że wedle jego własnej diagnozy, z czekolady urodziła się mereologia. Bo czyż nie jest jasne, że chociaż coś, co jest M-em, jest przeto elementem klasy M-ów, jednak bynajmniej nieprawda, że coś, co jest elementem klasy M-ów, samo też musi być M-em z tej racji! A takiego właśnie wadliwego kroku dopuszcza się Russell w konstrukcji swojej antynomii. Błąd to oczywisty, bo weźmy pod uwagę na przykład szachownicę, notoryczną klasę jej własnych pól. Każde pole szachownicy jest jej elementem, elementem klasy jej pól. Ale ta sama szachownica jest też notorycznie klasą ośmiopolowych pasm prostokątnych. Chociaż jednak każde pole naszej szachownicy jest elementem tej szachownicy, a przeto jest elementem klasy owych jej pasm prostokątnych, nie jest ono bynajmniej żadnym z tych pasm! Tak rozwiązując paradoks Russella, Leśniewski opierał się, jak widać, na koncepcji klasy jako przedmiotu będącego całością złożoną z przedmiotów będących jej elementami. Taki przedmiot, z innego punktu widzenia, może być mimo to całością złożoną z innych przedmiotów i te mają również prawo do nazywania się jej elementami. Ten sam tedy przedmiot, np. namacalna deska szachowa, okazuje się zarazem klasą M-ów i klasą N-ów, choć M-y nie są N-ami. Podobnie rozumiana klasa — to klasa w rozumieniu mereologii. A z klasą inaczej rozumianą niechajże sobie Russell i towarzysze uporają się, jeśli umieją. Na razie — prowadzi ona do sprzeczności. Z zarodkiem tedy mereologii w głowie wyjechał Leśniewski do Rosji na czas pierwszej wojny światowej. Tam nauczał matematyki w szkole polskiej, próbując pono częstować malców a limine potężnymi abstrakcjami i uściśleniami. O tym okresie jego życia mogliby zapewne opowiedzieć dość dużo panowie: prof. Wacław Sierpiński i profesor Wojciech Świątosławski, z których pierwszy zwłaszcza mógł z bliska obserwować jego działalność. Tam i w owym czasie Leśniewski sformułował i po polsku ogłosił pierwszy zarys systemu formalnego mereologii, nazywając ją jeszcze wtedy teorią mnogości. Nazwa mereologii dopiero później zaczęła wchodzić w użycie.

Nie będąc z wykształcenia matematykiem i nie przeszedłszy bodaj nigdy w życiu ani kursu rachunku różniczkowego, ani kursu geometrii analitycznej etc. etc., po powrocie do Warszawy niepodległej, jako wżyty już dobrze w logikę matematyczną, przystał do grona młodych matematyków zajmujących się podstawami matematyki. Należeli do nich i rej wodzili Zygmunt Janiszewski (który się świetnie zapowiadał, ale zmarł niebawem) i Stefan Mazurkiewicz. Powołano go wkrótce do Uniwersytetu Warszawskiego. Zaczął się w tej uczelni okres świetności, jeżeli chodzi o podstawy matematyki i logikę matematyczną. Brylowali na katedrach: Sierpiński, Mazurkiewicz, Łukasiewicz, później też Ajdukiewicz. Uczestniczyli w ruchu Kuratowski i Knaster; dzielnie próbowali młodych sił Tarski i Mostowski, i plejada innych. Rosło znaczenie Leśniewskiego. Tu dygresja. Wrócił on z Rosji do cna niejako wyprany z żyłki społecznikowskiej. Ro-

sjan uważał zawsze za naród wielki, ale inteligencję naukową tameczną miał na ogół za epigonów, a stosunki, które panowały w tym kraju, traktował po prostu jako kryminał. Pożerała go natomiast pasja logiczno-myślicielska. Rósł w oczach otoczenia i w oczach własnych. Zbudował własny system rachunku nazw, ochrzciwszy go mianem ontologii. A było to tak. Z dawnych, przedlogistycznych tekstów, jako pokłosie po lekturze początkowych części *Logiki* Milla, zostało w jego pamięci takie oto określenie warunków prawdziwości zdania prostego podmiotowo-orzecznikowego: zdanie takie jest prawdziwe, zawsze i tylko, jeżeli przedmiot oznaczany przez podmiot posiada cechy współoznaczone przez orzecznik. Otóż przełom rewolucyjny polegał na odwróceniu się od cech i od relacji współoznaczania. Wyzbywszy się tych wtrętów, otrzymujemy formułę: zdanie proste podmiotowo-orzecznikowe jest prawdziwe zawsze i tylko, jeżeli przedmiot oznaczany przez podmiot jest przedmiotem oznaczanym przez orzecznik. Łatwo zauważyć, że dodając zastrzeżenie jednostkowości podmiotu, i zapisując całość przy pomocy symboliki logicznej, otrzymuje się wypowiedź, którą Leśniewski przyjął jako jedyny aksjomat ontologii: $a \varepsilon b \equiv \Pi x (x \varepsilon a \langle x \varepsilon b)$. $\Sigma x (x \varepsilon a)$. $\Pi x, y (x \varepsilon a \cdot y \varepsilon a \langle x \varepsilon y)$. W olśnionych oczach kolegów, coraz większym przejętych i dla twórcy, i dla dzieła szacunkiem, rozrastał się, spiętrzał i doskonalił trójgmacz systemu Leśniewskiego: prototypetyka (dział ogólniejszy od rachunku zdań), ontologia i mereologia. Godzi się poświęcić chwilę uwagi metodzie pracy konstruktora tych systemów.

Składały się na nią przede wszystkim niezliczone godziny przesiedziane w domu przy biurku nad papierami z ołówkiem w rękę i przechodzone tamże w stanie najgłębszego zamyślenia. Wszystko w oparach nikotyny. Pomysły i wyniki lubił szlifować w nieskończonych dyskusjach. Nie zdarzyło mi się być świadkiem sporu teoretycznego, w którym Leśniewski nie miał stanowczej przewagi nad przeciwnikiem. Wykładał chętnie i z największą łatwością, ale jak najdalszy był od poświęcania pracy badawczej i odkrywczej dla pracy nauczycielskiej. Był przeświadczony, że dla tego, by dobrze uczyć, trzeba przede wszystkim znać się znakomicie na tym, czego się uczyć zamierza. Cały poza tym kunszt dydaktyczny, to furda... Do znakomitego znawstwa należy myśl znakomicie jasna... Więc, co miał do powiedzenia, to kładł słuchaczom, jak to się mówi, łopata do głowy, nie licząc się z czasem ani z tym, że niejeden wolałby szybciej rwać naprzód. Ale nie nastawiał się na masowego słuchacza, przeciwnie, obcował najchętniej z najfinezyniej inteligentnymi. Nie przygotowywał się gorączkowo do następnego wykładu, ponieważ zawsze z planu poprzednich zostawało dużo materiału, którego się nie zdążyło wziąć na warsztat dydaktyczny, bo tyle czasu poszło na wyjaśnienie kwestji wstępnych.

Wrzało w tej jego wytwórni. Był taki okres, kiedy się uganiało za rekordami w skracaniu aksjomatów. A po innej linii doszło do tego, że nikt oprócz samego autora nie mógł intuicyjnie ująć pewnej tezy tak rozwiniętej i tak wyrafinowanej zapisanej symboliką, iż sięgała zapewne kresu możliwości całościowego odczytania. W ostatniej fazie porwał się był Leśniewski na krytykę słynnego dowodu Gödela, uzasadniającego niezupełność wszelkiego systemu formalnego hipotetyczno-dedukcyjnego, który by zakładał zwykłą arytmetykę liczb całkowitych. Był już bowiem przyzwyczajony do tego, że najwięksi koryfeusze myśli ścisłej potrafią

wikłać się w błędach... Czyż nie świadczą o tym antynomie, których taki Russell nie umiał rozwiązać jak należy... A czyż Russell nie wykazał Fregemu sprzeczności w jego ogłoszonym paratomowym systemie, Fregemu, temu najznakomitszemu z logików (bo do takiej oceny skłaniał się Leśniewski). Ale wszystkie ataki na twierdzą Gödela pozostawały daremne... Wszystkie natomiast znane antynomie logiczne i semantyczne, a także paradoksy (jak paradoks Eubulidesa, ten dotyczący „kłamcy”) Leśniewski uważał za rozwiązane, podając po temu sposoby. Dowiódł np. ogólnie, że sprzeczne jest założenie egzystencji takiej klasy M-ów i takiej relacji R, iżby był spełniony następujący warunek: istnieje takie x , że x jest M-em i x pozostaje w relacji R do siebie samego, i x pozostaje w relacji R do każdego y , będącego M-em a nie pozostającego w relacji R do siebie samego, a nie pozostaje w relacji R do żadnego y , będącego M-em a pozostającego w relacji R do siebie samego. A np. paradoks Nelsona i Grellinga (paradoks terminu „heterosemantyczny”) podpada pod takie rozwiązanie ogólne wedle schematu pozwalającego na urabianie dowolnego pocztu analogicznych przykładów.

Leśniewski był wielkim oryginałem i miał swoje uderzające dziwactwa. Nie znosił np. odstępstw od żadnego systemu, który sam ustanowił, a bywały to systemy pedantyczne. Na przykład dla uniknięcia błędów w odnośnikach cytował za każdym powtórzeniem całą tytulaturę pracy, na którą się powoływał wielokrotnie w danej publikacji, a więc nazwisko autora, tytuł dzieła, miejsce i rok wydania. Ale co więcej, cytując jakiś tytuł pracy, która zawierała w tytule błąd drukarski, domagał się respektowania tego błędu i w korekcie przywracał ten cytowany błąd, eliminowany przez korektora. Jeśliby było „Warsawa” zamiast „Warszawa”, to miało być w cytacie właśnie „Warsawa”. Celował w dowcipie, umiał zawsze dobrać odpowiednie słowo, a zauważono, że jego dowcipy bywały bodaj zawsze jakimiś prawdami wyrażonymi w sposób niezwykły. Lubił efekt, lubił epatować takimi powiedzeniami. W pewnej chwili zaczął z lubością głosić hasło „precz z sensem w logice”, co wywoływało konsternację i oburzenie, a miało po prostu mówić tyle, że budując system dedukcyjny logiki można się obyć bez wprowadzania terminów takich, jak „znaczenie”, „konotacja” itp.

Miał pełną świadomość doniosłości własnych prac oraz ich oryginalności. Bardzo był wrażliwy na sprawiedliwą oceną autorstwa pomysłów i bacznie pilnował też, by jego pomysłów ktoś inny nie podawał za swoje. Domagał się przeto, by unikano pozorów niewłaściwego autorstwa takiej czy innej zdobyczy myślowej i protestował przeciwko ogłaszaniu wyników, opartych na użytkowaniu cudzego osiągnięcia, zanim to cudze osiągnięcie zostało opublikowane, co hamowało publikacje osób, które się wielu nowych rzeczy od niego dowiadywały. Przy całej pewności siebie nie był zarozumiały, w pełni zdawał sobie sprawę z ograniczoności własnej problematyki, a to, że nie zajmował się zagadnieniami teorii poznania, np. stosunkiem danych w postrzeganiu zmysłowym jakości do rzeczywistości obiektywnej, tłumaczył po prostu tym, że są to zagadnienia dla niego za trudne. Miał kult dla nauki. Cenił sobie znakomite kompetencje naukowców specjalistów, akceptował wynikającą ze specjalizacji koncentrację na ograniczonym zespole zagadnień. Irytował się na mnie, że zamiast przedstawiać na porządek logice czytam takie jakieś coś, jak *Logische Unter-*

suchungen Husserla i że zaglądam do popularnych czasopism przyrodniczych. Dla wielkiego syntetyka Wilhelma Wundta miał tylko jedno słowo w prywatnych koleżeńskich rozmowach: „cham!”. Tak piętnował niedoanalitycznione wszytkoznawstwo. Planowość, systematyczność — to było coś, co świetnie rozumiał, czym władał znakomicie, a zastanawiało go osiągnięcie wyników na innej drodze. Do przyjaciela, który z pewną łatwością produkował utwory poetyckie, mawiał nieraz: „Nie rozumiem, jak ty to robisz, natychasz się i jest wiersz”. „Natychasz się” była to forma niedokonana czasownika, który miał wyrażać akt przeżywania stanu natchnienia.

Osobliwa była uczuciowość tego osobliwego człowieka. Lubił muzykę i bywały okресy, kiedy nie opuszczał żadnego koncertu z cyklu koncertów symfonicznych (ale i tu działał system, i gromadziło się afisze z programami). Szopen mu nie odpowiadał. „Nie lubię pana Fryderyka” — mawiał. Gardził pieniędzmi i gospodarnością przy małym budżecie, ale odpowiednio emocje wyrażał w powiedzonku: „Ach, jak ja kocham pieniądze!” Ta „miłość piątek” wyrażała się w wydawaniu ich natychmiast na to, na co się miało doraźną ochotę. I wobec tego zawsze nie starczało... Państwo Leśniewscy nie mieli dzieci. Mieli natomiast pieska. Stanisław kochał to stworzenie chyba tak, jak się kocha własne dziecko, pielęgnował je w chorobie najczulej i odczuł serdecznie jego zgon. Przeżywał nieraz uczuciowe rozterki i gdy trzeba było coś cennego poświęcić dla czegoś cennego, przyrównywał to do sytuacji, w której ma się do wyboru tylko, czy wyłamać sobie prawą czy lewą szczękę... Tym skrajnościom uczuciowych porywów odpowiadał brak powściągnięć, brak umiaru w ocenach emocjonalnych. I to było największym paradoksem umysłowości Leśniewskiego: z niezwykłą precyzją trafiając w sedno, ilekroć zagadnienie dotyczyło spraw czysto rzeczowych, człowiek ten bywał irracjonalny w osądach implikujących serce i jego sprawy. Stale z igły robił widły, stale przeinaczał proporcje. W spółdzielni mieszkaniowej nie pozwalała na minimalne, przez tak zwany zdrowy rozsądek dyktowane odstępstwa od regulaminu, np. żeby przyznać kilku pententom mieszkanie łączną decyzją, gdy regulamin postulował nadmiernie czasochłonną procedurę ściśle kolejnościową. Czulość w odniesieniu do uprawnień jednostki w zbiorowości miał wyjątkowo wyczuloną, a gdy jej bronił w zastosowaniu do siebie, trudno było wtedy liczyć u niego na pełnię umiaru i rozwagi. Tym się też częściowo tłumaczy, że w okresie zaburzeń uniwersyteckich zajmował czasem pozycję, z którą jego przyjaciółom trudno było się solidaryzować.

Wiedza lekarska mogłaby zapewne wyjaśnić niejedną z osobliwości jego usposobienia. Cierpiał stale na zaburzenia związane z gruczołem tarczycowym i leczył się na to... Palił namiętnie... A gdy mu lekarze nakazali, by palić przestał, okazał silną wolę. Nie tknął papierosa przez rok. Odczuwał jednak taki głód nikotyny i tak bardzo praca mu nie szła w ciągu tego postu, że lekarze sami pono doradzili mu powrót do nałogu... Zszedł tedy ze świata w 53 roku życia, według wszelkiego prawdopodobieństwa jako ofiara nikotiany i jej powabów. Potężny nowotwór zaczął coraz groźniej naciskać na jego narządy oddechowe, dusić go po nocach. Okazała się potrzeba operacji. Po jej dokonaniu, lekarze nie robili nadziei. Stanisław zrozumiał sytuację. Prosił, by go odwiedził starszy człowiek, któremu dużo

zawdzięczał i wobec którego czuł się winnym. Ów nie przyjął zaproszenia... Gdy przyszedłem do niego w przededniu dnia ostatniego, kazał napełnić dwa puchary winem. Wypiliśmy niejako strzeżeniennego przed jego ostatnią podróżą. Nazajutrz zażądał, by mu przywieziono z mieszkania do szpitala fotel, do którego był przyzwyczajony. Uczyniono zadość temu kapryswi, a gdy Stanisław Leśniewski szybkim ruchem ulokował swoje barczyste ciało na ulubionym siedzisku, zauważono, że to już nie On, że już żyć przestał. Stało się to w Warszawie, dnia 13 maja 1939 r. Cokolwiek mówić będą znawcy o jego dziełach, oceniając je porównawczo i wedle sprawdzianów rozwijającej się potężnie nauki, dla mnie jedno pozostanie prawdą nie-sporną. Na podstawie długiego doświadczenia twierdzę, że był to człowiek genialny, jedyny człowiek genialny, z którym los pozwolił mi się zetknąć w obcowaniu ongi niemal codziennym.

Jan Sikora

Johann Gottfried Herder

(1744—1803)

Nazwisko J. G. Herdera pojawia się coraz częściej w naszej literaturze filozoficznej. Wielki ten niemiecki przedstawiciel społeczno-filozoficznej i literackiej myśli Oświecenia — to postać szczególnie ciekawa i zajmująca; jego życie i twórczość w ujęciach licznych badaczy były często przedmiotem sprzecznych sądów i opinii, niekiedy nawet wręcz legend i mitów. Do dziś toczą się jeszcze ożywione spory, jeśli idzie o właściwe odczytanie bogatej spuścizny naukowej tego pisarza, uwikłanej w zawile konteksty skomplikowanej i nie zawsze czytelnej, z perspektywy historycznej, jego drogi rozwojowej.

Herder, przyjaciel Goethego, Hamanna, uczeń Kanta, a potem jeden z surowych jego krytyków należy do najwybitniejszych i głośniejszych swego czasu twórców niemieckiej kultury XVIII stulecia. W ostatnich latach życia wytworzył się jednak wokół jego osoby klimat niezrozumienia, a w niewiele lat po śmierci pamięć po nim coraz bardziej zanikała; twórczość, asymilowana jeszcze i podziwiana za granicą, w samych Niemczech pokrywała się pyłem zapomnienia. I dopiero w drugiej połowie XIX wieku mamy pierwszy renesans zainteresowania się postacią tego twórcy. Los był jednak dla Herdera szczególnie niesprawiedliwy: bo oto zainteresowano się nim niejako pośrednio — w wielkim ruchu neokantowskim, gdzie Herder jako polemista Kanta mógł być co najwyżej łagodnie i wyrozumiale traktowany. Faktycznie jednak, rozpatrując Herdera na tle Kanta, we wszystkich zasadniczych sprawach przyznawano rację wielkiemu mistrzowi z Królewca. Sam Herder przedstawiony został wprawdzie jako wielka postać, lecz równocześnie jako umysł niezbyt ścisły, który po prostu nie zrozumiał Kanta, a wielką pasję polemiczną, z jaką zwalczał kantowską filozofię i innych wielkich współczesnych, wpisano na karb jego nadmiernej nerwowości, łatwego uprzedzania się do ludzi i tym podobnych cech charakteru... I oto tak scharakteryzowany od strony osobistej, a w filozofii jako zdecydowany antykantysta, panteista, krytycznie nastawiony do dogmatów religijnych, czasem posądzany o ukryty ateizm, utopista, choć zarazem prekursor wielu nowatorskich idei w sprawach społecznych, w poglądach politycznych demokracja, internacjonalista i — co nas szczególnie interesuje — namiętny obrońca i wielbiciel Słowian, przeszedł Herder do literatury historycznej naszego już stulecia. Charakterystyka ta, przesadnie wyolbrzymiająca niektóre momenty w życiu i twórczości Herdera, nie stwarzała sprzyjającej aury dla głębokiej recepcji jego idei w bismarckow-

skich i cesarskich Niemczech końca XIX i początku naszego stulecia. Pojawia się też literatura polemizująca z wieloma postępowymi poglądami Herdera. Od strony faktograficznej i popularyzacyjnej neokantysty zrobili wiele (Haym, Kühnemann, Kronenberg, wśród nich zwłaszcza Rudolf Haym, którego dwutomowa monografia o Herderze pt. *Herder nach seinem Leben und seinen Werken* wydana w latach 1880—1885 jest nadal cenionym źródłem niezbędnych informacji); Herder stał się znowu postacią znaną, choć odmiennie przyjmowaną przez poszczególne siły społeczne i orientacje intelektualne.

Mimo powiększającej się systematycznie literatury herderowskiej (fundamentalne wydanie krytyczne dzieł Herdera w 33 tomach przez B. Suphana w latach 1877—1913) nie należy Herder i w naszych czasach do postaci, o których nie dałoby się już nic nowego powiedzieć. W Niemczech współczesnych obserwujemy znowu niejako drugi renesans Herdera. Toczy się tam spór o wyraźnie społeczno-politycznym charakterze, w którym chodzi głównie o to, które z aktualnie istniejących dwu państw niemieckich ma historyczne i ideowo umotywowane prawo do Herdera.

Skromna w Polsce do niedawna literatura herderowska została wzbogacona w ostatnich latach szeregiem nowych pozycji. W 1962 r. Biblioteka Klasyków Filozofii wydała podstawowe dzieło Herdera *Myśli o filozofii dziejów* w tłumaczeniu Jerzego Gałęckiego i opracowaniu Emila Adlera. Ukazało się także szereg prac E. Adlera, które pokazują nam myśl filozoficzną Herdera w nowym i interesującym oświetleniu. W lutym 1964 r. pojawiła się na półkach księgarskich wydana przez PWN monografia tegoż autora pt. *Herder i Oświecenie niemieckie*. Wydaje się więc pożądane przedstawienie informacji o niektórych faktach z życia i twórczości Herdera, tej interesującej i bliskiej nam postaci.

Johann Gottfried Herder urodził się 25 VIII 1744 r. w małym miasteczku Morąg (Mohrungen) leżącym w ówczesnych Prusach Wschodnich, które dzisiaj jest miastem powiatowym w województwie olsztyńskim (50 km od Olsztyna). Rodzina Herderów składała się z pięciu osób: Johann był trzecim z kolei dzieckiem po dwóch siostrach. Ojciec Herdera wykonywał różne prace, był początkowo tkaczem, później nauczycielem w miejscowej szkole, a dodatkowo dzwonnikiem w ewangelickim kościele oraz przez pewien czas kantorem polskiej gminy. Zarobki nie wystarczały jednak na dostatnie utrzymanie rodziny. Nieustanne ubóstwo było udziałem całej rodziny, co później wspomina Herder w wielu swoich wynurzeniach osobistych.

Herder przebywał w Morągu do 18 roku życia. Lata te były dla niego okresem wszechstronnego i kształcącego rozwoju, który wycisnął trwałe piętno zarówno na jego charakterze, jak i wielu poglądach, którym pozostał wierny do końca życia. Zamiłowanie do przyrody, wysoką wrażliwość na jej piękno, uwidocznioną już w Morągu w pierwszych jego wierszach, wyniósł Herder z pięknych krajobrazów stron rodzinnych, z „szumu lasów, lustra jezior...”. Ale wyniósł także stamtąd i wrażliwość innego rodzaju, mianowicie towarzyszącą mu do końca życia wrażliwość na krzywdę ludzką i niesprawiedliwość społeczną. Poniżenie i nędza prostego ludu, przemoc wojskowa, bicie dzieci w szkole, te i inne podobne zjawiska obserwowane w Morągu budziły głęboki protest oraz najwyższą niechęć u kilkunastoletniego wówczas młodzieńca, wychowywanego w domu w du-

chu poczucia sprawiedliwości i szlachetnych zasad postępowania. Szczególnie pietystyczna, żarliwa pobożność matki wywarła wpływ na ukształtowanie szczerzej i wrażliwej natury syna. Herder trafił też szczęśliwie na światłych w owych czasach wychowawców (Trescho i Willamovius — miejscowi pastory), od których wiele się nauczył, korzystał zwłaszcza z bogatej biblioteki Trescha, a Willamovius wpłynął także dodatnio na kształtowanie jego poglądów, wpoił mu poczucie szacunku do prostego człowieka i ducha tolerancji religijnej.

W 1762 r. (5 maja) Herder opuszcza rodzinne miasto i udaje się do Królewca. Rozpoczyna odtąd samodzielne życie wypełnione od razu pracą zarobkową i wyczerpaną nauką. Porzuca początkowy, zakończony niepowodzeniem zamiar studiowania medycyny (zemdlął na sali sekcyjnej) i wstępuje na wydział teologiczny uniwersytetu królewieckiego — zaprotęgowany tam uprzednio przez swoich morąskich wychowawców. Łatwo również otrzymuje pracę nauczyciela w słynnej szkole królewieckiej Collegium Fridericianum. Zetknięcie się z Kantem, który był wówczas wykładowcą uniwersytetu jeszcze jako Privat-Dozent, było dla Herdera wielkim przeżyciem i pozostawiło trwałe ślady w jego poglądach filozoficznych. Herder zapoznaje się z pracami Kanta, wśród których największe zainteresowanie budzi w nim znana rozprawa z 1755 r., gdzie Kant wykląda swoją hipotezę kosmogoniczną. Czyta także prace Leibniza, Wolfa, Locke'a, Bacona, Hume'a. Kant szybko zwrócił uwagę na wybitne zdolności Herdera. W tym kontekście w biografii Herdera przytacza się często znamieny szczegół: oto młody Herder, słuchając wnikliwie wykładu mistrza o czasie i przestrzeni, ujmuje jego poglądy w formę poematu. Kant zapoznawszy się z tym niezwykłym opracowaniem swych poglądów, odczytuje z satysfakcją ten poemat przed całym audytorium słuchaczy. Herder bardzo wysoko cenił wówczas Kanta, zresztą odnosi się to i do okresu, kiedy drogi tych dwu myślicieli wyraźnie się rozeszły. Warto tu odnotować, że Herder pozostał wiernym uczniem Kanta, ale uczniem z tego tzw. przedkrytycznego jeszcze okresu. Haym, komentując we wspomnianej monografii polemikę Herder—Kant, powiedział z dużą dozą słuszności, że była to walka z nowym Kantem prowadzona w ryzsztunku filozoficznym Kanta przedkrytycznego.

Po przeszło dwuletnim pobycie w Królewcu udaje się Herder na blisko pięcioletni okres do Rygi. Pobyt w tym mieście należy w życiu Herdera do szczególnie ciekawych i ważnych w jego dalszej drodze rozwojowej. Sam Herder z największą przyjemnością wspomina po latach ten okres, jeden z najmiłszych w całym jego życiu. W Rydze obejmuje pracę w szkole katedralnej, ponadto zatrudniony zostaje jako kaznodzieja w dwóch podmiejskich kościołach. Niebawem angażuje się aktywnie w działalność miejscowej loży wolnomularskiej, a swoją pracę w kościołach wykorzystuje do wychowywania swych słuchaczy w duchu idei społecznie postępowych.

W Rydze ukazują się pierwsze prace Herdera: *Fragmenty o nowszej literaturze niemieckiej* (dwa wydania) oraz tzw. *Gaje krytyczne...* We *Fragmentach* odnajdujemy wstępną wersję Herderowskiej koncepcji języka, rozwijaną szerzej w pracach późniejszych, oraz problem stosunku niemieckiej literatury do literatur obcych, *Gaje krytyczne...*, dotyczące

głównie zagadnień estetyki zawierają w sobie także pierwsze zapowiedzi herderowskiej historiozofii.

Herder opuszcza Rygę 23 maja 1769 r. i udaje się w kilkumiesięczną podróż za granicę. Kolejne etapy tej podróży to — Nantes, Paryż, Antwerpia, Amsterdam, Hamburg. W Paryżu spotyka się z D'Alembertem, Diderotem, w Hamburgu spędza 14 dni z Lessingiem. Owocem podróży w dziedzinie pisarstwa Herdera jest jego *Dziennik podróży 1769* (*Reisejournal 1769*), który stanowił niejako duchową zapowiedź niemieckiego ruchu oświeceniowego pod nazwą „okresu burzy i naporu”. Warto przy okazji zauważyć, że zarówno rola Herdera w tym ruchu, jak i sam charakter (oświeceniowy czy romantyczny?) okresu „burzy i naporu” są przedmiotem licznych kontrowersji wśród badaczy (por. na ten temat m. in. G. Lukacs, *Fortschritt und Reaktion in der deutschen Literatur*, Berlin, 1947 oraz E. Adler *U źródeł Burzy i Naporu*, Kwartalnik Neofilologiczny, XI, 2: 1964) przeważa jednak pogląd, że Herder, będąc protagonistą ruchu romantycznego, jest jednocześnie człowiekiem Oświecenia.

Na początku 1770 r., po powrocie z podróży, obejmuje Herder posadę wychowawcy na dworze księżęcym w Eutin, skąd niebawem wraz z całym dworem przybywa do Strasburga. Tam powstaje jego praca *O pochodzeniu języka*, napisana w 1770 roku, a wydana w dwa lata później. Herder prowadzi tam ożywioną działalność intelektualną, stoi w centrum ruchu umysłowego. Po Strasburgu przychodzi pięcioletni pobyt w małym miasteczku Bückeburg — stolicy księstwa Schaumburg-Lippe. Herder obejmuje tam funkcję naczelnego pastora w księstwie. Badacze twórczości Herdera zwracają zgodnie uwagę, że okres spędzony w Bückeburgu stanowi swoisty regres w wyrażnie zarysowanych już poglądach filozoficznych Herdera. Niektórzy uważają Bückeburg za synonim reakcji przeciw Oświeceniowi. Wskazuje się, że Herder poddał się tam nastrojom mistyczno-religijnym, że odwołał szereg swych pierwotnych poglądów, przede wszystkim zaś racjonalne i antyteologiczne tezy rozprawy o pochodzeniu języka. Równocześnie pisze Herder szereg prac o tematyce bezpośrednio teologicznej oraz inne, jak np. *Najstarszy dokument rodu ludzkiego* (1774—1776), w których przeprowadza właśnie ów krytyczny rozrachunek z własną młodzieńczą twórczością. Jednocześnie, co nie zadziwi u Herdera zawsze pełnego wewnętrznych sprzeczności — spotykamy w jego pracach z tego okresu wypowiedzi wyraźnie antycypujące nowy etap naturalistycznych poglądów.

Następny wielki okres trwający do końca życia stanowią lata pobytu Herdera w Weimarze (1776—1803). Obserwujemy tam szczytowy poziom w pisarstwie Herdera, szczególnie jego twórczości filozoficznej. Właśnie w Weimarze powstały takie znane dzieła Herdera, jak: *Myśli o filozofii dziejów*, *Listy wzywające do krzewienia idei człowieczeństwa*, *Metakrytyka...*, *Kalligone*, *Rozprószone karty* i wiele innych.

Początkowo Herder pozostaje jeszcze pod wpływem wspomnianych nastrojów okresu bückeburskiego. Jednakże nawet kontynuowane nadal prace teologiczne odznaczają się stopniowo wzrastającą tendencją sekularyzacyjną. Odczytać to można już z pracy *Listy dotyczące studium teologii* (w trzech tomach — 1780—1781), w której Herder daleko odbiega w swych poglądach religijnych od oficjalnej doktryny kościelnej i snuje zupełnie

nowatorskie, swobodne, ujęte wyraźnie w duchu oświeceniowym rozważania na temat roli zawodu duchownego.

W Weimarze Herder włącza się w główny nurt ruchu oświeceniowego, rozwija swe podstawowe idee społeczne, polityczne, prowadzi działalność w duchu ideałów demokratyczno-humanistycznych, zwłaszcza w duchu podstawowej w swej ówczesnej twórczości idei człowieczeństwa (*Humanität*). Nic dziwnego więc, że tego rodzaju przekonania nie dały się uzgodnić z obowiązkami, wynikającymi z wysokiej funkcji duchownej, jaką wówczas piastował. Pełnił bowiem urząd tzw. Generalsuperintendenta, czyli był naczelnym duchownym księstwa Weimaru. Popadał więc w ciągłe konflikty z dworem, ze zwierzchnią władzą kościelną, odmiennie myślącym duchowieństwem, z cenzurą. Mimo wysokiego stanowiska wzrastały wraz z powiększaniem się rodziny także i kłopoty materialne.

Herder ożenił się jeszcze w Bückeburgu z Karoliną Flachsland, kobietą, która była dzielną towarzyszką jego niełatwego życia. Wzięła na siebie cały trud organizowania spraw wydawniczych twórczości Herdera, była pierwszym czytelnikiem jego dzieł oraz wnikliwym i kompetentnym doradcą. Prowadziła rozległą korespondencję z wybitnymi twórcami w ówczesnych Niemczech, była istotnym czynnikiem towarzyskim w środowisku weimarskim, łagodziła konflikty osobiste, w jakie popadł wtedy Herder. Na jej barkach spoczywał również cały ciężar spraw domowych, wychowywanie aż siedmiorga dzieci. Zupełnie zasłużenie więc w opinii współczesnych Karolina Herder uważana była za postać kobiety stulecia. Warto przy okazji odnotować, że Wilhelm Dobbeck znany herderolog niemiecki przygotowuje obecnie (w wydawnictwie Müllera) jej biografię, w której zgodnie z zapowiedzią wydawnictwa mają się znaleźć nie znane dotąd cenne listy Karoliny.

Weimar był dla Herdera okresem nieustannej walki i ciągłych konfliktów, które ciążyły nad całym jego życiem. Niepodobna nawet właściwie zrozumieć dużej części jego twórczości, jeśli pominie się ten istotny moment. Jego wybitne dzieła z tego okresu na tematy filozoficzne, społeczne, estetyczne — to w swej formie przede wszystkim traktaty polemiczne. Wspomniany konflikt z filozofią Kanta, dojrzewający już w okresie ryskim, przybiera w Weimarze szczególnie głęboki zasięg i ostrą formę (*Metakrytyka*, *Dodatek do Metakrytyki*, *Kalligone*), pojawiają się również objawy niechęci i coraz dobitnej manifestowanej dezaprobaty do całej klasyki weimarskiej. Oprócz Goethego, potępia Herder także i drugiego swego przyjaciela F. Schillera — za ich izolację od działalności wychowawczej, niezrozumienie jego demopedycznych idei, za sprowadzanie przez nich — w odczuciu Herdera — roli literatury i sztuki do samego piękna, wzruszenia, artystycznego obcowania z murami. W rezultacie następował obopólny rozdźwięk, bowiem i druga strona miała w stosunku do Herdera najróżniejsze zarzuty. Krytykowano przede wszystkim jego „utopijne moralizatorstwo”, brak zrozumienia dla nowych idei, mówiono o nim — za Goethem — „nasz przyjaciel Humanus”, ale niestety, określenie to nabrało w odniesieniu do Herdera w środowisku klasyki weimarskiej wyraźnie pejoratywnego zabarwienia.

Jak wynika z załączonej bibliografii obudzone ostatnio zainteresowanie twórczością Herdera może nawiązać do starej tradycji w naszej kulturze. W początkach ubiegłego stulecia Herder był w Polsce postacią

znaną i wysoko cenioną. Doceniając jego proslowiańskie poglądy, które otwierają mu i dzisiaj zielone światło w naszym kraju, warto równocześnie podkreślić, że Herder był myślicielem, którego dzieło posiada i w wielu innych dziedzinach doniosłe i trwałe wartości, stanowiące istotny wkład w ogólny dorobek kultury ludzkiej.

LITERATURA HERDEROWSKA W POLSCE

I. Polskie przekłady dzieł Herdera

1. *Pomysły do Filozofii Dziejów Rodzaju Ludzkiego przez Herdera*. Dzieło przełożone przez Józefa Bychowca Kapitana, tom I—III wydane w Wilnie w 1838 roku nakładem i drukiem T. Glücksberga. (Pierwsze polskie tłumaczenie *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*).

2. *Myśli o filozofii dziejów*. Biblioteka Klasyków Filozofii, PWN, Warszawa 1962. T. I i II. Przełożył Jerzy Gałecki, wstępem i komentarzem opatrzył Emil Adler.

3. *Cyd, poemat na hiszpańskich romansach osnuty*, z niemieckiego tłumaczony przez Marię Kurtzmann. Poznań, druk i Skład Główny W. Simona 1838, s. 16.

4. *Rozdział „O ludach słowiańskich” z Myśli o filozofii dziejów* (4 rozdział 16 księgi). Przełożył Kazimierz Brodziński, zamieszczone w *Listach o literaturze polskiej*. K. Brodziński *Pisma estetyczno-krytyczne*, t. I, Warszawa 1934, s. 175 n.

5. *Rozdział „O ludach słowiańskich”* (jak wyżej) — przełożył Ignacy Benedykt Rakowiecki, zamieszczone w dziele I. B. Rakowieckiego, *Prawda Ruska*, Warszawa 1820, T. I, s. 246—249.

6. *O wpływie rządu na nauki i nauk na rządy*. Pamiętnik Warszawski t. XVII i XVIII, 1820 r. (tekst niepełny). Przekład K. Brodzińskiego.

II. Opracowania (chronologicznie)

1. Tadeusz Rutkowski, *Herder i jego filozofia historii*, Kraków 1881 (przedruk z Muzeum, Kraków).

2. Michał Dłuski, *Człowiek stworzony jest do oczekiwania nieśmiertelności*, *Dziennik Wileński*, 1805, t. II, s. 145—163.

3. Cezary Pęcherski, *Brodziński a Herder*, Kraków 1916.

4. Emil Adler, *Z problematyki badań nad J. G. Herderem*, *Studia Filozoficzne* nr 3/1959.

5. Emil Adler, *Herder a spór o panteizm*, *Euhemer*, nr 3/1959.

6. Emil Adler, *Filozofia ludzka i idea człowieczeństwa*, *Przegląd Humanistyczny*, nr 6/1959.

7. Emil Adler, *Z tradycji antyteologicznej niemieckiego Oświecenia*, *Studia Filozoficzne*, nr 5/1960.

8. Emil Adler, *J. G. Herder i idea człowieczeństwa*. *Przyczynek do historii niemieckiego Oświecenia*. Olsztyn 1961.

9. Emil Adler, *Problematyka społeczna idei człowieczeństwa*, *Przegląd Humanistyczny*, nr 4/1961.

10. Emil Adler, *Spinozizm a spór o Prometeusza*, *Studia Filozoficzne*, nr 4/1961.

11. Emil Adler, *Pietyzm i jego rola w kulturze niemieckiego Oświecenia*, *Euhemer*, nr 5/1961.
12. Emil Adler, Wstęp i komentarz do *Myśli o filozofii dziejów*, Biblioteka Klasyków Filozofii, Warszawa, 1962.
13. Emil Adler, *Herder i Kant*, *Studia Filozoficzne*, nr 3—4/1963.
14. Emil Adler, *U źródeł Burzy i Naporu*, *Kwartalnik Neofilologiczny*, nr 2/1964.
15. Emil Adler, *Młodość Herdera w Morągu*, *Rocznik Olsztyński*, nr 1/1965.
16. Emil Adler, *J. G. Herder i niemieckie Oświecenie*. Warszawa 1965.
17. Stefan Morawski, *Casus Herder — dokument fałszywej interpretacji*, *Studia Filozoficzne*, nr 3/1957.
18. Stefan Morawski, *Rozwój myśli estetycznej od Herdera do Heinego*, Warszawa 1957.
19. Aleksander Gella, *Herder w perspektywie socjologicznej*, *Studia Filozoficzne*, nr 5/1961.
20. Jan Sikora, *Herdera filozofia dziejów*, *Studia Filozoficzne*, nr 2/1963.

Jan Szrednicki

Nowy fizykalizm

Fizykalizm zajmuje od niedawna, to znaczy od około 1960 r., poważną pozycję w filozofii USA i Australii. Jest on najczęstszym przedmiotem dyskusji na konferencjach i tematem wielu publikacji bądź to w formie artykułów, bądź książek. W Anglii pogląd ten nie cieszy się popularnością i wielu filozofów, na przykład w Oxford, uważa, że nie zasługuje on ani na uwagę, ani na dyskusję. Twierdzą oni, że jest to pogląd bezsensowny. Najpoważniejsze rozprawy w tym duchu zebrane zostały w dwóch pracach zbiorowych: *The Philosophy of Mind*, wyd. V. C. Chapell (Prentice-Hall 1962), gdzie zebrano najważniejsze artykuły z periodyków filozoficznych, oraz *Dimensions of Mind*, wyd. S. Hook (Collier 1960), reprezentującej rozprawy trzeciego dorocznego kongresu New York Institute of Philosophy (1959). Z wydawnictw monograficznych należy zwrócić uwagę na J. J. C. Smarta *Philosophy and Scientific Realism* (Routledge Kegan Paul 1963) oraz D. M. Armstronga *Perception and The Physical World* (ibid. 1961) i *Bodily Sensations* (ibid. 1962). W USA centrum fizykalizmu jest Minnesota, w Australii — Adelaide i Sydney. Pierwszym, który reprezentował fizykalizm był, zdaje się, Herbert Feigl, w Australii podjął go bardzo wcześniej Smart.

Fizykalizm wynikał, jak mi się wydaje, ze zniecierpliwienia okazywanego przez niektórych filozofów w obliczu subtelnych argumentów logiczno-pojęciowych, przedstawianych przez powittgensteinowskich filozofów oksfordzkich. Minimalistyczne wytyczanie granic i zależności pojęciowych takich terminów, jak: umysł, myśl i inne, wydało się tym krytykom bezpłodną stratą czasu. Chcieli oni otrzymać odpowiedzi definitywne i pozytywne na pytania: Co to jest myśl?, Na czym polega myślenie?, Co to jest doświadczenie psychiczne? i tym podobne. Powittgensteinowski minimalizm odpowiedzi takich nie szukał, podawał natomiast cierpliwą i dokładną analizę pojęć i słów używanych przez nas do opisywania zjawisk psychicznych, analizę zależności pomiędzy tymi opisami i analizę granic użytku tych pojęć. Nazwać by to można metodą zapoznawania się z terenem pojęciowym, który jest przedmiotem naszego zainteresowania. Wyników tej analizy nie można podać w paru słowach lub zastąpić ją formułą przedstawiającą jej wyniki. Filozofia tego typu nie jest w smak tym, którzy poszukują ogólnych, przejrzystych i dostępnych rozwiązań.

Przeciwnicy filozofii oksfordzkiej od dawna twierdzili, że analiza lingwistyczna nie prowadzi do niczego, powołując się na przykład nauk takich, jak fizyka, które dostosowują terminologię do swoich potrzeb. Dla-

czego, pytano, filozofia nie może czynić tego samego? Krytyków takich nie przekonuje argument, że przecież jakieś terminy muszą być pierwotne i jako takie nie mogą być podawane przez definicje składające się z innych słów, i że jedynym sposobem prawdziwego zrozumienia takich terminów jest bezpośrednia obserwacja. W tym wypadku najlepiej jest chyba poddać bezpośredniej analizie pojęcia powszechnie używane i powszechnie zrozumiałe, a nie jakieś terminy techniczne, stworzone ad hoc.

Podchodząc z tym nastawieniem do pytania: Czym są przeżycia psychiczne? fizykaliści zwrócili się po wzór do nauk przyrodniczych i odpowiedzieli — są one zjawiskami fizycznymi. Wrażenie na nich zrobiły ogólne zasady badań naukowych i doszli do wniosku, że zadowalające rozwijanie filozoficznej kwestii powinno zachować jedność teorii i metody naukowej. Fenomeny psychiczne winny być wytłumaczalne w ramach ogólnego fizyko-chemicznego opisu wszechświata, stąd nazwa fizykalizm. O ile program ten zostanie wypełniony, znikną wszelkie misteria filozoficzne, zostanie natomiast jasny, naukowy pogląd na świat.

Program taki możemy uważać za atrakcyjny, jednakowoż atrakcyjność programu nie gwarantuje możliwości wprowadzenia go w życie, atrakcyjny pogląd nie musi reprezentować prawdy. Tu fizykaliści dopuszczają się czasami wykroczeń przeciwko zdrowemu rozsądkowi, oskarżając tych, którzy podejrzewają, że ich program jest niewykonalny, o staroświeckość i nienaukowe podejście do rzeczy. Nie wydaje mi się, jakoby takie oskarżenie było argumentem godnym uwagi, wprost przeciwnie, wygląda ono jak zwyczajna inwektywa. Czy warto więc sprawę tę w ogóle podnosić? Prawdopodobnie tak, ponieważ fizykaliści czasami używają tego rodzaju „argumentu” przeciwko tym, którzy twierdzą wraz z filozofami oksfordzkimi, że poglądy fizykalistów możliwe są do utrzymania li tylko wtedy, gdy myślimy w sposób niesubtelny, ogólnikowy, i gdy gotowi jesteśmy pominąć milczeniem pewne poważne trudności logiczne. Ponadto owo oskarżenie wynika najprawdopodobniej z tego zniecierpliwienia oksfordzka subtelnością, o którymś mówiłem powyżej.

Program fizykalizmu bywa stosowany we wszelkich dziedzinach filozofii i w wielu wygląda ponętnie. Słabym punktem tego poglądu jest fizykalistyczna teoria mentalności, która przyjmuje wiele różnych form. Na przykład H. Feigl stwierdza w *Dimensions of Mind*, str. 30: „Pewne neurofizjologiczne terminy oznaczają (odnoszą się do) dokładnie te same zdarzenia, które są również oznaczane (do, których się odnoszą) pewnymi terminami fenomenalistycznymi” (tłumaczenie moje). Przez „terminy fenomenalistyczne” Feigl rozumie terminy takie, jak: „Czuję ból”; „Widzę niebieski powidok”; „Czuję strach” i inne. Smart w *Philosophy and Scientific Realism*, str. 88, powiada jeszcze wyraźniej: „...świadome przeżycia są po prostu procesami w mózgu” (tłumaczenie moje). Esencją fizykalistycznej teorii zdarzeń psychicznych jest stwierdzenie w tej lub w owej formie, że zdarzenia psychiczne są właściwie zdarzeniami fizycznymi. W ten sposób fizykalizm powraca, w nowej szacie, do pozycji na przykład Hobbesa, który twierdził, że procesy psychiczne są ruchami małych i niewidzialnych cząsteczek materii fizycznej. Poglądy fizykalistów dostosowane są do twierdzeń i żargonu nowoczesnej nauki, lecz filozoficznie nie wydają się bardzo różnić od owych dawniejszych poglądów.

Nie dziwne też jest, że argumenty przeciw fizykalizmowi są często po

prostu nowoczesnymi wariantami rozumowania Leibniza, który twierdził, iż założywszy, że np. dana maszyna ma przeżycia psychiczne i założywszy, że możemy wejść w środek owej maszyny i obserwować dokładnie, co się tam dzieje, nie zaobserwujemy niczego psychicznego, a wyłącznie mechaniczne ruchy części.

W obliczu takich argumentów niektórzy fizykaliści, jak np. P. Feysabend w *Materialism and the Mind Body Problem* (w „The Review of Metaphysics” vol. XVII No. 1) uciekają się do stwierdzenia, że ich teoria jest naukową hipotezą i nie może być obalona na podstawie czystej logiki, używają więc zaprzeczenia w miejscu argumentów. Inni natomiast, jak np. W. Köhler w *The Mind-Body Problem* (w *Dimensions of Mind*) traktują ową trudność poważnie. Köhler uważa, że największym problemem fizykalizmu jest „emergence problem”, czyli problem wynurzania się. Powstaje on, ponieważ zdarzenia psychiczne są jakościowo różne od zdarzeń fizycznych i podlegają innym prawom natury. Wobec tego, o ile nawet powiemy, że wszelkie zdarzenia psychiczne są fizycznymi, ale fizycznymi innego typu, a tego przyznania uniknąć trudno, obalamy nasz postulat jedności nauki. Powiadając bowiem, że w pewnych sytuacjach fizycznych wynurzają się pewne inne zjawiska fizyczne, znane nam jako psychiczne, i że są one inne i podlegają innym prawom natury, to aczkolwiek uważamy, że wszelkie zjawiska są zjawiskami fizycznymi to jednakowoż musimy przyznać, że wymagają one nowego typu wyjaśnienia, nowego typu teorii. Z punktu widzenia postulatu jedności nauki nie jest ważne czy wylaniają się zjawiska zupełnie nowego typu czy też po prostu zjawiska fizyczne zupełnie nowego typu. Tym samym w pojęciu Köhlera wartość teorii fizykalistycznej jest znacznie podważona. Köhler przedstawivszy ten problem pozostawia go nie rozwiązany, aczkolwiek pozostaje fizykalistą.

Z argumentów wymierzonych przeciwko tego rodzaju zarzutom, dwa zasługują na szczególniejszą uwagę. Jeden przedstawiony przez Hilarego Putnama w *Minds and Machines* (w *Dimensions of Mind*, p. 138) jest bardzo subtelną i interesującą próbą przedstawienia fizykalistycznej teorii zdarzeń psychicznych w taki sposób, aby wykazać, że nowy typ zjawiska nie musi się wyłonić. Putnam odwołuje się do teorii podwójnego oznaczania zasugerowanej przez Feigla. Teoria ta twierdzi, że stwierdzenia fenomenalistyczne i stwierdzenia faktów odnosić się mogą do tych samych zdarzeń. Oto na przykład stwierdzenie: „Proces w mózgu Marchołta, który teraz obserwuję pod mikroskopem”, odnosi się do tego samego zdarzenia, do którego odnosi się stwierdzenie samego Marchołta: „Uczucie strachu, które teraz przeżywam”. Putnam zdaje sobie sprawę z trudności, które stoją na drodze tego rodzaju teorii i stara się im zaradzić w sposób następujący. Otóż stwierdzenie odnoszące się do procesu w mózgu Marchołta odnosi się do pewnego zjawiska fizycznego, natomiast stwierdzenie Marchołta na temat jego strachu odnosi się do osądu Marchołta, to jest do jego strachu. Ów strach, który w mniemaniu Putnama jest sądem, odnosi się lub oznacza pewien proces fizyczny, w tym wypadku ten sam proces, do którego odnosi się stwierdzenie fizjologa badającego mózg Marchołta. Na tej podstawie Putnam stara się wykazać, że wszelkie zależności i różnienia logiczne i pojęciowe, które zwykliśmy robić pomiędzy stwierdzeniami dotyczącymi własnych i cudzych przeżyć a stwierdzeniami na temat własnych i cudzych procesów fizycznych, muszą zaistnieć jako na-

turalna konsekwencja jego objaśnienia. Niepodobna tu przedyskutować głębiej tego artykułu, wypada tylko powiedzieć, że aczkolwiek nadzwyczaj ciekawy, dowód Putnama nie wydaje się wystarczający.

Putnam nie przedstawia swojego poglądu jako ostatecznego, lecz jedynie jako próbę wykazania, że teoria fizykalistyczna jest logicznie możliwa. To odnosi się do większości argumentów podawanych w obronie fizykalizmu, aczkolwiek ich autorzy nie zawsze o tym mówią. Wprost przeciwnie, daje się zauważyć tendencja do poglądu, że fizykalizm jest prawdziwy, o ile tylko jest możliwy. Nikt tego poglądu nie broni otwarcie, chyba tylko Smart w żartobliwym nastroju, tendencja ta jednak występuje niepokojuco często w formie raczej nastawienia niż poglądu.

Drugim sformułowaniem fizykalizmu, obliczonym na uniknięcie trudności pojęciowych, jest sformułowanie podane przez Smarta, np. na str. 94 w *Philosophy and Scientific Realism*. Stara się on o to, co zwie „Topic-neutral” czy też przedmiotowo-neutralnym opisem zjawisk psychicznych. Smart twierdzi, że my możemy własne przeżycia psychiczne sformułować jedynie w sposób następujący: „To, co się we mnie dzieje obecnie, jest podobne temu, co się we mnie dzieje, gdy (np.) patrzę na pomarańczę”. Sformułowanie takie pozostawia otworem wszelkie interpretacje tego, co się właściwie dzieje we mnie. Możemy więc powiedzieć i zdaniem jego winniśmy powiedzieć, że to, co się dzieje, jest procesem w moim mózgu. Zauważyć należy, że według tej teorii, własnych procesów psychicznych nie obserwujemy bezpośrednio, są one ukryte i znane nam tylko za pośrednictwem okoliczności, w których mają miejsce. Ten brak bezpośredniości jest tu konieczny, gdyż on właśnie nadaje naszemu doświadczeniu charakter przedmiotowo-neutralny i pozwala nam podstawić w miejsce tego, co się dzieje, proces fizyczny.

Sformułowanie Smarta jest bardzo szkicowe, aczkolwiek podał on je już dwa razy i tworzy ono podstawę jego teorii fizykalistycznej. D. M. Armstrong opracowuje teraz książkę specjalnie poświęconą obronie fizykalistycznej teorii zjawisk psychicznych i w ramach tej pracy podjął trud dokładnego opracowania przedmiotowo-neutralnego opisu zjawisk psychicznych, który i jego zdaniem jest podstawą fizykalizmu.

Sformułowanie owo napotyka na dwie bardzo poważne trudności. Doświadczenie psychiczne jest doświadczeniem osobistym, jak to Smart sam stwierdza. Doświadczenia natomiast muszą być bezpośrednie. Dla teorii Smarta konieczne jednak jest, aby owo doświadczenie było raczej jednostką teoretyczną, konkluzją opartą na bezpośrednim poznaniu okoliczności mających miejsce. A jednak co najmniej niektóre poznania i doświadczenia muszą być bezpośrednie i wtedy nie podlegają analizie Smarta. Jest również całkowicie pewne, że owe bezpośrednie doświadczenia są psychiczne. I tu powstaje dylemat. Albo doświadczenia psychiczne są bezpośrednio, albo nie. O ile tak, to ich koncepcja nie jest przedmiotowo-neutralna; o ile nie, to muszą istnieć również doświadczenia bezpośrednio, par excellence psychiczne nie podlegające analizie fizykalistycznej.

Inną trudnością jest to, że nie wydaje się, abyśmy mogli doświadczać bezpośrednio jednostki teoretyczne. Armstrong temu przeczy. Jego przykładem jest uczucie nacisku. Nacisk czujemy jako taki, a nie musimy zdawać sobie sprawy, że jest on pojęciem teoretycznym — nacisk bowiem polega na tym, że jedno ciało prze na drugie z pewną siłą. Wydawałoby

się, że wiemy to bezpośrednio lub nie. O ile tak, to „nacisk” nie jest pojęciem teoretycznym, o ile nie, to nie jest znany lub doświadczany bezpośrednio, a teoria jest tylko teorią wyjaśniającą to zjawisko. W każdym razie, o ile nawet Armstrong ma rację, to nie rozwiązuje on dylematu, przed którym stoi Smart.

Armstrong jest jednym z nowoczesnych fizykalistów, którzy wolą nie używać nazwy fizykalizm. Wolą oni nazwę „The Brain-process theory of Mind” (Teoria—Umysł = procesy w mózgu), tą nazwą nadają oni swojej teorii jakąś specjalną odrębność. Fizykaliści wcześniejsi, np. Hobbes, mieli na myśli inne podłoże naukowe — i tak Hobbes uważał, że procesy psychiczne są po prostu ruchem niedostrzegalnym małych cząsteczek materii. Wątpliwe jest, czy taka różnica jest istotną. Przecież wszystkie trudności filozoficzne, o których wspominałem powyżej, powstają zupełnie niezależnie od podłoża naukowego fizykalizmu, bowiem problemem filozoficznym jest tu utożsamienie procesów psychicznych i fizycznych, a nie jakaś bardziej szczegółowa teoria fizjologiczna czy też psychologiczna. Fizykaliści przejęci neurathowskim postulatem jedności wiedzy chcą doprowadzić do małżeństwa pomiędzy swoją teorią filozoficzną a danymi współczesnymi teoriami fizjologicznymi i psychologicznymi. Nazwa „The Brain-process Theory of Mind” jest wyrazem owej tęsknoty. W tych dążeniach fizykaliści obecni mają, mam wrażenie, ideały Eddingtonowskie. Byliby szczęśliwi, gdyby udało się po prostu przejąć dla filozofii poszczególne stwierdzenia nauk przyrodniczych. Widać to wyraźnie, gdy cytują z zadowoleniem wypowiedzi psychologów, jak np. D. O. Hebb (vide: *The Organisation of behaviour; a neurophysiological theory*). Chcieliby utożsamić wszelkie nauki i stworzyć jedną dyscyplinę. Tu Neurath wydaje się ostrożniejszy, jego pojęcie jedności nauki jako republiki naukowców pozostawia chyba więcej miejsca na zasadnicze różnice pomiędzy dyscyplinami.

Neurath i Koło Wiedeńskie byli fizykalistami w tym, że twierdzili, iż wszelkie stwierdzenia naukowe można w zasadzie sprowadzić do stwierdzeń w języku fizyki; wszelkie stwierdzenia, których w języku fizyki wyrazić niepodobna, są podejrzone, ponieważ ich sprawdzalność jest podejrzana. Sądzieli bowiem, że wszelkie języki naukowe można sprowadzić do języka fizyki. Ich modelem teorii zjawisk psychicznych był behawioryzm i tu należałoby stwierdzić, że stwierdzenia poza obrębem behawioryzmu są niesprawdzalne, a więc i nienaukowe.

Współcześni fizykaliści nie są behawiorystami, ale są w pewnej mierze bardziej radykalni niż Koło Wiedeńskie, twierdzą bowiem, że zjawiska psychiczne są procesami neurofizjologicznymi i że owe stwierdzenia fenomenalistyczne, które według Koła Wiedeńskiego były poza obrębem nauki, dadzą się naukowo wytłumaczyć, bowiem odnoszą się do owych procesów neurofizjologicznych.

Z pewnymi zastrzeżeniami można to uprościć w sposób następujący: Koło Wiedeńskie było antymetafizyczne. Jego fizykalizm miał orientację metodologiczną opartą na zasadzie sprawdzalności. Fizykaliści współcześni są w porównaniu z Kołem Wiedeńskim metafizykami, albowiem ich stwierdzenia są ontologiczne raczej niż metodologiczne. Opierają się na tym, co ich zdaniem istnieje, a nie na tym, co jest sprawdzalne. Neurath nie powoływałby się nigdy na przyszły stan nauki i nie twierdziłby, że procesy psychiczne są po prostu procesami w mózgu, na podstawie tego,

że w hipotetycznej przyszłości fizjologia mogłaby owo twierdzenie udowodnić. Nie dziw więc, że fizykaliści obecni nie odwołują się do pozytywistów Koła Wiedeńskiego.

Wszystko to nie jest w żadnym wypadku wystarczającą dyskusją nad fizykalizmem, ale moim zadaniem w niniejszym artykule nie były merytoryczne zagadnienia, a natomiast przedstawienie czytelnikom „Ruchu Filozoficznego” teorii i problemów, które od pewnego czasu zyskały rozgłos i zajmują żywo filozofów w USA i Australii (na przykład Kongres Filozoficzny Australijski w roku 1964 był poświęcony głównie tej sprawie).

Osobiście mam wrażenie, że fizykalizm, uważający się za pogląd progresywny i naukowy, jest w istocie maksymalistyczną reakcją przeciwko minimalizmowi podchodzącemu do problemów filozoficznych z naukową ostrożnością.

Recenzje i sprawozdania

ZDZISŁAW CACKOWSKI: *Problemy i pseudoproblemy*. Warszawa 1964, Książka i Wiedza, s. 414, cena 35,— zł.

Myślenie problemowe odgrywa podstawową rolę w pracy naukowej, technicznej oraz w życiu codziennym. Istnieją rozmaite problemy i stosownie do tego różne sposoby ich rozwiązywania. Filozofia, logika, metodologia, nauki matematyczne i psychologia badają właściwe im aspekty zagadnienia: jak należy stawiać pytania oraz na nie odpowiadać, ażeby uzyskać trafne wyniki. Odrębne teorie, które wskazują równoległe drogi do rozwiązań, w niektórych punktach się uzupełniają i pozwalają na stworzenie syntezy heurystycznej. Umiejętność w dostrzeganiu, stawianiu i rozwiązywaniu problemów wykazał już Arystoteles w swoich dziełach, w których znajdują się fragmenty teorii problemów. Średniowiecze na ogół nie zajmowało się sposobami inwencji naukowej. Zainteresowanie do myślenia odkrywczego odżyło w Renesansie. W XVII w. usiłował między innymi opracować teorię inwencji Descartes w *Prawidłach kierowania umysłem*. Do prób poprzedników (Bacon, Descartes, Leibniz, Lambert) nawiązał w XIX w. Balzano, który stworzył syntezę tej gałęzi wiedzy pt. *Erfindungskunst (Wissenschaftslehre, część IV)* Dewey w książce *Jak myślimy* (1910) wykazał eksperymentalnie podobieństwo strukturalne pomiędzy myśleniem potocznym a niektórymi aspektami metody naukowej i spopularyzował zagadnienie „problem solving”. Po pierwszej wojnie światowej powstały matematyczne teorie rozwiązywania problemów (między innymi A. Kołmogorowa, A. A. Markowa) oraz wzmogły się badania nad myśleniem problemowym w różnych naukach¹. Książka Cackowskiego włącza się więc do szerokiego nurtu zagadnień w nauce współczesnej i jest jego odbiciem.

Praca, jak autor informuje, pierwotnie zatytułowana *Zagadnienie pytań w filozofii* i przedłożona w 1962 roku na Wydziale Humanistycznym UMCS jako rozprawa habilitacyjna, uległa znacznej przeróbce. Autor podejmuje w niej zagadnienie selekcji pytań oraz ich korektury w oparciu o podstawowe tezy filozofii marksistowskiej. „W pracy naszej — czytamy — będzie chodziło

¹ W. Hartkopf, *Die Strukturformen der Probleme. Zur Grundlegung einer allgemeinen Methodentheorie der Problembearbeitung*, Berlin 1958; J. Kozielecki, *Strategia psychologiczna*, Warszawa 1963; T. Kubiński, *An Essay in Logic of Questions*. Atti del XII Congresso Internazionale di Filosofia, vol. V, Firenze 1960; W. Okoń, *U podstaw problemowego uczenia się*, Warszawa 1964; G. Polya, *Jak to rozwiązać?*, Warszawa 1964; K. Sośnicki, *Zadanie, pytanie, problem*. Nowa Szkoła 1963 nr 5; W. Stróżewski, *O zasadnicze pytanie metafizyki. (Zarys problematyki)*, Znak 1965 nr 127 (1).

o to, aby zebrać i usystematyzować — choćby w części — to, co już wiadomo o zasadach poprawnego stawiania pytań i problemów, a także, o ile okaże się to możliwe, o wyciągnięcie pewnych nowych wniosków dotyczących poruszanej problematyki, bądź też o podkreślenie tych tez, które wprowadzie są znane, ale nie zawsze uznawane, a tym bardziej przestrzegane". Aktualność powyższego zagadnienia dla marksizmu wynika według autora z tego: „że powszechnie i coraz wyraźniej mówi się wśród marksistów o potrzebie kontaktów z innymi kierunkami filozofii współczesnej, o potrzebie prowadzenia otwartych dyskusji z tymi kierunkami, a także o możliwości adaptacji przez marksizm pewnego dorobku innych kierunków filozoficznych” (s. 47).

Książka składa się z trzech części. Część pierwsza: „Zarys problematyki”. Część druga: „Struktura i zasady poprawnego formułowania pytań”². Część trzecia: „Zagadnienie pytań w filozofii współczesnej”. Ze względu na część ostatnią, do której treść poprzedzająca wprowadza, tytuł pracy byłby stosowniejszy w sformułowaniu: *Problemy i pseudoproblemy w filozofii współczesnej*. Jakkolwiek praca ma charakter metodologiczny często w niej występują wiadomości historyczne. Część druga, najdłuższa, pogłębiona i osobno wydana mogłaby stanowić całość zrozumiałą dla siebie i zakończoną wydzwiękiem światopoglądowym („Problem celowości w świecie”, s. 211—230). Część ta jest poświęcona analizie teoriopoznawczych, psychologicznych, logicznych i językowych aspektów sytuacji problemowej. Na podstawie przeprowadzonych rozważań autor starał się wysnuć reguły poprawnego formułowania pytań oraz zasady pozwalające odróżnić pytania poprawnie postawione od pytań niewłaściwych. Część ostatnia omawia stosunek marksizmu do zagadnienia selekcji problemów niewłaściwych, neopozytywistyczną koncepcję selekcji problemów oraz egzystencjalistyczną metafizykę pytań. Autor stwierdza: „punkty zbieżne w traktowaniu zagadnień pytań i pseudoproblemów ze strony neopozytywizmu i materializmu dialektycznego tworzą dość rozległą płaszczyznę, która umożliwia współpracę między tymi kierunkami w dyskusji z innymi teoriami” (s. 370). W końcu poruszone zagadnienie: czy i w jakim stopniu można przenosić pytania z jednego systemu teoretycznego do systemu drugiego?

Zasługą Cackowskiego jest przedstawienie zagadnienia myślenia problemowego z punktu widzenia metodologii. Sprawy te — jakkolwiek żywotne w nauce teraźniejszej — w podręcznikach współczesnych logiki nie są poruszane lub są traktowane marginesowo. Logika pytań (struktura, klasyfikacja, przekładanie jednych form pytań na drugie) oraz temat stawiania i rozwiązywania zagadnień rzadko w podręcznikach występują³. Autor daje sobie radę z zagadnieniami światopoglądowymi oraz zagadnieniami filozofii współczesnej i w licznych miejscach widać słuszość jego twierdzeń, na przykład kiedy mówi: „badając historię filozofii, powinno się większą niż dotąd uwagę zwrócić właśnie na stronę problemową filozofii (s. 368). Główne tezy pracy wystąpiłyby wyraźniej po przeprowadzeniu selekcji w różnorodnej treści książki. Oto niektóre propozycje: W części wprowadzającej jest wskazany zarys historyczny

² Dokładniejsze rozważania logiczne na dany temat zawiera książka: J. Giedymin, *Problemy. Założenia. Rozstrzygnięcia*, Poznań 1964, (Część pierwsza: Pytania i odpowiedzi, s. 11—103).

³ T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Warszawa 1961. Zob. *Stawianie zagadnień*, s. 257—31; K. Ajdukiewicz, *Zarys Logiki*, Warszawa 1953. Zob. *Rozwiązywanie zadań myślowych przy pomocy wnioskowania*, s. 173—9.

teorii rozwiązywania problemów, ale szczegółowe rozważania nad Arystotelesem (s. 26—40), który wymaga przygotowawczych analiz, mogą być niejasne dla czytelnika. Przepuszczenie autora, że późniejsza filozofia aż do wieku XX nie wykroczyła poza wyniki Arystotelesa w danej problematyce (s. 40), wydaje się ryzykowne. Uwzględnienie stanów psychicznych związanych z sytuacją problemową jest uzasadnione, jednak poruszenie zagadnienia patologii pytań (s. 86—90) odbiega od toku rozważań. Podobnie przytoczenie pytań u dzieci jako przykładów w klasyfikacji pytań (s. 192—6) zwraca uwagę czytelnika w stronę psychologii rozwojowej. Cackowski w toku rozważań nieraz wdaje się w dyskusję z różnymi autorami (Pieter, Reichenbach, Gortari). Polemiki te bez względu na ich rację zakłócają i zaciemniają tok wykładu. Na s. 46 jest pomyłka: „Za Claparède'm dostrzega pytanie jako wyjściowe ogniwo rozumowania Dewey”. Oczywiście jest odwrotnie, i w innych miejscach autor słusznie wymienia zasługi Deweya. Książka nie podaje osobno bibliografii źródeł, z których autor korzystał. Nie ma również erratów, chociaż zachodzą błędy drukarskie, na przykład na s. 193 jest błędnie „exherzog” zamiast poprawnego „Erzherzog”.

Pomimo pewnych usterek praca Cackowskiego może wzbudzić zainteresowanie wśród różnych kręgów czytelników i ułatwić dyskusję wśród przedstawicieli odmiennych kierunków w filozofii współczesnej.

Henryk Moese

KATHARINA KANTHACK: *Nicolai Hartmann und das Ende der Ontologie*. Berlin 1962, Walter de Gruyter & Co, s. 180.

Zmarły w 1958 r. wybitny filozof niemiecki Nicolai Hartmann pozostawił po sobie ogromny dorobek. Z dużą i wręcz zdumiewającą (jak na epokę, w której wypadło mu działać) swobodą i kompetencją obracał się w sposób twórczy we wszystkich dziedzinach filozofii. Nazwano go nie bez racji jednym z ostatnich wielkich systematyków. Nie zawsze rzecz jasna w sensie komplementu.

Jak dotąd nie wiele ukazało się prac krytycznych poświęconych temu filozofowi — wyjąwszy oczywiście uwagi przygodne. Z tym większym więc zainteresowaniem sięga się po książkę Katarzyny Kanthack. Autorka opublikowała w 1958 r. zbiór artykułów pod wspólnym tytułem *Vom Sinn der Selbsterkenntnis*, w której to pracy podjęła i rozwinęła zagadnienia bliskie filozofii Martina Heideggera. Można ją więc było zaliczyć do kręgu „heideggerowskiego”. To samo rzecz można na podstawie książki, którą mamy obecnie przed sobą. Katarzyna Kanthack ocenia N. Hartmanna z płaszczyzny filozofii Heideggera — jako aprobowanej przez siebie podstawy odniesienia.

Autorka stawia następującą kwestię: „co należy rozumieć przez rzeczywistość krytyczną postawę myślową i jakie grożą konsekwencje, gdy 'krytycyzm' zatrzymuje się w połowie drogi”. Właśnie Hartmann stanowić ma przykład najdobitniejszy owego „zatrzymania się”. Wybór filozofa nie jest więc przypadkowy. Hartmann według autorki dokonał brzemiennej w skutki odkrycia, którego jednak w pełni nie wykorzystał. Uznając lojalnie jego zasługę odkrywczą, stawia ma zarzut braku konsekwencji.

Na czym polega zasługa Hartmanna? Na odkryciu tzw. „gnozeoontologicznego błędnego koła”. Właśnie Hartmann wystąpił bowiem ostro przeciwko uroszczeniom teorii poznania do autonomii w stosunku do ontologii na mocy

słusznego przekonania, że poznanie — podobnie jak wszystko co „jest” — samo jest bytem, „spoczywa” jak gdyby w bycie. Ale jeżeli tak, to wszelka gnozeologia musi być równocześnie ontologią; a dalej: nie może zasadnie orzekać — niejako z odrębnej płaszczyzny — o bycie, którego cząstkę sama przecież stanowi. Nie może być instancją rozstrzygającą co do „prawdziwości określonych teorii poznania; nie może też określać, czym jest poznanie, nie wprowadzając równocześnie pewnych twierdzeń metafizycznych (jak m. in., kim jest człowiek, poprzez którego poznanie w ogóle się realizuje).

Tę istotę błędnego koła gnozeontologicznego Hartmann przeniknął, ale nie zdążył za wyłaniającymi się tu konsekwencjami. I chociaż przełamał złudzenie, jakoby istniała jakaś krytyczna, transontyczna przestrzeń, sam usiłował własną ontologię podeprzeć „krytycznie” i uznać jej wyższość nad innymi. Oczywiście w dziejach myśli ludzkiej stanowisko takie było typowe i zrozumiałe: każdy myśliciel miał prawo zupełnie serio sądzić o oczywistości swoich założeń. I w gruncie rzeczy myśl ludzka musiała przejść przez tak długie stadium rozmaitego typu błędnych kół, aby wreszcie można było je odkryć. Na jakimś etapie wcześniejszym byłoby to niemożliwe. Ale skoro już raz — jak to uczynił Hartmann — przeniknięto problem do głębi, złudzenia tego typu straciły swoją względną legalność. Odtąd wypada już konsekwentnie zarzucić dążenie do uzasadnień (bardzo silne także u Hartmanna), dążenie tak właściwe wszelkiej metafizyce.

Pytanie, jakie się wyłania, przybiera postać następującą: skąd „wypływają” wszelkie gnozeontologiczne próby uzasadnień wraz ze swymi każdorazowymi, różnorodnymi kryteriami? Tu nieodzowne wydaje się rozróżnianie między bytem jako pewną podstawą, a tym wszystkim co „jest” — w całej swej różnorodności; rozróżnianie między „Sein” a „Seiendes”. Byt powinien być pojmowany jako głębia, z której unosi się jak gdyby „wszystko co jest”, a więc to, co pozaludzkie i sam człowiek rozumiejący. Człowiek winien być przy tym pomyślany jako ów punkt, w którym byt może dopuszczać rozmaitość interpretacji co do wszystkiego, co „jest” — włącznie z możliwością powstania błędnych kół gnozeontologicznych. Z drugiej strony podstawa owej głębi winna być pomyślana jako coś, co dopuszcza możliwość zapomnienia samej siebie.

Jak podkreśla autorka, niezbędne jest tu zarzucenie skłonności do uzasadnień na rzecz jakiegoś wnikania w to, co niejako z „otchłani” przekazuje (czy darowuje) wszelkie podstawy, wszelkie kryteria. Nie może to być oczywiście osiągalne w wymiarach poznania czysto logicznego, lecz raczej w gotowości „oddawania się” i „przejmowania” (*Hingabe, Entgegennahme*). Tej rezygnacji z uzasadnień w sensie logicznym domaga się właśnie ów „byt fundujący i obdarowujący”, owa „nieporównywalna podstawa”, której wszystko, co jest (z człowiekiem włącznie) zawdzięcza swoje „jest”.

Gdyby Hartmann był w pełni konsekwentny, to nie mógłby ujmować bytu m. in. jako konstrukcji warstwowej czy układu kategorii — są to bowiem tradycyjne wykłady metafizyczne. Poddał się on błędnemu kołu na mocy wiary w szanse racjonalnej uzasadnialności całości.

Metafizyka jako teoria kategorii daje interpretację całości tego, co jest (*des Seienden*) oraz koncepcję prawdy. A ponieważ koncepcja prawdy musi zbiegać się z określeniem tego, czym jest poznanie, przeto istota metafizyki to ujawnienie się błędnego koła gnozeontologicznego.

Nasuwa się pytanie, czy proponowane stanowisko nie grozi sceptycyzmem?

Autorka przyznaje, że tego typu przedstawienie się może być trudne: człowiek w sposób niemal naturalny pożąda uzasadnień. Sądzi, że wszystko, co jest, może poddawać bez ograniczeń przekształceniom, że tylko przy pomocy myślenia przyczynowego zdoła opanować rozkołysane przez siebie moce „des Seienden”. Występuje tu jednak zjawisko pewnej „ślepoty”. Na ogół nie rozumie się tego, że myślenie ludzkie może się rozwijać opozycyjnie w stosunku do wszelkiego zastanego znaczenia. Nie jest to negacja dialektyczna. Mamy tu raczej zjawisko równoczesnego przewyciężania twierdzenia i przeczenia w ramach tego, co jest (*des Seienden*), jako że wykracza ono poza to, co jest.

Zarówno człowiek, jak i to, co pozaludzkie wyłaniają się wspólnie z jakiegoś „utajenia” (*Verborgenheit*). Wykształca się tu coś w rodzaju granicy między utajonym a ujawnionym, przy tym słowo „granica” nie ma tu znaczenia utartego w sensie „granicy w stosunku do czegoś”: jest to raczej granica w stosunku do niczego. Ale ten fakt właśnie stawia człowieka wobec nieograniczonych możliwości, wobec jakiegoś „wezwania” ku poszerzaniu owego pola „ujawnień”. Takie ujęcie — jak sądzi autorka — podkopuje dążność do uzasadnień, do osiągnięcia wiedzy ostatecznej. Przyznaje przy tym, że proponowane stanowisko wymaga rezygnacji — ale rezygnacji ze złudzeń. Jest to typ rezygnacji, który nie „pozbawia”, lecz „daje”: przede wszystkim możliwość oparcia się na wymiarach rzetelniejszych.

Dość trudno było przekazać zasadniczy kościec treściowy przedstawionej pracy. Już sama lektura nie należy do łatwych, jako że sporo tu osobliwej heideggerowskiej terminologii, zgoła u nas nie zadomowionej. Ponadto — co bodajże ważniejsze — czytelnik nieoswojony z tego typu propozycjami filozoficznymi nie przyjmując ich bez bardzo poważnych zastrzeżeń. Ale może właśnie dlatego, warto było rzecz tę ukazać. Byłbym oczywiście niesprawiedliwy, nie przyznając przedstawionej książce istotnych wartości, już chociażby z racji wnikliwej analizy ontologii N. Hartmanna. Sporo tu subtelnych analiz i ciekawych spostrzeżeń, których krótkie omówienie nie mogło ujawnić. Jest tu interesujący materiał do refleksji, polemiki, protestu, a może i aprobaty — chociaż co do szansy ostatejnej ewentualności trudno mi w tej chwili żywić przekonanie.

Mieczysław Pieczyński

CORNELIO FABRO: *Participation et causalité selon S. Thomas d'Aquin*. Louvain-Paris 1961, Publications Universitaires de Louvain — Editions Beatrice-Nauwelaerts, s. 650.

Autor już od wielu lat zajmuje się pojęciem partycypacji u św. Tomasza. Owocem badań C. Fabra są przede wszystkim dwie obszerne książki, z których pierwsza: *La nozione metafisica di partecipazione secondo S. Tommaso*, ukazała się w roku 1939 (ponowne wydanie w r. 1950), druga, którą tu omawiamy, ukazała się w podwójnej wersji, włoskiej i francuskiej, w latach 1960 i 1961. Autor dowodzi, że pojęcie partycypacji ma w systemie św. Tomasza zasadnicze znaczenie i że wobec tego właściwa interpretacja tomizmu zależy od tego, jakie miejsce wśród pojęć tomistycznych przyznamy temu pojęciu.

Omawiana książka zawiera następujące części: Obszerny wstęp zatytuło-

wany: „Actualité et originalité de l'ESSE Thomiste” (s. 13—83), część pierwsza: „La formation de l'ESSE Thomiste” (s. 85—315), część druga: „La causalité de l'être” (s. 317—409), część trzecia: „La dialectique de la causalité” (s. 410—622), zakończenie: „Participation et causalité” (s. 623—640). To zestawienie tytułów nie mówi nam jednak o całym bogactwie i różnorodności zagadnień, jakie autor porusza. Ograniczymy się do wskazania głównych myśli książki Fabra.

Autor wskazuje na odmienność koncepcji bytu w różnych systemach filozoficznych, w szczególności zaś na odejście od właściwego pojęcia bytu w tradycji filozoficznej Zachodu, którą można określić nazwą filozofii istoty. Prawdziwym wylomem w tej tradycji filozoficznej jest system św. Tomasza, który wprowadza nowe pojęcie „esse”, a mianowicie pojęcie „esse” jako rzeczywistości, czyli aktu „esse”. „Esse” nie jest — według koncepcji Akwinaty — jedynie faktem istnienia, czyli egzystencją, lecz jest rzeczywistym składnikiem bytu jako esse per participationem, lub samoistnym bytem jako esse per se. Tomistyczne pojęcie „esse” jest wynikiem śmiałej syntezy, zespolenia pojęć i założeń dwóch przeciwstawnych systemów, a mianowicie Platona i Arystotelesa. Oba wielkie systemy starożytne ograniczały naukę o bycie do badania samej istoty rzeczy, czyli formy (*quidditas, forma*), urzeczywistnionej według Platona w ideach (separatyzm), według Arystotelesa w substancjach jednostkowych (immanentyzm). Według Platona rzeczy partycypują (uczestniczą, mają udział) w istocie, która bytuje samoistnie i oddzielnie jako idea. Zgodnie z pojęciem i zasadą partycypacji doskonałości rzeczy jednostkowych świadczą o istnieniu idei, w których urzeczywistniają się doskonałości bytujące oddzielnie i samoistnie. Arystoteles odrzucił istnienie idei, czyli doskonałości oddzielnych (z wyjątkiem niektórych form oddzielnych). Według Arystotelesa doskonałości rzeczy bytują jedynie w rzeczach, z którymi łączą się zgodnie z zasadą aktu i możliwości. Każda doskonałość jest pewnym aktem. Św. Tomasz, godząc w swoisty sposób separatyzm platoński z immanentyzmem arystotelesowskim, wprowadził pojęcie esse, które jest aktem i to aktem wyższego rzędu niż jakikolwiek akt istoty lub formy rzeczy, i które jako esse per se jest aktem oddzielnym, czyli samoistnym, a jako esse per participationem jest aktem złączonym z pewną określoną istotą, czyli formą. Fabro podkreśla, iż św. Tomasz, wykorzystując pojęcia i zasady obu wielkich systemów starożytnych, nie był bynajmniej eklektykiem ani niewolniczym naśladowcą, lecz przeciwnie twórcą oryginalnego systemu.

Co to jest partycypacja, która — zdaniem autora — ma tak wielkie znaczenie w systemie św. Tomasza? Św. Tomasz wyjaśnia, że według Platona „rzeczy materialne jednostkowe powstają dzięki temu, że formy oddzielne (idee) pozostawiają w materii cielesnej pewne odbicie w rodzaju pewnego podobieństwa, które nazywał partycypacją” (*S. Th. I, q. 65, a. 4*). Kiedy indziej św. Tomasz powiada, że „partycypować to znaczy mieć jakby udział, a przeto mówi się ogólnie, iż coś partycypuje, gdy przyjmuje częściowo to, co należy do innego” (*In Boeth. de Hebdom., De Maria III, p. 394 s.*). Przykładem partycypacji ma być żelazo rozżarzone, które „partycypuje w ognistości tego, co jest samym ogniem (*ignis per essentiam*)” (*Comp. Theol., c. 68*). Według C. Fabra „partycypacja polega na tym, że ta sama doskonałość jest w nierównym posiadaniu wielu” (s. 65).

Odwolując się do platońskiej zasady partycypacji św. Tomasz doszedł do podstawowego pojęcia metafizyki tomistycznej, jakim jest pojęcie esse in tensywnego, to jest esse, które zawiera w sobie wszystko, co jest do-

skonałością. To *esse* jest aktem czystym. Na pojęcie *esse* intensywnego składają się trzy elementy: 1) pojęcie aktu, 2) pojęcie intensywności aktu, 3) zastosowanie pojęcia aktu intensywnego do *esse*. Pojęcie aktu jest Arystotelesowe. Pojęcie intensywności aktu, czyli pojęcie doskonałości oddzielnej (*perfectio separata*) jest od Platona. Zastosowanie pojęcia aktu do *esse* jest oryginalnym pomysłem Akwinaty, który zresztą znalazł odpowiednik tego pojęcia w dwóch źródłach, a mianowicie w *Księdze Wyjścia* (3, 14) i w tradycji neoplatonickiej (Ps.- Dionizjusz, De Causis, Proclus, Boecjusz). Dialektyka, dzięki której św. Tomasz wniósł się do pojęcia *esse* jako aktu intensywnego, wychodzi z platońskiej „zasady idei” czyli tego, co określa się jako *perfectio separata*. W platonizmie każdej doskonałości, w której uczestniczą rzeczy, od powiada doskonałość samoistna, czyli idea. Według św. Tomasza doskonałości samoistne są identyczne z *esse* samoistnym, czyli z Bogiem, w którym istnieją doskonałości wszystkich rzeczy jako Jego przymioty lub wzory rzeczy. To jest właśnie owo *esse* intensywne, któremu odpowiada intensywne pojęcie *esse*, zawierające w sobie pojęcia wszystkich doskonałości. To tomistyczne pojęcie *esse*, obejmującego wszystkie doskonałości, przeciwstawia się arystotelesowskiemu pojęciu *esse*, będącemu znaczeniem wyrazu „jest” w zdaniu, które odpowiada na pytanie: „czy S jest?” lub „jakie jest S?”. Autor podkreśla, że tomistyczne pojęcie *esse* jako aktu, owszem jako doskonałości κατ' ἐξοχήν, jest prawdziwą rewolucją z zestawieniu nie tylko z systemami Platona i Arystotelesa, lecz również z wszystkimi głównymi kierunkami w historii filozofii, nastawionymi na badanie istoty i form rzeczy.

Autor stawia „szkole tomistycznej” zarzut, że przyjmując nietomistyczną terminologię i ulegając obcemu „klimatowi” doktrynalnemu, zaciemniła tomistyczne pojęcie *esse*. W szczególności wprowadzenie terminu *existentia* jako równoznacznego z terminem *esse* doprowadziło do wyrugowania pojęcia *esse* jako *actus essendi* przez pojęcie *esse* jako *esse actualis existentiae*. Następstwem tego — i to jest dalszy zarzut autora pod adresem tomistów — było skomplikowanie podstawowego w tomizmie zagadnienia różnicy między istotą a *esse*, a przez to skomplikowanie również innych zagadnień metafizyki tomistycznej. Tomistyczne pojęcie *esse* jest — zdaniem autora — tak pełne treści i oryginalne, iż wobec doświadczeń, jakie przyniosło rozbitcie spójności systemów scholastyki przeciwnej tomizmowi, i wobec przewrotu w myśli nowoczesnej nadeszła właściwa chwila, aby znowu nawiązać do tego pojęcia (s. 537).

Przechodząc do zagadnienia, które jest głównym przedmiotem omawianej książki, autor podkreśla, iż tomistyczna teoria przyczynowości, czyli stawania się bytu jest — podobnie jak teoria *esse* — syntezą pojęć i założeń obu starożytnych systemów, platonizmu i arystotelizmu. System św. Tomasza jest owocem refleksji nad neoplatonizmem, który był próbą pogodzenia systemu Platona z systemem Arystotelesa. Lecz podczas gdy dla neoplatonizmu immanentyzm arystotelesowski miał być uzupełnieniem platonizmu, dla Akwinaty transcendentyzm platoński był uzupełnieniem arystotelizmu. Autor wskazuje na różnicę między przyczynowością w teorii Platona a przyczynowością w teorii Arystotelesa. Platon uznaje tylko jedną przyczynowość, którą autor określa mianem przyczynowości o kierunku pionowym (*la causalité verticale*). Przyczynowość o kierunku pionowym jest to przyczynowość idei względem bytów, które są podobieństwem idei. Tak np. idea dobra jest przyczyną bytów, które

jako dobre są podobieństwem i naśladowaniem idei dobra. Przyczynowość w teorii Arystotelesa jest przyczynowością o kierunku poziomym (*la causalité horizontale*). Ta przyczynowość polega na tym, że jeden byt jednostkowy jest przyczyną innego bytu jednostkowego. Tak np. człowiek jest przyczyną innego człowieka, zwierzę przyczyną innego zwierzęcia, roślina przyczyną innej rośliny. Według Platona „człowiek jako powszechnik jest przyczyną partycypowania człowieczeństwa w poszczególnych ludziach”. Według Arystotelesa „człowiek jako jednostka budzi człowieka jako jednostkę”. W teorii Platona zależność przyczynowa sprowadza się do formalnego przyporządkowania. Nie ma tu natomiast miejsca dla przyczynowości sprawczej, gdyż według Platona stawanie się jest jedynie pozorem, zjawiskiem, odbiciem bytu prawdziwego, który należy do form niezmiennych i oddzielnych. W teorii Arystotelesa jest miejsce tylko dla przyczynowości o kierunku poziomym, polegającej na wyprowadzaniu form z możliwości materii pierwszej, która jest wieczna. Byt jednostkowy przyczynia się do urzeczywistnienia formy innego bytu jednostkowego dzięki własnej formie jednostkowej. Teoria tomistyczna jest oryginalną syntezą, w której znajduje właściwe miejsce i teoria Arystotelesa, i teoria Platona. Stawanie się zależy od dwóch wzajemnie przenikających się porządków przyczynowych, a mianowicie porządku kategoryjnego, czyli porządku przyczynowego o kierunku poziomym, i porządku transcendentnego, czyli porządku przyczynowego o kierunku pionowym. Św. Tomasz twierdził, że przyczyna kategoryjna jest prawdziwą przyczyną sprawczą swego skutku, tak iż w porządku kategoryjnym skutek pochodzi w całości od swej przyczyny. Lecz w porządku transcendentnym skutek zawiera w sobie składnik, który wymyka się spod bezpośredniego wpływu przyczyn stworzonych. Tym składnikiem jest *esse*, które jako skutek najbardziej powszechny (*effectus universalissimus*) może pochodzić tylko od przyczyny najbardziej powszechnej, to jest od *esse per essentiam* czyli od czystego aktu *esse*, jakim jest Bóg. Św. Tomasz bronił przyczynowości kategoryjnej, dowodząc, że byty stworzone są zdolne do działań. Z tego względu zwalczał z jednej strony pogląd teologów muzułmańskich (Mutakallimin), którzy utrzymywali, że Bóg jest jedynym sprawcą wszystkich skutków, jakie przypisujemy stworzeniom, z drugiej strony pogląd Awicebrona, który twierdził, że byty materialne nie są rzeczywistymi przyczynami. Lecz — jak dowodził św. Tomasz — przyczynowość kategoryjna jest rozpięta na kanwie przyczynowości transcendentalnej, gdyż przyczyna stworzona zależy w swym działaniu od Boga. Bóg daje stworzeniu moc działania, podtrzymuje ją, wprowadza ją w działanie właściwe (*mouet eam ad agendum*). Ta zależność bytów stworzonych w ich działaniu wpływa z ich zależności od Boga w ich *esse*. Jak daleko idzie ta zależność stworzenia od Boga? Autor wskazuje na śmiałość sformułowań, w której Tomasz nie ustępuje Parmenidesowi, Proklusowi, Eckhartowi czy Spinozie: „*Sit illud quod est (anima) formaliter, non est aliqua forma quae sit pars essentiae eius, sed ipsum suum esse; ita id quo vivit formaliter, non est aliqua forma quae sit pars essentiae eius, sed ipsum suum vivere. Sed id quo est et quo vivit effective est ipse Deus, qui omnibus esse et vitam influit*” (*In II Sent.*, dist 17, q. 1, a. 2 ad 5). „*Operatur enim anima aliquo influente sibi esse, vivere et operari, scilicet Deo, qui operatur omnia in omnibus*” (tamże, ad 6).

Wielu miejsc autor poświęca zagadnieniu analogii w metafizyce tomistycznej. Metafizyczne zagadnienie analogii jest to — jak wiadomo — zagadnienie, w jakim znaczeniu orzeka się takie terminy, jak „byt”, „dobry”, „prawdzi-

wy”, etc. o Bogu i o bycie skończonym. Scholastycy zgadzają się, że tego rodzaju terminy orzeka się analogicznie, lecz nie są zgodni w określeniu, na czym polega analogia w ogóle i „analogia bytu” w szczególności. Autor twierdzi, że pierwszeństwo, jakie nowsi tomiści (Manser, Gredt, Garrigou-Lagrange, Penido i inni) przyznają analogii proporcjonalności przed analogią atrybucji, jest odejściem od autentycznego tomizmu. Autor zestawia teksty Tomasza i stara się wykazać, że teksty te — mimo pozornego chaosu i chwiejności w sformułowaniach — pozwalają odtworzyć właściwą myśl Akwinaty. Św Tomasz opowiadał się — takie jest przekonanie autora — za analogią, którą można określić mianem analogii atrybucji wewnętrznej. *Esse* i doskonałości tzw. czyste są przypisywane i przysługują Bogu i stworzeniu analogicznie. Jest to w pierwszym rzędzie analogia atrybucji, gdyż podstawową relacją, w jakiej *ens per participationem* pozostaje do *esse per essentiam*, jest relacją całkowitej zależności. Jest to po wtóre analogia atrybucji wewnętrznej, a nie jedynie zewnętrznej, z dwóch względów. Najpierw bowiem stworzenie posiada w sobie swoje własne *esse*, w którym partycypuje, po wtóre Bóg jako pierwsza i wyłączna przyczyna *esse* stworzenia jest immanentny, czyli „obecny” (*présent*) we wszelkim *esse*, gdyż Bóg dzięki swej obecności podtrzymuje w istnieniu każdy byt i każdą jego doskonałość (s. 514). Autor utrzymuje, że analogia proporcjonalności (pojmowana jako relacja między dwoma proporcjami) nie jest właściwie analogią metafizyczną i należy raczej do dziedziny wielkości kategorialnych. Na płaszczyźnie metafizycznej nie można abstrahować od tego, co jest podstawą *esse*, a tym samym nie można abstrahować od zależności jednego członu analogii od drugiego. Jednakże analogia atrybucji wewnętrznej nie przeciwstawia się analogii proporcjonalności. W teorii Akwinaty znika przeciwstawienie momentu arystotelesowskiego, jakim jest formalna analogia proporcjonalności, i momentu platońskiego, jakim jest atrybucja wynikająca z zależności przyczynowej (s. 535). Koncepcja tomistyczna nie oddziela tych dwóch momentów, lecz przeciwnie jednoczy je, czego wyrazem jest następujący tekst Tomasza: „Sic ergo unumquodque dicitur bonum bonitate divina, sicut primo principio exemplari, effectivo et finali totius bonitatis. Nihilominus tamen unumquodque dicitur bonum similitudine divinae bonitatis sibi inhaerente, quae est formaliter sua bonitas denominans ipsum” (*S. Th.* I, q. 6, a. 4).

W konkluzji autor stwierdza, że przez włączenie platońskiej teorii partycypacji do arystotelesowskiej teorii immanencji aktu i formy wszystkie zagadnienia metafizyki dotyczące bytu skończonego znalazły się na dwóch płaszczyznach, a mianowicie jednej kategorialnej, drugiej transcendentalnej. Wcielenie elementu platońskiego do teorii arystotelesowskiej nie jest bynajmniej — jak podkreśla autor — wprowadzeniem do teorii przyczynowości czegoś obcego lub dodatkowego. Przeciwnie element platoński stał się podstawą i warunkiem jednolitości całej teorii. Synteza, której owocem jest tomistyczna teoria przyczynowości, znalazła swój wyraz w dwóch pojęciach zaczerpniętych z Pisma św., a mianowicie w pojęciu *esse* intensywnego i pojęciu aktu stwórczego. Oba te pojęcia zostały teoretycznie opracowane i wyjaśnione z pomocą platońskiego pojęcia partycypacji. Autor podkreśla raz jeszcze, że koncepcja tomistyczna jest na wskroś oryginalna nie tylko w zestawieniu z filozofią klasyczną, lecz również w zestawieniu z tradycją filozoficzną chrześcijańską. Św. Tomasz dokonał prawdziwego przewrotu w tradycyjnej semantyce *esse*,

właściwej wszystkim systemom, których wspólnym znamieniem jest badanie bytu od strony istoty i form.

Oprócz głównych, wymienionych tutaj, autor rozpatruje cały szereg innych zagadnień metafizyki tomistycznej, uwzględniając ich powstanie i rozwój historyczny. Niektórym z tych zagadnień autor poświęca wiele miejsca, do niektórych wraca, aby je podać w jakimś nowym naświetleniu.

Ogólny układ omawianego dzieła, a mianowicie jego podział na główne części i sekcje, jest jasny. Natomiast porządek treści w poszczególnych częściach jest mniej przejrzysty, tak iż czytelnik łatwo gubi się w ogromnym lesie różnorodnych zagadnień, jakie autor rozwiązuje.

Wydaje się, iż Fabro niesłusznie sugeruje, jakoby Mojżesz Majmonides był zwolennikiem okazjonalizmu teologicznego (s. 398: „Ceci se dirige en première instance contre l'occasionalisme théologique de M. Maimonide, pour qui l'affirmation de la causalité totale de Dieu élimine principiellement la causalité des créatures”). Dla św. Tomasza Mojżesz stanowił źródło informacji o okazjonalizmie teologów muzułmańskich (Mutakallemin) (por. De Pot., q. 3, a. 7: „Quidam enim loquentes in lege Maurorum, ut Rabbi Moyses narrat, dixerunt... — Por. również E. Gilson: *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York 1955, s. 231 i 651).

Praca C. Fabra jest bardzo cenna i dla oceny sytuacji w obecnym ruchu tomistycznym, jako próba ukazania temu ruchowi nowych dróg, i dla historii filozofii, jako nowe spojrzenie na jeden z najważniejszych etapów rozwoju myśli filozoficznej. W badaniach systemu tomistycznego autor uwzględnił również te dzieła i teksty Akwinaty, do których tomiści i historycy filozofii sięgali rzadko. Autor zestawia system Tomasza z tymi nurtami filozoficznymi, które już to znalazły ujście w tym systemie, już to wzięły zeń początek, już to stanowiły zjawisko wprawdzie od tomizmu niezależne, lecz pod jakimś względem do niego podobne.

Żałować należy, iż w omawianej książce nie ma zestawienia bibliografii ani alfabetycznego indeksu rzeczowego.

Leopold Regner

HENRY G. VAN LEEUWEN: *The Problem of Certainty in English Thought 1630—1690*. (With a preface by Richard H. Popkin). International Archives of the History of Ideas, Martinus Nijhoff (The Hague) 1963, s. 159.

Mamy przed sobą pracę, która podejmuje ambitne zadanie dotarcia do mało jeszcze znanych źródeł nowożytnej myśli filozoficznej. Już I. Dąbska w swojej pracy *Sceptycyzm francuski XVI i XVII wieku* (Toruń 1958) zwróciła uwagę na inspirującą rolę, jaką w dziejach nowożytnej filozofii francuskiej odegrał sceptycyzm. Sceptycyzm angielski nie miał podobnego opracowania. Luka ta została częściowo wypełniona pracą doktorską Van Leeuwena pisaną na uniwersytecie stanowym w Iowa (USA) pod kierunkiem R. H. Popkina, który zajmuje się badaniem nowożytnego sceptycyzmu i jest autorem książki *The History of Scepticism from Erasmus to Descartes* (New York 1961). W Anglii problematyka pewności poznania była rozwijana bardziej konstruktywnie i to zdecydowało o innym sformułowaniu tematu.

W pierwszym ćwierćwieczu XVII w. osiedli w Anglii jezuita i rozpoczęli tam działalność kontrreformacyjną tolerowaną przez Karola I (1625—1649). Rozpoczęła się walka na słowa i pióra, w czasie której obie strony usiłowały podważyć argumenty przeciwnika. Katolicy żądali od protestantów absolutnej pewności, ci zaś atakowali pewność przekonań opartych na tradycji i autorytecie. Tak odżył na wyspach brytyjskich problem pewności poznania. Omawiany i rozwijany przez teologów dla potrzeb polemiki religijnej, z biegiem czasu został przeniesiony na teren nauk ścisłych, by wreszcie w dziele Locke'a otrzymać takie rozwiązanie, które zaciążyło nad nowożytną epistemologią i filozofią w ogóle.

W pierwszym rozdziale Van Leeuwen przedstawia teorię poznania naukowego Franciszka Bacona po to, ażeby wykazać, że jego przeświadczenie o możliwości absolutnej pewności w poznaniu naukowym docierającym do samej natury rzeczy nie znalazło zwolenników wśród uczonych Królewskiego Towarzystwa (*Royal Society*). Ponieważ w nowożytnej nauce zwyciężyło ich probabilistyczne nastawienie, Van Leeuwen stawia tezę, że Bacon nie może być nadal uważany za duchowego ojca nauk eksperymentalnych. W dalszych rozdziałach omawia przedstawicieli angielskiego sceptycyzmu umiarkowanego, tj. duchownych angielskich i uczonych skupionych wokół *Royal Society*. Rozdział drugi poświęca na omówienie poglądów Williama Chillingwortha (1602—1643) i Jana Tillotsona (1630—1694), u których problem pewności poznania zanurzony był w kontekście teologicznym. W rozdziale trzecim przedstawia Jana Wilkinsa (1614—1672) i Józefa Glanvilla (1636—1680), którzy tak formułowali rozważania o pewności, by ich wyniki mogły być odniesione do wszelkiego poznania. W rozdziale czwartym omawia poglądy na pewność Roberta Boyle'a (1627—1691) i Izaaka Newtona (1642—1727). Rozdział piąty poświęcony jest w całości odnośnym poglądom Locke'a. W obszernym zakończeniu rzuca szkic dalszych dziejów problematyki pewności, którą podjął Hume.

Omawiając poszczególnych autorów Van Leeuwen podaje na początku ich dane biograficzne, dzieła i okoliczności ich powstania; dalej przedstawia poglądy na pewność poznania, wyłuskane pracowicie z różnych wypowiedzi rozproszonych w polemikach teologicznych czy pismach naukowych; wreszcie omawia zastosowanie tych poglądów do poszczególnych poglądów teologicznych i naukowych.

Członkowie *Royal Society* traktowali serio argumenty sceptyków, ale odrzucali ich wygórowane wymagania co do pewności. Przyjmowali różne stopnie pewności i twierdzili, że aczkolwiek człowiek nie może osiągnąć absolutnej pewności, to jednak ten stopień pewności, który jest mu dostępny — np. pewność moralna — jest całkowicie wystarczający dla podejmowania rozsądnych decyzji w sprawach życia, moralności i wiary. Twierdząc tak odwoływali się do postępowania zdrowo myślącego człowieka. Twierdzili też, że jest rzeczą nierozsądną żądać większej pewności tam, gdzie ona nie może być osiągnięta z przyczyn obiektywnych. Każdy stopień pewności uzależniony jest od odpowiedniego stopnia oczywistości. Oczywistość może być bezpośrednia lub związana z rodzajem uzasadnienia. Niektórzy z angielskich autorów próbowali przezwyciężyć zupełny sceptycyzm przez odwoływanie się do twierdzeń teologicznych (Tillotson) i do objawienia (Boyle).

Już u Tillotsona spotykamy zdanie, że poznanie jest ograniczone jedynie do wyglądków zewnętrznych (*appearances*), a nie dosięga samej natury rzeczy. Glanville i Boyle wykazywali, że nie jest możliwe poznanie związków przy-

czynowych w naturze, co do których możemy tylko czynić przypuszczenia na bazie obserwacji zewnętrznych przejawów. Wszelka wiedza na ten temat ma charakter hipotetyczny. Takie samo stanowisko zajmował Izaak Newton, z tym że przyjmował celowe urządzenie świata stworzonego w ten sposób przez Boga. Locke poczynił małą zmianę terminologiczną, a mianowicie pewność moralną zaliczył do prawdopodobieństw najwyższego stopnia, choć twierdził, że trzy najwyższe stopnie prawdopodobieństwa wywołują konieczną asercję. Nauka (*science*) według Locke'a jest domeną prawdopodobieństwa. Tak oto praca Van Leeuwena ukazała rodowód nowożytnej teorii nauki, którego należy szukać w rozważaniach członków Royal Society na temat pewności.

W pracy Van Leeuwena daje się zauważyć pewne rozproszenie celów. Autor chce osiągnąć wiele rzeczy na raz i to sprawia, że nie we wszystkich zaspokaja oczekiwania czytelnika zainteresowanego problematyką pewności. Podstawowym celem pracy miało być chyba odtworzenie poglądów na pewność poznania u autorów omawianego okresu. Dochodzi do tego jeszcze porównanie z odnośnymi poglądami Bacona i naświetlenie genezy nowożytnej teorii poznania naukowego. Omawiany okres nie jest umieszczony w kontekście historycznym, a poglądy autorów przedstawiono w ich własnej terminologii i bez należytej systematyzacji. Przedmowa Popkina uzupełnia częściowo te braki osadzając myśl angielską na tle nowożytnego sceptycyzmu europejskiego i przypinając jej etykietę sceptycyzmu umiarkowanego i konstruktywnego. Van Leeuwen nie przełożył poglądów omawianych przez siebie autorów na współczesny język naukowy, bo problematyka pewności nie jest jeszcze dobrze opracowana. Mógł jednak dokonać choćby prowizorycznych ustaleń semantycznych dla takich terminów jak: pewność (*certainty*), oczywistość (*evidence*), dowód (*proof*), prawdopodobieństwo (*probability*), wiara (*belief*) i innych. Mógł też ułatwić czytelnikowi orientację w podziałach pewności, prawdopodobieństwa i oczywistości, przytaczanych przez poszczególnych autorów, zestawiając z nich jeden podstawowy schemat ukazujący różne stopnie i powiązania, które uznawała większość autorów. Brak ambicji syntezujących stawia tę pracę poniżej analogicznego opracowania Izydory Dąmbskiej, poświęconego sceptycyzmowi francuskiemu.

Stefan Bryksa

J. L. AUSTIN: *Sense and Sensibilia*. Reconstructed from the Manuscript. Notes by C. J. Warnock, Oxford, At the Clarendon Press 1962, s. IX+144.

Są to notatki autora z lat 1947—1949 oraz z roku 1959, po jego śmierci opracowane stylistycznie przez wydawcę. Główną ich treścią jest polemika z zakorzenionym od dawna w filozofii poglądem, jakobyśmy bezpośrednio nie spostrzegali przedmiotów materialnych, a tylko jakieś idee czy impresje, dane lub jakości zmysłowe. Wbrew temu pogładowi każdy nieuprzedzony człowiek uważa, że bezpośrednio spostrzega krzesła, stoły, obrazy, książki, papierosy równie dobrze, jak cienie, odbicia w lustrze, dźwięki, ilustracje w książce. Jeśli mówi o spostrzeganiu pośrednim, to rzecz bezpośrednio spostrzegana i pośrednia muszą być równoczesne i muszą ulegać równoczesnym zmianom, obie też muszą być spostrzegalne w ogóle, bądź to przez nas, bądź przez kogoś innego. W tym sensie właśnie spostrzega się różne rzeczy za pośrednictwem odbicia

w lustrze, za pośrednictwem peryskopu, cienia, radia, telefonu, telewizora. Nie-dorzecznością zaś byłoby powiedzieć, że książkę lub papierosy, które leżą przed nami, spostrzegamy tylko pośrednio. Nikt nie może powoływać się na złudzenia zmysłowe. Zmysły same przez się nie łudzą nikogo. Normalnie, widząc z daleka okręt na morzu, nie ulegamy perspektywicznemu złudzeniu, że jest to mała dziecinna zabawka, nie łudzimy się też, że tęcza jest kolorową obręczą, a ołówek zanurzony w wodzie złamał się, bo wygląda jak gdyby był złamany. Czymś innym jest wyglądać na coś, czymś innym zaś zdawać się czymś być. Stwierdzając, że syn wygląda jak ojciec, albo nafta wygląda jak woda, nie mamy na myśli, że syn jest ojcem a nafta wodą. Jeśli niekiedy kawałek papieru spostrzegamy podwójnie, to wygląda on jak dwa kawałki papieru, ale to nie znaczy, abyśmy spostrzegali dwa kawałki papieru. Pewne dodatkowe wskaźniki utwierdzają nas w przekonaniu, że tam jest tylko jeden kawałek papieru, podobnie jeden rzut oka na wodę w szklance i wystający z niej kawałek ołówka przekonuje nas, że ołówek jest cały a nie złamany. Wiemy, że ołówek złamany wygląda inaczej. Tak samo rzeczywista zielona plama na ścianie przedstawia się inaczej niż widok następczy po oglądaniu plamy czerwonej. Inaczej przedstawiają się zdarzenia spostrzegane na jawie niż marzenia senne, gdyż w przeciwnym razie nigdy byśmy ich nie odróżnili od tamtych.

Wyraz rzeczywisty, realny, prawdziwy (*real*) w życiu potocznym przybiera różne znaczenia. Co innego znaczy prawdziwy kolor nie farbowanych włosów, co innego zaś prawdziwy kolor ryby wyjętej z morza. Trudno rozstrzygnąć, jaki jest prawdziwy smak sacharyny: umieszczonej wprost na języku czy rozpuszczonej w wodzie, jaki jest prawdziwy kolor kameleona, prawdziwy kolor powierzchni pokrytej na przemian czarnymi i białymi prążkami a oglądanej z daleka. Jeszcze trudniej ustalić, jaki jest prawdziwy kształt chmury albo prawdziwy kształt kota, na którym możemy uwzględnić poszczególne włoski albo brać pod uwagę tylko zarys ogólny. W każdym razie pomiędzy tym, co rzeczywiste a tym, co sfałszowane nie ma jakiegś określonej różnicy jakościowej.

Inaczej rozumują filozofowie. Ci próbują dzielić spostrzeżenia na złudne i wiarogodne, następnie przesadnie wyolbrzymiają częstość spostrzeżeń złudnych, przesadnie podkreślają podobieństwo spostrzeżeń wiarogodnych i złudnych i w końcu sugerują, że muszą one być identyczne, a wskaźniki, które umożliwiają ich odróżnienie, nie mają dla nich znaczenia. Uważają, że omyłka w widzeniu nie jest możliwa, wymagają więc, aby to, co spostrzegamy, istniało i było takie, jakim wygląda. Dlatego to wymyślają dane zmysłowe, z których rzekomo budujemy przedmioty materialne i dopiero wtedy narażamy się na możliwość omyłki. Tymczasem omyłka zawsze jest możliwa i żaden rodzaj twierdzeń nie jest uprzywilejowany pod tym względem. Czy jakieś twierdzenie wymaga uzasadnienia, to zależy od okoliczności. Sędziowie tylko wtedy wymagają dowodu zbrodni, kiedy nie widzieli jej na własne oczy. Kiedy patrzę na świnie w dobrym oświetleniu, wykluczona jest omyłka co do tego, czy to jest świnia. Nie ma żadnych takich twierdzeń, które byłyby jako takie nie do sprostowania i które wyłącznie nadawałyby się jako dowód do innych twierdzeń.

W szczególności nie jest prawdą, aby twierdzenia o tzw. przedmiotach materialnych wymagały osobnego dowodu bądź aby w ogóle nie były do sprawdzenia. Normalny tok rozumowania jest taki: to jest tygrys, a zatem, to zdaje się być tygrysem, a zatem, zdaje mi się, że tam jest tygrys, a zatem, zdaje mi się teraz, że tam jest tygrys. W ten sposób każde twierdzenie o przedmiocie ma-

terialnym można rozłożyć na nieokreśloną liczbę twierdzeń o tym, co się wydaje albo mogłoby się wydawać w określonych warunkach. Ale z tego nie wynika, aby nasze poznanie dało się rozdzielić na jakąś warstwę podstawową i jej nadbudowę.

Subtelne wywody autora, który po kolei zwalcza argumentację różnych autorów, niewątpliwie interesujące i wnikliwe, nie zawsze są łatwe do uchwycenia. Wniosek, że nie ma jakichś spostrzeżeniowych sądów, przy których omyłka byłaby wykluczona, nie budzi wątpliwości. Ale ponadto autor zdaje się tak rozumować, jakgdyby do sensu twierdzeń należało tylko to, co pozwala odróżnić jakąś sytuację życiową od innej sytuacji. Nie uznaje więc takich określeń, które odnoszą się do wszystkich sytuacji. Nie uznaje rozróżnienia przedmiotu spostrzeżenia od jego widoku, gdyż takie odróżnienie odnosiłoby się do każdej sytuacji życiowej. Tymczasem pojęcie widoku przedmiotu jako czegoś różnego od samego przedmiotu ma swoją rację bytu. Widzi ją choćby ten, kto pragnie narysować przedmiot spostrzegany. Aby tego dokonać, musi zdać sobie sprawę, że widok przedmiotu nie posiada wszystkich cech przedmiotu, posiada zaś cechy takie, których sam przedmiot nie posiada i posiadać nie może. To prawda, że w życiu codziennym normalnie w widokach rozpoznajemy przedmioty, bierzemy jedne za drugie. Dzięki temu widok niejako reprezentuje nam swój przedmiot. Ale tak samo moglibyśmy w literze „P” rozpoznawać literę „R”, gdybyśmy założyli, że litera P ma jeszcze u dołu kesońską kreskę, której naprawdę jako litera P nie posiada. Otóż wiele argumentów przemawia za tym, że w życiu codziennym wobec przeżywanych przez nas widoków czynimy różne nieprawdziwe założenia, dzięki którym reprezentują nam one przedmioty niezależnie od naszego spostrzegania¹. A że wyraźne i ustawiczne odróżnianie przedmiotów od ich widoków nie jest w życiu codziennym potrzebne, to prawda. Prawdą jest i to, że nasze twierdzenia o widokach mogą być równie mylne jak twierdzenia o przedmiotach.

Tadeusz Witwicki

ANTHONY KENNY: *Action, emotion and will*. London, Routledge and Kegan Paul, New York, Humanities Press 1963, s. VII + 245, cena 25 s.

Nieraz czyta się, że naukowa jest jedynie psychologia eksperymentalna, psychologia zaś opierająca się na czystych rozważaniach, uchodzi za psychologię przednaukową lub, jak to się mówi, filozoficzną. Tymczasem, aby eksperymentować w sposób sensowny, wypada uprzednio sformułować jakąś sporną teorię, a nadewszystko w sposób precyzyjny poklasyfikować badane zjawiska, co znowu jest możliwe tylko pod warunkiem dokładnego określenia pewnych terminów. Dowodzi tego mała książeczka Anthony Kenny'ego, traktująca o czynnościach, uczuciach i o woli.

Autor zwalcza pogląd, wyznawany jeszcze przez Descartesa i Hume'a, jakoby uczucia były bezpośrednio poznawalne niezależnie od świata zewnętrznego. Jego zdaniem, aby określić jakiegokolwiek uczucie trzeba wziąć pod uwagę przynajmniej trzy momenty: 1) okoliczności nieobojętne; 2) objawy występujące w tych okolicznościach i wrażenia z nimi związane; 3) czynności charakterystyczne dla tego uczucia.

¹ Por. T. Witwicki, *O stosunku treści do przedmiotu przedstawienia* [w:] *Księga Pamiątkowa Polskiego Towarzystwa Filozoficznego*, Lwów 1931.

Wszystkie trzy momenty są ściśle ze sobą związane. Uczuć nie można sprowadzać do wrażeń. Uczucia bowiem nie dają żadnej informacji o świecie zewnętrznym, i o tym, co się dzieje wewnątrz organizmu (jak np. wrażenie bólu). Nie istnieją osobne narządy dla uczuć. Uczucia też nie są tak wyraźnie odgraniczone w czasie, jak wrażenia. Uczucia dotyczą zawsze jakiegoś przedmiotu, którego nie wolno utożsamiać z przyczyną uczucia. Kiedy człowiek boi się myszy, mysz jest przedmiotem strachu, przyczyna zaś strachu może tkwić w jakichś uprzednich wydarzeniach. Objawy różnych uczuć są do siebie podobne; objawami zaś stają się właściwie dopiero w towarzystwie przedmiotu uczuć oraz czynności umotywowanych przez uczucie. Zdolne do przeżywania uczuć są tylko te istoty, które umieją je objawiać. W szczególności uczucia, które dają się wyrazić tylko słowami, jak np. żal, że się zrobiło coś złego, dostępne są tylko dla istot władających mową. Od uczuć nieodłączne są pewne sposoby działania, pewne czynności przez nie umotywowane. Nieraz o motywie mówi się, kiedy pragniemy zganić lub pochwalić intencję pewnego działania. Naogół jednak motyw działania odnosimy do przeszłości lub do teraźniejszości, intencję zaś do przyszłości, jak np. pragnąc się ogrzać podchodzimy to pieca, a czynimy tak dlatego, że dokuczają nam zimno.

Człowiek zwykle pragnie robić to, co robić lubi (*enjoys doing*), a lubi robić to, czego pragnie. Ale niełatwo jest odróżnić samą przyjemność od przyjemnej czynności. Przyjemność (*pleasure*) na pewno nie jest wrażeniem, wtedy bowiem moglibyśmy się mylić co do tego, co jest przyjemne, tak jak możemy się mylić co do właściwej przyczyny bólu brzucha. Tymczasem omyłki co do tego, co jest przedmiotem przyjemności możliwe są tylko wtedy, jeśli przedmiot ten został opisany niewłaściwie. Jeśli np. Edypowi stosunek z matką sprawiał przyjemność, to tylko dlatego, że nie wiedział on, iż miał do czynienia z matką.

Kiedy zwierzę dąży do pewnego stanu rzeczy, który zaspokaja jego potrzebę, wtedy przypisujemy mu pewne pragnienia. Ludzie ponadto mogą wyrażać pragnienie przez opis rzeczy upragnionej, a rzetelność ich opisu mierzymy zwykle uporczywością prób, aby zdobyć przedmiot upragniony. Zawsze jednak człowiek musi umieć określić, co będzie świadczyło o uzyskaniu czegoś, czego pragnie, ew. określić powód, dla którego pragnie, a to czego pragnie, nie może już być w jego mocy.

Wiele argumentów językowych, przytoczonych przez autora świadczy o tym, że czynności (*actions*) nie są stosunkami. Autor dzieli je na: 1) czynności statyczne, czyli stany takie jak: znać, być szczęśliwym, widzieć, kochać, bać się, mieć nadzieję, rozumieć, spostrzegać, przerastać, i na czynności właściwe, a te z kolei dzielić na dwa rodzaje: czynności wytwórcze (*performances*), takie jak: budować, decydować się, krajać, znajdować, niszczyć, przekonywać, rysować, oraz czynności niewytwórcze (*activities*), takie jak: mieszkać, chichotać, słuchać, tańczyć, rozważać, mówić, głośkać, płakać.

Bliższym określeniem czynności jest jej przedmiot. Przedmiotem formalnym czynności jest przedmiot tak ujęty, aby ona w ogóle była możliwa. Tylko coś brudnego może być przedmiotem czynności czyszczenia, tylko coś przeszłego może być przedmiotem przypominania. Czynność myślenia nie ma przedmiotu formalnego, gdyż możemy myśleć o czymkolwiek. Natomiast każde uczucie ma swój przedmiot formalny. I tylko np. coś strasznego może być przedmiotem strachu. Czynności psychiczne mają to do siebie, że ich przedmioty nie zmieniają się pod ich wpływem i nawet nie muszą istnieć.

Teoria woli, do której autora doprowadzają subtelne rozważania językowe, ma formę raczej skomplikowaną. Jeśli James pragnie, aby komunizm wyparł kapitalizm, to mówi sobie w duchu: „oby komunizm wyparł kapitalizm” nie zaś, że „komunizm wyprze kapitalizm”. Wtedy wewnętrzna wypowiedź Jamesa o „komunizmie” pozostaje w pewnym szczególnym stosunku P do jego wyrażenia o „komunizmie” i orzecznik „pragnie” odnosi się do tego stosunku wtedy i tylko wtedy, gdy symbol wskazujący na tryb zdania jest słówkiem „may” (*oby*) a nie „will” (*będzie*), znajdującym się przed wyrażeniem „komunizm”. Jak widzimy według autora wola różni się od sądu przede wszystkim trybem czasownika, który jest orzeczeniem zdań, będących ich wyrazem. Jednakowoż to, co człowiek robi, może być lepszą oznaką tego, czego chce w pewnej sytuacji. Toteż o tym, że człowiek chce np. umyć się, świadczy nie tylko to, co mówi, ale i to, że się doprowadza do stanu czystości, jeśli tylko może zrobić to, co chce, i może też nie zrobić tego. Musi też wiedzieć, co robi i robić dlatego, że chce, że niejako sobie rozkazuje.

Lektura całego dzieła dowodzi, że precyzyjne formułowanie twierdzeń psychologicznych nie jest sprawą prostą. Całość teorii nie wydaje się jeszcze w pełni wykończona. Czy uczucie, które jest motywem czynności, można uważać za związane z nią pragnienie? Co ważniejsze jest dla charakterystyki uczucia, czy obiektywne okoliczności, czy przekonanie o ich istnieniu, czy ważniejsze są objawy uczucia, czy wrażenia związane z nimi, czy wreszcie ważniejsze jest samo działanie wykonywane pod wpływem uczucia, czy uświadomienie sobie tego działania? Czy autor ma na myśli przede wszystkim zachowanie się w pewnych okolicznościach wraz z towarzyszącymi mu objawami, czy też raczej związek zachodzący pomiędzy tymi momentami uczucia, jak np. kiedy człowiek boi się jeździć pociągiem, choć nigdy nie doznawał związanego z tym strachu, bo nigdy pociągiem nie jeździł? Czy straszne okoliczności są zarazem przedmiotem strachu? Autor jest w tym szczęśliwym położeniu, że ma w języku angielskim do rozporządzenia aż trzy dogodne terminy: *feeling*, *emotion* i *sentiment* na oznaczenie uczuć prostych, uczuć przedstawieniowych i przekonaniowych oraz tzw. uczuć wyższych (postaw), ale jak się zdaje, nie widzi różnicy pomiędzy *emotion* i *sentiment*, którym to terminem wcale się nie posługuje. Niemniej jego rozważania są bardzo pouczające i ciekawe. Autor drobniawo i wnikliwie analizuje poglądy i teorie wysuwane w różnych czasach przez filozofów i psychologów. Nasuwa się pytanie, jak ustosunkowałby się do teorii pragnień i postanowień Wł. Witwickiego, której oczywiście nie zna, ale której zdaje się nieraz być bardzo bliski. Może wobec tego warto, aby przypomnieli ją sobie psychologowie polscy, a nade wszystko, aby wzięli się do uporządkowania zaniedbanej terminologii w zakresie uczuć i zdecydowali choćby prowizorycznie, czy trójkę terminologiczną: *feeling*, *emotion* i *sentiment*, tłumaczyć przez: uczucie proste, stan uczuciowy i stosunek uczuciowy, czy też uczucie, wzruszenie i skłonność, a może przez: doznanie, emocję i dyspozycję uczuciową, czy wreszcie przez: odczuwanie, emocję i uczucie?

Tadeusz Witwicki

PAUL FRAISSE ET JEAN PIAGET: *Traité de Psychologie Experimentale*. Presses Universitaires de France, 1963, I. Histoire et Méthode, s. 189, cena 12 f. f.

Po sławnych podręcznikach psychologii z r. 1923 i 1930 (*Traité i Nouveau Traité de Psychologie*, pod redakcją G. Dumasa) ukazał się trzeci francuski zbiorowy podręcznik psychologii eksperymentalnej w 9 zeszytach. Zeszyt pierwszy pióra P. Fraisse'a, J. Piageta, i M. Reuchlina poświęcony jest historii i metodzie psychologii. Zeszyt drugi traktujący o wrażeniach i motoryce opracował H. Pieron, R. Chocholle i J. Leplet. O psychofizjologii zachowania się pisze w zeszycie trzecim J. Paillard, V. Bloch, A. Soulairac. W zeszycie czwartym o uczeniu się i pamięci piszą: J. F. Le Ny, G. de Montpellier, G. Oleron i C. Flores. W zeszycie piątym motywację i osobowość omawiają: J. Nuttin, P. Fraisse i R. Meili; w szóstym — spostrzeżeniem zajmują się: J. Piaget, P. Fraisse, E. Vurpillot i R. Francés; w siódmym — inteligencją omawiają: P. Cleron, J. Piaget, B. Inhelder i P. Greco; w ósmym — o mowie, porozumiewaniu się i decyzji piszą: F. Bresson, F. Jodelet i G. Mialaret, a w końcu w dziewiątym — o eksperymentalnej psychologii społecznej zabierają głos: G. de Montmollin, R. Lambert, R. Pagès, C. Flament i J. Maisonneuve.

Filozofa i epistemologa zainteresuje przede wszystkim treść zeszytu pierwszego. W króciutkim zarysie historii psychologii P. Fraisse uwzględniła filozoficzne jej początki, dalej rozwój psychologii eksperymentalnej w Niemczech, Anglii, Francji, Ameryce i Rosji, następnie rewolucję behawiorystyczną, psychoanalizę oraz dzieje psychologii w ostatnim dwudziestoleciu. Zdaniem autora rozproszkowanie różnych szkół i kierunków doszło do szczytu około r. 1925 i 1930. Później wypadki dziejowe związane z drugą wojną światową sprawiły, że psychologowie różnych narodów poznali się między sobą i doprowadzili do unifikacji poglądów. Zgodzono się przede wszystkim, że przedmiotem psychologii jest aktywność organizmów żywych w zależności od sytuacji fizycznej i socjalnej (Pieron, Janet, Watson). Ważną rolę przy tym odgrywają zmienne pośredniczące, związane z osobowością istoty żyjącej (Tolman, Holt). Czynniki determinujące treści świadomości są nieświadome (Janet, Freud, Szkoła wrocławska), a świadomość sama nie jest ani lustrem, ani spojrzeniem na rzeczywistość wewnętrzną, lecz funkcją interpretacji tego, co jest (bezpośrednio) dane, obciążoną zawadnością wszelkiej funkcji. Czasy powojenne przyniosły wielki rozwój neurofizjologii.

Właściwą metodą psychologii jest metoda eksperymentalna. Jej główne fazy to obserwacja i notowanie jej wyników, samoobserwacja a raczej interpretowanie zeznań osób badanych, formułowanie hipotez, eksperyment, a w końcu opracowanie, wyjaśnienie i uogólnienie jego wyników.

Jean Piaget odróżnia siedem form wyjaśniania w psychologii: 1) przez redukcję psychogenetyczną, 2) przez redukcję psychosocjologiczną, 3) przez redukcję fizykalną, 4) przez redukcję organicystyczną, 5) przez zachowanie się, 6) przez konstrukcję genetyczną, 7) wyjaśnienie oparte na modelach abstrakcyjnych. Zdaniem Piageta tylko między procesami fizjologicznymi zachodzą związki przyczynowe — stany świadomości (sądy uważane za prawdziwe, wartości związane z celami i środkami) pozostają z tamtymi w izomorficznych związkach implikacji, podobnych do implikacji logicznej. Stanowisko to pozwala rzekomo rozwiązać problem paralelizmu psycho-fizjologicznego i zarazem uniknąć konsekwencji, że świadomość jest zbędnym epifenomenem. Najogól-

niejszym znamieniem stanów świadomości ma być posiadanie przez nie znaczenia czy to pod względem poznawczym, czy uczuciowym, a system nerwowy stwarza tylko ich substrat materialny. Niestety cała argumentacja nie odznacza się zbyt dużą jasnością.

Bardziej pouczający jest artykuł Maurycego Reuchlina o pomiarze w psychologii. Autor po kolei omawia różne skale, czyli klasyfikacje służące do pomiaru, a zatem skale nominalne nie pozwalające na porządkowanie członów podziału, skale porządkowe umożliwiające rangowanie, skale interwałowe (o równych odstępach), skale stosunkowe (o równych stosunkach) oraz skale pochodne.

Całość zeszytu tworzy bardzo przejrzysty, zwięzły i informujący wstęp do psychologii, traktujący o jej dziejach i metodach.

Tadeusz Witwicki

G. SCHLESINGER: *Method in the Physical Science*. London, Routledge & Kegan Paul 1963, s. 140.

W obrębie nauk przyrodniczych można wyróżnić dwa rodzaje zasad metodologicznych: uniwersalne, zwane często postulatami a priori, oraz „dodatkowe” zasady metodologiczne, wtórne, nie wymagające do swego uzasadnienia doktryn filozoficznych. Uniwersalnymi, pierwotnymi zasadami są te, które gwarantują w ogóle możliwość rozważań lub dyskusji naukowych. Są to takie znane zasady, jak np. zasada jednorodności świata i zasada przyczynowości. Dodatkowe zasady natomiast nie mają tak fundamentalnej natury i w przeciwieństwie do pierwotnych nie mogą istnieć samodzielnie; ustanowienie ich wymaga zawsze założenia z góry zasad pierwotnych. Równocześnie jednak te dodatkowe zasady metodologiczne uzupełniają treść, rozszerzają zakres i stanowią mocną podporę w dowodzeniu słuszności zasad pierwotnych.

Zasady nauki występują więc w postaci superpozycji zmieniających się wraz z rozwojem poszczególnych dyscyplin wiedzy zasad dodatkowych na trwałe „tło”, jakie tworzą zasady pierwotne. Stąd też zmiany zasad dodatkowych (nawet w sensie zamiany jednych zasad na inne, np. przez ich przeciwieństwa) nie powodują modulacji wynikającego z tych zasad sensu czy opisu zjawisk, jakie nas otaczają. Zmianę sensu zjawisk wywołałoby natomiast zastąpienie jednej zasady pierwotnej przez drugą. Innymi słowy: zasady pierwotne ustalają istotne czynniki w procesie rozumienia zjawisk, a zasady wtórne stanowią podstawę metodologiczną dla czynników nieistotnych w tym procesie. Mimo to rola, jaką odgrywają w procesie poznawczym wtórne zasady metodologiczne nie jest wcale mniejsza od roli zasad pierwotnych.

Z tej to przyczyny oraz ze względu na to, że rozważania dotyczące dodatkowych zasad metodologicznych zajęły mniej miejsca w literaturze filozoficznej niż opracowania związane z zasadami uniwersalnymi, prof. G. Schlesinger poświęca swoją książkę badaniom natury aktualnie działających w nauce, dodatkowych zasad metodologicznych. Prof. Schlesinger jest starszym wykładowcą filozofii w Australian National University.

Na wstępie swego studium zasad metodologicznych autor zajmuje się najbardziej w tym przedmiocie centralną kwestią, mianowicie problemem uzasadnienia zasad metodologicznych. Na ogół można wyróżnić trzy sposoby uzasadniania:

- 1) empiryczne wykazanie, że dana reguła metodologiczna tkwi w naturze wszechświata;
- 2) udowodnienie, że reguła ta jest logicznym następstwem innej, już uprzednio uznanej zasady;
- 3) pokazanie, że jest ona analitycznie prawdziwa, tzn. że coś, co nie jest z nią zgodne, nie jest z definicji nauką.

Esej prof. Schlesingera ma wyłonić sposób, w jaki różne zasady w różnym stopniu wywodzą się z głęboko zakorzenionych upodobań, potrzeb myślowych i obiektywnej rzeczywistości. Pod kątem poszukiwania w nowy sposób logicznej bazy zasad metodologicznych autor poddaje badaniom cztery reguły: zasadę prostoty, zasadę mikroredukcji, zasadę powiązań i zasadę weryfikacji. Ograniczając się do wymienionych czterech zasad, nie twierdzi on, iż nie da się w nauce znaleźć więcej typów zasad. Rozwój metod nauki, różnorodnych taktyk i dewiz stosowanych przez naukowców jest równie nieskończony, jak sama przyroda, która jest przedmiotem badań naukowych.

W pierwszym rzędzie autor poddaje dyskusji zasadę prostoty, która ze względu na ważną rolę, jaką odgrywa w konstruowaniu teorii naukowych jako czynnik decydujący o zwycięstwie rywalizujących ze sobą teorii zyskała sobie chyba najbardziej powszechną aprobatę spośród wszystkich innych zasad metodologicznych rozpatrywanych w tej książce. Zasada prostoty pozwalająca wybrać najprostszą spośród alternatywnych hipotez stanowi podstawową regułę metodologii naukowej. Ale słusznie zauważa prof. Schlesinger, że tylko na tym stwierdzeniu kończy się powszechna zgoda, bo już problemy interpretacji, uzasadnienia logicznego i praktycznego stosowania tej zasady wzbudzają wiele wątpliwości i są źródłem najrozmaitszych opinii.

Wątpliwości dotyczą już samych podstaw zasady prostoty. Chodzi mianowicie o to, czy jest ona odbiciem prostej struktury wszechświata, tj. czy przyroda sama uprzywilejowuje najprostszy sposób wytwarzania jakiegoś rezultatu, czy też zasada prostoty odzwierciedla nasze dążenie do poszukiwania najprostszego spośród alternatywnych rozwiązań. Pierwotnie przyjmowano tezę, że sama przyroda jest prosta. Znana jest wypowiedź Galileusza, że „przyroda nie czyni niczego na wiele sposobów, jeśli wystarczy ich tylko kilka”, albo teza Newtona: „przyroda nie czyni niczego na darmo”. Tezie tej hołdowali poza tym tacy uczeni, jak Kepler, Maupertuis, Einstein i Heisenberg. Ostatnio jednak tezę o prostocie zjawisk przyrodniczych zakwestionowano z tego powodu, że nie ma żadnych obiektywnych argumentów, na podstawie których można by było twierdzić o prostocie przyrody. Można co najwyżej mówić o psychologicznym pochodzeniu tej idei. Źródłem subiektywnego przekonania o prostocie przyrody jest fakt, że to twierdzenie ma charakter uspokajający i obiecujący: jeśli prawa przyrody są proste, to możemy żywić nadzieję na ewentualne rozwiązanie tajemnic przyrody.

Istnieje jeszcze inna trudność, która komplikuje problem prostoty. Chodzi mianowicie o to, co właściwie oznacza termin „prosty”? Jaka jest definicja prostoty? Czy można w każdym przypadku wyróżnić najprostszą spośród konkurencyjnych hipotez i jeśli tak, to w jaki sposób, na podstawie jakiego kryterium.

Na różne znaczenia pojęcia prostoty zwraca uwagę oprócz prof. Schlesingera także A. D'Abro¹, który wskazuje na dwie możliwe interpretacje nazwy

¹ A. D'Abro, *The Rise of New Physics*, vol. I. Dover Publ. Inc., 1951.

„prosty”: (a) prostota w założeniach — chodzi tu o zredukowanie istniejących założeń do minimum i nietworzenia nowych założeń, jeśli to nie jest konieczne; (b) matematyczna prostota, która polega na wyrażeniu praw przyrody w postaci jak najmniej skomplikowanych wzorów matematycznych. Występuje też trzeci sposób rozumienia prostoty: (c) termin „prosty” oznacza „nie tak skomplikowany, aby nie dał się odkryć”. W tym ujęciu każde odkryte przez nas prawo jest z definicji proste.

Kontynuując główną ideę swoich badań, autor szuka jakiejś racjonalnej podstawy dla zasady prostoty już nie w oparciu o strukturę świata, ale o przesłanki natury metodologicznej. Analizuje się tutaj występujący w różnych postaciach w pracach wielu filozofów pogląd, że najprostszą hipotezą jest zawsze najbardziej weryfikowalną hipotezą. Ta myśl o wyprowadzeniu bazy logicznej zasady prostoty ze związku między stopniem prostoty i weryfikacji teorii jest słuszna, jeśli przez „lepiej weryfikowalną” będziemy rozumieli taką teorię, która zawiera minimum zbędnych elementów, tj. elementów, z których wynikają nieobserwowalne skutki. Ale można termin „lepiej weryfikowalny” używać w innym sensie. Można teorię nazwać „lepiej weryfikowalną”, gdy wynika z niej taki stan, który jest dokładniej odzwierciedlany w faktach. Gdy terminu tego użyjemy w tym sensie, wtedy zasada weryfikacji nie tylko przestaje być logiczną przesłanką zasady prostoty, ale stanowi jej przeciwieństwo. Prof. Schlesinger wyraża przekonanie, że proces upraszczania hipotez jest procesem łączenia w jedną całość izolowanych, ścisłych elementów informacji dostarczanych przez proces weryfikacji, jest tym, co nadaje twórczy charakter nauce. Hipotezy naukowe są więc wypadkowymi sprzecznych tendencji wynikających z działania dwóch zasad: weryfikacji i prostoty.

Poszukując ścisłego określenia prostoty, autor analizuje historię nauki i dochodzi do następujących wniosków:

1) Trzeba rozróżnić dwie różne koncepcje prostoty: statyczną i dynamiczną. Jeśli prostota opiera się na podstawie chwilowego stanu spraw, to ma ona charakter statyczny. Dynamiczna prostota nie wiąże się z jedną daną sytuacją, ale z przebiegającymi w sposób ciągły procesami. Cała dotychczasowa uwaga filozofów skupiała się na prostocie statycznej, której znaczenie jest ograniczone. W historii nauki rolę arbitra pomiędzy zwalczającymi się hipotezami odgrywała prawie zawsze prostota dynamiczna.

2) Bazą logiczną dynamicznej prostoty jest nasz całokształt pojęcia o prawdzie empirycznej. Związek między prostotą i prawdą zawarty jest w starym powiedzeniu, że „oznaką prawdy jest prostota”; wynika on także stąd, iż w historii nauki zawsze zwyciężały i najdłużej przetrwały prostsze hipotezy, a tylko prawdziwe hipotezy dają się przez dłuższy okres czasu utrzymać.

3) Ścisły aparat matematyczny do oceny prostoty rywalizujących ze sobą teorii fizycznych jest w praktyce niemożliwy do skonstruowania i niepotrzebny. Nie ma sposobu ścisłego porównywania stopnia prostoty, a sama zasada prostoty nie stanowi formalizacji pojęcia prostoty.

4) Pojęcie prostoty jest względne. Różne teorie z różnych punktów widzenia są prostsze, np. jedna teoria wprowadza specjalny rodzaj ruchu, a inna szczególne ograniczenia ruchu. Pytanie, która z nich jest bardziej złożona pozostaje bez odpowiedzi tak długo, dopóki nie podamy jakiejś płaszczyzny odniesienia.

Inną zasadą, która też odegrała wybitną rolę w kształtowaniu się rozwoju nauki jest zasada mikroredukcji. Zasadę tę można tak określić: gdy

chcemy ujednoczyć zachowanie się agregatów fizycznych z zachowaniem się ich elementów składowych, musimy skonstruować taką teorię, w której zachowanie agregatów jest wynikiem zachowania ich elementów. Innymi słowy: „własności układów fizycznych należy wyjaśniać poprzez własność ich składników, a nie na odwrót”. Prof. Schlesinger dowodzi, że zasada mikroredukcji, mimo iż wymaga uzasadnienia, nie da się uzasadnić, gdyż nie posiada żadnych racjonalnych założeń. Jednak skłonność do atomizowania układów jest tak głęboko w naszych umysłach zakorzeniona, że wydaje się, jak gdyby była jakąś obiektywną koniecznością nie wymagającą podstaw logicznych.

W rozważaniach nad dalszą zasadą metodologiczną, tzw. zasadą powiązań (*principle of connectivity*) autor zwraca uwagę na fakt, że zasada ta chociaż szeroko znana i uznawana, nie stanowiła przedmiotu krytycznej dyskusji, zbyt skąpo była reprezentowana w literaturze o metodologii naukowej. Zasada ta głosi, że dwa układy fizyczne nigdy nie różnią się tylko pod jednym względem — cechą wyróżniająca nie jest nigdy odosobniona. Zasada powiązań jest w jakimś sensie rozszerzeniem zasady przyczynowości. Z tego powodu autor podchodzi do idei powiązań poprzez wstępne rozważania pojęcia przyczynowości.

Podobnie jak w przypadku dyskusji o zasadzie prostoty, rozpatruje się tutaj następujące problemy; czy zasada powiązań jest twierdzeniem o naturze fizycznego universum, jakie są racje, dla których tę zasadę przyjmujemy, oraz co należy ściśle rozumieć przez termin „connectivity”. Wszystkie te problemy są wzajemnie zależne od siebie i rozwiązanie jednego z nich jest połączone z rozwiązaniem innych.

Oczywiście nie sposób w krótkiej recenzji wyczerpująco podać pełną problematykę zagadnień poruszonych przez autora ani ich rozwiązań i wniosków. Szczegółowiej potraktowałem rozdział dotyczący zagadnienia prostoty, ponieważ wydaje mi się, że ma on rozleglejsze znaczenie filozoficzne niż dalsze rozdziały, których problematyka ma nieco węższy charakter, ważny raczej dla teorii fizycznych. Niemniej jednak ze względu na liczne ciekawe wnioski uogólniające i skrupulatne wypracowanie zagadnień oraz z uwagi na samą metodę rozważań, książka prof. Schlesingera w całości jest godna uwagi i zainteresowania wszystkich tych, którzy zajmują się filozofią przyrodoznawstwa.

Wiesław Sztumski

GOTTFRIED MARTIN: *Allgemeine Metaphysik. Ihre Probleme und ihre Methode*. Berlin 1965, Walter de Gruyter & Co., s. 358, cena 48 DM.

Autor jest znany jako twórca obszernego studium monograficznego o czternastowiecznym filozofie, logiku i teologu angielskim Williamie Ockham. Już tam Martin ujawnił swe zainteresowania metafizyczne, które jednak pełny wyraz uzyskały dopiero w obecnie wydanej książce.

Punktem wyjścia jego wstępnych rozważań stała się tu sprawa będąca dla metafizyki kwestią „życia czy śmierci”, a mianowicie problem, czy ta filozoficzna dyscyplina jest w ogóle możliwa. Autor rozpatruje i stara się zbić zarzuty wysuwane z jednej strony przez radykalny empiryzm (głównie w osobach A. Comte'a i J. S. Milla), z drugiej przez filozofię języka w wersji Wittgensteina,

z trzeciej wreszcie przez myślicieli próbujących atakować z pozycji historycznej, jak to niegdyś czynił Nietzsche a obecnie Heidegger. Będąc głęboko przekonany, że metafizyka — aczkolwiek usiana trudnościami — jest zupełnie możliwa, Martin upatruje swe główne zadanie nie tylko w rozstrzygnięciu, które z licznych stanowisk zawartych między skrajnym realizmem a skrajnym nominalizmem jest prawdziwe, ile w rozumieniu metafizycznego punktu widzenia. Wyjaśnia też od razu, iż metafizyka jest dla niego tym samym co ontologia, a terminu 'metafizyka ogólna' używa w sensie 'ontologia generalis' Christiana Wolffa. W tak określonej dziedzinie za najdonioślejszy temat uważa zagadnienie, czym jest byt. To zagadnienie nie jest co prawda całkowicie jednoznaczne, gdyż termin 'byt' grzeszy wieloznacznością. Ale właśnie wieloznaczność ta stanowi oznakę wielopostaciowości bytu i zarazem wskaźnik, że jedno ze znaczeń jest podstawowe. Które? Tu Martin przyłącza się najwyraźniej do nurtu, którego źródła początek biorą w poglądach Arystotelesa: najistotniejszą postacią bytu jest byt indywidualnego przedmiotu.

Stąd też pierwsza część książki poświęcona jest temu, co jednostkowe. Po wszechnie przyjętym zwyczajem autor przygotowuje grunt do samodzielnych rozważań, dokonując przeglądu stanowisk reprezentowanych w ciągu dziejów. Naprzód omawia ontologię Platona, jego naukę o ideach, jego pojęcie 'ousia', potem metafizykę Arystotelesa, by następnie przeskoczyć od razu do czasów nowożytnych a nawet najnowszych i kolejno przeanalizować koncepcje Kartezjusza, Leibniza, Kanta, Hartmanna, Heideggera oraz Whiteheada. Po tym pobieżnym i niepełnym przeglądzie czuje się dostatecznie przygotowany do wyjaśnienia podstawowych pojęć metafizyki, takich jak pojęcie substancji, jakości, relacji oraz tego, co transcendentne.

Ale dwa ostatnie pojęcia wiodą autora do problematyki bytu tego, co ogólne. Roztrząsanie zagadnień zgrupowanych w tej dziedzinie tworzy treść drugiej i zarazem ostatniej części książki. Badania prowadzi się zrazu pod kątem widzenia logiki, rozumianej zresztą dość szeroko. To co ogólne, czasem bywa traktowane jako pojęcie, czasem jako sąd, a nieraz jako teoria. Martin przyjmuje, że właśnie teoria jest fundamentalną formą tego, co ogólne. Stąd jego zainteresowania kierują się ku zagadnieniom jedności nauki i globalności (*Gesamtheit*) teoryj. Dąży do uzasadnienia tezy, że to, co ogólne — w sensie teorii — nie stanowi różnorodności określonej ('definite Mannigfaltigkeit' Husserla). Powołuje się przy tym na różne wyniki logiki, matematyki i fizyki, a w szczególności na antynomie logiczne i rezultaty Gödela. Ustawiczne rozbudowywanie teorii prowadzi do coraz bardziej abstrakcyjnych i ogólnych zdań oraz do poszukiwań nowych zasad i aksjomatów. Lecz praca ta — przewiduje autor — nigdy nie zostanie ostatecznie zakończona, gdyż zawsze możliwa będzie dalsza rozbudowa.

Z kolei wątki wywodów Martina ześrodkowują się wokół rozmaitych określeń tego, co ogólne, a aspekt logiczny ustępuje aspektowi czysto ontologicznemu. Bierze się teraz pod uwagę i interpretuje przede wszystkim wypowiedzi Platona, Arystotelesa i Kanta. W myśl tej interpretacji pierwszy z nich pojmował to, co ogólne, jako idee, drugi jako prawa naturalne, trzeci jako działalność myślową. Każda z tych wielkich koncepcji wiodła do swoistych aporii i zawierała pewne elementy dwóch pozostałych.

Autor zamyka książkę rozdziałem traktującym o metodach metafizyki ogólnej. Podziela wprawdzie mniemanie Hegla, iż wielość ontologicznych stanowisk jest niezbędną i istotną cechą filozofii, jednakże Heglowską interpretację tej

wiełości uważa za niesłuszną. Niemiecki idealista bowiem chciał pojmovać ją historycznie, przez swą absolutną dialektykę, tymczasem okazuje się, iż wielość owa może być rozumiana wyłącznie przy pomocy jakiejś dialektyki aporetycznej. Właśnie dialektyka aporetyczna — w sensie Platona — jest jedyną, zdaniem Martina, poprawną metodą badawczą pozwalającą rozwiązać należycie zagadnienia stojące przed metafizyką ogólną.

Książka została wyposażona w krótką bibliografię oraz wykaz źródeł. Jej styl narracji jest dość jasny i przystępny. Szata zewnętrzna bardzo porządna.

L. G.

Autoreferaty z odczytów i wykładów

JANUSZ SZTUMSKI: Czynniki wyznaczające myślenie człowieka. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 14 października 1964 r.).

Jeżeli myślenie człowieka chce się rozpatrywać z punktu widzenia współczesnej nauki, to trzeba sobie uświadomić, że chodzi tu o zjawisko, które jest zdeterminowane przez bardzo złożony zespół czynników. Nie ma co prawda wątpliwości, że myślenie jest zależne od wpływów środowiska społecznego, od czynników geofizycznych, biologicznych itp., jednakże pomimo to rozumienie współdziałania, współzależności i współuczestnictwa tych czynników w kształtowaniu procesu myślenia rodzi nadal szereg problemów. Stąd zdarza się często, że pewne czynniki są po prostu przeceniane, absolutyzowane, a inne znowu niedoceniane. I tak np. zwolennicy teorii antropologiczno-rasowych absolutyzowali rolę czynników biologicznych. Natomiast rzecznicy determinizmu geograficznego na plan pierwszy wysuwali wpływy środowiska geograficznego. Być może w niedalekiej przyszłości będzie realne ujęcie adekwatne wszystkich czynników determinujących myślenie przy pomocy aparatury pojęciowej cybernetyki. Narazie proponowane „cybernetyczne modele świadomości” nie wydają się zbyt heurystyczne i nie rozszerzają bardzo wiedzy o myśleniu przez ujmowanie znanych zagadnień w nowych terminach.

Ponieważ człowiek jest jednym z elementów wszechświata, (oczywiście ujmowany w skali makrosferycznej), jego zachowanie się, sposób życia i myślenia, podobnie jak i jego rozwój filo- i ontogenetyczny, trzeba rozpatrywać w zasadzie w pełnym kontekście innych elementów tworzących wszechświat. Należy przy tym pamiętać, że zachowanie się i myślenie człowieka jest uwarunkowane funkcjonowaniem, strukturą anatomiczną organizmu i jego stanami fizyko-chemicznymi. Czyli krótko: zależy od budowy, stanu i działania narządów organizmu ludzkiego. Człowieka możemy zatem uważać za strukturę złożoną, czyli układ stanowiący pewną całość. Jednak jak słusznie zauważa Norbert Wiener — „...my, istoty ludzkie, nie jesteśmy układami izolowanymi. Pobieramy z zewnątrz żywność, która rodzi energię, i jesteśmy w konsekwencji częściami tego świata, który zawiera źródła naszej żywotności. Ale jeszcze ważniejszy jest fakt, że przez nasze narządy zmysłów pobieramy informacje i stosownie do nich działamy”¹.

Możemy więc uważać organizm za układ w zględnie odosobniony, tzn. taki, który jest poddany wpływom reszty wszechświata, ale tylko w ściśle określony sposób zależny od swoich receptorów. Stąd też można mówić, że sposób myślenia człowieka jest m. in. zdeterminowany przez środowisko geograficzne.

¹ N. Wiener, *Cybernetyka a społeczeństwo*. Przekł. O. Wojtasiewicz, Warszawa, 1960, s. 28.

Wspominałem, że człowiek jest układem względnie odosobnionym. Spróbuję obecnie wykazać na czym to polega. Chociaż organizm ludzki znajduje się w sferze wszystkich rodzajów zmian wywołanych przez wszelkie możliwe czynniki otaczającego świata przedmiotowego, w postaci np. fal akustycznych, elektromagnetycznych, promieniowania cieplnego, radioaktywnego, jonizującego, kosmicznego itp., to jednak dzięki określonej selektywności receptorów, do centralnego układu nerwowego danego organizmu przedostają się tylko niektóre z tych zmian. Tak np. w zakresie fal świetlnych postrzegamy tylko te, których długości zawarte są w granicach około 4000—7000 Å; w odniesieniu do fal głosowych ucho ludzkie odbiera tylko dźwięki o częstotliwości drgań od około 16 do 20 000 na sek.; podobne ograniczenia dotyczą wrażeń cieplnych, czuciowych, węchowych i in. Również w sferze oddziaływań społecznych nie wszystkie zmiany warunkują zachowanie się danej jednostki, ani też nie wpływają na jej myślenie, lecz tylko te, z którymi dana jednostka wchodziła lub wchodzi w kontakt. I w tym wypadku wartości progowe będą wyznaczone z jednej strony — przez p o z y c j ę, jaką dana jednostka zajmuje w społeczeństwie, na co słusznie zwracał uwagę K. Marks w słowach: „... byt społeczny określa świadomość społeczną ...”, a z drugiej strony — przez a k t y w n o ś ć samego podmiotu w a p e r c e p c j i, na co zwracał uwagę W. Wundt, chociaż na gruncie tylko asocjacionistycznym, a jeszcze wcześniej J. F. Herbart.

Spośród wszystkich możliwych bodźców przekazywanych przez świat przedmiotowy człowiek wybiera tylko te, które jest zdolny postrzegać. Stąd wartości progowe poszczególnych wielkości lub ich zmian (czyli graniczne zmiany), które wywołują wrażenia, tworzą jakgdyby powierzchnie oddzielające człowieka od otaczającej go rzeczywistości. Wnętrze ograniczone tą powierzchnią, w którego środku znajduje się człowiek, tworzy układ względnie odosobniony od wpływów całej pozostałej reszty obiektywnej rzeczywistości.

Gdy mówię „człowiek”, to mam na myśli nie tylko jednostkową strukturę biologiczną, ale człowieka łącznie z tym wszystkim, co składa się na układ względnie odosobniony, związany z konkretnym człowiekiem.

Zastanawiając się nad miejscem człowieka i jego rolą w świecie musimy pamiętać o tym, że istnienie człowieka ujmują w swe ramy dwie historie: jedna — odnosząca się do ewolucyjnego rozwoju człowieka i jego środowiska społecznego, a druga — dotycząca ewolucji całej przyrody, której częścią jest on również. Wspomniany układ względnie odosobniony można uważać jako wypadkową wszelkich bodźców, czyli tych czynników, które człowiek jest w stanie uchwycić przy pomocy swych receptorów.

Spośród wielu składowych tak rozumianego układu względnie odosobnionego decydujący wpływ na myślenie mają przede wszystkim czynniki: (a) s p o ł e c z n e, ponieważ one kształtują warunki, w których oddziałują pozostałe: (b) g e o f i z y c z n e i b i o l o g i c z n e oraz (c) p s y c h i c z n e. I one też powodują, że na pewnym etapie historycznego rozwoju człowieka pojawiają się specyficzne, dla układu jaki on stanowi, czynniki determinujące w pewnym stopniu jego myślenie — mianowicie czynniki (d) f o r m a l n o - l o g i c z n e.

Przez czynniki społeczne rozumiem całokształt wpływów danego środowiska społecznego, które przejawiają się w następujących relacjach: (a) człowiek—społeczność, (b) człowiek—przyroda (zhumanizowana i nie, ponieważ obie oddziałują na niego) oraz (c) człowiek—różne przedmioty lub zjawiska bezosobowe, wytwory działalności ludzkiej ujmowane jako współprzynależne

do określonej zbiorowości, którym nadaje się charakter społeczny, zmistykowane siły nadprzyrodzone itp., jak to ujmuje prof. T. Szczurkiewicz.

Wymienione relacje (a)—(c) mają charakter obustronny. Biorąc pod uwagę to, że zachodzą one między zbiorami zjawisk, nietrudno dostrzec, jak wiele różnorodnych sytuacji wynika z nich dla konkretnego człowieka. Każdy człowiek jest więc oplątany siatką różnych zależności, które wyznaczają nie tylko każdorazowe jego zachowanie, zarówno w stosunku do otaczających go ludzi jak i przyrody, ale i jego świadomość, a tym samym proces myślenia.

HENRYK MOESE: Moralność a praca naukowa według Descartesa i Bolzana. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 27 października 1964 r.).

Descartes i Bolzano nie poruszali osobno tematu moralności pracownika nauki. W ich dziełach występują jednak twierdzenia ściśle z tego zakresu. Znamy wystarczająco ich poglądy metodologiczne oraz inne, które można zinterpretować pod danym kątem widzenia. Referat opiera się więc na różnorodnym materiale i ma zadanie raczej rekonstrukcyjne i syntetyczne aniżeli wyczerpanie właściwych cytatów oraz wystarczające ich skomentowanie. Podaje on niektóre twierdzenia obydwóch myślicieli oraz porządkuje ich poglądy i formułuje wnioski.

Zagadnienie moralności w pracy naukowej jest jednym z wielu problemów poruszonych w teorii nauki Bolzana pt. *Wissenschaftslehre* (1837). Autor stworzył w niej unitarną naukę ogólną, mającą powszechne zastosowanie w naukach wszelkich (*Erfindungslehre* + *Eigentliche Wissenschaftslehre*). Teoria ta powstała w myśl wskazań Descartesa zawartych w *Rozprawie o metodzie*. Według Descartesa dotychczasowa nauka była eklektyczna, pozbawiona integracji i nie spełniała swego zadania społecznego. Trzeba więc zbudować naukę od nowa i od podstaw w sensie instrumentalnym i materialnym. Nowe zadania i narzędzia pomogą zebrać jej materiał bardziej jednolity oraz bardziej spisty. Wśród nowych narzędzi znalazły się oprócz podstawowych zasad metodologicznych uzupełniające zasady moralne, odpowiednie i ważne dla pracownika nauki. Bolzano jakkolwiek nawiązał w swej teorii do pionierskich pomysłów Descartesa, to jednak odbiegł znacznie od jego poglądów metodologicznych. Zastąpił kartezjańską regułę wątpienia postulatem krytycyzmu, odrzucił kryterium oczywistości i zamiast niego domagał się — zależnie od potrzeby — definicji albo dowodu. Bolzano nie żądał wiedzy pewnej od nauk aposteriorycznych, aprobując właściwą im wiedzę prawdopodobną, oraz cenił logikę formalną, której Descartes nie uznawał za odkrywcze narzędzie naukowe. W przeciwieństwie do kontrowersji metodologicznych można u obydwóch filozofów stwierdzić zbieżności w poglądach etycznych na pracę badawczą.

Rozprawa o metodzie w trzeciej części zawiera niektóre zasady moralne, jakie Descartes wyprowadził ze swej metody. Myśliciel wymienia cztery zasady moralne, które mają mu dopomóc w jego twórczości. Pierwsza nakazuje być posłusznym prawom i obyczajom kraju oraz religii. Druga zaleca być możliwie najbardziej stałym i niewzruszonym w postępkach. Trzecia zasada radzi starać się zawsze zwyciężyć raczej siebie niż los i raczej odmienić własne pragnienia niż porządek świata i na ogół przyzwyczaić się do przeświadczenia, iż nie masz nic, co by było zupełnie w naszej mocy, prócz naszej myśli. Czwarta zasada

wysuwa ideał życia Descartesa — bezinteresowną wolę oddania się pracy filozoficznej, czyli poznaniu prawdy. Zasada ostatnia, najważniejsza, łączy się bezpośrednio z jego twórczością. Pozostałe trzy zasady, podporządkowane naczelnym: mają zapewnić myślicielowi optymalne warunki dla jego pracy naukowej: wewnętrzne, tkwiące w jego psychice i usposobieniu, oraz zewnętrzne, zależne od jego stosunku do środowiska społecznego, w którym przebywa. W *Prawidłach* (I) Descartes mówi o celach pracy naukowej przewrotnych i godnych potępienia, jakimi są czcza sława lub zysk haniebny; jest bowiem rzeczą jasną — mówi filozof — że zmyślane zasady i igraszki dostosowane do zmysłów tłumu otwierają do nich o wiele korzystniejszą drogę aniżeli może to uczynić gruntowne badanie prawdy. Descartes widzi nawet niebezpieczeństwo motywów nie kompromitujących i godnych pochwały, ponieważ one często w sposób bardzo subtelny wprowadzają w nas błąd: na przykład jeżeli szukamy nauk pożytecznych dla wygodnego życia lub dla owej rozkoszy, którą się znajduje w kontemplacji prawdy. Tych prawowitych owoców nauk możemy wprawdzie oczekiwać — mówi Descartes — jeżeli jednak myślimy o nich podczas studiów, zdarza się często, że pomijamy wiele rzeczy koniecznych dla poznania innych, ponieważ wydają się one na pierwszy rzut oka czy to mało pożyteczne, czy to mało ciekawe. Autor dostrzega więc możliwość ujemnych skutków dla pracy naukowej w subiektywnych motywach użytecznych i hedonistycznych u badacza.

Bolzano traktuje o moralności pracownika nauki w czwartym tomie *Wissenschaftslehre* (głównie VIII Hauptstück: „Von dem Verhalten, das der Verfasser eines Lehrbuches zu beobachten hat”; a dodatkowo IX Hauptstück, szczególnie, kiedy jest mowa o obowiązkach recenzenta naukowego). Autor stwierdza: jest prawdą oczywistą, która wśród naukowców znajduje jeszcze za mało uznania, że każdy towarzyszący nam błąd moralny, na czymkolwiek by on polegał, wpływa mniej lub więcej zakłócająco i szkodliwie na nasze wytwory w dziedzinie nauki i przynosi uszczerbek wykończeniu, które moglibyśmy im nadać. Wśród błędów Bolzano zwraca uwagę na różne odcienie zarozumiałości i ambicji, które zawsze w jakiś sposób ujawniają się w tekście i zrażają do autora i do jego twierdzeń nawet wtedy, kiedy on uzasadnioną ma rację (s. 598). Tym, którzy na terenie nauki pragną cokolwiek w swoim rodzaju doskonalszego zdziałać Bolzano doradza: staraj się wprawdzie zostać dobrym człowiekiem (s. 599). Następnie przypomina o stosowaniu reguł zawartych w jego teorii odkryć naukowych oraz teorii wykładu naukowego. Sens moralny metodologii Bolzana streszcza się w następującym postulatcie: autor naukowy powinien sobie zawsze i na każdym kroku zadawać pytanie, dlaczego coś czyni w ten, a nie inny sposób i czy właśnie nie dałoby się lepiej zrobić niż w danej chwili się dzieje (s. 606). Bolzano domaga się więc na każdym kroku postępowania naukowego wystarczającego uzasadnienia, które jest potrzebne nie tylko dla uspokojenia sumienia autora, lecz także dla czytelnika, którego pragnie się przekonać i pozyskać dla swoich twierdzeń oraz swego sposobu pisania. Bolzano wymienia szereg błędów w związku z pisarstwem naukowym (s. 616—20). Zarozumiałość jest według niego najbogatszym źródłem wszystkich braków i niedoskonałości w pracach naukowych. Jeżeli nie będziemy mieli odwagi spojrzeć na własne błędy, to nie będzie też możliwości ich usunięcia. Zarozumiałość, jak i inne okoliczności sprowadzają pośpiech. Łatwe możliwości wydawnicze powodują, że rzeczy jeszcze nie ukończone oferuje się do druku. Rzeczy ledwo napisane posyła się do prasy. W ten sposób występują w nich myśli niedojrzałe,

w których brak związku, a początek i koniec sobie wzajemnie przeczą. Następnie autor wymienia błędne naśladownictwo sławnych przodków, którzy pod niejednym względem mogli się mylić. Bywa też, że jest się zwolennikiem pewnych poglądów dlatego, że są one dobrze widziane i modne. Błędem, który zdarza się nawet najlepszym głowom w świecie nauki, jest próżne dążenie do cryginalności, co może chwilowo przynieść pewne powodzenie, ale w historii się nie ostoï. W końcu Bolzano wymienia skłonność do bezpłodnej spekulacji i brak praktycznego zainteresowania (s. 619). Uwagi myśliciela znajdują dopełnienie i podsumowanie w najwyższej zasadzie całej *Wissenschaftslehre*. Jest nią najwyższa zasada moralna: dążąc do jakiegoś celu powinniśmy zważać, aby przy jego realizacji można było osiągnąć jak najwięcej dobra. Autor stara się więc wyeliminować wszelkie możliwe ujemne produkty uboczne działalności naukowej. A środki, za pomocą których realizuje się cele naukowe, muszą być zgodne z obowiązującymi w społeczeństwie zasadami moralnymi. W najwyższej zasadzie występuje również myśl nakazująca robić wszystko jak najlepiej. Według Bolzana istnieje jedna moralność obejmująca tak życie prywatne uczonego, jak i jego pracę naukową.

O moralności jakiegokolwiek postępowania (działania) świadczą wartości, które towarzyszą motywom, środkom oraz przewidywanym skutkom naszego postępowania. Spójrzmy na poglądy obydwóch filozofów z punktu widzenia tych wartości. Motywy zalecane przez obydwóch autorów nie budzą żadnego sprzeciwu, są jak najbardziej bezinteresowne. Bolzano wymieniwszy błędy moralne uczonych, skrytykował różne ich motywy, niewłaściwe w nauce. Podobnie Descartes potępił subiektywne motywy utylitarne i hedonistyczne. Obydwaj filozofowie przywiązują zasadniczą wagę do środków w realizacji działań badawczych. Są oni w swoich dziełach mistrzami metody, której zasady starali się opracować. Descartes pozostawił jej ogólny zarys (*Rozprawy o metodzie*) oraz jej nie wykończone fragmenty (*Prawidła kierowania umysłem*). Bolzano wypracował ją w całym zakresie i z najdrobniejszymi szczegółami (*Wissenschaftslehre*). Praca naukowa efektywna i zgodna z zasadami moralnymi jest możliwa jedynie przy zastosowaniu określonej metody, która dostarcza kryteriów w postępowaniu oraz ocenianiu wytworów nauki. To główna zasługa Descartesa, że uprzytomnił pracownikom nauki znaczenie metody nie tylko dla wszelkiej pracy badawczej, lecz także dla moralności w ogóle. Jest obowiązkiem uczonego posiadać określoną metodę, ją kontrolować, doskonalić i wcielać w życie. Descartes podaje na to szereg argumentów i ma w pogardzie pospolite postępowanie według prób i błędów. Dzięki takiemu postępowaniu osiągamy czasem wynik szybciej, niżbyśmy to uzyskali za pomocą metody. Ale ono deprawuje nasz umysł i przyzwyczajają do podobnego zachowania się także w innych sytuacjach, przeszkadzając stosowaniu słusznej metody (Prawidło X). Dobra metoda sprawia, że na refleksję naukową nie poświęcamy nadmiernie swego czasu, który jest nam potrzebny do innych rzeczy, a przede wszystkim do spełniania dobrych uczynków. Podobnie i Bolzano widzi obszerny margines zajęć pozanaukowych uczonego i nawet radzi mu wyrzec się swej działalności, jeśli na innym polu może uzyskać większe korzyści dla społeczeństwa. Bolzano również uznaje stosowanie określonej metody za rzecz moralnie konieczną i uzasadnioną. Rozmaite błędy, jakie stwierdza u pracowników nauki, wynikają w znacznym stopniu z nieprzestrzegania przez nich metody. Metoda jest więc według obydwóch myślicieli podstawowym i koniecznym środkiem w pracy badawczej. Pamiętają oni wreszcie o skutkach działalności uczonego. Odrzu-

cają wszelką jałową spekulację oraz brak myśli o pożytku społecznym. Troska o jak najlepsze skutki występuje w najwyższej zasadzie postępowania u Bolzana, przyświecającej jego *Wissenschaftslehre*. Descartes skrytykował sylogistykę za jej nieużyteczność i wynalazł metodę analityczną, która miała pomóc w zdobywaniu pożytecznej wiedzy. Jego prace nad anatomią i fizjologią człowieka łączyły się z myślą o medycynie, która kiedyś po wiekach okaże się bardzo użyteczną dla człowieka (*Rozprawa o metodzie*, cz. VI). Obydwaj filozofowie, jeśli pominiemy mniej lub więcej dokładny sposób potraktowania oraz drobne różnice merytoryczne, są zbieżni w pojmowaniu moralności pracownika nauki i zwracają jednakową uwagę na główne jej elementy: 1) bezinteresowne pragnienie wiedzy dla poznania samej prawdy, 2) sumienne przestrzeganie właściwej metody, która zapewnia efektywność i ekonomię działania oraz 3) utilitaryzm społeczny, który zapobiega pograżeniu się uczonego w bezpłodnej spekulacji oraz nakazuje mu poświęcić się takiej pracy, w której może oddać społeczeństwu największe usługi.

ANTONI KORCIK: Najwcześniejsze ośrodki logiki matematycznej w Rosji (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 16 listopada 1964 r.).

Na terenie Rosji istniały dwa najwcześniejsze ośrodki logiki matematycznej: w Kazaniu i w Odessie. Twórcą ośrodka kazańskiego był Platon Porecki (1846—1907), rzekomo narodowości polskiej (*Istoria Polski*, Moskwa 1956, t. III, s. 466), twórcą zaś ośrodka odeskiego był Jan Sleszyński (1854—1931). Ośrodek kazański powstał w 1881 r. W tymże roku ukazał się w Kazaniu w języku rosyjskim pierwszy opublikowany referat Poreckiego o logice matematycznej. Pierwsza zaś publikacja logiki matematycznej w Polsce ukazała się dopiero w 1888 r., była to praca S. Piątkiewicza, *Algebra w logice* (Spraw. IV Gimn. we Lwowie za r. 1888). Ośrodek odeski powstał w 1893 r. W tymże roku ukazała się w Odessie pierwsza publikacja Sleszyńskiego w języku rosyjskim z logiki matematycznej, pt. *Łogiczeskaja maszina Dżewonsa*. Prekursorami więc logiki matematycznej w Rosji byli: Sleszyński, doktor matematyki, docent i profesor matematyki i logiki najpierw w Odessie, a później w Krakowie (A. Hoborski, *Jan Sleszyński*, Warszawa 1933, odbitka z „Wiadomości Matematycznych”, t. XXXVI), i Porecki, doktor astronomii, docent prywatny matematyki i logiki matematycznej w Kazaniu (J. Sleszyński, *Pamięci P. S. Poreckago*, Odessa 1909, odbitka z „Wiest. Op. Fiz. i Elem. Mat.”, 1909). Po 1917 r. powstały w Rosji dwa późniejsze ośrodki logiki matematycznej: w Moskwie i w Leningradzie. Twórcami ośrodka moskiewskiego byli: P. Nowikow i A. Kołmogorow, twórcą zaś ośrodka leningradzkiego — A. Markow.

Jan Sleszyński urodził się 11 VII 1854 r. w Łysiance na Ukrainie, zmarł 9 III 1931 r. w Krakowie. Od 1883 do 1909 i od 1911 do 1924 r. był docentem i profesorem matematyki i logiki najpierw w Odessie, a później w Krakowie. Od 1921 r. był członkiem PAU w Krakowie. Jest on autorem następujących publikacji z dziedziny logiki: 1. *Łogiczeskaja maszina Dżewonsa* (odbitka z „Wiest, Op. Fiz. i Elem. Mat.”, 1893). — 2. *O logice tradycyjnej*, Kraków 1921 (odczyt z dnia 29 XI 1917 r.). — 3. *Sur le raisonnement dans les sciences deductives* („Rozprawy Pol. Tow. Mat.” t. I, 1921). — 4. *O znaczeniu logiki dla matematyki* („Poradnik dla Samouków”, t. III, 1923, uzupeł. do t. I). — 5. *Teoria*

dowodu, I—II, Kraków 1925—1929. — Nadto przełożył na jęz. rosyjski *Algebrę logiki* Couturata (*Алгебра логики*, Odessa 1909). Do przekładu tej pracy dołączył dwa dodatki: Szatunowskiego i swój własny, w którym podał metodę Fregego w symbolice Couturata dowody zupełne sześciu twierdzeń logicznych. Praca Szatunowskiego powstała na podstawie rękopisu dodatku drugiego. Metoda Fregego polega na założeniu, że każdy dowód jest zastosowaniem „modus ponens” i dokonuje się przez odrywanie i podstawianie. Tą metodą Sleszyński posługuje się po raz pierwszy. Przełożył także Sleszyński na język rosyjski pracę Bolzana: *Paradoksy nieskończoności* (*Paradoksy bezkonecznago*, Odessa 1911). Autor w publikacji drugiej podaje także motywy, dla których zajął się logiką. Mówi tam, że wykładając w ciągu wielu lat rachunek różniczkowy, pragnął podać dowody dokładne. W tym celu musiał je gruntownie analizować. Ale okazało się później, że nie wie właściwie, co to jest dowód. To właśnie było pobudką, dla której zajął się logiką. W 1910 r. ukazały się dwie recenzje przekładu *Algebry logiki* Couturata: negatywna petersburskiego matematyka B. Kojalowicza (Żur. Min. Nar. Prosw., 1910, nr 1) i pozytywna petersburskiego fizyka P. Ehrenfesta (Żur. Russk. Fiz.-Chim. Obszcz. pri Pieterb. Uniw., t. 42, 1910). Recenzja negatywna wywołała polemikę między Sleszyńskim i Kojalowiczem, w której ubocznie brał udział Ehrenfest i Szatunowski (Żur. Min. Nar. Prosw., 1910, nr 5 i 9). Paul Ehrenfest był najpierw profesorem fizyki teoretycznej w Petersburgu, a od 1912 do 1933 (do śmierci) na Uniwersytecie w Leiden (Holandia). W swej recenzji pierwszy zwrócił uwagę na możliwość zastosowania algebry logiki do techniki, w szczególności zaś do sieci przewodów telefonicznych.

Z ośrodkiem odeskim był także związany S. O. Szatunowski. Urodził się on w 1859 r. w Chersoniu, zmarł w 1929 r. w Odessie. Zaproszony przez Sleszyńskiego z Petersburga, gdzie studiował w Instytucie Technologicznym, przybył do Odessy i po otrzymaniu stopnia magistra został docentem prywatnym w Odessie. Szatunowski w pracy pt.: *Алгебра как учение о свойствах по функциональным модулям*, Odessa, b. r. [1917] w swoisty sposób poddał krytyce prawo wyłączanego środka. Krytykował on je na wykładach uniwersyteckich już w 1906—1907 r., a więc jeszcze przed holenderskim matematykiem Brouwerem, który wystąpił z krytyką tego prawa dopiero w 1908 r. Prekursorem obu tych matematyków jest Robert Grassmann, którego krytyka prawa wyłączanego środka zawarta jest w książce pt. *Begriffslehre oder Logik. Zweites Buch der Formenlehre oder Mathematik*, Stettin 1872. Uczniem Szatunowskiego był zmarły w Moskwie w 1942 r. sławny logik Moses Schönfinkel, współpracownik P. Bernaysa i twórca podstaw rachunku kombinatoryjnego. Pod wpływem jego koncepcji logicznych był H. Curry i A. Church. Do ośrodka odeskiego należał także E. L. Bunicki, magister matematyki i docent prywatny w Odessie, a w latach 1918—1922 profesor tamże; urodził się w 1874 r. w Symferopolu, zmarł zaś w 1952 r. w Czechosłowacji; wykładał matematykę na Uniwersytecie Praskim. Jest on autorem następujących publikacji z dziedziny logiki: 1. *Niekotoryje priłożenja mat. logiki k arifmietikie* („Wiest. Op. Fiz. i Elem. Mat.”, 1896—1897, nr 297—298). — 2. *Czисло elementow w logiczeskom mnogoczenie* (tamże, 1897, nr 249). — 3. *Niekotoryje priłożenja mat. logiki k teorii obščazago najbloszazago dieliteliela* (tamże, 1899, nr 274).

Platon Porecki urodził się 3 X 1846 r. w m. Elizawetgradzie, gub. chersońskiej, gdzie ojciec jego był lekarzem wojskowym. Gimnazjum skończył w Połtawie. Po ukończeniu gimnazjum zapisał się na fakultet matematyczno-fizyczny

Uniwersytetu w Charkowie, który ukończył w 1870 r. Na wniosek profesora astronomii tegoż uniwersytetu I. Fiedorenki otrzymał stypendium naukowe i w ciągu trzech lat (1871—1873) przygotował się do egzaminu magisterskiego i ćwiczył w obserwacjach astronomicznych. Wyniki tych obserwacji były później wydane w „Wiadomościach Uniwersyteckich” za r. 1873. Po otrzymaniu w 1873 r. stopnia magistra Porecki został stypendystą jeszcze na rok i w 1874 r. był wysłany przez Uniwersytet Charkowski do obserwatorium w Pułkowie dla przygotowania się do ekspedycji do Astrachania. W 1876 r. wybrano go na astronoma-obserwatora Uniwersytetu Kazańskiego. Dnia 31 I 1889 r. z powodu złego stanu zdrowia przeszedł w stan spoczynku i osiadł we wsi Żowedi, gub. czernihowskiej, gdzie zmarł we własnym majątku 10 VIII 1907 i gdzie wystawiono później szpital jego imienia. W „Wiadomościach Tow. Mat.-Fiz.” w Kazaniu była wydrukowana w 1884 r. jego główna praca logiczna pt. *O sposobach rozwiązywania równości logicznych i o metodzie odwrotnej w logice matematycznej*. Według opinii specjalistów rosyjskich i zagranicznych praca ta może być postawiona na równi z pracami Boole’a, Jevonsa i Schrödera. W 1886 r. Porecki wydrukował w „Protokołach” także pracę astronomiczną, na podstawie której otrzymał stopień doktora astronomii i w tymże roku został docentem prywatnym trygonometrii sferycznej. W 1887—88 r. wykładał ten przedmiot i logikę matematyczną na Uniwersytecie Kazańskim.

Porecki jest autorem następujących prac z dziedziny logiki matematycznej:

Pierwsza praca to referat, w którym podał zgrab, ogólny zarys logiki matematycznej na podstawie pism Boole’a i Schrödera, wygłoszony 17 V 1880 r., a wydany w 1881 r. Porecki opowiada tu, że dowiedziawszy się z referatu kazańskiego matematyka A. W. Wasiljewa na jednym z posiedzeń Towarzystwa Przyrodników w Kazaniu o istnieniu logiki matematycznej i wypożyczywszy od referenta główne dzieło Boole’a, rozpoczął swoją znajomość logiki matematycznej od przestudiowania tego dzieła. Później poznał także pierwszą pracę logiczną Schrödera. Te dwie prace posłużyły mu za punkt wyjścia do badań własnych. Po tym referacie wygłosił autor w 1882 r. dwa inne, które się ukazały w 1884 r. w postaci książki, zawierającej już samodzielny wkład do logiki matematycznej i będącej udoskonaleniem logiki Schrödera. Była to praca pt. *O sposobach rozwiązywania równości logicznych i o metodzie odwrotnej w logice matematycznej (O sposobach rozwiązania logiczskich rawnienstw i ob obratnom sposobie matiematiczeskoj logiki, Kazań 1884)*. Po tej gruntownej pracy wydał Porecki w 1887 r. pracę trzecią, poświęconą rachunkowi prawdopodobieństwa. Schröder wcale nie dotykał tego przedmiotu. Porecki wziął treść swego dzieła z dzieła Boole’a, ale opracował je w duchu logiki Schrödera przez siebie udoskonalonej. Tytuł tej pracy jest taki: *Rozwiązanie zagadnienia ogólnego teorii prawdopodobieństwa przy pomocy logiki matematycznej (Rieszenie obščzej zadaczi teorii wierojatnostiej pri pomoszczu matiematiczeskoj łogiki, Kazań 1887)*. Przełożona ona została na język niemiecki w czasopiśmie: „Fortschritte der Mathematik”, Bd. 16. Ten cykl prac został zakończony małą broszurką poświęconą rozbirowi podręcznika logiki matematycznej M. Wołkowa pt.: *Rachunek logiczny*, Petersburg 1888. Autor tego podręcznika korzystał z drugiej pracy Poreckiego i zaznaczył to w przedmowie. Krytyka Poreckiego tego podręcznika jest ostra. Jest to praca czwarta Poreckiego pt.: *Z powodu broszury Wołkowa „Rachunek logiczny”, 1889 (Po powodu broszury Wołkowa, „Łogiczeskoje isczislenie”, Kazań 1889)*. Teraz nastąpiła dłuższa przerwa w pra-

cach autora. Będąc złożony nieuleczalną chorobą i zmuszony przez to zakończyć swoją karierę akademicką i zamieszkać na wsi oraz widząc, że prace jego są bardzo mało czytane i że nawet matematycy ustosunkowali się niechętnie do tej nowej nauki, Porecki utracił energię do dalszej pracy. Dopiero po upływie siedmiu lat dowiaduje się przypadkiem, że znany matematyk rosyjski, członek Akademii Nauk w Petersburgu, Imszeniecki, bardzo się zainteresował pracą drugą Poreckiego (P. Porecki, *Nowaja nauka i akademik Imszeniecki*, Kowno 1897, odbitka z „Siewiernyj Wiestnik”, 1896). Tak więc doczekał się wreszcie Porecki uznania i ze strony matematyków. To go pobudziło do wznowienia swoich badań, a rezultatem tego jest praca piąta pt.: *Prawo pierwiastków w logice (Zakon korniej w logikie*, „Naucznoje Obozrienje”, nr 19, 1896) i praca szósta pt.: *Prawo pierwiastków w logice (La loi des racines en logique*, „Revue de Mathématiques”, t. 6, 1896—1899), które zawierają wykład jednego z siedmiu praw logicznych, którym poświęcona jest praca siódma *Siedem praw podstawowych w teorii równości logicznych (Sept lois fondamentales de la théorie des égalités logiques*, Kazań 1899). W przerwie ukazuje się praca ósma *Wykład elementarny teorii równości logicznych o dwóch terminach a i b (Exposé élémentaire de la théorie des égalités logiques à deux termes a et b*, „Rev. de Mét. et Mor.” t. 8, nr 3, 1900), praca dziewiąta *Teoria równań logicznych o trzech terminach a, b i c (Théorie des égalités logiques à trois termes, a, b et c*, „Bibl. du Congr. Intern. de Philos.”, t. 3, 1900) praca dziesiąta *Z dziedziny logiki matematycznej (Iz oblasti matematycznej logiki)*, „Fiz. Mat. Jeżegodnik”, nr 2, 1902), praca jedenasta *Niektóre prawa późniejsze teorii równości logicznych, (Quelques lois ultérieures de la théorie des égalités logiques*, Kazań 1902), praca dwunasta *Teoria nierówności logicznych (Théorie des non-égalités logiques*, Kazań 1904), praca trzynasta *Teoria łączna równości i nierówności logicznych (Théorie conjointe des égalités et des non-égalités logiques*, Kazań 1909). W pracy siódmej (s. 157) i w pracy dwunastej (s. 101) mówi Porecki, że w 1884 r. odkrył pewne prawo, które jest podstawą (base) jego teorii równości logicznej. To prawo formułuje on tak: $(A < B, A > C) = (A = AB + A_0C)$. Słownie wyraża je w taki sposób: A jest zawarte w B i zawiera C jest równoważne (équivalente) zdaniu: $A = AB$ i A zawiera C.

Prace 1—4, 7, 11—13 są wydrukowane w „Biulletin de la Société Physico-mathématique de Kazan”, 1re série, t. I, 1881; t. 2, 1884; t. 5, 1887; t. 7, 1889; 2de série, t. 8, 1898—1899; t. 10—11, 1900—1901; t. 13, 1903; t. 16, 1908—1909.

Wszystkie te prace mogą być podzielone na dwie grupy: 1—4 i 5—13. W pracy drugiej wyłożona jest logika Poreckiego w pierwszej postaci w pracach zaś 7 i 11—13 mamy drugą postać tej logiki. W pracy 7 (s. 6) i w niektórych swych pracach późniejszych podaje Porecki po raz pierwszy tablice szesnastu funkcji prawdziwościowych. Po raz drugi podobną tablicę podał L. Wittgenstein (1889—1951).

Z ośrodkiem kazańskim był związany m. in. M. Wołkow, W. Strekałow, W. Imszeniecki (profesor matematyki w Kazaniu, później w Charkowie, zmarł w Moskwie w 1892 r.), Couturat i Mac Coll (por. Korespondencja Poreckiego z Couturatem i Mac Collem: Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego — Dział rękopisów, sygn. D. 38, vol. VI). Couturat uważa badania metodologiczne Poreckiego za punkt kulminacyjny w rozwoju algebry logiki. Koncepcje logiczne Poreckiego miały wpływ także i na rozwój teorii algebraicznych w naszych czasach. Ten wpływ okazał się najsilniejszy w pracy doktorskiej amerykańskiego logika A. Blacke'a pt.: *Canonical expressions in Boolean algebra*, Chicago

1938. Ten wpływ Poreckiego na badania Blacke'a przyznaje matematyk i logik McKinsey w recenzji pracy Blacke'a („Review of Canonical Expressions” w „Journal of Symbolic Logic”, 1938, vol. 3, nr 2). Koncepcje logiczne Poreckiego wywarły także wpływ i na niemieckiego logika O. Beckera (*Einführung in die Logistik, vorzüglich in den Modalkalkül*, Glan 1951).

JANUSZ SZTUMSKI: Środowisko geofizyczne a myślenie. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 24 listopada 1964 r.).

Człowiek jest wytworem przyrody, jej częścią szczególnego rodzaju, bowiem zdolną do przekształcania tejże przyrody, w granicach zakreślonych przez jego świadomość społeczną i w ramach obiektywnych związków, jakie w niej występują. Stosunek człowieka do przyrody i vice versa jest przejawem m. in. szczególnej formy determinizmu strukturalnego. Przez determinizm strukturalny rozumie się na ogół taki stan, w którym zachowanie się elementu jest wyznaczone przez strukturę zbioru, do którego on należy. Jednakże, kiedy elementy zbioru są obdarzone świadomością, mamy sytuację nieco inną, ponieważ one same wyznaczają stan i zachowanie się zbioru, do którego należą. Stąd też można mówić o występującym tu szczególnym przypadku determinizmu strukturalnego. Relacja zachodząca między człowiekiem a przyrodą jest więc przechodnia, ale nie zawsze symetryczna.

Omawiając wpływ czynników geofizycznych i biologicznych na myślenie, będę ujmował człowieka w dwóch aspektach — jak wytwór przyrody i czynnik kształtujący tę przyrodę.

Ponieważ zbiór czynników geofizycznych i biologicznych determinujących myślenie człowieka obejmuje bardzo wiele elementów, znanych i nie znanych nauce, ograniczę się tylko do pewnych spośród nich, tzn. do środowiska geograficznego, które w sposób bardzo istotny warunkuje wszelkie zmiany środowiska zewnętrznego, oddziaływującego na narządy eksteroreceptywne człowieka, oraz czynników biologicznych, determinujących funkcjonowanie całego organizmu.

Termin „środowisko geograficzne” jest bardzo ogólny i obejmuje swym zakresem wiele różnorodnych elementów jak np. klimat, ukształtowanie poziome i pionowe, florę i faunę, zasoby mineralne itp. Od starożytności (Hippokrates, Tukidydes) wywodzi się pogląd, że właściwości danego regionu geograficznego, kształtują nie tylko wygląd zewnętrzny zamieszkujących go ludzi, lecz i formy ich życia. Był on podtrzymywany też przez Bodina i Monteskiusza. Lecz dopiero pod koniec XIX w. pojawia się teoria „determinizmu geograficznego” w obrębie socjologii zorientowanej naturalistycznie, której czołowymi reprezentantami są: T. Buckle, F. Le Play i F. Ratzel. Zwolennicy jej obsolutyzują rolę środowiska geograficznego i uzależniają od niego wszystkie procesy tak zbiorowego, jak i indywidualnego życia ludzkiego, dostarczając tym samym jednego z przykładów wulgarnomaterialistycznej interpretacji życia społecznego.

Warto dodać, że socjologowie reprezentujący ten kierunek rozumieli przez „środowisko geograficzne” przede wszystkim środowisko pierwotne, czyli „naturalne”, tzn. takie, które nie zostało zmienione działalnością człowieka. Wydaje się, że obecnie takie pojmowanie środowiska geograficznego jest niesłu-

szne. Stąd krajobraz zmieniony pracą człowieka będą też uważał za element środowiska geograficznego.

Uwzględniając krytyczne uwagi pod adresem omawianego kierunku (na gruncie polskiej socjologii wysunięte głównie przez T. Szczurkiewicza), uważam, że środowisko geograficzne, w przyjętym w socjologii rozumieniu tego terminu, oddziałują na człowieka przez: 1) wywieranie wrażeń na nasze zmysły, 2) wywieranie wpływów, które mają dla człowieka istotne znaczenie, a które nie są w zasadzie uchwytnie bezpośrednio przez receptory ustrojowe, np. promieniowanie ultrafioletowe czy ciśnienie baryczne. Są to tzw. wpływy toniczne oraz 3) rytm natury, według którego człowiek żyje. Na przykład dzień i noc określają w pewnym stopniu zachowanie człowieka. Niezależnie od spoczynku, ruchu, sposobu odżywiania i snu słabnie jego tętno i ciśnienie krwi między godz. 18 a 4. Podobnie i ciepłota ciała jest najwyższa między godzinami 17 a 20, a najmniejsza między 2 a 6 rano.

Oprócz wymienionych sposobów oddziaływania, od środowiska geograficznego zależą również granice możliwości życia ludzkiego oraz pewne potrzeby człowieka, np. ubioru, odżywiania się itp. Potrzeby i możliwości ich zaspokojenia współwyznaczone przez środowisko geograficzne wpływają na powstanie m. in. pragnień ludzkich, które kształtują myślenie. Jak wiemy, charakterystyczną cechą człowieka jest to, że nie jest on istotą dostosowującą się biernie do swego środowiska geograficznego, lecz istotą korzystającą ze swych doświadczeń i kształtującą przyrodę. Rozwój cywilizacji i kultury jest funkcją społecznego kształtowania przyrody.

Aczkolwiek zupełne uniezależnienie się człowieka od środowiska geograficznego jest niemożliwe, to jednak można mówić o stałym postępie z oddziaływania danego środowiska geograficznego. Wydaje się też, że bez względu na stopień podporządkowania go sobie przez człowieka będzie ono stale oddziaływać na jego narządy eksteroreceptywne. I fakt ten wspólnie z istniejącą obiektywnie zależnością człowieka od środowiska geograficznego — z jednej strony oraz wywieranie wpływu przez człowieka na dane środowisko — z drugiej strony — znajdują zawsze swoje odbicie w myśleniu, w sposób bądź możliwie adekwatny, bądź zdeformowany.

Wszystkie bodźce z zewnątrz nie są przyjmowane przez centralny układ nerwowy w ich formie pierwotnej, lecz przekształcane przez nasze receptory i inne narządy determinujące funkcje psychiczne. Stąd przy omawianiu czynników współwyznaczających myślenie trzeba też zwrócić uwagę na czynniki biologiczne, a ściślej biorąc na zagadnienia psychosomatyczne.

Każdy organizm ludzki jest wyposażony w mechanizmy przystosowane do działań automatycznych, które umożliwiają mu życie. Dzięki temu szeregi funkcji wegetatywnych, jak np. trawienie, oddychanie, krążenie krwi itp. nie wymagają ani uwagi, ani kierowania. Funkcjonują one na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Ma on też zdolność do reagowania na bodźce czy sygnały dochodzące do niego ze świata zewnętrznego. Reakcje czy odruchy jego na te bodźce mogą być bezpośrednie i pośrednie.

Odruchy bezpośrednie są wywoływane przez bodźce bezwarunkowe, czyli takie — jak mówił I. P. Pawłow — których działanie zależy od konstrukcji systemu nerwowego i narządów zmysłowych danego organizmu. Wywołują one reakcje organizmu na tej zasadzie, że jest on na dany rodzaj bodźców uczulony. Wywołują one odruchy bezwarunkowe.

Natomiast odruchy pośrednie powstają na skutek działania bodźców w warunkowych, tzn. takich, których istnienie zależy od doświadczeń danego organizmu. Powodują one odruchy bezwarunkowe.

Natomiast odruchy pośrednie powstają na skutek działania bodźców w warunkowych, tzn. takich, których istnienie zależy od doświadczeń danego organizmu. Powodują one odruchy warunkowe.

Chociaż człowiek już w łonie matki posiada system nerwowy, a tym samym i zdolność reagowania na liczne podniety, to jednak, aby mógł sprostać coraz to większym wymaganiom swego organizmu po urodzeniu, musi stale zwiększać swoją wrażliwość przez nabywanie coraz to nowszych sposobów reagowania na bodźce, musi więc rozwijać się ciągle. Stąd działalność psychiczną można uważać za rezultat odruchowej działalności mózgu, którą determinuje zarówno jego struktura, jak i będący źródłem bodźców świat zewnętrzny. Fakt ten świadczy niezbicie o zależności zjawisk psychicznych, a więc i myślenia, m.in. od czynników biologicznych. O zależności tej możemy się przekonać analizując czynniki określające strukturę i funkcjonowanie systemu nerwowego. Czynniki te można podzielić na takie, które: 1) wywołują pewne nieodwracalne zmiany w organizmie lub rodzą trwałe następstwa w funkcjonowaniu narządów czy układów determinujących czynności psychiczne; 2) powodują okresowe zmiany lub czasowe zakłócenia w funkcjonowaniu organizmu, zwłaszcza tych jego narządów czy układów, od których zależą czynności psychiczne.

Ad 1) Mogą być: prekoncepcyjne, prenatalne, internatalne oraz postnatalne.

Ad 2) Mogą być rezultatem przemęczenia, gorączki, bólu, działania narkotyków itp.

TADEUSZ WITWICKI: Założenia psychologii dawniej i dziś. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 8 grudnia 1964 r.).

Podręczniki psychologii z przed lat kilkudziesięciu zaczynały się poważnie od założeń, które miały wykazać, że psychologia jest nauką empiryczną a nawet eksperymentalną i powinna odciąć się od filozofii (James, Höfler, Wundt, Titchener, Külpe itd.).

1. Może najważniejszym z tych założeń jest stwierdzenie, że przeżycia, lub zjawiska psychiczne są subiektywne czyli są czynnościami lub procesami związanymi z jakąś istotą żyjącą, a więc zawsze przynależną do podmiotu. Podmiot zaś spostrzega myśli i czuje w sposób zależny od pewnych właściwości lub dyspozycji wrodzonych i nabytych oraz od rzeczy, z którymi ma do czynienia. Dzięki temu zjawiska psychiczne związane są jednością i ciągłością świadomości. Twierdzenie to do dziś wydaje się słuszne i mało kto próbuje je kwestionować. Niepojęta tylko wydaje się wielka ostrożność psychologów dawniejszych, kiedy chodziło o bliższe określenie podmiotu. Niektórzy tłumaczyli, że podmiot zjawisk psychicznych nie jest znany i nie jest dostępny spostrzeżeniu podobnie, jak nieznaną i niespostrzegalną jest wszelka substancja duchowa czy fizyczna. Inni, jak James, opisywali ponadto tzw. jaźń empiryczną, czyli wszystko to, co człowiek odczuwa jako swoje własne, a więc i ciało i ubranie i opinię, jaką cieszy się u innych ludzi, a ponadto różne zdolności i skłonności, wszystkie przeżycia obecne, przeszłe i przyszłe. Na jaźń empiryczną za-

tem składa się jaźń materialna, społeczna i duchowa. To rozróżnienie utrzymało się do dziś, tylko obecnie nie mówi się o jaźni ani o duszy, ale o osobowości człowieka. Osobowości zaś nie utożsamia się z duszą dlatego, że pojęcie duszy zakłada coś niematerialnego, natomiast w pojęciu osobowości brak jest tego zastrzeżenia. Dalecy też jesteśmy od argumentowania, że spostrzegane mogą być tylko zawsze cechy każdego przedmiotu, nigdy zaś jego substrat w oderwaniu od cech, czyli substancja. Rozumiemy, że poznać przedmiot znaczy poznać jego cechy, a znając je znamy zarazem ich substrat. A podmiot zjawisk psychicznych znany jest doskonale z własnego doświadczenia i obserwacji innych ludzi.

2. Inne często spotykane założenie głosiło, że zjawiska psychiczne są intencjonalne, że każde z nich odnosi się do jakiegoś przedmiotu, że jest jego poznaniem lub na tym poznaniu się opiera. Słyszało się też, że zjawiska psychiczne są obrazami rzeczy zewnętrznych albo że odzwierciedlają rzeczywistość obiektywną. Być może w obu tych teoriach chodzi o jedno i to samo. W świadomości naszej ukazują się pewne widoki, pewne wrażenia lub zespoły wrażeń albo inaczej mówiąc pewne treści, które rozpoznajemy jako przedmioty świata zewnętrznego i stąd reprezentują nam one te przedmioty. Co prawda James a także Husserl zwalczali teorię reprezentacji w zastosowaniu do treści, wskazując na to, że w świadomości naszej dana jest zawsze tylko jedna rzecz, a więc jakiś przedmiot zewnętrzny, a nie ten przedmiot a ponadto jego obraz. I rzeczywiście tak jest, dopóki nie zdamy sobie sprawy z cech własnych widoku, cech, których nie możemy przypisać jego przedmiotowi. Zamknawszy oczy np. stwierdzamy, że widok znika, a zarazem wierzymy, że jego przedmiot trwa nadal. Kiedy oglądamy przedmiot z różnych stron, spostrzegamy, że jego widok się zmienia, ale sam przedmiot się nie zmienia. Zbliżając się do przedmiotu nie zdajemy sobie sprawy, że jego widok rośnie, bo nam się wydaje, że zachowuje stałą wielkość. Nie zastanawiamy się, czy o zmroku przedmioty zmieniają barwę, bo wierzymy, że barwa ich jest stała. Widokowi więc przypisujemy nieraz pewne cechy, które naprawdę przysługują tylko jego przedmiotowi. Dopiero, kiedy w całej pełni uświadomimy sobie cechy własne widoku, zaczynamy myśleć o nim samym, a więc np., że widok odzwierciedla jakiś przedmiot zewnętrzny i umożliwia nam myślenie o nim. Przedmioty zewnętrzne w tej postaci, w jakiej zwykle o nich myślimy, nazywają się przedmiotami intencjonalnymi naszych przedstawień. Przez opis ich możemy charakteryzować przedmioty rzeczywiste oraz psychikę osoby, która o nich myśli. Bywają też przedmioty intencjonalne urojone, jak np. centaur albo bohaterowie powieściowi. Otóż w miarę postępu nauki i filozoficznej refleksji przedmioty intencjonalne również nie pozostają takimi, jakimi z początku się przedstawiały. Dochodzimy do wniosku, że przedmioty nas otaczające nie są ani barwne, ani dźwięczne, ani wonne, tylko w pewien szczególny sposób odbijają fale elektromagnetyczne, pobudzają sąsiadujące powietrze do drgań i wydzielają substancje wywołujące w nas wrażenia zapachów. Nasza myśl zwraca się wtedy ku przedmiotom opisywanym przez fizykę a pierwotne przedmioty intencjonalne stają się tylko ich reprezentantami. Dopóki nie zdawaliśmy sobie sprawy z tego wszystkiego, dopóki braliśmy przeżywane przez nas widoki za przedmioty zewnętrzne, widok występował wprost w roli przedmiotu zewnętrznego, czyli jak mówili James i Husserl, prezentował go a nie reprezentował. Co prawda niektórzy mówiąc o odzwierciedlaniu obiektywnej rzeczywistości przez treści psychiczne, mają na myśli tylko domniemane ich podobieństwo. Ale tak być nie może. Samo bowiem podobieństwo pomiędzy dwoma przedmiotami, np. między dwoma

krzesłami, nie wystarcza, aby jeden z nich uznać za obraz drugiego. Aby jakiś przedmiot reprezentował inny, konieczne jest pewne szczególne jego rozpoznanie, a mianowicie jako coś, o czym wiadomo, że tym naprawdę nie jest. Takie rozpoznanie właśnie zachodzi w stosunku do widoków, kiedy się przekonamy, że mylnie przypisywaliśmy im cechy pewne i biorąc je za coś innego, niż są, traciliśmy je niejako z oczu. Rozróżnienie aktu, treści i przedmiotu przedstawienia, przeprowadzone w sposób konsekwentny po raz pierwszy przez Twardowskiego, pozostawia pewne zagadnienia do dziś niezupełnie jeszcze wyjaśnione. Czy przedmioty intencjonalne należą do świata treści, czy do świata zewnętrznego? Czy przekonania, oceny, uczucia i pragnienia mają własne treści, czy też są związane z aktami lub treściami przedstawień? Czy można je uważać za odzwierciedlenie pewnych cech lub stosunków? Czy można zgodzić się z Machem, Wundtem, Jamesem i Titchenerem, że ta sama treść staje się czymś fizycznym lub psychicznym zależnie od kontekstu, w którym ją rozpatrujemy? Czy wolno treści spostrzeżeń zaliczyć do świata fizycznego, natomiast analogiczne treści przypomnień do świata psychiki? Czy różne ujmowanie treści, a więc np. od razu w całości lub częściami, jest sprawą aktu, czy należy do przemian dokonujących się w obrębie treści? Czy treści są niepsychicznymi wytworami psychicznych aktów, czy też same są procesami psychicznymi, które istnienie swoje zawdzięczają oddziaływaniu przedmiotów zewnętrznych na nasze zmysły? To tylko pewne, że tak czy inaczej dochodzimy w końcu do poznania świata otaczającego i poznanie to jest prawdziwe, gdyż inaczej działanie nasze nie mogłoby być skuteczne. Zjawiska psychiczne, jak to już James zauważył, są ściśle dostosowane do warunków panujących w otoczeniu, ich funkcją jest zapewnienie ludziom i zwierzętom bezpieczeństwa i powodzenia życiowego. A kiedy mowa o odzwierciedlaniu świata przez zjawiska psychiczne, może chodzić jeszcze o coś innego.

3. Oto pomiędzy światem treści i aktów, a także pomiędzy treściami i obiektywnym światem przedmiotów nas otaczających, od dawna przyjmuje się mniej lub więcej dokładną odpowiedniość. Aby nie przesądzać, czy w grę wchodzi tu jakieś związki przyczynowe, mówi się o paralelizmie psychofizycznym. Ale wśród psychologów XIX stulecia rozpowszechniła się wiara w inny jeszcze paralelizm, który dotyczy zjawisk psychicznych i pewnych procesów nerwowych w mózgu, a także zjawisk psychicznych i różnych zmian w układzie krwionośnym i oddechowym oraz w całym zachowaniu się człowieka.

W obrębie zachowania się szczególną rolę przypisuje się wyrazom mowy, które zdradzają myśli mówiącego a zarazem oznaczają różne rzeczy w świecie otaczającym. To też obok paralelizmu psychofizycznego należałoby mówić wraz z Piagetem jeszcze o paralelizmie psychofizjologicznym a także o podwójnym paralelizmie semantycznym (wyrażanie i oznaczanie). Dzięki tym paralelizmom słowa mogą reprezentować myśli mówiącego, a nawet jego procesy nerwowe w mózgu — może też w przyszłości przy pomocy odpowiednich przyrządów potrafimy uzyskiwać krzywe i diagramy, ilustrujące zarówno procesy mózgowe osoby badanej, jak i jej myśli wyrażone i nie wyrażone w słowach oraz całe zachowanie się w określonej sytuacji. Nic dziwnego, iż wielu badaczy pragnęło badanie nieuchwytej psychiki zastąpić badaniem procesów nerwowych lub badaniem objawów zewnętrznych. Pierwszą drogę wybrał Pawłow, drugą behawioryści z Watsonem na czele. Jak narazie, słabą stroną tych prób jest, że w mózgu hipotetyczne odpowiedniki procesów psychicznych oraz pewnych sposobów zachowania się trudne są do rozpoznania i bezpośredniej rejestracji,

opis zaś ruchów i zachowania się pozbawiony zwykłej interpretacji psychologicznej bywa nieprzejrzysty i niezrozumiały. Może dlatego właśnie zjawiska psychiczne wygnane z teorii na rzecz procesów nerwowych i objawów zewnętrznych, wracają do niej pod postacią słów, jako elementów drugiego systemu sygnałów (Pawłow), bądź pod postacią strachu i nadziei, jako czynników niezbędnych przy powstawaniu odruchów warunkowych (Mowrer). Odżywa też dawne przeciwstawianie zjawisk psychicznych i ich objawów, jako rozróżnienie zachowania się wewnętrznego i zewnętrznego (Muenzinger). W żadnym wypadku nie można jednak nauki o zachowaniu się przeciwstawiać dawnej psychologii jako nauce o zjawiskach psychicznych. Tak samo przecież fizykę możnaby traktować bądź jako naukę o procesach przebiegających w świecie atomów, bądź jako naukę o zjawiskach, które obserwujemy w eksperymentach fizycznych. W obu przypadkach różny byłby tylko punkt wyjścia. Przez różne ujęcie punktu wyjścia ani fizyka, ani psychologia nie staje się nową nauką. Colvin i Bagley określali psychologię jako naukę o zachowaniu się, zanim jeszcze behawioryści radykalni doszli do głosu.

4. Najwięcej bodaj sporów i nieporozumień wywiązało się około założenia stwierdzającego, że zjawiska psychiczne dane są w doświadczeniu wewnętrznym, że są dane tylko temu, kto je przeżywa. Według znanej koncepcji Locke'a zmysły miały nam dostarczać spostrzeżeń przedmiotów zewnętrznych, spostrzeżenia zaś samych naszych przeżyć miały płynąć z jakiegoś szóstego zmysłu, zwanego refleksją. Koncepcji tej jednak nie można tak rozumieć, że spostrzeżenia naszych przeżyć byłyby niezależne od spostrzeżeń zmysłowych. Gdyby tak było, nie trzeba by się uczyć psychologii, wystarczyłoby bowiem zwrócić uwagę na to, co przynosi refleksja i czytałoby się w niej jak w otwartej księdze. Otóż tak nie jest, a w dodatku podobne rozdwojenie świadomości nie jest możliwe. Nietrudno też było Comte'owi odrzucić tak rozumianą introspekcję jako metodę naukową, a w związku z tym, odmówić psychologii charakteru naukowego. Ale też i najgorliwsi zwolennicy metody introspekcyjnej, jak np. Wundt nie chcieli jej pojmować jako jakiejś lunety, którą dowoli można skierować bądź to na przedmioty fizyczne, bądź na własne przeżycia. James, Wundt, Titchener byli zdania, że spostrzega się przede wszystkim pewne treści, które w zależności od punktu widzenia można rozpatrywać jako przedmioty fizyczne lub jako zjawiska psychiczne.

Brentano, Höfler i Twardowski skłonni byli przypuszczać, że spostrzegamy przede wszystkim przedmiot przedstawienia, natomiast akt, a może i treść są dane tylko ubocznie. Wraz z Wundtem i Titchenerem zgadzali się, że dokładny opis zjawisk psychicznych nie jest rzeczą łatwą i wartościowe wyniki może mieć jedynie introspekcja powtarzana wielokrotnie przez wytrawnych psychologów. Zdaniem Jamesa, przedmiotami spostrzeżeń są przede wszystkim przedmioty nas otaczające oraz stany naszego ciała, istnienie zaś stanów świadomości to raczej postulat niż fakt stwierdzony. Wundt zwalczając koncepcję przeżyć nieświadomych miał na myśli przede wszystkim teorię Herberta, według której przedstawienia przebywają bądź to nad progiem świadomości i wtedy tylko są świadome, bądź zapadają poniżej progu świadomości, aby potem znów wyłonić się na powierzchnię. Zdaniem Wundta, podobnie jak i zdaniem Jamesa i Twardowskiego, przedstawienie przedmiotu to nie żaden utwór trwały, ale proces, który zmienia się ustawicznie i zlewa się z innymi procesami psychicznymi. Przedmiot trwa, ale jego przedstawienie ginie z chwilą, gdy o nim myśleć przestajemy i nigdy nie może pojawić się po raz wtóry.

Kiedy nam się wydaje, że pojawiło się po raz drugi, nie jest to już to samo przedstawienie, jak nie jest tym samym słowo wypowiedziane po raz drugi albo rysunek nakreślony na drugiej kartce papieru. Coś jednak pozostaje po przeżyciach minionych. Pozostaje ślad pamięciowy, sprowadzający się do pewnych przemian w drogach nerwowych, utrzymują się z natury niespostrzegalne dyspozycje przedstawieniowe, przekonaniowe, uczuciowe, pragnieniowe. Dzięki temu możemy dawniejsze przeżycia odtworzyć, przypomnieć a niekiedy przeżyć znów coś analogicznego. Z czasem jednak i to staje się niemożliwe, kiedy wspomnienia zatrą się zupełnie. Freud, który szedł dalej niż Herbart, utrzymywał, że takie kompletne zapomnienie nie jest możliwe, i przeżycie pozornie zapomniane zawsze można wydobyć z podświadomości przy pomocy stosownych zabiegów. Z drugiej strony, Freud w jednej ze swych ostatnich prac wspominał, że trwanie zapomnianego przeżycia może sprowadzać się do pewnych śladów w tkance nerwowej. Przeciw temu zaś i Wundt nie miałby nic do zarzucenia. Obecnie coraz częściej słyszy się o badaniach nad wpływem podniet podprogowych na nasze oceny i decyzje. Ale i te badania nie mogą rozstrzygnąć zasadniczego problemu istnienia przeżyć nieświadomych. Co najwyżej bowiem może okazać się, że nasze zachowanie się pozostaje niekiedy pod wpływem podniet nie zauważonych. A to jest z góry prawdopodobne bez względu na to, czy przeżycia nieświadome mają miejsce czy nie. Na razie więc wypada pozostać przy dawnym założeniu może tylko w sformułowaniu nieco ostrożniejszym. Przeżycia psychiczne dostępne są spostrzeżeniu tylko tego, kto ich doznaje, to znaczy, że jeszcze czas jakiś może on zdać sobie sprawę, o czym i co myślał przed chwilą, inni zaś mogą się tego jedynie domyślać po objawach zewnętrznych.

5. Mogą, ale pod jednym warunkiem, że cudze przeżycia są analogiczne do ich własnych. Zasada analogii w zastosowaniu do przeżyć psychicznych wydawała się tak oczywista, że filozofowie zajmujący się strukturą umysłu ludzkiego opierali się wyłącznie na znajomości własnych przeżyć i wierzyli, że ich wnioski w równym stopniu odnoszą się muszą do wszystkich ludzi. I faktycznie wywody ich można czytać z wielkim pożytkiem, sprawdzając na materiale własnych wspomnień to, co oni zauważyli u siebie samych. Pierwsze wątpliwości nasunęły się w związku ze zwierzętami. Zwierzęta nie umieją mówić, niepodobna dowiedzieć się od nich, co i jak przeżywają. Znany psycholog zwierząt Morgan ostrzegał więc, aby zmyślnego zachowania się zwierząt nie tłumaczyć przy pomocy jakichś wyższych zdolności, jeśli można to uczynić na gruncie zdolności bardziej prymitywnych. Behawioryści ostrożność swą posunęli tak daleko, że woleli początkowo zupełnie nie dociekać, co i jak zwierzęta przeżywają, pragnęli zaś tylko poznać prawa rządzące zachowaniem się zwierząt w zależności od sytuacji współczesnych i dawniejszych. Lecz swój program badania rozciągnęli także na ludzi, kierując się zasadą analogii zachodzącej pomiędzy wszystkimi istotami żyjącymi.

Okazało się zresztą, że nie można opierać się bez zastrzeżeń na tym, co ludzie mówią o swych przeżyciach. Ta sama wypowiedź w ustach różnych osób może wyrażać zupełnie co innego, nawet u tej samej osoby może przybierać różne znaczenia, osoba ta może ponadto koloryzować, przesadzać, łamać się z trudnościami znalezienia odpowiedniego wyrazu, może wreszcie nie pamiętać, jak naprawdę przeżywała. Stąd wszelkie wypowiedzi o przeżyciach własnych na równi z wypowiedziami o czymkolwiek poddaje się starannej interpretacji. A przy tej interpretacji znowu nicią przewodnią może być tylko zasa-

da analogii. Wierzmy, że przeżycia różnych istot są podobne, jeśli są niezbędne do podobnego zachowania się w określonej sytuacji, jeśli te istoty różnymi drogami zmierzają do podobnych celów. Zasadzie tej niewątpliwie hołdują psychiatrzy, kiedy usiłują wniknąć w psychikę umysłowo chorego i w tym celu przypominają sobie przeżycia własne w analogicznych sytuacjach. Co prawda nieraz odwracają oni kierunek wniosku. Już Ribot wskazywał na to, że przeżycia człowieka umysłowo chorego, mogą służyć jako lupa uła- twiająca nam zrozumienie przeżyć człowieka zdrowego, a Freud swą teorię rozwoju dziecka oparł rzeczywiście na analogiach z psychiki ludzi dorosłych cierpiących na nerwice. Z pojmoaniem psychiki dziecka na wzór psychiki człowieka dorosłego walczą głównie ci psychologowie, którzy chcieliby, aby psychologia rozwojowa była nauką odrębną od psychologii ogólnej. Lecz jeśli ich teorie mają wytrzymać próbę czasu, warto by do nich zastosować coś podobnego do zasady Morgana. Kiedy pewien objaw u dziecka można w prostszy sposób wyjaśnić na podobieństwo takiego objawu u człowieka dorosłego, nie należy tworzyć nowych schematów, które miałyby kierować myśleniem i uczuciami dziecka. Zasada analogii przyświeca nam stale przy poznawaniu zjawisk fizycznych. Jak się zdaje, jest ona też jedyną naukową wskazówką heurystyczną przy badaniu psychiki istot żywych.

Być może wielki zamęt w psychologii związany z powstawaniem coraz to nowych kierunków opierał się głównie na nieporozumieniach co do jej założeń, w ostrożniejszym sformułowaniu jednak do dziś zachowały one swą aktualność.

JANUSZ SZTUMSKI: Autorytet i prestiż. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 10 marca 1965 r.).

Każda społeczność ludzka uznaje i szanuje określone wartości i to zarówno racjonalne, jak i irracjonalne. Stąd ludzie, którzy reprezentują wartości cenione w danej społeczności — i to w skali nie przeciętnej — cieszą się autorytetem. Ale oprócz autorytetu występuje jeszcze inne zjawisko jemu podobne: prestiż. Zanim omówię różnice istniejące między tymi zjawiskami społecznymi, chcę zwrócić uwagę, że w języku potocznym słowo „autorytet” i „prestiż” używane są często wymiennie, chociaż oznaczają one nie to samo, na co wskazuje wyraźnie ich etymologia. Słowo „autorytet” wywodzi się z łacińskiego słowa *auctoritas* i wyraża w znaczeniu szerszym: poważanie oparte na posiadanej władzy; a w węższym: szacunek dla przewagi w uznanych wartościach. Natomiast słowo „prestiż” odpowiednik podobnie brzmiącego słowa francuskiego *prestige*, które oznacza: czar, urok — wywodzi się również ze słowa łacińskiego *praestigia*, pod którym rozumie się: kuglarstwo, mamidło, oszukaństwo itp.

Pierwszej próby rozróżnienia autorytetu i prestiżu z punktu widzenia psychosocjologicznego dokonał węgierski socjolog Ludwik Leopold (zob. *Das Prestige*, Berlin, 1916). Jego zdaniem prestiż opiera się na irracjonalnym poczuciu wartości, które funkcjonując w świadomości, występuje w motywach działań osób będących pod jego wpływem. Stąd zarówno poszczególne osoby, jak i grupy cieszące się prestiżem nie są w takim stopniu przedmiotem oceny krytycznej jak podziwu. Otaczający je podziw nie jest jednak następstwem racjonalnych porównań wartości, jakie reprezentują. Takie rozumienie prestiżu

jest zbieżne ze stanowiskiem Gustawa LeBona, który pisał, że „...prestiz jest rodzajem czaru wywieranego na nas przez osobistość, dzieło lub idee...”. W przeciwieństwie do powyższego autorytet — zdaniem L. Leopolda — jest następstwem racjonalnego poczucia wartości, które wiążą się z określoną przewagą jakościową w wykonywanym zawodzie, zdolnościach itp. i ginie wtedy, kiedy tej przewagi zabraknie. Jest on więc funkcją racjonalnie uzasadnionej i uznanej przewagi danego człowieka.

Do omówionej analizy autorytetu i prestiżu nawiązał Alfred Vierkant, który zwrócił uwagę, że autorytet opiera się na obserwacji i wartościowaniu zarówno osoby cieszącej się nim, jak też i jej osiągnięć, które muszą być wymierne oraz kwalifikować się do fachowej oceny. Prestiż natomiast łączył on ze samym wrażeniem, jakie wywiera na nas dana osoba, bądź też z bezmyślnym przeżywaniem czegoś związanego z tą osobą.

Otóż wydaje się, że autorytet istotnie tym różni się od prestiżu, iż opiera się on na uznanej przewadze danego człowieka w odniesieniu do posiadanej wiedzy, zdolności, doświadczenia życiowego, możliwości fizycznych itp. właściwości — w porównaniu z innymi ludźmi. Autorytet implikuje nie tylko szacunek i poważanie, ale i zaufanie. Lecz jak słusznie zauważa Berthold Stokvis jest w nim mniej elementów sugestywnych w porównaniu z prestiżem. Dzieje się tak dlatego, iż autorytet opiera się w większym stopniu na momentach racjonalnych niż emocjonalnych.

Charles W. Mills w swej *Elicie władzy* zwraca m.in. uwagę na ten fakt, że „...główne instytucje społeczeństwa są w coraz wyższym stopniu bazą wielkiego prestiżu”. I wyjaśniając poniekąd ten fakt dodaje, iż „...prestiz zależy — często w decydujący sposób — od dostępu do aparatu reklamy...”, co też uzasadnia przedstawione sądy o prestiżu. Zwraca on też uwagę na zjawisko kumulatywności prestiżu, które polega na tym, że prestiż zdobyty na jednym stanowisku w hierarchii społecznej przylega poniekąd do danego człowieka i może być wraz z nim przeniesiony na inne stanowisko, w tej samej bądź innej hierarchii.

Kiedy mówimy o kształtowaniu się prestiżu, trzeba też uświadomić sobie znaczenie, jakie ma w tym przypadku utrzymywanie odpowiedniej bliskości i dystansu społecznego, co akcentuje Heinz Kluth (zob. *Sozialprestige und Sozialstatus*, Stuttgart, 1957).

Podmiotem autorytetu, jak i prestiżu może być nie tylko człowiek jednostkowy, ale też i instytucja, np.: partia polityczna, kościół, szkoła, urząd itp., bądź dzieło, np.: książka naukowa, gazeta itp. Tak autorytet, jak i prestiż danej instytucji lub dzieła splota się na osoby z nimi związane. Stąd np. kapłan nie musi posiadać wcale osobistych walorów, aby cieszyć się autorytetem resp. prestiżem. Wystarczy, jeśli autorytetem lub prestiżem cieszy się kościół do którego on należy i który reprezentuje. Rozwijając myśli Theodora Geigera zawarte w pracy *Führen und folgen* (Berlin 1928) można wyróżnić: autorytet lub prestiż osobisty, czyli wynikający z własnych kompetencji danej osoby, oraz instytucjonalny — czyli pochodny. Oczywiście jeden rodzaj autorytetu lub prestiżu nie wyklucza drugiego. I zdarza się, że osoba ciesząca się autorytetem osobistym jest też wyposażona w autorytet instytucjonalny. Nie jest to jednak regułą, np. aby najlepszy nauczyciel zostawał mianowany kierownikiem danej szkoły. Tego rodzaju połączenia są nader częste w ustrojach demokratycznych, gdzie o wyborze, a tym samym o swego rodzaju „przyznaniu” autorytetu instytucjonalnego decyduje autorytet lub prestiż osobisty.

Posiadanie autorytetu w jakiejś dziedzinie nie powoduje automatycznego pojawienia się prestiżu danej osoby. Można zatem mieć autorytet bez prestiżu, jak też cieszyć się prestiżem bez autorytetu.

Należy też wspomnieć, że w społeczeństwach przepojonych ideami demokracji, a tym samym i egalitaryzmu, liczenie się z autorytetami resp. prestiżami instytucjonalnymi jest mniejsze, w porównaniu ze społecznościami, w których te ideały są obce. Wydaje się też, że im mniejsza świadomość i krytycyzm danej społeczności, tym lepszy klimat dla pojawiania się różnych rodzajów prestiżów. Jednakże trudno sądzić, że kiedykolwiek pojawi się tak wysoce świadome społeczeństwo i złożone z tak dalece autonomicznych jednostek, że zaniknie wszelki prestiż, jak i autorytet. Prestiż jest bowiem ściśle związany ze sferą ludzkich uczuć. W przypadku autorytetu natomiast można iść co najwyżej tak daleko, jak czyni to Fryderyk Engels, pisząc, że „...organizacja społeczeństwa przyszłości dopuści autorytet tylko w granicach nieuchronnie zakreślonych przez stosunki wytwórcze...” (*O zasadzie autorytetu* — Dzieła Wybrane, t. I, s. 599). Nie ma bowiem organizacji bez autorytetu, w której spełnia on rolę integracyjną.

Autorytet spełnia też rolę kryterium prawdziwości. I chociaż stanowi on zawodne kryterium, to jednak powoływania się na autorytet przy uzasadnianiu tez jest zjawiskiem częstym. Wynika to jak sądzę głównie z następujących przyczyn:

1) z dogmatycznego sposobu myślenia, czyli ujmowania obiektywnej rzeczywistości nie na podstawie „żywego oglądu”, lecz martwej formuły;

2) z konformizmu — wynikającego z takich sytuacji, w których nie popłaca samodzielność myślenia, a także;

3) z konieczności życiowej spowodowanej daleko posuniętą specjalizacją — trzeba wierzyć różnym ekspertom, fachowcom itp., nie ma bowiem możliwości, aby ktokolwiek znał się na wszystkim.

Pomimo tego że wiara ta jest wynikiem racjonalnej postawy nawet w oczach sceptycznego Bertranda Russella, rodzi ona pewne niebezpieczeństwa, ponieważ ludzie skłonni są do:

a) bezkrytycznego stosunku do autorytetów, na skutek tego iż zapominają o tym, że każdy autorytet jest uwarunkowany historycznie;

b) zbyt pochopnego uogólniania pomyślnych doświadczeń związanych z wiarą w autorytety i przenoszenia tej wiary na wszystko to, co im się wydaje autorytetem, oraz

c) przeceniania roli ludzi posiadających autorytet, co jest następstwem tzw. zjawiska irradacji i autorytetu. Ma to miejsce wówczas, kiedy osobę cieszącą się zasłużonym autorytetem w jednej dziedzinie uważa się za kompetentną w każdej innej. „Kto zdobył sobie raz autorytet w dziedzinie np. twórczości literackiej czy technicznej — pisze Tadeusz Szczurkiewicz — ten łatwo może narzucić przeciętnemu czytelnikowi swoje sądy wartościujące o innych dziedzinach kultury i przejawach życia społeczno-politycznego, jeśli tylko sądy jego nie dotyczą zakresu specjalności zawodowej czytelnika” (*Rasa, środowisko i rodzina*, s. 192).

Reasumując dotychczasowe rozważania można różnice między autorytetem a prestiżem osobistym określić następująco:

Autorytet wynika z racjonalnej oceny obiektywnych walorów danego człowieka. Prestiż — jest rezultatem głównie emocjonalnego oddziaływania danego człowieka, instytucji lub dzieła. Stąd tak istotne jest w jego przy-

padku utrzymywanie odpowiedniego dystansu w obcowaniu z ludźmi. Każde zbliżenie, spoufalenie może zniweczyć prestiż. Można zatem powiedzieć, że prestiż wynika w pewnym sensie z dystansu społecznego — podczas gdy z autorytetu wynika dystans. Wiadomo np., że ludzie którzy posiadają autorytet osobisty nie tracą go, kiedy są bardzo bezpośredni, ani wtedy gdy inni z nich się śmieją, choć są najczęściej przedmiotem różnych anegdot.

Ani autorytetu, ani prestiżu osobistego nie można budować w oparciu o autokratyzm lub terror. Nie pomoże tu też nic: poza, uroczysta szata i inne „rekwizyty” biurokracji — na co zwracał już dawno uwagę Karol Marks (zob. *Przyczynek do krytyki heglowskiej filozofii prawa* [w:] *Dzieła*, t. I.).

HENRYK BOROWSKI: Współczesne kierunki etyczne w Anglii i Ameryce. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Lublinie, 22 stycznia 1965 r.).

Prekursorem współczesnej etyki w Anglii i w Ameryce jest G. E. Moore. W roku 1903 ukazała się podstawowa praca pt.: *Principia Ethica*, w której Moore występuje z ostrą krytyką etyki hedonistycznej i naturalistycznej. Etyce hedonistycznej zarzucał Moore to, że niesłusznie utożsamiała szczęście z dobrem. Dobro bowiem, według G. E. Moore'a, to coś więcej aniżeli szczęście. Gdyby szczęście było tożsame z dobrem, wówczas zdanie: „szczęście jest dobrem” stanowiłoby tautologię — mianowicie, równoważne byłoby zdaniu — „szczęście jest szczęściem”. Ale w potocznym użyciu zdanie: „szczęście jest dobrem” nie jest tautologią; stąd wniosek, że dobro jest czymś więcej niż szczęście.

Przeciwko etyce naturalistycznej wysunął Moore zarzut, że niesłusznie utożsamia ona niektóre empiryczne własności rzeczy z dobrem. Orzeczniki oceniające, takie jak „dobry”, „zły”, nie oznaczają żadnych własności empirycznych. Orzeczniki te różnią się więc w zasadniczy sposób od orzeczników tzw. opisowych, takich np. jak: „żółty”, „słodki”, „kwaśny” itp.

Jeżeli na pojęcie dobra nie składają się pojęcia własności empirycznych — czym wobec tego jest, według Moore'a, dobro? Dobro jest pojęciem pierwotnym i prostym, jest niemożliwe do określenia, niedefiniowalne. Nie stanowi ono też jakości metafizycznej. Jednakże dobro istnieje, jak podkreśla Moore, obiektywnie, a mianowicie jako jakiś bliżej nie określony przedmiot myśli, jest poznawane w sposób intuicyjny — i dlatego etykę Moore'a nazywano niejednokrotnie etyką intuicjonistyczną i obiektywistyczną.

W okresie między pierwszą i drugą wojną światową rozwijała się w Anglii etyka deontologiczna. Przedstawicielami tej etyki byli: H. A. Prichard, E. F. Carritt, W. D. Ross i C. D. Broad. Różnica między etyką deontologiczną a etyką Moore'a polegała zwłaszcza na tym, że o ile G. E. Moore interesował się przede wszystkim problemem oceny moralnej, dobra moralnego, to deontolodzy interesowali się przede wszystkim problemem powinności (obowiązku). Stąd nazwa: „deontologia”; słowo to wywodzi się od greckiego słowa δέον, τος = obowiązek.

Etyka deontologiczna jest, tak jak etyka Moore'a, etyką intuicjonistyczną. Tylko że, o ile u Moore'a w sposób intuicyjny poznawane jest dobro, to u deontologów intuicyjnie poznawana jest powinność.

W r. 1936 pojawia się w Anglii książka pt.: *Language, Truth and Logic*,

która dała początek nowemu kierunkowi we współczesnej etyce anglosaskiej, mianowicie — emotywiźmowi etycznemu. Autorem książki był A. J. Ayer.

A. J. Ayer uważa, że sądy etyczne nie są ani sądami empirycznymi, ani sądami analitycznymi i z tego względu nie są sądami w ogóle. Zdania etyczne, tj. zdania, w których występują orzeczniki oceniające, nie są ani zdaniami prawdziwymi, ani zdaniami fałszywymi. Nie są zatem zdaniami w logicznym znaczeniu, a orzeczniki oceniające, takie jak np. „dobry”, „zły” itp. są pseudo-orzecznikami. Zdanie: „x zrobił źle, bo ukradł pieniądze” — znaczy tylko tyle, według Ayera, że „x ukradł pieniądze”. Słowa „x zrobił źle” wyrażają natomiast wyłącznie dezaprobatę: stan emocjonalny. Wyrażają zatem mniej więcej to, co wyrażamy wtedy, gdy wykrzykujemy np. „och!” wtedy, gdy nam ktoś w tłoku nastąpi na nogę. Wyrażenia etyczne nic nie oznaczają, wobec czego niemożliwa jest etyka rozumiana naukowo.

Kontynuatorem etyki Ayera jest Amerykanin C. L. Stevenson, który poglądy Ayera na swój sposób rozwija i modyfikuje. Przypisuje on między innymi orzecznikom oceniającym funkcję pobudzającą, czego nie przypisywał im w takim stopniu jak Stevenson, Ayer. Nie jest też skłonny Stevenson odmawiać wszelkim orzecznikom oceniającym funkcji deskryptywnych.

Ostatnio rozwija się w Anglii i w Ameryce metaetyka. Metaetyka jest jednak nie tyle kierunkiem, co metodą uprawiania etyki. Wychodząc z założenia, że terminy, którymi posługujemy się na gruncie etyki, są terminami nieprecyzyjnymi, metaetycy, których czołowym przedstawicielem jest w Anglii R. M. Hare, zajęli się precyzowaniem terminów, przy pomocy których wypowiadane są oceny i normy. Przedmiotem zainteresowania metaetyków jest więc język etyki. Metaetycy nie interesują się treściami pojęciowymi będącymi przedmiotem badania etyki tradycyjnej. Tym niemniej metaetyce nie są obce rozważania tego typu, jak analizowanie stosunku zachodzącego między znaczeniem emotywnym a znaczeniem deskryptywnym terminów etycznych.

Wyżej wymienione kierunki etyczne występują zarówno w Anglii, jak i w Ameryce. Ale jest jeden kierunek we współczesnej etyce anglosaskiej, który rozwija się w Ameryce, a nie występuje w Anglii. Jest to etyka pragmatystyczna. Najbardziej charakterystyczne dla tego kierunku w etyce są poglądy J. Deweya.

W poglądach etycznych Deweya centralne miejsce zajmuje pojęcie „sytuacji społecznej”. Sytuacja społeczna, to sytuacja, w której współdziałają ze sobą ludzie wraz ze swoimi potrzebami, pragnieniami oraz chęciami zaspokojenia pragnień. Problemy moralne rodzą się zawsze w określonej sytuacji społecznej; w sytuacji społecznej znajdują też swoje rozwiązanie. Czyn dobry — to czyn, który rozładowuje problem moralny; czyn zły — to czyn, który problem moralny komplikuje, zaognia. Aby rozwiązać problem moralny powstały w określonej sytuacji społecznej, należy go poznać. Ażeby go poznać, należy go badać na tle określonej sytuacji społecznej metodami naukowymi. Metody naukowe są równocześnie metodami etycznymi. Pragmatyści bowiem przypisują etyce charakter naukowy. Problem należy badać w następujący sposób: 1) należy poznać przyczynę powstania problemu w określonej sytuacji społecznej, 2) należy badać fakty, w które problem etyczny jest uwikłany, 3) należy stawiać hipotezy, 4) sprawdzać hipotezy itd.

Współczesna etyka anglosaska nie zadowala wielu ludzi na Zachodzie (nie mówiąc już o tym, że jest systematycznie krytykowana w Związku Radziec-

kim). Wytyka się etyce tej subiektywizm, sceptycyzm, a nawet nihilizm. Z podobnymi zarzutami wystąpił np. w 1955 r. B. Blanshard w art.: *The Impasse in Ethics and a Way Out*. W artykule Blanshard pisze, że współczesna etyka nie uwzględnia społecznego charakteru dobra moralnego. Odbija to się, jego zdaniem, ujemnie na wynikach badań w zakresie etyki. Następnie zarzuca też współczesnej etyce to, że daleko posunęła się w krytyce hedonizmu i utylitarizmu. Wreszcie wskazuje na to, w jaki sposób, jego zdaniem, współczesna etyka mogłaby wyjść z impasu. Proponuje on mianowicie nawrót do najbardziej wartościowych nurtów i kierunków etyki tradycyjnej. Dobro, zdaniem Blansharda, to nie emocjonalna reakcja jednostki, ale zadośćuczynienie zasadom obowiązującym w społeczeństwie oraz ludzkim dążeniom. W ten sposób, pisze Blanshard, rozumieli dobro najwybitniejsi filozofowie w przeszłości.

KAZIMIERZ WILIŃSKI: Etyka i antropologia Helwecjusza. W 250 rocznicę urodzin. (Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Lublinie, 26 lutego 1965 r.).

W pierwszej, biograficzno-informacyjnej części przedstawiono koleje życia, tudzież przypomniano ważniejsze prace Claude-Adrien Helvétiusa. Scharakteryzowano również środowisko, w którym się obracał, a także ukazano genezę jego poglądów etyczno-antropologicznych.

Druga część referatu zawiera analizę niektórych, wedle przekonania autora, najbardziej istotnych problemów etyki i antropologii Helwecjusza. Helwecjusz jest przekonany, że do jego czasów nie znano prawdziwych zasad moralności: „Etyka została stworzona empirycznie wraz z uformowaniem się społeczeństwa. Potem dopiero na podstawie obserwacji odkryto prawdziwe zasady moralności”¹. Te „prawdziwe zasady” to, jego zdaniem zasada wrażliwości fizycznej: przyjemność i przykrość oraz zasada kierowania się przez człowieka własnym, indywidualnym interesem. Helwecjusz czyni ten ostatni zarówno pobudką, jak i motywem postępowania. Miarą interesu jest tutaj przyjemność lub przykrość, tzn. w interesie człowieka leży dążenie do przyjemności, a unikanie przykrości, cierpień. W związku z powyższym „wszystkie potrzeby dzielą się na fizyczne i te, które do nich prowadzą”². Tak więc, na przykład, zajmujemy się nauką nie dla samej przyjemności, która z tego zajęcia płynie, ale w nadziei, że ze sławy zdobytej tą drogą wyciągniemy korzyści w innej dziedzinie — w dziedzinie przyjemności fizycznych. Oczywiście, ponieważ człowiek posiada także rozum, wobec tego powinien korzystać z przyjemności z rozwagą, a także cenić sobie szczęście nie tylko aktualne, ale i przewidywane — w jego imię wskazane jest także godzenie się z małymi przykrościami.

Dla Helwecjusza moralność jest prosto funkcją natury ludzkiej. Wobec tego traktat o etyce musi przekształcić się więc siłą rzeczy w traktat o naturze ludzkiej³. Pojęcie natury ludzkiej rozumie Helwecjusz psychologicznie i normatywnie. Natomiast tradycyjne, historyczne rozumienie „stanu natury” i „umowy społecznej” występuje u niego tylko we wczesnym, nie najbardziej

¹ C. A. Helvetius, *O umyśle*, Warszawa 1959, t. I, s. 195.

² Tamże, s. 301.

³ Danielija, *Opyt isledowania teorii nrawstwiennosci Gielvecija*, Tyflis 1922, s. 133—134.

istotnym dla całokształtu poglądów, okresie jego twórczości⁴. Wyróżnia Helwecjusz dwie tylko namiętności podstawowe, wrodzone człowiekowi (przysługujące mu „z natury”): głód i popęd seksualny. Namiętności te łącznie z tak zwanymi społecznymi, wysublimowanymi, które się bezpośrednio do tych pierwszych sprowadzają, są siłą poruszającą człowiekiem. Nigdy niczego wielkiego nie dokonano bez udziału namiętności; człowiek, który się ich pozbył staje się głupcem⁵. Poza tym charakterystyczny dla Helwecjusza jest tutaj brak dziedziczności uczuć moralnych⁶. Namiętności, które sprowadzają się w końcu do poszukiwania przyjemności i unikania przykrości, to jest do wrażliwości fizycznej, są źródłem wszelkiej moralności i w ogóle rozwoju umysłowego człowieka, czyli źródło to jest naturalne, ściślej, leży ono właściwie, wedle Helwecjusza, w budowie i właściwościach biologicznych człowieka. Są więc namiętności źródłem idei, poglądów; a znowu idee, poglądy — to znaczy to, co nazywa on środowiskiem, jest kształtowane przez to właśnie środowisko prawno-polityczne, a nie, jak by należało mniemać, przez namiętności dane ludziom z natury. Wobec tego „człowiek jako twór moralny to poprostu wychowanie i naśladowanie”⁷. Odnajdujemy tutaj antynomię, która wydaje się być wynikiem rozerwania przez Helwecjusza sfery rozumu i zmysłowości. Wynika to zapewne stąd, że ponieważ ludzie są z natury równi, a istniejące pomiędzy nimi różnice w budowie anatomicznej są nieistotne⁸, więc teza o wszechmocy wychowania musiała się automatycznie przekształcić w tezę o supremacji rozumu nad sferą namiętnościowo-zmysłową.

To samo zagadnienie kryje się zresztą, jak wolno przypuszczać, także w problematyce uzgadniania interesu jednostkowego z interesem powszechnym, tzn. interesem całego społeczeństwa. Chodzi tutaj mianowicie o kształtowanie, kierunkowanie działań jednostek: interesownych i egoistycznych, wedle normy interesu publicznego. Wielką rolę może w tym wypadku spełnić prawodawstwo poprzez odpowiednie operowanie karami i nagrodami. Zresztą, wedle Helwecjusza, etyka i prawodawstwo stanowią „ten sam przedmiot”. Prawidłowo pojęty interes społeczny to taki, z którego wynika maksymalna ilość szczęścia dla możliwie największej liczby ludzi; bo przecież zarazem wiadomo, że społeczeństwo to tylko suma jednostek. Czyli postulowane uzgodnienie musi mieć jako podstawę prawidłowo, racjonalnie pojęty interes indywidualny. Ale, „ludzie obojętni dla prawdy czynią interes własny kryterium prawdziwości poglądów”⁹. Wobec tego, co winno być wyznacznikiem działania ludzkiego: rozum, czy interes? Wydaje się, że Helwecjusz preferuje tutaj rozum. Przynajmniej więc, jeżeli wolno użyć terminu kantowskiego, rozum praktyczny jest nadrzędny wobec zmysłów i namiętności i on to ustala racjonalny interes jednostki, który jest zarazem prawidłowo pojętym interesem ogólnym. Stąd zdawałoby się wynikać, że stosunek między etyką utilitarną, przynajmniej w wersji Helwecjusza, a etyką Kanta, być może nie jest, jak powszechnie się sądzi, tak jednoznaczny i oczywisty egzemplifikacją zasady sprzeczności. W trzeciej części referatu wskazano pokrótce na oddziaływanie

⁴ *Oeuvres complètes d'Helvétius*, Paris 1818, t. III p. 165: *Épître sur le plaisir*, A. Voltaire).

⁵ C. A. Helvetius, *O umyśle*, t. I, s. 400.

⁶ J. Plechanow, *Przyczynki do historii materializmu*, Warszawa 1950, s. 90.

⁷ C. A. Helvétius, *De l'Homme*, Section IV.

⁸ C. A. Helvétius, *O umyśle*, t. I, s. 223.

⁹ C. A. Helvétius, *De l'Homme*, Section IX.

myśli Helwecjusza na dalszy rozwój etyki utylitarystycznej (Bentham), a także na kształtowanie się koncepcji rewolucyjno-demokratycznych (Czernyszewski) i utopijno-socjalistycznych.

WITOLD MICHAŁOWSKI: Definicja prawdy w „Dialektyce” Abelarda (X Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki PAN, 24 IV 1964 r.).

W *Dialektyce* (s. 371-4), podobnie jak w *Logica Ingredientibus*, przyjmuje Abelard arystotelesowską koncepcję prawdy logicznej: zalicza ją do kategorii „prius”, a istnienie stanu rzeczy uważa za przyczynę prawdziwości zdania, stwierdzającego ów stan rzeczy.

W *Logica Ingredientibus* Abelard poddał krytyce dwa okresy warunkowe, ilustrujące Arystotelesowską definicję prawdy (Categ. 14 b 10—23): (1) Si homo est, vera est oratio qua dicimus hominem esse. (2) Si vera est oratio qua dicimus hominem esse, homo est.

Sprzeciwił się rozumieniu funktora „si” jako znaku implikacji ścisłej i nie zgodził się na dodanie do okresu (1) uzupełnienia „cum fiat”, zwanego „constantia”. Przyjmując dla spójnika „si” sens funktora implikacji materialnej, zajął stanowisko, że między zdaniami 'homo est' i 'homo est' est vera' zachodzi równoważność wtedy i tylko wtedy, gdy stan rzeczy stwierdzony w zdaniu „homo est” faktycznie istnieje.

W *Dialektyce* Abelard zmienia stanowisko. W okresach warunkowych (1) i (2) przyjmuje teraz rozumienie funktora „si” jako znaku wynikania ścisłego i uznaje konieczność dodania do każdego z tych okresów odpowiedniego uzupełnienia, zwanego „constantia”.

Pod adresem okresu (1) czyni uwagę: „...priori consequentiae ad necessitatis firmitatem supplendam esse constantiam, quod scilicet ipsa propositio fiat”, albowiem istnienie stanu rzeczy jest tylko przyczyną prawdziwości zdania już wygłoszonego i stwierdzającego ów stan rzeczy, nie jest zaś przyczyną wygłoszenia samego zdania, gdyż może się zdarzyć, że jakiś stan rzeczy istnieje, lecz nikt nie wygłasza o nim żadnego zdania, a zdanie nie wygłoszone nie jest ani prawdziwe, ani fałszywe. Dlatego samo istnienie stanu rzeczy nie pociąga za sobą w sposób konieczny prawdziwości odpowiedniego zdania, dopóki ono nie zostanie wygłoszone. Nie podaje jednak Abelard, jak w ostatecznej postaci winien być sformułowany okres warunkowy (1) po dodaniu do niego uzupełnienia. Na podstawie kontekstu i miejsc paralelnych wydaje się, że okres ten powinien mieć następującą postać (po uogólnieniu):

(1.1) Si ita est in re ut dicit propositio, vera est ipsa, cum fiat (por *Dial.* 371³¹⁻³⁴, *Log. Inged.* 291¹²⁻¹³).

Zdanie uzupełniające, dołączone do zdania warunkowego i zwane „constantia”, rozpoczyna się od spójnika „cum”. Abelard rozróżnia trojaki sens tego spójnika: czasowy, przyczynowy i warunkowy (*Dial.* 401—4). Przyjmuje sens czasowy, chociaż zaznacza, że u Boecjusza spójnik „cum” posiada sens warunkowy. Uważa, że „constantia” jest częścią poprzednika zdania warunkowego, do którego została dołączona. W ten sposób poprzednik takiego zdania warunkowego staje się zdaniem czasowym, które jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy oba jego człony są zarazem prawdziwe (*Dial.* 483¹⁻²). Jak więc widać,

zdanie czasowe jest odpowiednikiem dzisiejszej koniunkcji. Wobec powyższego okres warunkowy (1.1) można ostatecznie tak sformułować:

(1.2) Jeżeli wygłaszane jest jakieś zdanie i w rzeczywistości jest tak, jak ono stwierdza, to dane zdanie jest prawdziwe.

Abelard przeprowadza również dyskusję z przeciwnikami tego stanowiska.

Następnie omawia okres warunkowy (2), któremu także za konieczne uważa dodanie odpowiedniego uzupełnienia, zwanego „constantia”. Bez owego uzupełnienia okres ten może być fałszywy. Wykazuje to Abelard za pomocą następującego przykładu:

(2.1) Falsa namque videtur haec consequentia, quod si 'Socrates est homo' est vera, id est dicit illud quod in re est, inde Socrates sit homo (*Dial.* 372¹⁴⁻¹⁶).

Opisane w (2.1) zdanie warunkowe jest według Abelarda fałszywe z dwóch powodów. Po pierwsze może być ono tak rozumiane, że prawdziwość wygłoszonego zdania jest przyczyną zaistnienia stanu rzeczy stwierdzonego w owym zdaniu, czemu Abelard w oparciu o autorytet Arystotelesa stanowczo zaprzecza. Po drugie w opisywanym zdaniu występuje jako równoznacznik wyrażenia „est vera” wyrażenie „dicit illud quod in re est”. Jest ono zbyt ogólne i nie sprecyzowane („particulariter et indeterminate, non singulariter et demonstrative, ponitur”), aby mogło wskazywać dokładnie ten stan rzeczy, który jest semantycznym denotatem zdania „Socrates est homo”. Wyrażenie „illud quod in re est” nie oznacza ściśle określonego jednostkowego stanu rzeczy, ale jakikolwiek istniejący stan rzeczy i dlatego pod to wyrażenie równie dobrze można podłożyć jako denotat taki stan rzeczy, że Sokrates jest człowiekiem, jak i inny istniejący stan rzeczy, np. to, że „brunellum esse asinum”. W oparciu o ogólnikowość i niedokładność semantyczną wyrażenia „illud quod in re est” wyprowadza Abelard z okresu warunkowego opisanego w (2.1) fałszywe następstwo:

(2.2) Amplius: si quia 'Socrates est homo' dicit illud quod in re est Socrates est homo, et quia dicit brunellum esse asinum Socrates est homo; quod etiam nullo modo procedit (*Dial.* 372¹⁹⁻²²).

Powyższe wywody zmierzają do wykazania, że z poprzednika „Si 'Socrates est homo' dicit illud quod in re est” nie wynika ściśle następnik „Socrates est homo”.

Aby wyrażenie „illud quod in re est” denotowało dokładnie ten stan rzeczy, który jest stwierdzony w zdaniu „Socrates est homo”, trzeba do okresu warunkowego opisanego w (2.1) dodać następujące uzupełnienie: „cum illud quod ipsa dicit existens in re, sit 'Socrates est homo' ” (*Dial.* 372²⁴⁻²⁶). Po dodaniu tego uzupełnienia okres warunkowy opisany w (2.1) powinien mieć postać:

(2.3) Si 'Socrates est homo' est vera, id est dicit illud quod in re est, cum illud quod ipsa dicit existens in re, sit 'Socrates est homo', tunc 'Socrates est homo' in re est, quod est dicere: 'Socrates est homo'.

Opuszczając w okresie (2.3) zbędne wyrażenia równoznaczne i pamiętając o tym, że „constantia” jest częścią poprzednika, wskutek czego jest on zdaniem czasowym (odpowiednik dzisiejszej koniunkcji), można okres (2.3) tak uprościć:

(2.4) Si 'Socrates est homo' dicit illud quod in re est et illud quod ipsa dicit existens in re sit 'Socrates est homo', tunc Socrates est homo.

Nie wydaje się jednak możliwe do wykonania takie uogólnienie którejkol-

wiek z Abelardowych modyfikacji okresu warunkowego (2), by było ono prostym odwróceniem (równoważnikiem) uogólnienia którejś z modyfikacji okresu (1). Pod tym względem doskonalsze jest rozwiązanie, podane przez Abelarda w *Logica Ingredientibus*.

Główna zasługa Abelarda — jak się wydaje — polega tutaj nie tyle na podaniu ostatecznego rozwiązania problemu definicji prawdy, ile na doprowadzeniu do sytuacji, w której staje się widoczne, że nie kwestionując Arystotelesowej koncepcji prawdy próby podania jej definicji w języku potocznym napotykać na formalne trudności oraz na trudności w dostarczeniu świadectw, że w XII w. toczyła się na ten temat ożywiona dyskusja.

(2.1) *Falsus namque videtur haec consequentia, quod si 'Socrates est homo' est vera, id est dicit illud quod in re est, inde Socrates sit homo (Dial. 372¹⁰⁻¹¹).*

Opisane w (2.1) zdanie warunkowe jest według Abelarda fałszywe z dwóch powodów. Po pierwsze może być ono tak rozumiane, że prawdziwość wygłoszonego zdania jest przyczyną zaistnienia stanu rzeczy stwierdzonego w owym zdaniu, czemu Abelard w oparciu o autorzytet Arystoteles stanowi zaprzecza. Po drugie w opisywanym zdaniu występuje jako równoznacznik wyrażenia „est vera” wyrażenie „dicit illud quod in re est”. Jest ono zbyt ogólnikowe i nie sprzyjające („particulariter et indeterminate, non singulariter et demonstrative positum”), aby mogło wskazywać dokładnie ten stan rzeczy, który jest semantycznym denotatem zdania „Socrates est homo”. Wyrażenie „illud quod in re est” nie oznacza ściśle określonego jednostkowego stanu rzeczy, ale jakkolwiek istniejący stan rzeczy i dlatego pod to wyrażenie również dobrze można podłożyć jako denotat taki stan rzeczy, że Socrates jest człowiekiem, jak i inny istniejący stan rzeczy, np. to, że „brunellum esse asinum”. W oparciu o ogólnikowość i nieokreśloność semantyczną wyrażenia „illud quod in re est” wyprowadza Abelard z okresu warunkowego opisanego w (2.1) fałszywe następstwo:

(2.2) *Amplius: si quis 'Socrates est homo' dicit illud quod in re est Socrates est homo, et quis dicit brunellum esse asinum Socrates est homo; quod etiam nullo modo procedit (Dial. 372¹⁰⁻¹¹).*

Powtórzone wywody zmierzają do wykazania, że z poprzednika „Si Socrates est homo” dicit illud quod in re est” nie wynika ściśle następnik „Socrates est homo”.

Aby wyrażenie „illud quod in re est” demotowało dokładnie ten stan rzeczy, który jest stwierdzony w zdaniu „Socrates est homo”, trzeba do okresu warunkowego opisanego w (2.1) dodać następujące uzupełnienie: „cum illud quod ipse dicit existens in re sit 'Socrates est homo'” (Dial. 372¹⁰⁻¹¹). Po dodaniu tego uzupełnienia okres warunkowy opisany w (2.1) powinien mieć postać:

(2.3) *Si 'Socrates est homo' est vera, id est dicit illud quod in re est, cum illud quod ipse dicit existens in re sit 'Socrates est homo', tunc 'Socrates est homo' in re est, quod est dicere: 'Socrates est homo'.*

Opuszczając w okresie (2.3) zdane wyrażenie równoznaczne i pamiętając o tym, że „constans” jest częścią poprzednika, wskutek czego jest on zdaniem czasowym (odpowiednik działającej koniunkcji), można okres (2.3) tak uproszczyć:

(2.4) *Si 'Socrates est homo' dicit illud quod in re est et illud quod ipse dicit existens in re sit 'Socrates est homo', tunc Socrates est homo.*

Nie wydaje się jednak możliwe do wykonania takie uogólnienie którekol-

Przegląd czasopism

I

Studia Filozoficzne Nr 1 (40), 1965. DO-RO-SZEWSKI W. — Zasady dyskusji naukowej, 3—4. KOKOSZYŃSKA M. — O niektórych osiągnięciach Kazimierza Ajdukiewicza w zakresie logiki, metodologii nauk i filozofii, 5—16. Bibliografia publikacji Kazimierza Ajdukiewicza, 17—20. POMIAN K. — Utopia i poznanie historyczne (Ideal république des lettres i narodziny postulatów obiektywności historyka), 21—76. KRÓL L. — Spencerowska koncepcja struktury, 77—106. MORAWSKI S. — Estetyka Hegla i problem tzw. „końca sztuki”, 107—116. KOŹNIEWSKA I. — Prognoza i retrospekcja w oparciu o własności łańcucha Markowa, 117—124. ORŁOWSKI A. — W sprawie autorstwa streszczenia broszury F. Engelsa „Schelling und die Offenbarung” w Przeglądzie Naukowym z 1844 r., 125—130. KACZMAREK S. — W sprawie manuskryptów Anioła Dowgirda, 131—135. Dwa listy Anioła Dowgirda do Joachima Lelewela, 136—138. Książki i czasopisma: ŁUSZCZEWSKA-ROMAHNOWA S. — Język a poznanie (Adam Schaff: „Język a poznanie”), 139—144. WOJTASIEWICZ O. — Rzecz o języku (Adam Schaff: „Język a poznanie”), 145—148. KUDEROWICZ Z. — Księga jubileuszowa Romana Ingardena („Szkice filozoficzne Romanowi Ingardenowi w darze”), 148—156. SUCHODOLSKI B. — Historia filozofii dla wszystkich (Jan Legowicz: „Zarys historii filozofii”), 157—167. KOTARBIŃSKI T. — Sokrates (Irena Krońska: „Sokrates”), 167—168. ORŁOWSKI A. — Filozofia wolności J. G. Fichtego (Zbigniew Kuderowicz: „Fichte”), 169—179. KOŁAKOWSKI L. — Wokół Pascala („Pascal présent”, praca zbiorowa), 180—184. LAZARI-PAWŁOWSKA I. — Traktat o różnorodności dóbr (J. H. von Wright: „The Varieties of Goodness”), 184—188. SUCH J. — Od Galileusza do Einsteina (B. G. Kuzniecowa: „Razwicie

fizycznych idei od Galileja do Einsteina w świetle współczesnej nauki”), 189—203. HEMPOLIŃSKI M. — Sympozjum poświęcony materializmowi (J. J. C. Smart: „Scientific Materialism and the Identity Theory”. *Journal of Philosophy*, October, 24, 1963), 203—214. Kronika: STONERT H. — Zjazd logików w Poznaniu w dniu 10 i 11 kwietnia 1964 r., 215—217. SUSZKO R. — Kongres w Jerozolimie, 217—219. UJOMOW A. I. — Sympozjum na temat problemów filozoficznych teorii względności i kosmologii relatywistycznej, 219—230. J. L. — Filozofia przyrody w średniowieczu, 231. S. M. — V Międzynarodowy Kongres Estetyki, 232—234. Sikora J. W 220 rocznicę urodzin J. G. Herdera, 234—235. Listy do redakcji: FRITZHAND M. — Do Redakcji „Studiów Filozoficznych”, 236. Nowości wydawnicze, 237—238.

II

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XIII No 50 (August 1962). MacKAY D. M. — The Use of Behavioural Language to Refer to Mechanical Processes, 89—103. HARRÉ R. — Philosophical Aspects of Cosmology, 104—119. DAVIDSON W. — Philosophical Aspects of Cosmology, 120—129. TREISMAN M. — Psychological Explanation: The „Private Data” Hypothesis, 130—143. PANETH F. A. — The Epistemological Status of the Chemical Concept of Element (II), 144—160. Discussions: SMYTHIES J. R. — A Reply to Lord Brain, 161—165. BRAIN — A Reply to Professor Smythies, 165—166. ACHINSTEIN P. — The Identity Hypothesis, 167—171. Reviews, 172—186. Announcements 187, Abstracts, 188—192.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XIII No 51 (November 1962). BRADLEY R. D. — Determinism or Indeterminism in Microphysics, 193—215. PLAUT H. C. — Empiricism, Soli-

psism, and Realism, 216—228. ALBERTSON J. — The Statistical Nature of Quantum Mechanics, 229—233. Reviews, 234—257. Abstracts, 258—261. Recent Publications on the Philosophy of Science, 262—264.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XIII No 52 (February 1963). MACKIE J. L. — The Paradox of Confirmation, 265—277. DIAMOND R. J. — Each and All, 278—286. GIEDYMIN J. — Reliability of Informants, 287—302. Note and Comment: WISDOM J. O. — The Refutability of „Irrefutable” Laws, 303—306. Discussions: LEVI J. — Corroboration and Rules of Acceptance, 307—312. SCRIVEN M. — The Supercomputer as Liar, 313—314. PLAUT H. — Schick's Treatment of Determinism, 315—316. BRADLEY J. — Discussion of Professor Paneth's Article, 316—317. PANETH E. — Letter on F. A. Paneth's Works and Translations, 317—318. Reviews, 319—345. Recent Publications on the Philosophy of Science, 346—351. Announcements, 352.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XIV No 53 (May 1963). LAKATOS I. — Proofs and Refutations (I), 1—25. AGASSI J. — Between Micro and Macro, 25—31. WHYTE L. L. — Some Thoughts on Certainty in Physical Science, 32—38. Discussion: BRADLEY J. — Discussion of Professor Paneth's Second Article, 39—40. SCOTT BLAIR G. W. — Letter, 40. Reviews, 41—75. Annual Conference of the British Society for the Philosophy of Science, 76—77. Recent Publications on the Philosophy of Science, 78—83. Abstracts, 84—87. Announcement, 88.

The British Journal of the Philosophy of Science Vol. XIV No 54 (August 1963). ACHINSTEIN P. — Theoretical Terms and Partial Interpretation, 89—105. BENNETH J. — The Status of Determinism, 106—119. LAKATOS I. — Proofs and Refutations (II), 120—139. Discussions: BOCK J. and WAHLERT G. — Two Evolutionary Theories, A Discussion, 140—145. VALEN L. — On Evolutionary Theories, 146—151. GRENE M. — Two Evolutionary Theories: A Reply, 152—153. FOZZY P. J. — Professor MacKay on Machines, 154—156. MacKAY D. M. — Consciousness and Mechanism: A Reply to Miss Fozzy, 157—159. Reviews, 160—172. Recent Publications on the Philosophy of Science, 173—176. Announcements, 177.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XIV No 55 (November 1963). ELLIS B. — Universal and Differential Forces, 177—194. PROKHOVNIK S. J. — The Case for and Aether, 195—207. GOODSTEIN R. L. — The Significance of Incompleteness Theorems, 208—220. LAKATOS I. — Proofs and Refutations (III), 221—245. Reviews, 246—263. Erratum Note, 264.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XIV No 56 (February 1964). SAUNDERS L. R. — Rational Deduction in Physics: The Parallelogram of Forces, 265—273. KÖRNER S. — Deductive Unification and Idealisation, 274—284. CANFIELD J. — Teleological explanation in Biology, 284—295. LAKATOS I. — Proofs and Refutations (IV), 296—342. Note and Comment: SCHA GRIN M. L. — An Analytic Justification of Induction, 343—344. Discussions: CARTER G. S. — Two Evolutionary Theories, by M. Grene: A Further Discussion, 345—348. GRENE M. — Two Evolutionary Theories: Reply to Dr. Carter, 349—350. BARNARD G. A. — Each and All, 351. Reviews, 352—367.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XV No 57 (May 1964). HACKING I. — On the Foundations of Statistics, 1—26. RUDWICK M. J. S. — The Inference of Function from Structure in Fossils, 27—40. DINGLE H. — Reason and Experiment in Relation to the Special, 41—61. Reviews, 62—84. Announcements, 85—87. Erratum, 88.

III

Dialectica Vol. 18 No 1—4 69/72, 1964. PERELMAN Ch. — Avant-propos, 5—6. MALGAUD W. — Les antinomies en droit: à propos de l'étude de G. Gavazzi, 7—19. FORIES P. — Les antinomies en droit, 20—38. MORGENTHAL L. — Les antinomies en droit social, 39—62. SILANCE L. — Quelques exemples d'antinomies et essai de elassement, 63—137. VANDER ELST R. — Antinomies en droit international privé, 138—176. HOFFFLER J. — Les antinomies en droit public, 177—182. BOLAND G. — Quelques propos sur les antinomies et pseudoantinomies, en particulier en droit administratif, 183—203. HUBERLANT Ch. — Antinomies et recours aux principes généraux, 204—236. BOBBIO N. — Des critères pour résoudre antinomies, 237—258. MIEDZIA-NOGORA J. — L'adage „Nemo auditor

propriam turpitudinem allegans" et le Code Napoléon, 259—284. SALMON J. — Les antinomies en droit international public, 285—319. FORTIERS P. — Les antinomies entre dispositions de droit communautaire et dispositions de droit interne, 320—336. TAMMELO I. — Tensions and Tenebrae in Treaty Interpretation: „Reconnaissance of a Battlefield for Antinomies", 337—350. SZABO I. — Des contradictions entre le droit des différents systèmes sociaux, 351—371. BUCH H. — Conceptions dialectiques des antinomies juridiques, 372—391. PERELMAN Ch. — Les antinomies en droit. Essai de synthèse, 392—404.

Dialectica Vol. 19 No 1—2 (73/74), 1965. La modernisation de l'enseignement mathématique: WITTENBERG A., GONSETH F. — Introduction, 6—15. WITTENBERG A. — Questionnaire, 16—26. SÖRENSEN W. — Un modèle de réponse, 27—33. SÖRENSEN W. — A propos de la réforme de l'enseignement des mathématiques, 34—39. GONSETH F. — L'Homme Phenomenologicus, 40—69. KÖNIG H. — Über die Grenzen der exakten Erfassung der Qualität „hell", 70—90. BONNET DE VILLER A. — Science et philosophie, 91—135. GUGGENHEIMER H. — The psychology of real numbers, 136—143. NADOR G. — Scientia mirabilis — Descartes et Leibniz, 144—157. STALL J. F. — E. W. Beth †, 158—179. Reviews (180—181): Bolzano B. — Grundlegung der Logik, (J. B. Grize). Weil P. G. — Relations humaines dans le travail et la famille. Received Books, 181—184. Abstracts from „Philosophy of Science", Vol. 30, No 2, April 1963, 185—192.

IV

Filosofia Anno XVI Fasc. II (1965). GUZZO A. — Il pensiero nell'azione, 217—228. PIAZZESE A. — Sulla metodologia delle scienze filosofiche (Con una Postilla di A. Guzzo), 229—250. LOMBARDI F. — La „filosofia occidentale" e il pensiero indiano, 251—266. BACIGALUPO M. V. — Teriomorfismo e trasmutazione, 267—290. RICONDA G. — L'empirismo radicale di William James, 291—332. DE ROSSI G. — Dalla percezione alla visione. L'ontologia negativa nell'ultimo, 333—357. RESCIA P. — Pensiero giovane in sviluppo, 358—361. Rassegna di libri (362—380): Bufo G. — Nicolas de Cues, (C. Rosso). Bianco F. — Distruzione e riconquista del mito, (A. Catemario). Michelis P. A. — Esthétique de l'Archite-

cture du béton armé, (G. Colmuto). Negri A. — Dall'attualismo alla filosofia dell'integralità, (A. Nobile-Ventura). Jolivet R. — L'uomo metafisico, (C. Terzi). Die Philosophie im XX. Jahrhundert, (N. Bosco). Labrousse E. — Pierre Bayle, (G. Tonelli). Franke G. — Die Aufklärung (G. Tonelli). Hooykaas R. — Natural Law and Divine Miracle, (G. Tonelli). Grocker L. G. — Nature and Culture, (G. Tonelli). Ranzoli C. — Dizionario di scienze filosofiche, (A. Guzzo). Pubblicazioni ricevute, 381—391.

Filosofia Anno XVI Fasc. III (1965). Ricordo di Ettore Bignone, 393—424. BACIGALUPO M. V. — Il problema degli animali nel pensiero antico, 425—452. De MAS E. — Il pensiero politico, sociale, economico di Francesco Bacone da Verulamio, 453—520. Alessandro Koyré a un anno dalla morte: Lettera della signora D. Koyré, 521. Lo GATTO E. — Ricordo di Koyré russista, 522—526. VALERI V. — Alessandro Koyré e la „rivoluzione astronomica", 527—540. GUZZO A. — Rispetto per Benedetto Croce, 541—542. NEDONCELLE M. — Rassegna newmaniana, 543—546. Rassegna di libri (547—567): Mondolfo R. — Momenti del pensiero greco e cristiano, (G. Riconda). Aristotele — Grande Etica e Etica eudemia, (N. Bosco). Cusano e Galileo, (Luca Oberello). Battaglia F. — Il valore estetico, (C. Rosso). Barth E. — Antologia, (G. Riconda). Antonelli M. T. — Linee di Morale, (S. Arcoleo). Pubblicazioni ricevute, 568—579.

V

Filozofska Mis'l XIX No 1 (1963). PAVLOV T. — La grande oeuvre historique de Paissi Hilendarski, 3—15. MIKHAILOV S. — Particularités dans la formation de l'homme nouveau; 16—28. VALOV T. — Au sujet du „Role directeur decisif du Parti communiste" comme loi naturelle, 29—43. GORANOV K. — La conscience esthétique de l'époque et ses voies actuelles, 44—57. APOSTOLOVA I. — Des avantages logiques du matérialisme dialectique sur l'idéalisme subjectif, 58—69. Discussions: DOBRIANOV V. — Certains problèmes ayant trait au caractère et au rôle des contradictions dans la société socialiste, 70—80. VASSILEV D. — Poser correctement le problème de l'essence de la mentalité, 81—92. NIKOV S. — Pensées sur certains problèmes philosophiques de la physiopathologie, 93—102. VAISSILOV L. — Certaines notes

préliminaires à la future oeuvre sur l'histoire de la pensée philosophique en Bulgarie, 103—113. Pour aider le propagandiste de philosophie, 114—125. Tribune de l'activité scientifique des étudiants, 126—135. Critique et bibliographie, 136—143. Vie philosophique, 144—154. Bibliographie philosophique, 155—159.

Filozofska Mis'l XIX No 2 (1963). SEMOV M. — Du comportement socialiste et communiste envers le travail, 3—15. STEFANOV N. — Concernant le rôle de la méthode dans la recherche scientifique, 16—28. PENCHEV A. — Cybernetics and Physiology, 29—41. ANGUELOV V. — L'essence esthétique du laid, 42—55. STOEVS S. G. — Le premier historien bulgare de la philosophie, 56—70. NICOLOV E. — De la phénoménologie existentialiste, 71—82. Communications philosophiques: POLIKAROV A. — L'Univers est-il fini ou infini?, 83—93. KOPMINE P. V. — La notion „conception du monde” et la modification de son contenu au cours du processus de développement historique de la philosophie, 94—103. VASSILEV S. — Apport à la définition de la réverbération, 104—112. PTHELAROV V. — La doctrine michurienne et le problème des agents de l'hérédité, 113—123. Critique et bibliographie, 124—128. Vie philosophique, 129—160.

Filozofska Mis'l XIX No 3 (1963). Lettre adressé au Comité Central du Parti Communiste Bulgare, 3—4. Pour une critique scientifique dans un esprit créateur et pour une lutte irréductible contre la philosophie contemporaine bourgeoise, 5—13. Editorial — Pour des lettres et un art socialistes-réalistes contre l'idéologie réactionnaire bourgeoise, 14—26. VALOV T. — Certains problèmes du matérialisme historique, 27—39. KOULELIEV K. — Manifestation de la loi de l'unité et de la lutte des contraire dans le domaine de la chimie, 40—51. NICOLOV E. — La réverbération par signaux et son importance pour la formation de la conscience des hommes, 52—63. Publications et communications scientifiques, 64—77. SPASSOV D. — Analyse combinatoire matérialiste contrôlée à l'appui de la logique, 78—87. Discussions: NICOLOV I. — Sur le contenu de la catégorie „production matérielle”, 88—97. VLADIGUEROV P. — Lettre à la rédaction, 98—100. GANTCHEV L. — Certains aspects de la cybernétique et de l'activité nerveuse supérieure, 101—108. Propagande de la philosophie. 109—129. Questions et réponses,

130—135. Vie philosophique, 136—146. — La vie philosophique en Yougoslavie, 147—149.

Filozofska Mis'l XIX No 4 (1963). Déclaration du Comité Central du Parti Communiste Bulgare, 5—17. PAVLOV T. — Sans relâche sur la voie du marxisme révolutionnaire, 18—28. MICHAÏLOV S., STEFANOV N. — Problèmes sur le développement de la conscience socialiste, 29—42. STOIKOV A. — La société socialiste et l'orientation du développement des arts, 43—50. SPASSOV D. — La philosophie à l'aide de la linguistique, 51—57. PENEV M. Sur le rôle de la formalisation dans le développement de la forme logique, 58—68. ESKENASY H. — Sur le reflet de la logique des liens causaux objectifs des phénomènes, 69—77. STOIKOV Z. — Le temps de l'homme comme forme élémentaire de la richesse sociale sous le socialisme, 78—89. BOTEV T. — Sur l'essence des stimulants moraux, 90—103. Discussions: BATCHVAROV M. KARAKOLOV R., ANDREEV K. — Histoire de la pensée philosophique en Bulgarie, 104—107. KARADJOV K. — Sur la structure de la philosophie marxiste, 108—116. KARAGEORGIEV I. — Détermination structurale des phénomènes biologiques, 117—124. ZLATAREV K. — Sur certains problèmes de la physiologie du système nerveux supérieur et de la psychologie, 125—131. Critique et bibliographie, 132—137. Tribune l'activité scientifique des étudiants, 138—146. La vie philosophique et scientifique, 147—165.

Filozofska Mis'l XIX No 5 (1963). VASSILEV K. — The Creative Nature of Marxism and Modern Dogmatism, 3—18. SLAVOV P. — The All-Peoples Socialist State and Its Critics, 19—33. PAVLOVA P. — Thoughts on the Formation of a Scientific Outlook, 34—43. KLAUS G. — Natural Language, Special Language, Artificial Language, 44—56. RADEV R. — The First Philosophical System of the Arabs, 57—71. Discussions: STOEVS S. — Certain Methodological Problems on the History of Philosophical Thought in Bulgaria, 72—78. PETROV S. — Could Consciousness Be an Attitude Only?, 79—90. ENCHEV Y. — Concerning Michurin's Materialistic Trend in Biological Science in Bulgaria, 91—101. GEROME E. — Problems of Child Psychology in Bulgaria, 102—113. Criticism and References, 114—118. Questions and Answers, 119—127. Philosophical and Scientific Activities, 128—151.

Filozofska Mis'l XIX No 6 (1963). DITCHEV CH. — Possibilités, réalité et planification du développement social en Bulgarie, 3—16. ZAKHARIEV V. — De la forme de l'Etat socialiste, 17—29. MI-ZOV N. — Sur le processus du dépérissement graduel de la religion en Bulgarie, 30—43. CHEPTOULINE A. P. — Le rapport mutuel des catégories dans le matérialisme dialectique, 44—59. DOBRIANOV V. — La transition de l'abstrait au concret — loi spécifique de la connaissance théorique, 60—75. PETKOV A. — Le rôle de l'activité psychique dans le comportement de l'homme, 76—89. IOLOV G. — La peur et la panique comme état affectif, 90—103. Discussions: TZENKOV B. — Critique de la „critique” de la conception de l'existence objective de l'esthétique, 104—116. Critique et bibliographie, 117—127. Vie philosophique et scientifique, 128—144. Sommaire de la dix-neuvième suite de la revue „Pensée philosophique”, 145—147.

VI

Filosofskie Nauki No 1 (1965). OMEL'-JANOVSKIJ M. E.: Dialektičeskij materializm — metodologičeskaja osnova sovremennoj fiziki (Okončanie), 3—11. RUTKEVIČ M. N.: O strukture i edinstve filosofii marksizma, 12—25. POLIKAROV A.: Logičeskie struktury rešenii naučnyh problem, 26—31. ŠUGAJLIN A. V.: O vozmožnosti opisanija otrazhenija v matričnoj forme, 32—43. ČESNOKOV D. I.: Predmet i zadači istoričeskogo materializma, 44—54. KUGEL' S. A., ŠKARATAN O. I.: Nekotorye metodologičeskie problemy izučeniya social'noj struktury obščestva, 55—64. MŠVENIERADZE V. V.: Marksizm i problema cennostej (K postanovke voprosa), 65—70. ŠAŠKOV N. I.: Fal'sifikacija marksistskogo ponimaniya svobody pravosocialističeskimi ideologami (v SDPG i SPA), 71—76. Diskussii i obsuždenija. CHARIN JU. A.: O raznoobrazii tipov otricanija, 77—81. ABDYLDAEV T.: Spornye voprosy teorii vida i wido-obrazovanija, 82—91. IVANOV V. G.: O sisteme kategorij marksistskoj čtiki, 92—97. V pomošč prepodavateljam osnov naučnogo kommunizma i obščestvovedenija. LABZIN A. L.: Stroitel'stvo kommunizma i ustranenie ostatkov neravenstva v položenii ženščiny, 98—106. V pomošč prepodavateljam naučnogo ateizma. JABLOKOV I. N.: Izvraščenie religiej nraivstvennyh čuvstv, 107—117. Kritika i bibliografija.

Kniga o nauke i zakonach ee razvitiya (M. M. Karpov, Osnovnye zakonomernosti razvitiya estestvoznaniya, Rostov 1963) (Oprac. I. V. Martynyčev i in.), 114—119. KON I. S.: Cennoe issledovanie (A. G. Charčev, Brak i sem'ja v SSSR, M. 1964), 120—122. GRECKIJ M. N., TITARENKO A. I., ŠAŠKOW N. T.: Naučnyj analiz zarubežnoj filosofii i sociologii (Sovremennaja filosofija i sociologija v stranach Zapadnoj Evropy i Ameriki, M. 1964), 123—129. NOVIKOV A. I.: Zakon bor'by materializma i idealizma i nekotorye voprosy kritiki sovremennoj buržuaznoj istoriografii filosofii, 130—136. ASMUS V. F.: Original'nyj trud o filosofii Spinozy (V. V. Sokolov, Filosofija Spinozy i sovremennost', M. 1964), 137—139. Naučnaja žizn'. GONČARENKO N. V., KOPNIN P. V.: Estetičeskie kongressy 1964 goda, 140—148. AZAROV N. I.: O konkretno-sociologičeskich issledovanijach v vuzach Rossijskoj Federacii, 149—155. CEGOJEVA M. L.: Poleznyj obmen opytom sociologičeskich issledovanij, 156—158. Čestvovanie vidnogo sovet'skogo filosofa (A. O. Makovel'skij), 159. Novye knigi po filosofii, 160—166.

Filosofskie Nauki No 2 (1965). VASECKIJ G. S.: Istoričeskoe značenie bor'by V. I. Lenina protiv oportunizma, 3—11. ŠEPTULIN A. P.: Vzaimosvjaz' kategorij dialektiki kak vyvod iz istorii filosofii, 12—21. PACHOMOV B. J. A.: O vnutrennej strukture kvantovyh vzaimodejstvij, 22—31. KOVALEV A. M.: Vojna i revoljucija, 32—38. POMAIZL K.: Nacional'nye otnošenija v Čechoslovackoj Socialističeskoj Respublike, 38—45. POLOZOV V. R.: Tehničeskij progress i zakon paremeny truda, 46—55. VARŠAVSKIJ K. M.: Nekotorye formy projavlenija zakona paremeny truda na sovremennom etape, 56—66. ANAN'EV V. S., LARIONOV M. P.: Metody podbora i analiza dokumentov o konkretnom social'nom issledovanii, 67—75. KON I. S.: O sovremennoj buržuaznoj filosofii i storii, 76—84. SKVORCOV L. V.: Istoriya filosofii bez naučnoj teorii, 85—95. KIRILLOVA M. A.: Problemy bračno-šemejnyh otnošenij v buržuaznoj sociologii sem'i SŠA, 96—102. Naučnye soobščeniya i publikacii. AVERIN N. M.: Problemy vzaimodejstvia politiki i morali v trudach V. I. Lenina (v gody reakcii), 103—108. Diskussii i obsuždenija. ŽUKOV N. I.: Ob ontologičeskom aspekte psichičeskogo, 109—113. NARSKIJ I. S.: Problema protivorečivosti mehaničeskogo dviženija (K diskussii na stranicah našego žurnala),

114—123. CHARČEV A. G.: K itogam diskussii o kategorijach etiky, 124—131. Kritika i bibliografija. LJUBUTIN K. N., ČUPIN P. P.: ROŽIN V. P.: Analiz leninskoj dialektiki (M. M. Rozentala, Lenin i dialektika, M. 1963), 132—140. GEORGIEV F. I., VOSTOKOV B. I., FROLOVA O. F.: Tvorčeskij vklad v marksistko-leninskiju filosofiju (Todor Pavlov, Izbrannye filosofskie proizvedenija..., M. 1961—1963), 141—149. ŠESTAKOV P. M.: Boevoj filosofskij žurnal („Filosofska mysl“ za 1964 g.), 150—154. GOLUBEV A. N.: Po stranicam filosofskih žurnalov socialističeskich stran (obzor) („Magyar Filozofiai Szemle“ 1965, No 1), 155—156. Naučnaja žizn'. JADOV V. A.: O čem govorit opyt organizacii i proizvedenija konkretnych social'nyh issledovanij v Leningrade, 157—161. Pis'mo v redakciju. NIKOLAEV I. V.: Oтражение общего в непосредственном чувственном опыте, 162—165.

Filosofske Nauki No 3 (1965). TITARENKO A. I.: Kommunističeskij ideal social'nogo progressa v učenii K. Marksa i sovremennyj antimarksizm, 3—11. GORLJANSKIJ V. A.: O roli edinstva protivopoložnostej v protivorečii, 12—20. PANOV V. G.: Ob'ektivnoe i sub'ektivnoe v opyte, 21—29. KUPRIJAN A. P.: O prirode semantičeskogo opredelenija istiny, 30—39. GIMEL'STEJB E. CH.: Kibernetika i problema celi, 40—47. ULEDOV A. K.: O strukture obščestvennogo soznaniya, 48—59. MASLOV P. P.: Statistika i sociologičeskie issledovanija, 60—70. SOROKINA V. N.: K voprosu o vosprijatii i ocenke kinoiskusstva zritelem (Opyt sociologičeskogo issledovanija), 71—79. MELVILL J. K.: Semiotika Čarlza Pirsca (C. S. Peirce), 80—89. BOGOLJUBOVA E. V.: Problema svobody ličnosti v „Filosofii kul'tury“. T. Litta, 90—97. Diskussii i obsuždenja. ZAVADSKIJ K. M., MAMZIN A. S.: Nekotorye voprosy razvitiya biologii v SSRR i dialektičeskij materializm, 98—107. V pomošč prepodavateljam osnov naučnogo kommunizma i obščestvovedenija. ALEKSEEV G. P.: O karaktere sovremennoj istoričeskoj epochi, 108—118. V pomošč predavateljam naučnogo ateizma. EDEL'MAN A. I.: Neokantianskoe „obnovlenie“ iudaizma, 119—124. Kritika i bibliografija. GAK G. M.: Novoe posobie po istoričeskomu materializmu (D. I. Česnokov, Istoričeskij materializm, M. 1964), 125—129. ABRAŠNEV M. M.: Voprosy filosofii na stra-

nicach žurnala „Vestnik Vysšej Školy“ (1963—1964 gg.), 130—134. KORNEEV P. V., GOLUBEV A. N.: Po stranicam filosofskih žurnalov socialističeskich stran (obzor), („Deutsche Zeitschrift für Philosophie“ 1965 Nr 1 i 2; „Otázky marxističkej filozofie“ 1965 Nr 1), 135—139. POPOVA J. JA.: „Novye otkrovenija“ buržuaznych fal'sifikatorov marksistko-leninskoj filosofii, 140—146. Naučnaja žizn'. Jubilej vidnogo sovet'skogo filozofa, 147—148. TJURJUTIKOV E. F.: Obsuždenie metodologičeskich problem genetiki, 149—152. Novye knigi po filosofii, 153—156.

VII

Iyyun Vol. 15 No 3 (1964). CZEŹOWSKI T. — On Individuals and Existence, 389—395. SCHWARZ M. — Beyond Phenomenology and Thomism, 396—419. ZILBERSTEIN Z. — Evolution and Consciousness, 430—425. (Pismo wydawane w języku hebrajskim. Streszczenia artykułów w języku angielskim).

VIII

The Journal of Aesthetics and Art Criticism XXIII, 1 (1965). SCHUELLER H. M. — Frontispiece: Portrait of Dr. Thomas Munro, 2—4. Foreword, 5—6. MUNRO T. — Bibliography of Books and Articles, 7—12. RIESER M. — Thomas Munro's position in American Aesthetics, 13—20. FERNÁNDEZ J. — An Aesthetic of Mexican Art: Ancient and Modern, 21—28. ARNHEIM R. — From Function to Expression, 29—42. READ H. — High Noon and Darkest Night: Some Observations on Ortega y Gasset's Philosophy of Art, 43—50. SOURIAU E. — L'artiste est-il irremplaçable?, 51—56. PRATT C. C. — The Perception of Art, 57—62. ASCHENBRENNER K. — Aesthetics and Logic: An Analogy, 63—80. ALER J. — Schooling for Creativity, 81—96. BOAS G. The Arts in the „Encyclopedie“, 97—108. DUCASSE C. J. — Art and the Language of the Emotions, 109—112. DUFRENNE M. — The Aesthetic Object and the Technical Object, 113—122. RUDRAUF L. — Perfection, 123—130. GOTSHALK D. W. — On Dewey's Aesthetics, 131—138. MICHELIS P. A. — Some Reflections on Architecture, 139—144. OSBORNE H. — The Elucidation of Aesthetic Experience, 145—152. PEPPER S. C. — Controlled Experimentation in Criticism, 153—158. VAN METER AMES — Butor and the Book, 159—165.

The Journal of Aesthetics and Art Criticism XXIII, 2 (1964). HODIN J. P. — Herbert Read — The Man and His Work: A Tribute, 196—172. ROSE E. J. — „Mental Forms Creating”: „Fourfold Vision” and the Poet as Prophet in Blake’s Designs and Verse, 173—184. BERLEANT A. — The Sensuous and Sensual in Aesthetics, 185—192. The Artist’s Intentions, 193—196. HARRELL J. G. — Issues of Music Aesthetics, 197—206. KLEPPNER A. M. — Philosophy and the Literary Medium: The Existentialist Predicament, 207—218. BROILES R. D. — Frank Sibley’s „Aesthetic Concepts”, 219—228. De GENNARO A. A. — Croce and De Sanctis, 227—232. ANTON J. P. — Plotinus’ Refutation of Beauty as Symmetry, 233—238. DONNELL R. Z. — Space in Abstract Expressionism, 239—250. MUNRO Th. — Recent Developments in Aesthetics in America, 251—260. WEAVER R. — Register of College on Aesthetics and Related Subjects, 261—271. Corrections, 272. ROTHSCCHILD L. — Letters Pro and Con, 273—274. Reviews (275—286): Widmer K. — The Art of Perversity: D. H. Lawrence’s Shorter Fictions, (H. R. Haber). Graetz H. R. — The Symbolic Language of Vincent van Gogh, (A. Neumeier). Esteticzeskije oczerki, (M. Rieser). Chisholm L. — The Far East and American Culture, (Van Meter Ames). Fenollosa E. F. — Epochs of Chinese and Japanese Art: An Outline History of East Asiatic Design, (Van Meter Ames). Church M. — Time and Reality: Studies in Contemporary Fiction, (Van Meter Ames). Franck F. — My Eye Is in Love: Revelations on the Act of Seeing by Drawing, (Van Meter Ames). Caudwell Ch. — Illusion and Reality: A Study of the Sources of Poetry, (Van Meter Ames). Weitz M. — Philosophy in Literature, (B. Jessup). Kubler G. — The Shape of Time: Remarks on the History of Things, (G. T. Dickie). Knox N. — The Word Irony and Its Context, (H. E. Hugo). Allen D. C. ed. — The Moment of Poetry, (D. Weeks). Rowe J. H. — Chavin Art, An Inquiry into its Form and Meaning, (H. Hawley). Cairns H., Walker J. — Treasures from the National Gallery of Art, (R. G. Saisselin). Saarinen A. B. — Eero Saarinen on His Work, (R. G. Saisselin). Notes and News, 287—289. International News and Correspondence, 289—290.

The Journal of Aesthetics and Art Criticism, XXIII, 3 (1965). BEARDSLEY M. C. — On the Creation of Art, 291—304. WEISS A. — The Interpretation of Dramatic Works, 305—322. HUTCHINGS P.

AE. — Organic Unity Revindicated? 323—328. BROWN C. S. — Can Musical Notation Help English Scansion?, 329—334. KHATCHADOURIAN H. — The Expression Theory of Art: A Critical Evaluation, 335—352. KOLAJA J., FOSTER A. W. — Berlin, the Symphony of City as Theme of Visual Rhythm, 353—358. SA-LOP A. — Intensity as a Distinction between Classical and Romantic Music, 359—372. RIESER M. — The Fifth International Congress on Aesthetics, 373—382. Reviews (383—396): Love F. R. — Young Nietzsche and the Wagnerian Experience, (K. R. Fischer). Rubert de Ventos X. — El Arte Ensimismado, (Van Meter Ames). Minguet Ph. — Le Propos de l’art, (R. W. Kretsch). Tsoncheva M. — Bulgarsko Vozrahsdane Zhivopis i Grafika, (M. Rieser). Baktay E. — Die Kunst Indiens, (G. R. Piatkowski). Diderot D. — Salons (R. G. Saisselin). Nochlin L. — Mathias at Colmar. A Visual Confrontation, (P. Charlson). Rueckert W. H. — Kenneth Burke and the Drama of Human Relations, (E. R. Marks). Vivas E. — The Artistic Transaction and Essays on Theory of Literature, (G. T. Dickie). Wind E. — Art and Anarchy, (P. Charlson). Engelberg E. — The Vast Design: Patterns in W. B. Yeats’s Aesthetic, (G. T. Wright). Adams H. — William Blake. A Reading of the Shorter Poems, (D. Weeks). Frank J. — The Widening Gyre. Crisis and Mastery in Modern Literature, (D. Weeks). Dorfles G. — Il disegno industriale e la sua estetica, (R. W. Kretsch). Books Received, 397—400. Notes and News, 401—402. International News and Correspondence, 403—404. List of Members of the American Society for Aesthetics, 405—418.

IX

The Journal of Philosophy Vol. LXII No 1 (1965). GEACH P. T. — On Complex Terms, 5—8. WALLACE J. R. — Sortal Predicates and Quantification, 8—14. Book Review: Waszink J. H. — Timaeus a Calcidio translatus commentario instructus, (P. O. Kristeller), 14—17. Von Wright G. H. — The Varieties of Goodness, (K. Baier), 17—27. Notes and News, 28.

The Journal of Philosophy Vol. LXII No 2 (1965). LAMONT C. — Mistaken Attitudes toward Death, 29—35. Comments and Criticism: CARENTIER P. — Musical Form Regained, 36—48. Book Review: Kneale W. and M. — The Development of Logic, (R. Barrett), 48—56. Notes and News, 56.

The Journal of Philosophy Vol. LXII No 3 (1965). WILL F. L. — The Preferability of Probable Beliefs, 57—66. Comments and Criticism: LEHRER K. — Letter: On Knowledge and Probability, 67. LEVI I. — Deductive Cogency in Inductive Inference, 68. SMOKLER H. — Consistency and Rationality: A Comment, 77—80. Book Review: Boler J. F. — Charles Peirce and Scholastic Realism, (J. F. Ross), 80—83. Notes and News, 83—84.

The Journal of Philosophy Vol. LXII No 4 (1965). BENNETT D. — Action, Reason, and Purpose, 85—95. ROLSTON H. L. — Kinaesthetic Sensations Revisited, 96—101. Comments and Criticism: ELLIN J. — Wasserstrom and Feinberg on Human Rights, 101—103. Book Reviews (103—110): Ferré N. S. F. — Reason and Religion, (N. Pike). — Gallie W. B. — Philosophy and the Human Understanding, (A. W. Collins).

The Journal of Philosophy Vol. LXII No 5 (1965). ALDRICH V. C. — Reflections on Ayer's „Concept of a Person”, 111—128. DICKIE G. — Beard'sley's Phantom Aesthetic Experience, 129—135. Notes and News, 136—137.

The Journal of Philosophy Vol. LXII No 6 (1965). LINSKY L. — Substitutivity, 139—144. BROWN R. — Self-justifying Statements, 145—150. POLLOCK J. L. — Implication and Analyticity, 150—157. Comments and Criticism: SCHEFFLER I. — Postscript on Inscriptionalism, 158—160. New Books, 160—165.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 7 (1965). HOFSTADTER A. — Truth of Being, 167—182. Book Review: THOMSON J. J. — D. B. Gauthier: Practical Reasoning, 183—188. Notes and News, 188—190. Program, Joint Meeting of the American Philosophical Association, Western Division and the Association for Symbolic Logic, 190—194.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 8 (1965). GALE R. M., THALBERG I. — The Generality of Predictions, 195—210. Comments and Criticism: SAUNDERS J. T. — Fatalism and Ordinary Language, 211—222.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 9 (1965). NARVESON J. — On a New Argument from Design, 223—229. Book Reviews: ROSS J. F. — Julius Weinberg: A Short History of Medieval Philosophy,

229—238. MOODY E. A. — Desmond Paul Henry: The „De Grammatico” of St. Anselm, 239—240. KAUFMAN A. S. — Sidney Hook: The Paradoxes of Freedom, 241—246. Notes and News, 247. New Books, 247—250. Note to Contributors, 250.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 10 (1965). PUTNAM H. — Craig's Theorem, 251—260. HACKING I. — Salmon's Vindication of Induction, 260—265. Comments and Criticism: FEYERABEND P. K. — On the „Meaning” of Scientific Terms, 266—274. ULLIAN J. — A Note on Scheffler on Nidditch, 274—276. Book Review: GEACH P. T. — Rosaria Egidi: Ontologia e Conoscenza matematica: Un Saggio su Gottlob Frege, 276—277.

X

Logique et Analyse 28 (1964). RESCHER N. — Quantifiers in Many-Valued Logic, 181—184. CRESSWELL M. J. — Propositional Arithmetic, 185—189. SCHOCK R. — On Denumerably Many-Valued Logics, 190—195. PEKLO B. — Eine Bemerkung zum Anderson's „Sanktionensystem” in der modalen Logik, 196—202. BEKLO B. — Über Normeninferenzen, 203—211. WEINBERGER O. — Einige Betrachtungen über die Rechtsnorm vom Standpunkt der Logik und der Semantik, 212—232. KLIXBÜLL JORGENSEN Chr. — A Classification of Categorical Propositions, 233—256. Table des matières de l'année 1964, 257—258.

Logique et Analyse 29 (1965). KOTARBIŃSKA J. — Controversy on the Applicability Limits of Logical Methods, 3—29. SCHOCK R. — Another Proof of the Strong Löwenheim-Skolem Theorem, 30—38. LEMMON E. J. — Deontic Logic and the Logic of Imperatives, 39—71. GRANGER G. — Un problème d'axiomatisation en psychologie, 72—83. Les activités du Centre National de Recherches de Logique en 1964, 84—89.

XI

Magyar Filozófiai Szemle VII No 1 (1963). SZIGETI J. — Problems of Philosophical Research, 1—14. SWIDERSKI V. J. — The Programme of the CPSU and Some Characteristics of the Development Taking Place in the Objective World, 15—26. GYARMATI S. and SANDOR J. — The Role of the Axioms and Models in the Physical Cognition, 27—50. HOLDERITH J. and MAGYARODI A. —

The probleme of the Qualitative Definiteness of Organic Molecules, 51—65. MARTON J., SAS J. H. and SIPOS S. — A Study of the Bearing of Socio-Economic Relations on Education in Sixteen Cities, 66—104. JAKAB N. — Investigation of the Educational Conditions at a Workers' Primary School, 105—133. SLEJSKA D. — Methods Employed in Sociological Research and for the Elaboration of its Results, 134—151. Observer, 152—156. Review and Critics, 157—173.

Magyar Filozófiai Szemle VII No 2 (1963). KORACH M. — Some Gnoseological Questions of Metrology, 177—197. VITANYI I. — The Degrees of the Aesthetical Reflection of the Reality, 198—228. TAMAS G. — A Criticism of the Concept of Identity in the Formal Logic, 229—251. ZSIGMONG A. M. — Some Fundamental Question concerning the Pure Logical Conception of Truth, 252—283. PIRITYI O. — The Moral Features and Educative Function of the Systems of Material Interest, 284—303. Observer, 304—314. Discussion: BALOGH J. — Communism and State, 315—319. Review and Criticism, 320—359.

Magyar Filozófiai Szemle VII No 3 (1963). KARPATI A. — The Socialist Revolution in Hungary as a Form of Popular Democratic Revolution, 361—378. KONYA S. — Capitalism and Calvinism, 379—401. MARKUS G. — Bertrand Russell, Philosopher, 402—449. BALOGN J. — The Sources of the Marxian Conception of Social Laws, 450—462. SZIGETVARI A. — Some Problems of the Inductive and Deductive Syllogisms, 463—476. KULCSAR C. — The Primary Problems of the Marxian History of Sociology, 477—506. Ladislav Szecsödi, 1924—1962; Ailmer Kerékgyártó, 1918—1962, 507—508. Discussion: SOMOGYI Z. — To the Sexualethical Discussion, 509—520. The Questions of the Education, 521—531. Review and Critique, 532—562.

Magyar Filozófiai Szemle VII No 4 (1963). ERDEI L. — The Principle of Contradiction in Formal Dialectical Logic, 565—614. PATAKI F. — The Marxist and Neo-Thomist Theory of Personality and Education, 615—654. MAKAI M. — Certain Epistemological Antecedents of English Neopositivist Ethics, 655—683. REZSÓ M. — Some Problems of Descartes's Evidences of God, 684—700. NOVAKOV N. — The Structure of Social Action and Marxism, 701—707. Problems of Education, 708—719. Observer, 720—

—751. Discussion: NOVAK Z. — On the Discussions of Fine Arts in the Years Past, 752—776. GARAI L. — Love or Cynicism, 777—791. Review and Criticism, 792—832.

Magyar Filozófiai Szemle VII No 5 (1963). PIRITYI O. — How Sciences Becomes a Productive Force, 837—884. ROZSAHEGYI T. — The Purposefulness of Human Activity. The Concept of Practice, 885. LENKEI L. — The Relation of the Materialistic and Idealistic Philosophy in the Age of the Upanishads, 886—910. SZEKELY A. — A Few Philosophical Problems of Cybernetics, 911—927. KULCSAR C. — The Problem of Law and Morality in Modern Society, 928—935. SZANTO N. — The Increase of Leisure Time in the Age of Scientific-Technical Revolution, 936—952. GEREB A. — The Moral Attitude to Work, 953—968. Observer, 969—980. The Problems of Education, 981. Critics and Review, 982—1022.

Magyar Filozófiai Szemle VII No 6 (1963). SOMOGYI Z. — Unsolved Problems of the International Communist Movement, 1025—1043. GARAI L. — The Economic Causes of Modern Cynicism, 1044—1075. MÜLLER A. — The Results of Physics Philosophically Interpreted, 1076—1088. BODNAR J. — Einstein's Epistemological Conception as found in his Inaugural Adress before the Prussian Academy, 1914, 1089—1101. KIRSCHNER I. — Is There an Absolute Zero Temperature?, 1102—1106. HARSING L. — Extrapolation, 1107—1121. Discussion: FÖLDESI T. — Problems of the Marxian Definition of Matter, 1122—1130. Observer, 1131—1132. Review and Criticism, 1133—1186.

Mind Vol. LXXIV No 293 (1965). THOMSON J. J. — Time, Space, and Objects, 1—27. ENGEL S. M. — Isomorfism and Linguistic Waste, 28—45. HARTSHORNE C. — The Meaning of „Is going to be”, 46—58. GRAHAM A. C. — Liberty and Equality, 59—65. MERRILL D. D. — Reduction to the Fourth Figure, 66—70. Discussions: MISCHER T. — Concerning Rational Behaviour and Psycho-analytic Explanation, 71—78. SIMONS L. — Intuition and Implication, 79—83. BANDMAN B. — A Note on the Fundamental Question of Ethics, 84—86. BONIFACIO A. F. — On Capacity Limiting Statements, 87—88. WILKINS B. T. — The

Thing To Do, 89—91. Critical Notices: ANSCOMBE G. E. M., GEACH P. T. — Three Philosophers, (A. Kenny), 92—104. CROMBIE I. M. — An Examination of Plato's Doctrines, (J. Gosling), 105—115. GAUTHIER D. P. — Practical Reasoning, (J. Bennett), 116—125. New Books, 126—148. Notes, 149—154.

Mind Vol. LXXIV, No 294 (1965). LOUCH A. R. — Privileged Access, 155—173. EDGLEY R. — Practical Reason, 174—191. EDWARDS P. — Professor Tillich's Confusions, 192—214. IHRIG A. H. — Remarks on Logical Necessity and Future Contingencies, 215—228. Discussions: BALMUTH J. — Psychoanalytic Explanation, 229—235. GOLDSTEIN L. J. — On Anything Whatever, 236—239. MAKINSON D. — Nidditch's Definition of Verifiability, 240—247. GOODMAN N. — „About” Mistaken, 248—249. AARON R. I. — Wittgenstein's Theory of Universals, 249—251. BEDAU H. A. — J. L. Austin's Philosophical Writings, 252. HARRISON B. — A Reply to Mr. Ejevgard, 253—254. SHARPE R. A. — The Unexpected Examination, 255. BROOK D. — White at the Shooting Gallery, 256. PASSMORE J. — Everything has just doubled in size, 257. STOCKER M. — Mayo on the Open Future, 258. Critical Notices: FARRELL B. A. — James G. Taylor: — The Behavioral Basis of Perception. 259—279. TAYLOR C. C. W. — R. M. Hare: Freedom and Reason, 280—298. New Books, 299—307. Notes, 308.

XIII

Otázky Marxistickej Filozofie XIX, 6 (1964). (Pismo wydawane w języku słowackim). SIRACKY A. — Revolutionism and Progressivism of the DAV People, 501—506. ROŠKO R. — Notes on some Moments of the Dialectics of Social Consciousness, 507—518. KOPSOVA R. — Contribution to the Question of Religious Psychology, 519—527. NOVÝ L. — Problems of the Criticism of Irrationalism, 528—536. MÜNZZ T. — Ján Feješ (1764—1823), 537—543. Roger Garaudy on Alienation (Answers to the Questions of the Redaction), 544—546. Views: FILOVA E. — The Problems of the Dialectics of Nature as a Special Discipline of Philosophy, 547—550. (ak) — On Social Pre-conditions of the Development of Marxian Ideology, 551—555. From Scientific Life: VAROSSOVA E. — Hegelian Congress in Salzburg, 556—559. WAGNER V. — Course of Marxian Sociology, 560—561. Recensions, Glossary, Informations,

562—573: MÜNZZ T. — First Part of the Anthology from the History of Czechoslovak Philosophy. COUFAL J. — Contribution to the Elaboration of the Category of Dialectical Scientific Law. KANSKY J. — How to Popularize Philosophy? PAUKO J. — An Aesthetical Issue of the Periodical „Recherches Internationales à la lumière du marxisme”. Contents of the XIX Volume of our Periodical, 574—576.

Otázky Marxistickej Filozofie XX, 1 (1965). KOPČOK A. — Socio-Philosophical Views of the First Slovak Socialists, 3—20. CIBULKA J. — Socialistic Correlations of Production as a Dialectical Totality, 21—36. HLÁVEK A. — Problem of Alienation in Relation to Socialism, 37—51. KOCKA J. — Logical Laws and Reality, 52—63. POJEZNA A. — Notes on the Role of Reason and Sentiments in Creating Categories of Moral Obligation, 64—74. DOJČAK P. — The Subject of Sociology and the Relation of Sociology to the Other Social Sciences, 75—82. Views: SUPEK R. — The Dialectics of Social Praxis, 83—91. POLACH L. — Galilei, Dogma and We, 92—97. From Scientific Life: BUZASSAYOVA K. — The Question of Symbolics of Language at the International Symposium in Erfurt, 98—102. Recensions, Glossary, Information (103—112): SEILER V. — A Stimulative Study on the Relationship of Subject and Object. ZIGO M. — Philosophical Aspects at Modern Physics. MÜNZZ T. — A Fundamental Work on Feuerbach.

XIV

The Philosophical Review Vol. LXXIV No 1 (1965). Wittgenstein's Lecture on Ethics. WITTGENSTEIN L. — A Lecture on Ethics, 3—11. WAISMANN F. — Notes on Talks with Wittgenstein, 12—16. RHEES R. — Some Developments in Wittgenstein's View of Ethics, 17—26. Pike N. — Divine Omniscience and Voluntary Action, 27—46. BENACERRAF P. — What Numbers Could Not Be, 47—73. Discussion: CHIHARA Ch. S. — On the Possibility of Completing an Infinite Process, 74—87. HARMAN G. H. — The Inference to the Best Explanation, 88—95. Book Reviews (96—122): Popkin R. H. — The History of Scepticism from Erasmus to Descartes, (W. Doney). Krailsheimer A. J. — Studies in Self-Interest: From Descartes to La Bruyère, (N. Kretzmann). Knowles D. — The Evolution of Medieval Thought, (Z. Vendler). Ramsey

I. ed. — Prospect for Metaphysics: Essays of Metaphysical Exploration, (T. Penelhum). Zink S. — The Concepts of Ethics, (R. Bambrough). Smith J. E. — Reason and God: Encounters of Philosophy with Religion, (T. A. Burkil). Tahtinen U. — The Theories of Punishment: Studies from the Point of View of Non-Violence, (E. Pincoffs). Price G. — The Narrow Pass: A Study of Kierkegaard's Concept of Man, (M. Grene). Agassi J. — Towards in Historiography of Science, (N. Rescher). Bocheński J. M. — Philosophy. An Introduction, (H. G. Frankfurt). Donagan A. — The Later Philosophy of R. G. Collingwood, (W. H. Walsh). Books Received, 123—131.

The Philosophical Review Vol. LXXIV, No 2 (1965). SIBLEY F. — Aesthetic and Nonaesthetic, 135—159. STOVE D. — Hume, Probability and Induction, 160—177. HINTIKKA J. — Are Logical Truth Analytic? 178—203. Discussion: CAVELL S. — Austin at Criticism, 204—219. COHEN M. F. — „Is” and „Should”: An Unbridged Gap, 220—228. KEYT D. — A New Interpretation of the „Tractatus” Examined, 229—239. Book Reviews (240—269): Von Wright G. H. — The Varieties of Goodness, (Ph. Foot). Aristote et les problèmes de méthode, (J. H. Randall, Jr.). Michelakis E. M. — Aristotle's Theory of Practical Principles, (R. R. K. Sorabji). Milmed B. K. — Kant and Current Philosophical Issues, (Ch. Parsons). Brown R. — Explanation in Social Science, (M. Mandelbaum). Čapek M. — The Philosophical Impact of Contemporary Physics, (R. Schlegel). Jammer M. — Concepts of Mass in Classical and Modern Physics, (P. Suppes). Gotshalk D. W. — Patterns of Good and Evil; A Value Analysis, (P. W. Taylor). Boas G. — The Heaven of Invention, (I. H. Stadler). Passmore J. — Philosophical Reasoning, (E. L. Gettier). Books Received, 270—276.

XV

Philosophy and Phenomenological Research Vol. XXV No 3 (1965). SELLARS R. W. — Existentialism, Realistic Empiricism, and Materialism, 315—332. KADING D. — Moral Action, Ignorance of Fact, and Inability, 333—355. MORRIS Ch., HAMILTON D. J. — Aesthetics, Signs, and Icons, 356—364. THALBERG I. — Looks, Impressions and In corrigibility, 365—374. TILLMAN F. A. — Explication and Ordinary Language Analysis,

375—383. LEVISON A. B. — Logic, Language and Consistency in Tarski's Theory of Truth, 384—392. Discussions: MUNK A. W. — Philosophical Ferment in Great Britain, 393—399. WHALLON R. E. — Unconscious Mental Events, 400—403. LANDESMAN Ch. — Reply to Professor Whallon, 404—406. SCHWARZ W. — Professor Engel on Kant, 406—411. ENGEL S. M. — Reply to Dr. Schwarz, 412—414. TOMBERLIN J. E. — The Science of Politics and Ethics, 414—415. HODGES D. C. — On the Normative Significance of Political Science, 416—418. Reviews (419—449): Blanshard B. — Reason and Goodness, (B. Morris). Sellar W. — Science, Perception, and Reality; Bergmann G. — Logic and Reality, (H. W. Johnstone Jr.). Pitcher G. — The Philosophy of Wittgenstein, (A. Ambrose). O'Connor D. J. ed. — A Critical History of Western Philosophy, (W. H. Reither). Chisholm R. M. and others — Philosophy, (N. Melchert). Kyburg H. E., Nagel E. eds — Induction: Some Current Issues, (P. Caws). Being in the World: Selected Papers of Ludwig Binswanger, (M. Natanson). Strasser S. — Phenomenology and the Human Sciences, (M. Natanson). Wienpahl P. — The Matter of ZEN: A Brief Account of ZAZEN, (P. Ziff). Murphy A. E. and others — Reason and the Common Good, (Y. H. Krikorian). Tillich P. — Systematic Theology, (R. E. Santoni). Pike N. — God and Evil, (R. E. Santoni). Rollins C. D. — Knowledge and Experience, (R. H. Schlegel). Wild J. — Existence and the World of Freedom; Earle W. and others — Christianity and Existentialism, (Th. Langan). Levich M. ed. — Aesthetics and the Philosophy of Criticism, (A. Berleant). Sartre J. P. — Essays in Aesthetics, (A. Berleant). Murphy L. B. and associates — The Widening World of Childhood, (Th. Mischel). Allaire E. B., Brodbeck M. — Essays in Ontology, (L. O. Kattsoff). Dufrenne M. — Le Poétique, (A. Berndtson). Janoska G. — Die sprachlichen Grundlagen der Philosophie, (R. M. Chisholm). Weyand K. — Kants Geschichtsphilosophie, (W. Schwarz. Communications, Notes and News: RIEPE D. — The Fourth East-West Conference, 450—453. HERING J. — In Memoriam: Alexander Koyré, 453—455. Recent Publications, 456—462.

Philosophy and Phenomenological Research Vol. XXV, No 4 (1965). HODGES D. C. — And the Withering Away of Social Philosophy, 463—476. ANTON J. P. — John Dewey and Anscient Philosophies, 477—499. LEMOS R. M. — Im-

mediacy, Privacy, and Ineffability, 500—515. CAWS P. — Three Logics, or the Possibility of the Improbable 516—526. FARBER M. — Pervasive Subjectivism, 527—533. ALKER H. A. — The Concept of Mental Health, 534—543. FEIBLEMAN J. K. — Artifactualism, 544—559. LAVINE T. Z. — Karl Mannheim and Contemporary Functionalism, 560—571. Discussions: NEISSER H. — The Phenomenological Basis of Descartes', 572—574. JACK H. — A Recent Attempt to Prove God's Existence, 575—579. NICOL E. — Some Indications About the Metaphysics of Expression, 580—587. HARRIS C. — On Professor Nicol's Rejoinder, 588—589. Reviews (590—605: Ingarden R. — Time and Modes of Being, (H. R. Michejda). Madden E. H. — Philosophical Problems in Psychology, (V. J. McGill). Thévenaz P. — What is Phenomenology? and Other Essays (M. Natanson). CATON C. E. — Philosophy and Ordinary Language, (J. W. Swanson). Ackoff R. L. and others — Scientific Method: Optimizing Applied Research Decisions, (B. R. Grunstra). Furlong E. J. — Imagination (I. H. Stadler). Tomas V. — Creativity in the Arts, (R. E. Santoni). Sparshott F. E. — The Structure of Aesthetics, (C. Brown). Sayre K. M., Crosson F. J. eds. — The Modeling of Mind, (S. M. Eames). Austin J. L. — Sense and Sensibilia, (E. R. Eames). Wyburn G. M., Pickford R. W., Hirst R. J. — Human Senses and Perception, (W. D. Joske). Schon D. A. — Displacement of Concepts, (A. K. Bierman). Toulemont R. — L'essence de la société selon Husserl, (M. Natanson). Broekman J. M. — Phänomenologie und Egologie, (S. L. Hart). di Crescenzo G. — Naturalismo e Ipotesi Metafisica, (R. M. Kunz). Notes and News, 606—608. Recent Publications, 608—615.

XVI

Philosophy of Science Vol. 29 No 2 (1962). LAGUNA G. A. — The Role of Teleonomy in Evolution, 117—131. MAXWELL G. — Theories, Frameworks, and Ontology, 132—138. WALSH H. T. — Whewell on Necessity, 139—145. GRÜNBAUM A. — Temporally Asymmetric Principles, Parity between Explanation and Prediction, and Mechanism versus Teleology, 146—170. Discussions: SCRIVEN M. — Comments on Professor Grünbaum's Remarks at the Wesleyan Meeting, 171—174. GOLDSTEIN L. J. — Evidence and Events in History, 175—194. SHEWMAKER K. L. and BERENDA C.

W. — Science and the Problem of Psi, 195—203. Book Reviews 204—221.

Philosophy of Science Vol. 29 No 3 (1962). HILLMAN D. J. — The Measurement of Simplicity, 225—252. DELGADO J. — An Objective Approach to Measurement of Behavior, 253—268. TÖRNEBOHM H. — The Lorentz-Formulae and the Metrical Principle, 269—278. WALSH H. — Whewell and Mill on Induction, 279—284. MYERS C. M. — Perceptual Events, States, and Processes, 285—291. Discussion: MARGENAU H. and WIGNER E. P. — Comments on Professor Putnam's Comments, 292—293. GRÜNBAUM A. — The Structure of Science, 294—305. BUNGE M. — A Rejoinder, 306—317. Book Reviews, 318—329.

Philosophy of Science Vol. 29 No 4 (1962). HODGES D. C. — The Dual Character of Marxian Social Science, 333—349. MATTICK P. — Marxism and the New Physics, 350—364. DUNHAM B. — On Teaching Marxist Epistemology, 365—368. EHRlich H. J. — Some Observations on the Neglect of the Sociology of Science, 369—376. GOODWIN L. — The Historical-Philosophical Basis for Uniting Social Science with Social Problem-Solving, 377—392. McGILL V. J. — On Establishing Necessary Human Abilities and Disabilities, 393—405. Discussions: ROTHSTEIN J. — Information and Organization as the Language of the Operational Viewpoint, 406—411. HARTMAN R. S. — Axiology as a Science (A Rejoinder), 412—433. Book Reviews, 434—448. Index to Volume 29, 449—451.

Philosophy of Science Vol. 30 No 1 (1963). MARGENAU H. — Measurements and Quantum States (Part I), 1—16. ACHINSTEIN P. — Confirmation Theory, Order, and Periodicity, 17—35. SEALL R. E. — Truth-Valued Fluents and Qualitative Laws, 36—40. ELLSON D. G. — The Scientists' Criterion of True Observation, 41—52. KING-FARLOW J. — Truth Preference and Neuter Propositions, 53—59. Discussions: HENSON R. G. — Mr. Hanson on the Symmetry of Explanation and Prediction, 60—61. HAMBLIN C. L. — Questions aren't Statements, 62—63. MADDEN E. H. — Ernest Nagel's „Structure of Science”, 64—70. SWEIGART J. — Carnap's Ontology and Challenges, 71—80. Book Reviews, 81—94. Abstracts, 95. Membership List, 96—103.

Philosophy of Science Vol. 30 No 2 (1963). HANSON N. R. — The Law of

Inertia: A Philosopher's Touchstone, 107—121. MARTIN R. M. — Performance, Purpose, and Permission, 122—137. MARGENAU H. — Measurements and Quantum States (Part II), 138—157. CAWS P. — Science, Computers, and the Complexity of Nature, 158—164. Discussions: BAUMER W. H. — Von Wright's Paradoxes, 165—172. HEIDORF R. — Is Einstein a Prositivist?, 173—188. VINCENT R. H. — Concerning an Alleged Contradiction, 189—194. Book Reviews, 195—200. Abstracts, 201—203.

Philosophy of Science Vol. 30 No 3 (1963). ACHINSTEIN P. — Variety and Analogy in Confirmation Theory, 207—221. CARNAP R. — Variety, Analogy, and Periodicity in Inductive Logic, 222—227. ACKERMANN R. — A Neglected Proposal Concerning Simplicity, 228—235. GELLNER E. — Nature and Society in Social Anthropology, 236—251. SALMON W. C. — On Vindicating Induction, 252—261. KENNEDY H. C. — The Mathematical Philosophy of Giuseppe Peano, 262—266. HARRAH D. — A Model for Applying Information and Utility Functions, 267—273. Discussions: JOHNSON R. J. — A Commentary on „Radical Behaviorism”, 274—285. JAEGWON KIM — On the Logical Conditions of Deductive Explanation, 286—291. Book Reviews, 292—301.

Philosophy of Science Vol. 30 No 4 (1963). MYHILL J. — Remarks on the Language of Physics, 305—306. BOHNERT H. G. — Remarks on Myhill's Remarks on Coordinate Languages, 307—308. BRODBECK M. — Meaning and Action, 309—324. RESCHER N. — Discrete State Systems, Markov Chains, and Problems in the Theory of Scientific Explanation and Prediction, 325—345. BUNGE M. — A General Black Box Theory, 346—358. BUCK R. C. — Reflexive Predictions, 359—369. Discussions: GRUNBAUM — Comments on Professor Roger Buck's Paper „Reflexive Predictions”, 370—372. BUCK R. C. — Rejoinder to Grunbaum, 373—374. SACKSTEDER W. — Diversity in the Social Sciences, 375—395. Book Reviews, 396—412. Index to Volume 30, 413—415.

Philosophy of Science Vol. 31 No 1 (1964). Discussion: PUTNAM H. — Comments on Comments on Comments, 1—6. Discussion: MARGENAU H. and WIGNER E. P. — Reply to Professor Putnam, 7—9. LOSSEE J. P. Jr. — The Use of

Philosophic Arguments in Quantum Physics, 10—17. EDEL A. — The Concept of the Unconscious: Some Analytic Preliminaries, 18—33. WILSON P. R. — On the Argument by Analogy, 34—39. ROTHSTEIN J. — Thermodynamisc and Some Undecidable Physical Questions, 40—48. PAP A. — Theory of Definition, 49—54. Discussions: DIAMOND R. J. — Resolution of the Paradox of Tristram Shandy, 55—58; SILVERS S. — Some Comments on Quine's Analysis of Simplicity, 59—61; SKYRMS B. — Professor Grunbaum and Teleological Mechanisms, 62—64; SCHLESINGER G. — The Formalization of Empirical Significance, 65—67; MADDEN E. H. and KITELEY M. J. — Mr. Schlesinger on the M—K Theory, 68—70; RIEPE D. — Zen and the Scientific Outlook, 71—74; RIESER M. 75—81. Abstracts, 82—90. Membership List, 91—99.

Philosophy of Science Vol. 31 No 2 (1964). TODD W. — Counter-factual Conditionals and the Presuppositions of Induction, 101—110. SHAPER D. — The Causal Efficacy of Space, 111—121. MARTIN M. — The Explanatory Value of the Unconscious, 122—132. DRETSKE F. J. — Particular Reidentification, 133—142. Discussions: SUPPES P. — On an Example of Unpredicability in Human Behavior, 143—148; WALSH V. C. — The Status of Welfare Comparisons, 149—155; FINE A. — Physical Geometry and Physical Laws, 156—162; SIMONS L. — Professor Nagel on Abstractive Theories and Experimental Laws, 163—167; COPELAND J. W. — Philosophy Disguised as Science, 168—172; HURRELL P. M. — Interrogatives, Testability and Truth-Value, 173—182. Book Reviews, 183—195.

Philosophy of Science Vol. 31 No 3 (1964). SELLARS W. — Induction as Vindication, 197—231. ROSEN R. — The Gibbs 'Paradox and the Distinguishability of Physical Systems, 232—236. KRAUSE M. — Disconfirmative Results and Prior Commitments, 237—240. WORKMAN R. W. — What makes an Explanation, 241—254. ROGERS R. — Mathematical and Philosophical Analyses, 255—264. BERENDA C. W. — On the Cosmological Indeterminacy Principle of McCrae, 265—270. FLEMING J. J. — Sub Quantum Entities, 271—274. Discussions: HOROWITZ I. L. — Professionalism and Disciplinarianism: Two Styles of Sociological Performance, 275—281; ROZEBOOM W. W. — Of Selection Operators and Semanticists, 282—285; BARR H. J. — The Epistemology of Causality from the Point

of View of Evolutionary Biology, 286—288; FRINGS M. S. — A Reply to Mr. Mattick's Article on Marxism and the Kk. 6. 4. 66 355 — Ruch Fil. — szp. 64 New Physics, 289—293; BARNES J. A. — Physical and Social Facts in Social Anthropology, 294—297.

XVII

Revue Internationale de Philosophie 71—72 (1965). PACI E. — Attualità di Husserl, 5—16. PATOČKA J. — La doctrine husserlienne de l'intuition eidétique et ses critiques récents, 17—33. LEVINAS E. — Intentionnalité et Sensation, 34—54. BOEHM R. — La phénoménologie de l'histoire, 55—73. GUARALDI A. — La modificazione di Neutralità come epoché naturale, 74—106. DE WAELHENS A. — Linéaments pour une problématique du délire, 107—124. La Fenomenologia in Italia: I. Lo sviluppo storico di Carlo Sini, 125—139. II. Bibliografia degli Studi husserliani in Italia 1960—1964, di Enzo De Lellis, 140—151. MASCHKE G., KERN I. — Husserl-Bibliographie, 152—202. Analyses et Comptes Rendus (202—221): The Sacred Books of the East, (K. Oedingen). Zimmer H. — Indische Sphären, (K. Oedingen). Morpurgo-Tagliabue G. — I processi di Galileo e l'epistemologia, (K. Oedingen). Walker D. P. — The Decline of Hell, (E. Griffin). Formigari L. — L'estetica del gusto nel settecento inglese, (E. Griffin). Ardao A. — La filosofia polemica de Feijóo, (P. Van Bever). Kelkel L., Sherer R. — Husserl, sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie, (K. Oedingen). Kraft V. — Rationale Moralbegründung, (K. Oedingen). Guillaume J. L'atelier du temps, essai sur l'altération des peintures, (M. Dupont). Ouvrages reçus, 222—227. Revue des revues, 227—244. La vie philosophique, 245—247.

XVIII

Revue Philosophique No 2 (1965). R. BLANCHÉ — Sur l'interprétation du *Κυριεύων λογος* 133—149. OHANA J. — Le sophisme de l'évidence *ex terminis*. A propos de l'opposition Descartes — Spinoza au sujet de la liberté, 151—168. BOULIGAND G. A propos de l'invention dans les champs théoriques: Observation quotidienne et montée séculaire de l'esprit, 169—182. TROTIGNON P. — Philosophie et mathématiques, 183—196. SERRES M. — Un modèle mathématique du cogito, 197—205. GOBLOT H. — Note sur l'interaction des techniques dans leur gé-

nèse, 207—216. NAMER E. — Le copernicanisme expérimental de Galilée (I), 217—228. Notes et Documents; MOLES A. A. — La simulation en tant que mode d'explication structuraliste des phénomènes, 229—231. Analyses et Comptes Rendus (233—262): Ruytinx J. — La problématique de l'unité de la Science, (P. Gochet). Van Riet G. — Problèmes d'épistémologie, (A. Forest). Mourellos G. — L'épistémologie positive et la critique meyerssonienne, (R. Blanché). Cavaillès J. — Philosophie mathématique, (P. M. Schuh). — La science au XVIe siècle, (J. Boisset). Piaget J. et divers. — Études d'épistémologie génétique, (R. Blanché). Martin R. — Logique contemporaine et formalisation, (R. Blanché). Nagel E., Suppes P., Tarski A. ed. — Logic, methodology and philosophy of science, (R. Blanché). Husserl Ed. — Recherches logiques. T. II: Recherches pour la phénoménologie et la théorie de la connaissance. Luschei E. C. — The logical systems of Lesniewski, Bochenski — Menne — Grundriss der Logistik. Gillot F. — Algèbre et logique, d'après les textes originaux de G. Boole et W. S. Jevons. Berg J. — Bolzano's Logic, (R. Blanché). Runes D. D. — Classics in Logic, (J. Piquemal). Maslow A. — A Study in Wittgenstein's Tractatus, (J. Ruytinx). Chalesworth M. J. — Philosophy and linguistic analysis, (M. Chastaing). Les grands courants de la pensée mathématique, (J. Piquemal). Eecke P. V. — Les „Coniques" d'Apollonius de Perge, (M. Serres). Platier A. — Statistique, (G. et Ch. Durandin). Turbayne C. M. — The Myth of Metaphor, (J. E. Morère). Rostand F. — Sur la clarté des démonstrations mathématiques, (J. E. Morère). Nécrologie: SCHUHL P. M. — Henri Lévy-Bruhl (1884—1964), 263. Informations, 264.

XIX

Revue Philosophique de Louvain No 75 (t. 62), 1964. KUKSEWICZ Z. — Un commentaire „averröiste" anonyme sur le Traité de l'âme d'Aristote (Paris, Bibl. Nat. lat. 16. 609, fol. 41—61), 421—465. VAN RIET G. — Y a-t-il un chemin vers la vérité? A propos de l'Introduction à la „Phénoménologie de l'Esprit" de Hegel, 466—476. GIRARDI J. — Les facteurs extra-intellectuels de la connaissance humaine (suite et fin), 477—500. Comptes rendus (501—533): Chalus P. — L'homme et la religion. Recherches sur les sources psychologiques des croyances. Paléolithique—Néolithique—Age du bronze — Cré-

te—Israël—Iran, (P. Decerf). De la Torre A. S. — Los Griegos y el derecho natural (P. Decerf). Gogacz M. — Problem istnienia Boga u Anzelma z Canterbury i problem istnienia prawdy u Henryka z Gondawy, (G. Kalinowski). Tokarski M. — Filozofia bytu u Mikołaja z Kuzy, (G. Kalinowski). Sebba G. — Bibliographia Cartesiana. A Critical Guide to the Descartes Literature 1800—1960, (Ch. Wenin). Wetter G. A. — Die Umkehrung Hegels. Grundzüge und Ursprünge der Sowjetphilosophie, (R. Vander Gucht). Bourdet Y. — Communisme et marxisme. Notes critiques de sociologie politique, (R. Vander Gucht). Maugendre L. A. — La renaissance catholique au début du XXe siècle, (P. Decerf). Ferrater Mora J. — Ortega y Gasset: etapas de una filosofía, (P. Decerf). Flam L. — L'homme et la conscience tragique. Problèmes du temps présent, (P. Decerf). La théorie de l'argumentation. Perspectives e applications, (Ch. Wenin). Tecnica e casistica. Tecnica, escatologia e casistica, (Ch. Wenin). Crescini A. — Ricerche sulla struttura della coscienza, (J. D. Robert). Market O. — Dinamica del saber, (P. Decerf). Abad Carretero L. — Aparición de la visciencia, (P. Decerf). De Tonquédec J. — La philosophie de la nature, (J.-D. Robert). Ferrater Mora J. — El ser y la muerte. Bosquejo de filosofía integracionista, (P. Decerf). Eck M. — La maladie mentale, (P. Decerf). Shepard P. — Psycholex, (P. Decerf). Knapen M. T. — L'enfant Mukongo. Orientations de base du système éducatif et développement de la personnalité, (G. de Montpellier). Kriekemans A. — Pédagogie générale, (P. Decerf). Buber M. — Le problème de l'homme, (P. Decerf). Singer M. G. — Generalization in Ethics. An Essay in the Logic of Ethics, with the Rudiments of a System of Moral Philosophy, (P. Decerf). De Yurre G. R. — Etica, (P. Decerf). Hare R. M. — Freedom and Reason, (A. R. Di Ianni). De Yurre G. R. — Totalitarismo y egolatria, (P. Decerf). Reissman L. — Les classes sociales aux Etats-Unis, (P. Decerf). Notes Bibliographiques, 334—538. Cronique, 539—580.

Revue Philosophique de Louvain No 76 (t. 62), 1964. DUFOUR-KOWALSKA G. — La quête de l'origine dans la philosophie de Plotin, 581—596. Breton S. — Dialectique et philosophie, 597—630. BOTSON C. — Problèmes du cinéma en filmologie, 631—637. Congrès philosophiques: EVAIN F. — Le douzième Congrès des Sociétés de Philosophie de Langue Française (Bruxelles—Louvain, 22—25 août 1964),

638—641. GIELE M. — Le troisième Congrès International de Philosophie Médiévale (Passo della Mendola, 31 août—5 septembre 1964), 641—650. ECKERT W. P. — Nicolas de Cuse à l'aube du monde moderne. Le Congrès International de Bressanone (6—10 septembre 1964), 651—660. Comptes Rendus (661—691): Lamotte E. — Histoire du Bouddhisme Indien, (M. Giele). Berger H. H. — Ousia in de dialogen van Plato, (U. Dhondt). Rescher N. — Al-Fârâbî: An Annotated Bibliography, (S. Van Riet). Rescher N. — Studies in the History of Arabic Logic, (S. Van Riet). Rescher N. — Al-Fârâbî's Short Commentary on Aristotle's „Prior Analytics”, (S. Van Riet). Kluxen W. — Philosophische Ethik bei Thomas von Aquin, (A. Wylleman). Rivaud A. — Histoire de la Philosophie. Tome IV: Philosophie française et philosophie anglaise de 1700—1830, (A. Wylleman). Bruaire C. — L'affirmation de Dieu. Essai sur la logique de l'existence. Bruaire C. — Logique et religion chrétienne dans la philosophie de Hegel, (G. Van Riet). Noack H. — Die Philosophie Westeuropas, (A. Wylleman). Klibansky R. ed. — Philosophy in the Mid-Century, (A. W.). Etcheverry A. — L'homme dans le monde. La connaissance humaine et sa valeur, (G. Van Riet). DUMERY H., VAN RIET G. — Correspondance, I, 692—704. GABEL J. — Correspondance, II, 704—712. WENIN Ch. — Chronique de l'Institut supérieur de Philosophie, 713—731. WENIN Ch. — Chronique générale, 732—737. Table de matières du tome 62, 738—756.

XX

Revista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LVI, Fasc. VI. (1965). BONETTI A. — Amore e filosofia nel „Fedro”, 561—580. SENKO W. — Les opinions de Thomas Wilton sur la nature de l'âme humaine face à la conception de l'âme d'Averroès, 581—604. CANNIZZO G. — I „Quodlibeta” di Pietro d'Auvergne. II, 605—648. SIRCHIA F. — Filosofia e religione nel pensiero di Franz Brentano, 640—680. Note e discussioni: PAZZAGLIA L. — Discussioni e polemiche nel carteggio filosofico Blondel-Laberthonnière e il tramonto di un'amicizia, 681—713. Notiziario: Congressi e società filosofiche — Premi e concorsi — Riviste nuove — Repertori bibliografici e riviste — Pubblicazioni e riedizioni, 714—718. Analisi d'opere (719—734): Spirito U. — Nuovo umanesimo, (O. Conti). Etcheverry A. — L'homme dans le monde. La connais-

ssance humaine et sa valeur, (C. Arata). Dal Pra M. — Sommario di storia della filosofia, (S. Vanni Rovighi). Mancini I. — Il giovane Rosmini, I: La metafisica inedita, (E. Bettoni). Brandt F. — Soeren Kierkegaard (1813—1855). Sa vie, ses oeuvres, (A. Cortese). Franchini R. — Croce interprete di Hegel e altri saggi filosofici, (C. Arata). Negri A. — Michele Feredico Sciacca. Dall'attualismo alla filosofia dell'integralità, (C. Arata). Libri ricevuti, 735—736. Sommario generale dell'annata, 736—740.

XXI

Science & Society Vol. XXIX No 1 (1965). MORAWSKI S. — Lenin as a Literary Theorist, 2—25. DAVIS H. B. — Nations, Colonies and Social Classes: The Position of Marx and Engels, 26—43. LAFFEY J. F. — Auguste Comte: Prophet of Reconciliation and Reaction, 44—65. GREGOR A. J. — Marx, Feuerbach and the Reform of the Hegelian Dialectic, 66—80. BRUS W. — Some Aspects of Economic Planning in Poland, 81—90. Communications: FONER Ph. S., Johnson M. R. — The I. W. W. Prior to America's Entry into World War I, 91—95. Book Reviews (96—121): Lewis G. K. — Puerto Rico: Freedom and Power in the Caribbean, (R. Levins). Prosch H. — The Genesis of Twentieth Century Philosophy, (P. Mattick). Sinclair U. — The Cry for Justice, (A. T. Rubinstein). Kaplow J. — Elbeuf during the Revolutionary Period: History and Social Structure, (G. Rudé). Arévalo J. J. — Anti-Kommunism in Latin America, (F. Gutierrez). Smith H. N. — Mark Twain's Fable of Progress—Political and Economic Ideas in „A Connecticut Yankee”, (H. Aspiz). Henry J. — Culture against Man, (E. B. Burgum). Book Notes, 122—127.

Science & Society Vol XXIX No 2 (1965). PRIMBS E. R. J. — Contemporary American Criticism of Dialectical Materialism, 129—172. HODGES D. C. — Marx's Contribution to Humanism, 173—191. PETRAS J. — Ideology and United States Political Scientists, 192—216. Communications: SCHLESINGER R. — The Continuity of Marx's Thought, 217—223. BURGUM E. B. — Freud and Fantasy in Contemporary Fiction, 224—231. Book Reviews (232—249): Wells H. K. — The Failure of Psychoanalysis, (J. B. Furst). Mayer A. J. — Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy,

1917—1918, (M. J. Johnson). Hill Ch. — Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England, (Ch. H. George). McPherson J. M. — The Struggle For Equality: Abolitionists and the Negro in the Civil War and Reconstruction, (O. H. Olsen). Bloom A., Jaffa H. V. — Shakespeare's Politics, (A. T. Rubinstein). Lanternari V. — The Religions of the Oppressed: A Study of Modern Messianic Cults, (T. Fiddick). Book Notes, 250—255.

XXII

Voprosy Filosofii No 4 (1965). Peredovaja: Razvivat' leninskij stil' v filosofskih issledovanijach, 3—8. ČAPLIN V. P. — Genij proletarskoj mysli i revoljucionnogo dejstvija, 9—18. DENISOVA L. F. — Lenin o Tolstom (K voprosu o metode estetičeskogo analiza), 19—28. ZAMOŠKIN J. A. — Krizis buržuažnoj ideologii i ličnost', 29—38. OJZERMAN T. I. — Socialističeskaja ideologija i istoričeskij opyt narodov (Otvét g-nu Arturu M. Šlezingeru—mladšemu), 39—49. SELEZNEV L. I. — O charktere nekotorych socialističeskich teorij v nacional'no-osvoboditel'nom dviženii sovremennosti, 50—60. Svobodnoe vremja i razvitie ličnosti ZEMCOV A. A. — Rezervy rosta i racional'noe ispol'zovanie svobodnogo vremeni rabočich, 60—69. BAJKOVA V. G. — Svobodnoe vremja i povyšenie naučno-techničeskogo urovnja inženerno-techničeskich rabotnikov, 69—74. DUČAL A. S. — Izmenenie struktury rabočego i svobodnogo vremeni krest'jan za gody Sovetskoj vlasti, 74—80. ŠVARCMAN K. A., ŠIŠKIN A. F. — O nekotorych filosofskih problemach četki, 81—91. KEDROV B. M. — Obščij chod poznanija veščstva, 92—103. DOSKAČ A. G., TRUSOV JU. P., FADDEEV E. T. — Problema vzaimodejstvija prirody i obščstva i sovremennaja geografija, 104—115. PACHOMOV B. J. A. — O principe kvantovo-mechaničeskoj otnositel'nosti, 116—125. ŠINKARUK V. I., PAŠKOVA A. A., ASSONOVA N. T. — K voprosu o marksistskom osvješčenii istorii revoljucionno-demokratičeskoj ideologii, 126—134. NEPOMNJAŠČAJA N. I. — O svjazi logiki i psihologii v sisteme Ž. Piaže, 135—144. Naučnye soobščenija i publikacii: Iz perepiski Fridriča Engel'sa s Polem i Lauroj Lafargami, 145—160. Naučnaja žizn: KARUS E. V. — Metody poznanija stroenija i razvitija Zemli, 161—163. Kritika i bibliografija. NAUMENKO L. K. — V poiskach novych vozmožnostej (Dialektika-teorija poznanija... M. 1964), 164—168. KORŠUNOV A.

M. — Teorija otaženija i sovremennoe estestvoznanije (Medvedev N. V., Teorija otaženija i ee estestvennonaučnoe oboznavanie, M. 1963), 168—171. LEVADA JU. A. — Religija kak istoričeskij produkt (S. A. Tokarev, Religija v istorii narodov mira, M. 1964. S. A. Tokarev, Rannie formy religii i ich razvitie, M. 1964), 171—174. BOGOMOLOV A. S. — Itog i zadači (Sovremennaja filosofija i sociologija v stranach Zapadnoj Evropy i Ameriki... M. 1964), 175—178. Bibliografija filosofskoj literatury, izdannoj v Vengrii v 1960—1964 gg, 179—180. Pis'ma v redakciju, 181—182. Brief summaries of main articles, 183—185.

Voprosy Filosofii No 5 (1965). Peredovaja Bessmertnyj podvig sovetskogo naroda, 3—11. Nekotorye itogi filosofskih issledovanij v SSSR, 12—34. MITIN M. B., SEMENOV V. S. — Dviženie čelovečestva k kommunizmu i buržuaznaja koncepcija „edinogo industrial'nogo obščestva“, 35—46. GVŠIANI D. M. — Istoričeskij materializm i častnye sociologičeskie issledovanija, 47—56. ŠUBKIN V. N. — Molodež' vstupajet v žizn' (Po materialam sociologičeskogo issledovanija problem trudostrojtva i vybora professii), 57—70. IL'ENKOV Ė. V. — Predmet logiki kak nauki v novej filosofii, 71—82. SMO-LJAN G. L. — Technika i mozg (o nekotorych problemach bioniki), 83—94. SKVOZNIKOV V. D. — A. Blok i simbolizm, 95—106. JADOV V. A. — Davajte smotret' faktom v lico (Po povodu odnoj stat'i v „N'ju-Jork tajms“), 107—115. GRAČEV A. S. — Teorija „edinogo industrial'nogo obščestva“ — orudije fal'sifikacii marksizma, 116—125. Naučnye soobščeniya i publikacii: Iz perepiski Fridricha Engel'sa s Polem i Lauroj Larargami, 126—140. Diskussii i obsuždenija: MICHKALEV V. M., FEDOROV JU. E.: Diskussija po problemam naučnogo kommunizma, 141—161. Kritika i bibliografija: GERMAN Š. M. — Marksistskij trud po istorii estetiki (M. F. Ovsjannikov, Z. V. Smirnova, Očerki istorii estetičeskich učenij, M. 1963), 162—165. GO-LOTA A. I. — Narodnye massy i istoričeskij process (B. F. Poršnev, Feodalizm i narodnye massy, M. 1964), 165—169. KOLBANOVSKIJ V. N.: Original'nyj trud po marksistskoj etike (G. Bandzeladze, Opyt izloženiya sistemy marksistskoj etiki. Tbilisi 1963), 170—174. DAVI-DOVIČ V. E. — Krupnye promachi nebol'shoj brošjury (B. T. Malyšev, Čelovečeskaja ličnost' i ee projavlenija, M. 1964), 174—177. Koročko o knigach, 177—178. Filosofskaja literatura v 1965 godu, 179—

—180. Novaja literatura, 181—183. Brief summaries of main articles, 184—185.

Voprosy Filosofii No 6 (1965). GLEZER-MAN G. E. — Dialektika ob „ektivnyh uslovij i sub'ektivnogo faktora v stroitel'stve kommunizma, 3—14. RAZIN V. I. — Ot gosudarstva diktatury proletariata k obščenarodnomu gosudarstvu, 15—25. BRUTENC K. N. — Nekotorye osobennosti nacional'no-osvoboditel'nogo dviženija (Stat'ja vtoraja), 26—37. JA-GODKIN V. N. — Rol' material'noj zainteresovanosti v razvitii socialističeskogo proizvodstva, 38—49. MELJUCHIN S. T. — Problema beskonečnosti mira v filosofii i estestvoznanii, 50—60. NAPAL-KOV A. V., ORFEEV JU. V. — Aktual'nye voprosy razvitija čvrstičeskogo programirovanija, 61—72. AJVAZJAN M. S. — O metodike issledovanija vlijanija processa truda na ličnost', 73—82. ME-ŽUEV V. M. — Problema kul'tury v domarksistskoj filosofii, 83—92. MAMAR-DAŠVILI M. K. — K probleme metoda istorii filosofii (Kritika ischodnyh principov istoriko-filosofskoj koncepcii K. Jaspersa), 93—103. POPOVA I. M. — Teorii social'nogo kontrolja v amerikanskoj sociologii, 104—112. Diskussii i obsuždenija: ALEKSEEV M. N. — O formal'noj i matematičeskoj logike, 113—123. Naučnye soobščeniya i publikacii: GRJAZNOV B. S. — O lejbnicevskom ponimanii ravenstva i sinonimii, 124—126. Prepodavateljam obščestvovedeniya: POVARKOV JA. JA. — Obščestvovedenie: itogi i problemy (O važnom aspekte formirovanija mirovozzrenija molodeži), 127—138. Pis'ma v redakciju: MAL'KEVIČ V. V. — Ob odnoj pravovoj konstrukcii, 139—141. Naučnaja žizn'. SLESAREV G. A. — Osnovnye napravlenija razvitija filosofii i prava (Na obščem sobranii Otdelenija filosofii i prava), 142—148. GODUNSKAJA E. I. — Obsuždenie knigi „Kommunizm i ličnost'", 148—156. IVANOVA P. P. — Marksizm i ekzistencializm, 157—161. Kritika i bibliografija: KOČETKOV F. K.: Poleznaja kniga po istoričeskomu materializmu (D. I. Česnokov, Istoričeskij materializm, M. 1964), 162—165. ASMUS V. F. Izbrannye proizvedeniya pol'skogo učenogo (T. Kotarbiński, Izbrannye proizvedeniya, M. 1963), 166—170. SEMENOV JU. I. — O nekotorych voprosach stanovlenija čelovečeskogo obščestva, 170—175. Bachtja V. M., GUR'EV D. V., KUZNECOV I. F.: Ešče raz o knige Ju. I. Semenova, 175—180. Obzor pisem, 180—183. Brief summaries of main articles, 184—185.

Zapiski bibliograficzne

a) Prace polskie i przekłady na język polski

(Zestawił H. Moese)

Skróty

AK = Ateneum Kapiańskie, Włocławek. ArchHFMSp = Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, Warszawa. Arg = Argumenty, Warszawa. AUMCS = Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin. BiKlFi = Biblioteka Klasyków Filozofii, Warszawa. ColTh = Collectanea Theologica, Warszawa. Cz = Czytelnik, Warszawa. DzL = Dziennik Literacki, Kraków. Euh = Euhemer, Warszawa. Gln = Głos Nauczycielski, Warszawa. HD = Homo Dei, Kraków. Kier = Kierunki, Warszawa. KUL = Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. KuSp = Kultura i Społeczeństwo, Warszawa. KsiW = Książka i Wiedza, Warszawa. KwH = Kwartalnik Historyczny, Warszawa. KwHNT = Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Warszawa. KwPe = Kwartalnik Pedagogiczny, Warszawa. L = Lublin. Ł = Łódź. LTN = Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Mea = Meander, Warszawa. MON = Ministerstwo Obrony Narodowej. NaP = Nauka Polska, Warszawa. Ndr = Nowe Drogi, Warszawa. NKS = Nasza Księgarnia, Warszawa. NKU = Nowa Kultura, Warszawa. NLWyd. = Nowiny Literackie i Wydawnicze, Warszawa. NSzk = Nowa Szkoła, Warszawa. Ossol = Ossolineum, Wrocław. PAN = Polska Akademia Nauk, Warszawa. PaLi = Pamiętnik Literacki, Wrocław. Per = = Perspektywy, Katowice. PiP = Państwo i Prawo, Warszawa. PIW = Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. Pp = Poznań. Pm = Pomorze, Bydgoszcz. Pol = Polityka, Warszawa. Polem = Polemika. POPOP = Pracownia Ogólnych Problemów Organizacji Pracy PAN, Warszawa. Pro = Problemy, Warszawa. PrZH = Przegląd Historyczny, Warszawa. PrzHu = Przegląd Humanistyczny, Warszawa. PrzK = Przegląd Kulturalny, Warszawa. PrzOr = Przegląd Orientalistyczny, Warszawa. PrzPs = Przegląd Psychologiczny, Poznań. PrzSoc = Przegląd Socjologiczny, Łódź. PrZa = Przegląd Zachodni, Poznań. PSB = Polski Słownik Biograficzny, Kraków. PsWy = Psychologia Wychowawcza, Warszawa. PWN = Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. PZWL = Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa. PZWS = Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. Rec. = Recenzja. RFl = = Roczniki Filozoficzne KUL. RHist = Roczniki Historyczne, Poznań. ROr = Rocznik Orientalistyczny, Warszawa. RuPE = Ruch Prawniczo-Ekonomiczny, Poznań. SGPIS = Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa. SN = Studium Nauczycielskie. SPAN = Sprawozdania Wydziału Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. SPTPN = Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań. StEs = Studia Estetyczne, Warszawa. StFi = Studia Filozoficzne, Warszawa. STNT = Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu. StLo = Studia Logica, Poznań. StMNP = Studia i Materiały Nauki Polskiej, Warszawa. StPs = Studia Psychologiczne, Wrocław. StWa = Studia Warmińskie, Olsztyn. T = Toruń. TNT = Towarzystwo Naukowe w Toruniu, TP = Tygodnik Powszechny, Kraków. TrLu = = Trybuna Ludu, Warszawa. TrLi = Trybuna Literacka, Warszawa. TrWo = Trybuna Wolności, Warszawa. Tw = Twórczość, Kraków. TWP = Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Warszawa. WAP = Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa. WLiT = Wydawnictwo Literackie, Kraków. WLud = Wojsko Ludowe, Warszawa. Wr = Wrocław. WszT = Wszechświat, Warszawa. WSE = Wyższa Szkoła Ekonomiczna. WSP = Wyższa Szkoła Pedagogiczna. WP = Wiedza Powszechna, Warszawa. WUML = Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu. Wwa = = Warszawa. Wych = Wychowanie, Warszawa. WychPrz = Wychowanie w Przedszkolu, Warszawa. WZ = Wiedza i Życie, Warszawa. ZaNa = Zagadnienia Naukoznawstwa, Warszawa. ZaStEk = Zaoczne Studium Ekonomiczne, Warszawa. ZeNaKUL = Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie. ZeNaUJ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. ZeNaUl = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu w Łodzi. ZeNaUMK = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, ZeNaUWr = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu we Wrocławiu. ZeNaWSPW = Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Warszawie. ZeTe = Zeszyty Teoretyczno-Polityczne, Warszawa. ŻiK = Życie i Kultura, Warszawa. ŻLit = = Życie Literackie, Kraków. ŻMy = Życie i Myśl, Warszawa. ZSN = Zaoczne Studium Nauczycielskie. ZSzW = Życie Szkoły Wyższej, Warszawa. ZWa = Życie Warszawy, Warszawa.

1964—1965

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Mincer W. Wydawnictwa filozoficzne Dwudziestolecia. (Dane cyfrowe i obraz bibliograficzny). RuFi t. 23 1964 nr 1/2 s. 9—17.

Bortnowska H. Etyka na warsztacie. (Sesja Klubu Inteligencji Katolickiej poświęcona zagadnieniom etycznym). TP 1965 nr 12 s. 2.

J. G. VIII Tydzień Filozoficzny (na tematy etyki zorganizowany przez Koło Filozoficzne Studentów KUL). ZeNaKUL 1965 nr 2 s. 85—88.

J. L. Filozofia przyrody w średniowieczu. (III Międzynarodowy Kongres Filozofii Średniowiecznej). StFi 1965 nr 1 s. 231—232.

Jankowski H., Szawarski Z. Konferencja etyków. Nieborów 1965. Arg 1965 nr 23 s. 1—2.

Kotarbiński T. XIII Międzynarodowy Kongres Filozoficzny. RuFi t. 23 1965 nr 3/4 s. 155—157.

Lietz Z. Uroczystości 220 rocznicy urodzin J. G. Herdera w Morażu i Olsztynie w dniach 26—27 IX 1964. Komunikaty mazur.-warm. 1964 nr 3 s. 405—406.

Pacula St. Dzień Filozoficzny w ATK (Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie). ŻMy 1965 nr 6 s. 110—112.

XV Międzynarodowy Kongres Psychologii Stosowanej. Oprac. A. Lewicki, M. Przetacznikowa, T. Tomaszewski, L. Wołoszynowa. PsWy 1965 nr 1 s. 83—94.

Spotkanie inauguracyjne „Koła studiów nad myślą Teilharda de Chardin” przy redakcji „Życia i Myśli”. ŻMy 1965 nr 5 s. 30.

Stonert H. Zjazd logików w Poznaniu w dniu 10 i 11 kwietnia 1964 r. StFi 1965 nr 1 s. 215—217.

Reszczyk B. Organizacja i działalność Instytutu Filozofii i Socjologii PAN SPAN 1964 z. 2 s. 53—64.

Suszko R. Kongres Logiki, Metodologii i Filozofii Nauki w Jerozolimie. StFi 1965 nr 1 s. 217—219.

Varga I. Konferencja teilhardowska w Vezelay. Tł. z węg. Zeszyty Arg 1965 nr 2 s. 74—82.

Zagadnienia ogólne

Czerkawski J. Gilsonowska koncepcja historii filozofii. RFiL 1965 z. 1 s. 61—72.

Suchodolski B. Filozofia w życiu współczesnym. Rozm. przepr. Krzyżanowska. TrLu 1964 nr 356 s. 5.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Gawecki B. J. Przygotowanie do filozofii. Wwa 1964 Pax s. 158, portr. 4, zł 25,—

Główne zagadnienia i kierunki filozofii. Wykłady na Uniw. Warszawskim 1957—1958. Wyd. 6 Cz. 1: A. Schaff: Teoria poznania. Wwa 1965 PWN s. 148, zł 16,—

Główne zagadnienia i kierunki filozofii. Wykłady na Uniw. Warszawskim 1957—1958. Wyd. 6 Cz. 2 Wł. Krajewski. Ontologia. Wwa 1965 PWN s. 150, zł 16,—

Propedeutyka filozofii. Wyd. 2. Red. nacz.: J. Legowicz. Wwa 1965 PZWS s. 292 bibl., zł 15,—

Sikora A. Spotkania z filozofią. Wwa 1965 Iskry s. 318, portr., zł 10,—

Wydania i przekłady dzieł

Ajdkiewicz K. Język i poznanie. T. 2: Wybór pism z lat 1945—1963. Wwa 1965 PWN s. 425 bibl.

Filozofia i socjologia XX wieku. Wyd. 2 rozsz. i uzup. Cz. 1—2. Wwa 1965 WP s. 434 + s. 418, portr. Cz. 1—2 zł 50,—

Gassendi P. Logika. Przeł. z łac. L. Chmaj. Z dodaniem wstępu do Zarysu Filozofii pt. O filozofii ogólnie. Przeł. z łac. L. Joachimowicz. Wstęp: L. Kołakowski. Wwa 1964 PWN s. LX + 510, portr. 1, bibl., zł 50,—

Hegel G. W. Fr. Wykłady o estetyce. T. 1 Przeł. z niem. J. Grabowski i A. Landman. Wwa 1964 PWN s. XII + 670, portr. 1, zł 55,—

Heidegger M. Co to jest metafizyka? Tł. z niem. St. Grygiel, Wł. Stróżewski. Znak 1965 nr 1 s. 73—88.

Hercen A. I. Pisma filozoficzne. T. 1: Eseje filozoficzne. Z tamtego brzegu. Przeł. z ros. J. Walicka. Tł. przejr. oraz wstępem i przypisami opatrzył A. Walicki. Wwa 1965 PWN s. XLIII + 712, portr. 1, zł 60,—

Marcel G. Od sprzeciwu do wezwania. Przeł. z franc. St. Ławicki. Wwa 1965 Pax s. 317, zł 25,—

Mill J. St. Zasady ekonomii politycznej i niektóre jej zastosowania do filozofii społecznej. T. 1. Tł. z ang. Wwa 1965 PWN s. XIV + 676, zł 50,—

Mounier Em. Wprowadzenie do egzystencjalizmów oraz wybór innych prac. (Wybór i oprac. J. Zablocki. Tł. z franc. Kr) 1964 Znak s. 355, zł 50,—

Schweitzer A. Życie. Przeł. z niem. J. Piechowski. Wwa 1964 Pax s. 78 portr., zł 10,—

Teilhard de Chardin P. Środowisko boże. Przeł. z franc. W. Sukiennicka; Człowiek. Struktura i kierunki ewolucji grupy zoologicznej ludzkiej. Przeł. z franc. J. i G. Fedorowsy. — N. H. Wildiers: Ku chrześcijańskiemu neohumanizmowi. Przeł. z franc. J. Fedorowska. Oprac. M. Tazbir. Wwa 1964 Pax s. 427, rys. bibl., zł 45,—

Tomasz z Akwinu. Byt i istota. Tł. z franc. Wł. Seńko. Znak 1965 nr 1 s. 52—72.

Walicki A. Filozofia społeczna narodnictwa rosyjskiego, Wybór pism. T. 1 Wwa 1965 KsiW s. CLXXVI + 694, portr. 4, zł 70,—

Wang Cz'ung. Traktat... o śmiertelności duszy. Tł. z chiń. T. Żbikowski. Euh 1965 nr 2 s. 65—77.

Historia filozofii

Filozofia starożytna

Armstrong A. H., Markus R. A. Wiara chrześcijańska a filozofia grecka. Przeł. z ang. H. Bednarek. Wwa 1964 Pax s. 189, zł 30,—

Czarnecki Z. Filozoficzna religia Platona a religia w jego utopiach. Euh 1965 nr 1 s. 23—40.

Jaeger W. Paideia. T. 2 Przeł. z niem. M. Plezia. Wwa 1964 Pax s. 381, zł 70,—

Kornatowski W. Doktryna polityczna Cycerona jako doktryna czasów przełomowych. ŻMy 1965 nr 3/4 s. 157—180, nr 5 s. 87—101, nr 6 s. 93—107.

Krapiec M. O rozumienie Arystotelesa. RFil 1965 z. 1 s. 129—131.

Leśniak K. Arystoteles. Wwa 1965 WP s. 262, il. portr. bibl., zł 15,—

Swoboda M. Terminologia filozoficzna u Cycerona w zakresie teorii poznania. Eos 1964 fasc. 1 s. 116—138.

Wojtacha E. Arystotelesowskie szkoły w patrystyce. (Z problemów filozoficzno-terminologicznych w tekstach patrystycznych). RFil 1965 z. 1 s. 5—12.

Filozofia średniowieczna

Adamczyk St. Wartość epistemologiczna pięciu dróg dowodowych na istnienie Boga św. Tomasza z Akwinu. RFil 1965 z. 1 s. 13—19.

Chojnacki P. O stylu filozofii św. Tomasza z Akwinu. Studia theol. vars. 1964 nr 1/2 s. 521—533.

Czartoryski P. Recepcja filozofii praktycznej Arystotelesa w Europie XIII—XV w. SPAN 1964 z. 4 s. 35—36.

Gogacz M. Tomaszowa teoria intelektu i jej filozoficzne konsekwencje. RFil 1965 z. 1 s. 21—32.

Markowski M. Problem autorstwa „Komentarza do Analitik drugich” przypisanego Janowi Burydanowi. RuFi 1965 nr 3/4 s. 233—236.

Markowski M. Wpływ burydanizmu na Uniwersytet Krakowski w pierwszej połowie XV w. RuFi 1965 nr 3/4 s. 225—228.

Potkowski E. Potępienie racjonalizmu Lullusa. Euh Zesz. filoz. 1964 nr 5 s. 15—27.

Siemianowski A. Teoria istnienia realnego i tzw. sposoby istnienia u Henryka z Gandawy. RFil 1965 z. 1 s. 33—41.

Świeżawski St. Filozofia w średniowiecznym Uniwersytecie Krakowskim widziana poprzez anonimowy „Komen-

tarz do Sentencji Utrum Deus gloriosus". RuFi 1965 nr 3/4 s. 228—229.

Świeżawski St. Z problematyki metodologicznej badań filozofii XV w. RFil 1965 z. 1 s. 43—60.

Świeżawski St. Życie filozoficzne w Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Więż 1964 nr 11/12 s. 116—130.

Uzeni i filozofowie w Polsce. 3: Bartłomiej z Jasła. Jan Orient. Jan Szczekna. Mikołaj z Kozłowa. Paweł z Pyskowic. Zygmunt z Pyzdr. Wr 1965 Ossol. Wyd. PAN s. 205 bibl. powiel., zł 25,—

Włodek Z. Krakowskie piętnastowieczne komentarze do Sentencji Piotra Lombarda. 1965 nr 3/4 s. 229—230.

Filozofia nowożytna

Adler E. J. G. Herder i oświecenie niemieckie. Wwa 1965 PWN s. 417, tabl. 2 portr. 1, bibl., zł 50,—

Baczko Br. Człowiek i światopoglądy. Wwa 1965 KsiW s. 486, zł 40,—

Baczko Br. Rousseau. Samotność i wspólnota. Wwa 1964 PWN s. 745, tabl. 6, portr. 6, zł 80,—

Bakradze K. S. Filozofia Hegla. System i metoda. Tł. z ros. Z. Kuderowicz. Wwa 1965 PWN s. 528, zł 75,—

Czarniawski H. Filozofia J. J. Rousseau w Polsce epoki oświecenia. Częstochowa 1964 s. 8 bibl.

Gillner H. Fryderyk Nietzsche. Filozoficzna i społeczna doktryna immoralizmu. Wwa 1965 PWN s. 202 bibl., zł 20,—

Gordon M. Koncepcja intuicji w historii filozofii nowożytnej. StFi 1964 nr 2 s. 115—134.

Tatarkiewicz Wł. Trzy wieki filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim (1603—1891). SPAN 1964 z. 2 s. 45—52.

Współczesne kierunki filozoficzne

Marxizm

Cackowski Z. Podstawowe zagadnienia materializmu dialektycznego. Wykłady. Cz. 1: Ontologia. L 1965 UMCS s. 192 bibl. powiel.

Cackowski Z. Podstawowe zagadnienia materializmu dialektycznego. Wykłady. Cz. 2: Zagadnienia gnozeologii. L 1965 UMCS s. 170 bibl. powiel.

Chmielnicki N. Pojęcie światopoglądu w filozofii niemarksistowskiej i w marksizmie. ZeNaWSP Katowice 1964 nr 2 s. 107—149.

Glińska A. Ideał człowieka i społeczeństwa w I tomie „Kapitału” Karola Marksa. ZeNaWSP Katowice 1964 nr 2 s. 151—180.

Jaroszewski T. Marksizm a osobowość: Personalizm, cogito a filozofia praktyki o tzw. niekomunikowalności i niepoznawalności osób. Zesz. Arg 1965 nr 1 s. 40—61.

Schaff A. Marksistowska koncepcja jednostki ludzkiej. KwPe 1965 nr 2 s. 19—48.

Schaff A. Marksizm a jednostka ludzka. Przyczynek do marksistowskiej filozofii człowieka. Wwa 1965 PWN s. 371 bibl., zł 28,—

Schaff A. Marksizm a jednostka ludzka. Wwa 1965 PWN s. 186, zł 10,—

Schaff A. Nowe odkrycie starych treści marksizmu. KuSp 1964 nr 4 s. 77—104.

Varga I. Teilhard, Marks i problem postępu społecznego. Tł. z węg. Zesz. Arg 1965 nr 2 s. 83—87.

Filozofia polska w dwudziestoleciu. Wypow.: R. Suszko, M. Fritzhand. StFi 1964 nr 4 s. 3—11.

Jaroszewski T. Antynomie egzystencjalnej wolności: Heidegger i pochwała „życia autentycznego”. — J. P. Sartre i absolutyzacja ludzkiej subiektywności. II. N. Węgrzynowska, Arg 1965 nr 29 s. 3—9 nr 30 s. 5.

Kossak J. Czy wielość egzystencjalizmów? Zesz. Arg 1965 nr 1 s. 62—80.

Kossak J. W kręgu chrześcijańskiego egzystencjalizmu. Wwa 1965 KsiW s. 251, zł 15,—

Krasucki L. Realna rzeczywistość. W sprawie filozofii człowieka. Wych 1965 nr 1 s. 20—22.

Tretera I. Filozofia w Czechosłowacji współczesnej. Tł. z czes. Arg 1965 nr 18 s. 3.

Materiały do monografii
o filozofach

Bibliografia prac Kazimierza Ajdukiewicza. StLo 1965 s. 39—43.

Bibliografia publikacji Kazimierza Ajdukiewicza. StFi 1965 nr 1 s. 17—20.

Borkowski L. Kazimierz Ajdukiewicz (1890—1963). StLo 1965 s. 7—29.

Czerwiński Z. Problematyka indukcji w pracach i działalności Kazimierza Ajdukiewicza. StLo 1965 s. 31—38.

Kokoszyńska M. O niektórych osiągnięciach Kazimierza Ajdukiewicza w zakresie logiki, metodologii i filozofii. StFi 1965 nr 1 s. 5—16.

Woleński J. Logika formalna i metodologia nauk dedukcyjnych w twórczości K. Ajdukiewicza. RuFi 1965 nr 3/4 s. 239—241.

Temkinowa H. Bakunin i antynomie wolności. Wwa 1964 KsiW s. 235, tabl. 2, portr. 2 bibl., zł 26,—

Corvaglia M. „Testament” Bergsona. Tł. z włos. A. Nowicki. Euh 1964 nr 6 s. 15—21.

Dąbska I. W stulecie Henri Berra. RuFi 1964 nr 1/2 s. 33—36.

Turowicz J. Martin Buber filozof dialogu. TP 1965 nr 27 s. 3.

Dowgird A. Dwa listy... do Joachima Lelewela. (Kłopoty autorskie i wydawnicze obu uczonych). Oprac. St. Kaczmarek. StFi 1965 nr 1 s. 135—138.

Kaczmarek St. W sprawie manuskryptów Anioła Dowgirda. StFi 1965 nr 1 s. 131—135.

Szacki J. Durkheim. Wwa 1964 WP s. 248, il. portr. bibl., zł 15,—

Amsterdamski St. Engels. Wwa 1964 WP s. 274 il. portr., zł 15,—

Kozłowski R. Przyczynek do charakterystyki filozofii L. Feuerbacha. ZeNaUPoz nr 56 Filozofia 1964 z. 8 s. 229—260.

Gawroński J. Wspomnienia ze współczesności. (Ferdynand Gonseth). Kier 1964 nr 51/52 s. 14.

Wawrzyniak A. Filozofia Martina Heideggera w świetle nowszych opracowań. RFil 1965 z. 1 s. 119—128.

Wawrzyniak A. O właściwe rozumienie Heideggera. Znak 1965 nr 4 s. 469—476.

Holtzhauer H. Humanizm Herdera. Tł. z niem. H. Mreła. PrzHu 1965 nr 1 s. 67—75.

Tischner J. Ja transcendentalne w filozofii Edmunda Husserla. Studia theol. vars. 1964 nr 1/2 s. 535—578.

Kaczmarek St. „Wieczny pokój” na tle idei dziejów powszechnych Kanta. ZeNaUPoz nr 56 Filozofia 1964 s. 8 s. 3—60.

Nowak L. Filozoficzno-logiczne poglądy Stanisława Kobyłeckiego. RuFi 1965 nr 3/4 s. 230—233.

Kowalik T. Krzywicki. Wwa 1965 WP s. 235, portr., zł 15,—

Lelesz H. André Lalande. Poglądy, działalność i prace filozoficzne. RuFi 1964 nr 1/2 s. 19—23.

Lubnicki N. Wspomnienie o André Lalande. RuFi 1964 nr 1/2 s. 25—31.

Hochfeld J. Oskar Lange jako teoretyk materializmu historycznego. Ekonomista 1964 nr 6 s. 1231—1253.

Osińska W. Stanisław Ossowski (1897—1963). KwHNT 1964 nr 3/4 s. 375—377.

Z prac i przemysłów Stanisława Ossowskiego. PrzSoc 1964 s. 14—27.

Orchel I. Poglądy metodologiczne Sebastiana Petrycego z zakresu filozofii. StMNP Ser. E 1965 z. 1 s. 3—20.

Budkiewicz J. Henri Pieron 1881—1964. Wspomnienia pośmiertne. PsWy 1965 nr 2 s. 220—221.

Sekrecka M. Louis-Claude de Saint-Martin, filozof nieznany w świetle krytyki. Kwartalnik Neofilologiczny 1965 z. 2 s. 163—172.

Szacka B. O historiozofii Stanisława Staszica. StFi 1964 nr 2 s. 39—62.

Borzyszkowski M. Koncepcja bytu w metafizyce Suareza. *StWa* 1964 s. 393—407.

Kłósak K. Ks. Piotr Teilhard de Chardin a zagadnienie monogenistycznych początków ludzkości. *Studia theol. vars.* 1963 nr 2 s. 83—113.

Pióżański T. Pierre Teilhard de Chardin (oraz) Bibliografia. *Euh* 1965 nr 2 s. 25—40.

Teilhardiana Zestawienie bibliograficznych prac o Teilhardzie de Chardin). *ŻMy* 1965 nr 5 s. 31—32.

Żaba Z. Ewolucjonistyczny personalizm Teilharda de Chardin. *ŻMy* 1965 nr 5 s. 15—29.

Toby-Tereszyńska K. Niektóre filozoficzno-językowe poglądy Leo Weisgerbera. *ZeNaUPoz* nr 55 *Filologia* 1964 z. 6 s. 57—82.

Metafizyka

Dembowski Br. Czynniki rozumu w ujęciu przyczyni celowej. *ColTh R.* 35 1964 fasc. 1/4 s. 39—62.

Grygiel St. Człowiek i Bóg w metafizyce. *Znak* 1965 nr 1 s. 24—51.

Krapiec M. Filozofia bytu a zagadnienie wartości; Dyskusja. Wypow.: Wł. Tartakiewicz, P. Rybicki, A. Stępień, A. Grzegorzczak, T. Czeżowski. *Znak* 1965 nr 4 s. 424—438.

Kuczyński J. Filozofia życia. *Wwa* 1965 WP s. 214, zł 15,—

Stępień A. B. Wprowadzenie do metafizyki. *Kr* 1964 *Znak* s. 251 bibl., zł 38,—

Stróżewski Wł. O zasadnicze pytanie metafizyki. *Znak* 1965 nr 1 s. 3—23.

Teoria poznania

Ayer A. J. Problem poznania. Tł. z ang. E. König-Chwedeńczuk. *Wwa* 1965 PWN s. 293, zł 26,—

Dąbska I. Kilka uwag w sprawie wartości poznawczych. *Znak* 1965 nr 4 s. 439—445.

Stępień A. W sprawie możliwości teorii poznania. *RFil* 1965 z. 1 s. 73—88.

Stępień A. W kierunku metasystemu teorii poznania. *RFil* 1965 z. 1 s. 105—118.

Stępień A. Zagadnienie punktu wyjścia teorii poznania. *RFil* 1965 z. 1 s. 89—104.

Historia i filozofia nauki

Kotarbiński T. Przegląd problemów nauk o nauce. *Pro* 1964 nr 12 s. 706—708, il.

Kotarbiński T. Przegląd problemów nauk o nauce. *RuFi* 1965 nr 3/4 s. 219.

Lohr M. Problematyka sztuk wyzwolonych w pismach Kasjodora. *Studia Warmińskie* 1964 s. 373—391.

Logika i metodologia

Historia i zagadnienia ogólne

Achmanov A. S. Logika Arystotelesa. Tł. z ros. A. Zabłudowski, B. Stanosz. *Wwa* 1965 PWN s. 374, portr. 1, zł 36,—

Dąbska I. Koncepcja wyrazów współzwiązanych w „Dialektyce” Abelarda. *RuFi* 1964 nr 1/2 s. 59—60.

Korcik A. Logika w starożytnych Indiach. *RuFi* 1965 nr 3/4 s. 241—243.

Markowski M. Komentarze do „Analityk pierwszych” i do „Analityk wtórnych” Arystotelesa zachowane w średniowiecznych rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej. *RuFi* 1965 nr 3/4 s. 236—239.

Michałowski W. Stanowisko Abelarda względem arystotelesowskiej koncepcji prawdy logicznej. *RuFi* 1964 nr 1/2 s. 60—63.

Moese H. Uwagi historyczne o „Wissenschaftslehre” Bolzana. *RuFi* 1965 nr 3/4 s. 220—223.

Systemy i podręczniki

Lipezyńska M. Zbiór zadań z logiki. Dla studentów Wydz. Prawa. Wyd. 3 przejr. i uzup. *Wr* 1965 s. 59 rys. powiel.

Pasenkiewicz K. Logika ogólna. T. 2 *Kraków* 1965 PWN s. 133 rys., zł 11,—

Suszko R. Wykłady z logiki formalnej. Cz. 1: Wstęp do zagadnień logiki. Elementy teorii mnogości. *Wwa* 1965 PWN s. 151 rys., zł 20,—

Ziemiński Z. Logika praktyczna. Wyd. 4 przejrz. Wwa 1965 PWN s. 303 rys., zł 26,—

Poszczególne zagadnienia

Cackowski Z. Problemy i pseudoproblemy. Wwa 1964 KsiW s. 413, tab., zł 35,—

Czeżowski T. Filozofia na rozdrożu. Analizy metodologiczne. Wwa 1965 PWN s. 190, zł 20,—

Bellert I. Zagadnienie modeli języka i systemów sformalizowanych na tle aktualnej polemiki językoznawczej. Kwartalnik neofilologiczny 1965 z. 1 s. 53—59.

Doroszewski W. Językoznawstwo, jego miejsce wśród innych nauk i jego rola w kulturze Polski Ludowej. NaP 1965 nr 2 s. 26—35.

Doroszewski W. Zasady dyskusji naukowej. StFi 1965 nr 1 s. 3—4.

Giedymin J. Problemy, założenia, rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych. Pń 1964 Pol. Tow. Ekonomiczne s. 196, rys. tab. bibl., zł 50,—

Iljiczow L. F. Problemy metodologiczne przyrodoznawstwa i nauk społecznych. Tł. z ros. ZaNa 1965 z. 1 s. 116—124.

Kamiński St. Reguły sylogizmów z uwzględnieniem schematów o zaprzeczonym podmiocie. StLo 1965 s. 45—52, tab.

Kmita J. Przegląd podstawowych koncepcji znaczenia wyrażań. ZeNaUPoz nr 56 Filozofia 1964 z. 8 s. 325—379.

Kmita J. Twierdzenie bezpośrednio oparte na rozumieniu wyrażań. (Zarys analizy logicznej). ZeNaUPoz nr 56 1964 z. 8 s. 381—451.

Kubiński T. Cudzyśłów i prawda. RuFi 1964 nr 1/2 s. 70—72.

Kubiński T. Wyrażenia cudzyśłowowe w językach sformalizowanych. RuFi 1964 nr 1/2 s. 66—69.

Pasenkiewicz K. Symbolika i schematy rozumowań. ZeNaUJag nr 108 1964 z. 1 s. 9—36.

Szaniawski Kl. Metody matematyczne w naukach społecznych. (Seminarium norweskie). StFi 1965 nr 1 s. 227—231.

Ziemia Z., Ziemiński Z. Uwagi o wynikaniu norm prawnych. StFi 1964 nr 4 s. 111—122.

Zwinogrodzki Z. O pewnym zagadnieniu logiki indukcji. Fragn. pracy „Determinizm a indukcja”. ZeNaUJag nr 108 1964 z. 1 s. 85—101.

Żarnecka-Biały E. O pewnym niestandardowym pojęciu konsekwencji. ZeNaUJag nr 108 1964 z. 1 s. 103—132.

Cybernetyka

Cybernetyka. Argumenty za i przeciw. Wwa 1965 KsiW s. 155 zł 12,—

Ingarden R. St. Teoria informacji a nauki przyrodnicze i humanistyczne. Pro 1965 nr 4 s. 200—205, il.

Szymański J. Uwagi w sprawie zakresu i charakteru „procesu myślowego” przebiegającego w urządzeniach cybernetycznych [oraz] Wykaz literatury cybernetycznej (i pokrewnej — technicznej) wydanej w języku polskim. ZeNaUPoz nr 56 Filozofia 1964 z. 8 s. 125—190.

Psychologia

Historia i zagadnienia ogólne

Bandura L. W 75-lecie urodzin Marii Grzegorzewskiej. Ruch pedagogiczny 1964 nr 6 s. 29—33.

Borzym I. Z działalności Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. PsWy 1964 nr 4 s. 467—469.

Ekel J. O pewnych przykładach wykorzystania teorii informacji w psychologii. StFi 1964 nr 2 s. 97—113.

Ekel J., Jaroszyński J., Ostaszenko J. Mały słownik psychologiczny. Wwa 1965 WP s. 181, rys., zł 25,—

Kulik A. Z pobytu prof. A. A. Smirnowa w Polsce. PsWy 1964 nr 4 s. 469—473.

Majewski Z. Miły zlego początek. (Neotomizm i przyrodoznawstwo o życiu psychicznym człowieka). Arg 1964 nr 74 s. 3—11.

Pieter J. Epistemologiczne problemy psychologii. ZeNaWSP Katowice nr 23 Pedagogika 1965 nr 3 s. 1—104.

Tomaszewski T. Ramowy program badań psychologicznych. PsWy 1964 nr 5 s. 526—540, rys.

Tomaszewski T. Stan psychologii w Polsce na tle potrzeb gospodarki i kultury narodowej oraz rozwoju nauki światowej. SPAN 1964 z. 3 s. 88—103.

Systemy i podręczniki

Nowacki T. Zarys psychologii. Wyd. 5 popr. Wwa 1965 PZWS s. 278, il. tab. bibl., zł 20,—

Thomson Cl. Psychoanaliza. Narodziny i rozwój. Przy współpracy P. Mullahy. Z ang. przeł. T. Kołakowska. Wwa 1965 PWN s. XV + 264 bibl., zł 25,—

Zjawiska psychiczne

Budohoska W. O hipotezie dwóch rodzajów pamięci. PsWy 1964 nr 5 s. 541—550.

Kempisty M. O pewnym modelu pamięci i wyobraźni. Pro 1965 nr 5 s. 309—311, rys.

Kozielecki J. Mechanizm samopotwierdzania hipotezy w sytuacji probabilistycznej. KwPe 1965 nr 2 s. 263—265.

Susułowska M., Kępiński A., Winid B. Odruch orientacyjny w świetle nauki Pawłowa oraz współczesnych badań neurofizjologicznych. Rocznik naukowodydaktyczny Kr 1963 z. 16 s. 6—35.

Szewczuk Wl. Pamięć. (Studium do rozdziału podręcznikowego). Rocznik naukowodydaktyczny Kr 1963 z. 16 s. 36—103.

Szewczuk Wl. Poegzaminacyjna trwałość pamięciowa. Rocznik naukowodydaktyczny Kr 1963 z. 16 s. 104—108.

Szewczuk Wl. Psychologia zapamiętywania. Badania eksperymentalne. Wyd. 2 zmien. i rozsz. Wwa 1965 PWN s. 418, il. tab. bibl., zł 62,—

Włodarski Z. Zależność między czułością a pamięcią świeżą w obrębie anali-

zatora wzrokowego. Studia psychol. t. 6 1965 s. 50—60.

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Dybowski M. O typach motywacji, w nawiązaniu do nauki św. Tomasza. Badania eksperymentalne. Pń 1965 Księgarnia św. Wojciecha s. 338, tab. 19 i w tekście, bibl., zł 120,—

Pietrasiański Z. Praktyczna psychologia pracy. Zagadnienia wybrane. Wwa 1965 WP s. 210, il. tab., zł 17,—

Reykowski J. Badania nad wpływem stresu psychologicznego na zachowanie się człowieka. PsWy 1964 nr 4 s. 369—390, tab.

Reykowski J. Osobowość jako przedmiot badań psychologicznych. Zesz. Arg 1965 nr 2 s. 26—46.

Reykowski J. W sprawie metodologii badań w psychologii społecznej. StSo 1965 nr 2 s. 263—272.

Strelau J. Typy temperamentu w psychologii amerykańskiej. NSzk 1964 nr 12 s. 23—30.

Strelau J. Wpływ rodzaju wzmocnienia na diagnozę typu układu nerwowego człowieka. Studia psychologiczne 1965 s. 61—95.

Tomaszewski T. Psychologiczne problemy kształtowania osobowości socjalistycznej. Oświata Dorosłych 1965 nr 5 s. 225—227.

Zaborowski Z. Inwentarze osobowościowe. Chowanna 1965 z. 1 s. 110—114.

Testy

Ombach E. Normy decylowe dla testu Bourdona. PsWy 1964 nr 4 s. 436—438.

Skrzywan T. Skala ocen jako narzędzia pomiaru osobowości. PsWy 1965 nr 2 s. 148—159, tab.

Tyborowska K. Wartość technik testowych w badaniach normatywnych rozwoju umysłowego dzieci. KwPe 1965 nr 2 s. 267—268.

Rozwój psychiczny człowieka

Chmura M. Rozwój rozumienia budowy wyrazów i umiejętności tworzenia wyrazów nowych (analogicznych) u dzieci w wieku przedszkolnym. PsWy 1964 nr 4 s. 403—418, tab.

Gerstmann St. Rola uczuć w pracy szkolnej młodszych dzieci. Życie Szkoły 1965 nr 5 s. 5—8.

Hurlock E. B. Rozwój młodzieży. Z ang. tł. B. Hornowski, B. Rosemann. Wwa 1965 PWN s. 626, il. bibl. zł 70,—

Reutłowa N. O poszukiwaniach dróg pogodzenia się współczesnej teorii uczenia się. KwPe 1964 nr 4 s. 65—84, rys.

Różycka J. Rozwój umysłowy a tempo wzrastania fizycznego. NSzk 1965 nr 5 s. 9—11.

Szuman St. O uwadze. Mobilizowanie i podtrzymywanie uwagi dowolnej uczniów na lekcjach. Wyd. 2 Wwa 1965 PZWS s. 151, tabl. 10 rys. tab., zł 12,—

Tomaszewski T. O współczesnych teoriach uczenia się. NSzk 1965 nr 6 s. 2—6, il.

Włodarski Z. O roli słowa określającego przedmiot percepcji w procesach rozpoznawania u dzieci. PsWy 1965 nr 2 s. 117—127, tab. wykr.

Etyka i teoria postępowania

Historia i zagadnienia ogólne

Breza T. Nowa etyka (w ujęciu Teilharda de Chardin). Tł. z franc. M. Tazbir. Kier 1965 nr 33 s. 3.

Fritzhand M. Problemy etyki. KwPe 1965 nr 1 s. 3—25.

Gulbinowicz H. Etyczne poglądy św. Ambrożego na dobra materialne i prawo własności. Studia Warmińskie 1964 s. 259—282.

Lazari-Pawłowska I. Etyka Gandhiego. Wwa 1965 PWN s. 268, portr. 1 bibl., zł 24,—

Majler J. Doktryna etyczna Karola Fouriera. Wwa 1965 KsiW s. 277 bibl., zł 30,—

Maślińska H. Bentham i jego system etyczny. Wwa 1964 KsiW s. 141 bibl. zł 19,—

Schottlaender R. Przyczynek do zagadnienia możliwości etyki jako nauki. Tł. z niem. M. Pieczyński. RuFi 1965 nr 3/4 s. 159—177.

Stróżewski Wł. Filozofia wartości. Znak 1965 nr 4 s. 399—407.

Poszczególne zagadnienia

Czeżowski T. Czym są wartości?; Dyskusja. Wypow.: Wł. Tatarkiewicz, T. Czeżowski. Znak 1965 nr 4 s. 408—411.

Jankowski H. Szkice z etyki. Wwa 1965 PZWS s. 125 bibl., zł 8,50.

Jankowski H. Wybór moralny. Wyd. 2 przej. i uzup. Wwa 1965 Iskry s. 177 bibl., zł 10,—

Jeziński R. Klasowy charakter moralności. Wyd. 2 Pń Wyd. Poznańskie s. 146, zł 10,—

Kotarbiński T. Analiza i konstrukcja pojęć podmiotu działającego i kultury. KwPe 1964 nr 4 s. 11—17.

Kotarbiński T. Pogwarki na rozdrożach: Trzy główne problemy. — Cel i sens życia. — Fatalizm. ŻLit 1964 nr 49 s. 1—2, nr 50—52 s. 3.

Kotarbiński T. Pogwarki na rozdrożu: Istota kultury. — Realizm praktyczny. — Hasło życia zgodnego z naturą. ŻLit 1965 nr 1—3 s. 3.

Kotarbiński T. Pogwarki na rozdrożach: Hasło: bądź sobą. — Hasło dobrej roboty. — Instynkt walki. — Opiekun społeczeństwa. ŻLit 1965 nr 4—6, 8 s. 3.

Kotarbiński T. Pogwarki na rozdrożach: Rzecznicy sprawiedliwości. — Krótkość życia. ŻLit 1965 nr 13—14 s. 3.

Kowal Cz. Badania nad wpływem świadomości moralnej na postępowanie ludzi. KwPe 1965 nr 2 s. 261—262.

Kowal Cz. Świadomość moralna a postępowanie człowieka. KwPe 1965 nr 2 s. 63—92.

Łukasiewicz J. Impuls etyczny i przystosowanie. Znak 1965 nr 4 s. 477—504.

Motywacja. Problematyka. Wwa 1965 POPOP PAN s. 251 bibl.

Olechnik St. Aretologia poczucia mocy i dążenia do wielkości. Rte 1964 z. 3 s. 5—22.

Przydatność prakseologicznej aparatury pojęciowej dla poszczególnych dyscyplin naukowych. (Praca zbiorowa) Wr 1964 Ossol Wyd. PAN s. 276, tab. bibl. powiel., zł 30,—

Pszczołowski T. Prakseologiczny punkt widzenia w badaniu pracy. — J. Dzida: Rozpiętość kierowania w ujęciu V. A. Graicunasa. Wwa 1964 POPOP PAN s. 37, rys., zł 18,—

Rudniański J. Przed decyzją. Wwa 1965 PZWS s. 140 bibl., zł 6,—

Szewczuk Wł. Odmetafizycznienie sumienia. Rocznik naukowodydaktyczny Kr 1963 z. 16 s. 149—196.

Szewczyk J. Uwagi o istocie wartościowania. Znak 1965 nr 4 s. 454—459.

Szewczyk J. Zagadnienie zależności wzajemnej ocen i norm. StFi 1964 nr 4 s. 123—140.

Stróżewski Wł. Wartościowanie a ocena; dyskusja. Wypow.: R. Ingarden, T. Czeżowski, W. Stróżewski. Znak 1965 nr 4 s. 460—468.

Tatarkiewicz Wł. Uczciwość i dobroć; dyskusja. Wypow.: R. Ingarden, Wł. Tatarkiewicz, T. Styczeń, A. Grzegorzczak, H. Bortnowska. Znak 1965 nr 4 s. 412—423.

Urmanowicz W. Założenia antropologiczne podmiotu moralności w etyce chrześcijańskiej. Studia Theologica Vars. 1964 nr 1/2 s. 31—77.

Wajs K. Techniczna teoria wartości. Znak 1964 nr 11 s. 1333—1348.

Estetyka oraz teoria sztuki i literatury

Historia i zagadnienia ogólne

S. M. V Międzynarodowy Kongres Estetyki. StFi 1965 nr 1 s. 232—234.

Wojnar I. V Międzynarodowy Kongres Estetyki w Amsterdamie. RuFi 1964 nr 3/4 s. 179—183.

Białostocki J. Znaczenie historii sztuki jako nauki humanistycznej. StEs T. 1 1964 s. 17—39.

Dziamski S. Z zagadnień kategorii estetycznej w koncepcji Stanisława Ossow-

skiego. ZeNaUPoz nr 56 Filozofia 1964 z. 8 s. 191—227.

Głowiński M. Gatunek literacki i problemy poetyki historycznej. Wwa 1965 IBL s. 26 powiel.

Janicka K. Funkcje i zadania sztuki w teorii nadrealizmu. StEs 1964 s. 199—213.

Kołąkowski L., Morawski St. Dialog o sensowności uprawiania estetyki. 1964 s. 3—15.

Krzemień-Ojak S. Estetyka B. G. Vica. StEs 1964 s. 83—100.

Morawski St. Estetyka Hegla i problem tzw. „końca sztuki”. StEs 1965 nr 1 s. 107—116.

Morawski St. Estetyka polska w okresie dwudziestolecia. StFi 1964 nr 4 s. 13—40.

Pawłowski J. Problemy metodologiczne estetycznej teorii Freuda. StEs 1964 s. 119—130.

Pazura St. Uwagi o strukturze myśli estetycznej Marksa. StEs 1964 s. 101—117.

Wirpsza W. Poglądy estetyczne Antonio Gramsciego. Wiatraki 1965 nr 2 s. 1—3.

Wojnar I. Estetyka filozoficzna Etienne Souriau. StEs 1964 s. 259—268.

Zoltał D. Badania estetyczne na Węgrzech. Tł. z niem. Kr. Krzemień. StEs 1964 s. 249—259.

Poszczególne zagadnienia

Barthes R. Działalność strukturalistyczna. Tł. z franc. B. Biskupska. Tw 1965 nr 6 s. 100—104.

Cieniawa St. O związkach zależności między postawą psychiczną a przeżyciem estetycznym. StEs 1964 s. 61—82.

Gołaszewska M. Filozoficzne problemy krytyki. RuFi 1964 nr 1/2 s. 63—64.

Gołaszewska M. Zagadnienie rozumienia dzieła sztuki. StEs 1964 s. 41—60.

Hutnikiewicz A. Od czystej formy do literatury faktu. Główne teorie i programy literackie XX stulecia. T 1965 TNT s. 225 bibl., zł 25,—

Krzemiń-Ojak S. Odmiiany estetyki tomistycznej. Arg 1965 nr 11 s. 1—2.

Markiewicz H. Główne problemy wiedzy o literaturze. Kr 1965 WL s. 382, tab. bibl., z1 45,—

Markiewicz H. Prawa naukowe w historii literatury. StFi 1964 nr 2 s. 3—37.

Poetyka. Zarys encyklopedyczny. Red. nac. M. R. Mayenowa. Dział 3: Wersyfikacja. T. 6: Strofika. Wr 1964 Ossol Wyd. PAN s. 422 bibl., z1 90,—

Tatarkiewicz Wl. Prawda w sztuce. RuFi 1965 nr 3/4 s. 185—190.

Zeugner G. Barwa i człowiek. Tł. z niem. J. Rogaczewski. Wwa 1965 Arkady s. 199 bibl. tablice barwne, z1 55,—

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Historia i zagadnienia ogólne

Firth R. W. Społeczności ludzkie. Wstęp do antropologii społecznej. Tł. z ang. J. Dunin i Z. Szyfelbejn-Sokolewicz. Wwa 1965 PWN s. 249, tabl. 16 rys. tab. mapy, bibl., z1 25,—

Groszyk H. Francuska koncepcja nauki politycznej. „Science politique”. L 1964 UMCS s. 246 bibl. powiel.

Jadach A. Niektóre cechy polskiej socjologii jako szkoły. Studia socjol.-polit. 1965 nr 18 s. 23—30.

Knysz-Rudzka D. Teoria zagłady cywilizacji zachodniej (1913—1939). KuSp 1964 nr 4 s. 105—122.

Kowalik T. Socjologia Ludwika Krzywickiego. StSo 1964 nr 4 s. 37—65.

Krawczyk Z. Funkcje społeczne teorii socjologicznej Edwarda Abramowskiego. StSo 1964 nr 4 s. 67—93.

Krawczyk Z. Założenia filozoficzne socjologii Edwarda Abramowskiego. StFi 1964 nr 2 s. 63—83.

Król L. Spencerowska koncepcja struktury. StFi 1965 nr 1 s. 77—105.

Markiewicz Wl. Socjologia w okresie dwudziestolecia Polski Ludowej. RuPE 1964 z. 4 s. 263—289.

Nowak St. Metody badań socjologicznych. Wybrał, oprac., wstępem i przypisami opatrzył. Wwa 1965 PWN s. 606, rys. tab., z1 54,—

Nowak St. Studia z metodologii nauk społecznych. Wwa 1965 PWN s. 368, rys. tab., z1 35,—

Podgórecki A. Narodziny i rozwój socjotechniki. StSo 1965 nr 1 s. 195—206.

Rybicki P. Problemy ontologiczne w socjologii. StSo 1965 nr 2 s. 7—46.

Szczepański J. Elementarne pojęcia socjologii. Wyd. uzup. Wwa 1965 PWN s. 265, rys. bibl., z1 18,—

Szczepański J. Zagadnienia socjologii współczesnej. Wwa 1965 PWN s. 130 bibl., z1 10,—

Władyka M. Metodologiczne podstawy socjologii wiedzy w teorii faktu społecznego Emila Durheima. StMNP Ser. E 1965 z. 1 s. 71—105.

Władyka M. Stosunek socjologii do innych nauk w świetle niektórych teorii socjologicznych. SPAN 1964 z. 2 s. 151—152.

Żelechowski Z. A. Socjologia Bolesława Limanowskiego. Pń 1964 Uniwersytet A. Mickiewicza s. 228 bibl., z1 9,—

Poszczególne zagadnienia

Adamczewski J. Poszukiwanie ideału kultury. Liczby i funkcje. Wwa 1964 Wyd. Literackie s. 145, z1 15,—

Bauman Z. Osobowość — kultura — struktura społeczna. StSo 1965 nr 2 s. 203—233.

Szczepański J. Osobowość ludzka w procesie powstawania społeczeństwa socjalistycznego. KuSp 1964 nr 4 s. 3—25.

Szczepański J. O stronniczości w naukach społecznych. Złit 1965 nr 20 s. 11.

Wiatr J. J. Ideologia i życie społeczne. Wwa 1965 KsiW s. 65, z1 4,—

Znamierowski Cz. Zbiorowość. Narod. Państwo. RuPE 1965 z. 1 s. 265—281.

Filozofia prawa i państwa

Bardach J. Miejsce historii państwa i prawa w systemie nauk prawnych i jej

rola w kształceniu prawniczym. PiP 1965 z. 5/6 s. 765—774.

Bielawska B. Stosunek społeczny i stosunek prawný. ZeNaUŁ Ser. 1 1965 z. 38 s. 27—36.

Ehrlich St. Kilka uwag w sprawie metodologii nauk prawnych. PIP 1964 z. 11 s. 641—653.

Opalek K. Główne prądy krakowskiej filozofii prawa. ZeNaUJag nr 100, 1964 z. 18 s. 73—77.

Rot H. System prawa — model cybernetyczny. PiP 1965 z. 1 s. 21—26.

Wróblewski J. Interpretatio extensiva. RuPE 1965 z. 1 s. 111—132.

Wróblewski J. Sposoby wyznaczania zachowania się przez przepisy prawne. ZeNaUŁ Ser. 1 1965 z. 38 s. 3—25.

Filozofia wychowania

Dyskusje, zjazdy, zagadnienia ogólne

Dür S. Społeczno-filozoficzne podstawy poglądów i działalności pedagogicznej Jana Śniadeckiego.

Kamiński A. Pedagogika społeczna Heleny Radlińskiej w okresie krakowskim (1908—1914). ZeNaUŁ Ser. 1 1965 z. 40 s. 165—181.

Nawroczyński B. John Dewey w ZSRR i USA. KwPe 1965 nr 2 s. 49—61.

Sporny K. Dymitr Michał Tadeusz Krajewski — prekursor wychowania przedszkolnego. ZeNaUŁ Ser. 1 1965 z. 40 s. 149—164.

Szulkin M. Władysław Spasowski (1877—1941) [oraz] Bibliografia. Oświata Dorosłych 1965 nr 3 s. 160—162.

Uziembło A. Pedagogika społeczna Heleny Radlińskiej i jej znaczenie w chwili obecnej. ZeNaWAP Ser. pedag. 1964 nr 11 s. 21—32.

Walentyłowicz M. Przyczynki Konstantego Uszyńskiego do rozwoju pedagogiki porównawczej. KwPe 1965 nr 1 s. 95—103.

Podręczniki, wydania pism, opracowania zbiorowe

Bruner J. S. Proces kształcenia. (Wyd. 2 tł. z ang. J. Rodzicki). Posłowie K. Lech. Wwa 1965 PWN s. 120 bibl., zł 10,—

Mysłakowski Z. Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności. Studia z filozofii wychowania. Wyd. 2 Wwa 1965 KsiW s. 469, portr. 1 bibl., zł 40,—

Okoń W. Proces nauczania. Wyd. 5 Wwa 1965 PZWS s. 307, tab. bibl., zł 19,—

Okoń W. Zarys dydaktyki ogólnej. Wyd. 2 Wwa 1965 PZWS s. 270, il. portr. tab. bibl., zł 21,50.

Pietrasiński Z. Sztuka uczenia się. Wyd. 4 WP s. 359, il. tab. bibl., zł 22,—

Rudniański J. Odczyt popularno-naukowy. Technika przygotowania i wygłoszenia. Wwa 1964 Wyd. Związkowe s. 55, zł 6,—

Wojnar I. Wychowanie przez sztukę. Wybór, wstęp i red. .. Wwa 1965 s. 375, tabl. 16 il. portr. bibl., zł 40,—

Poszczególne zagadnienia

Kotłowski K. Metody współczesnego wychowania moralnego. Chowanna 1965 z. 1 s. 42—56, tab.

Kotłowski K. Teorie wartości a pedagogika socjalistyczna. ZeNaUŁ Ser. 1 1965 z. 40 s. 183—196.

Kreutz M. Braki współczesnej pedagogiki. NSz 1964 nr 11 s. 17—20, il.

Muszyński H. Metodologiczne problemy teorii wychowania moralnego. KwPe 1965 nr 1 s. 27—48, tab.

Sońnicki K. Pojęcie podświadomości we współczesnej pedagogice. Ruch Pedagogiczny 1965 nr 2 s. 14—25.

Sońnicki K. Wychowanie refleksyjne i bezrefleksyjne a cele wychowania. Nauczyciel i Wychowanie, Wwa 1965 nr 2 s. 3—9.

Szaniawski I. Model i metoda. Wwa 1965 PWN s. 313, tabl. 2, zł 35,—

Wachowski M. Przedmiot pedagogiki porównawczej. KwPe 1965 nr 1 s. 49—71.

Wojnar I. Nowe perspektywy wychowania estetycznego. *Życie Szkoły* 1965 nr 5 s. 1—4, nr 6 s. 1—4.

Wołoszyn St. Historyczna zmienność ideałów wychowawczych. *Chowanna* 1965 z. 1 s. 1—8.

Filozofia przyrody i medycyny

Amsterdamski St. Różne pojęcia determinizmu. *StFi* 1964 nr 2 s. 85—95. Polem. *Krajewski Wł.* W sprawie pojęcia determinizmu. *Tamże* nr 4 s. 141—146.

Bondi H. Kosmologia. Z ang. tł. E. Białas i A. Białas. Wwa 1965 PWN s. 235, rys. tab. bibl., zł 18,—

Burnet Fr. M. Nienaruszalność żywego organizmu. Tł. z ang. B. Kamiński. Wwa 1965 PWN s. 191, rys. tab. bibl., zł 10,—

Nowiński Cz., Kuźnicki L. O rozwoju pojęcia gatunku. *SPAN* 1964 z. 3 s. 29—37.

Nowiński Cz., Kuźnicki L. O rozwoju pojęcia gatunku. Wwa 1965 PWN s. 293 bibl., zł 30,—

Ulatowska H. Metodologia i logika nauk medycznych — Zygmunt Kramsztyk. *StMNP Ser. E* 1965 z. 1 s. 21—70, il.

Filozofia religii

Bańkowski A. Ateizm Sekstusa Empiryka. *Euh Zeszyty filoz.* 1964 nr 5 s. 5—13.

Ciupak E. Kult religijny i jego społeczne podłoże. *Studia nad katolicyzmem polskim.* Wwa 1965 LSW s. 478, tab. bibl., zł 50,—

Gustaw R. Rozwój pojęcia historii kościoła od I do XVIII wieku. *Pf* 1965 Księg. św. Wojciecha s. XXXIII + 102 bibl., zł 60,—

Kołąkowski L. Świadomość religijna i więź kościelna. *Studia nad chrześcijaństwem bezwyznaniowym siedemnastego wieku.* Wwa 1965 PWN s. 653, zł 60,—

Kołąkowska D. Anatol Łunaczarski (1875—1933) jako filozof i krytyk religii. *Euh* 1965 nr 2 s. 55—64.

Nowicki A. Rozważania Vaniniego o umieraniu religii. *Euh* 1965 nr 2 s. 18—24, il.

Nowicki A. Vanini o społecznych funkcjach religii. *Euh Zeszyty filoz.* 1964 nr 5 s. 29—42, il.

Nowicki A. Wykłady o krytyce religii w Polsce. Wwa 1965 *KsiW* s. 159, tabl. 4 portr. 12, zł 12,—

Ogonowski Z. Arystotelizm heterodoksalny w religijności zraccjonalizowanej. *StFi* 1964 nr 4 s. 71—110.

Poniatowski Z. Treść wierzeń religijnych. Wwa 1965 *KsiW* s. 354 bibl., zł 22,—

Skrzypek M. Sylvain Maréchal (1750—1803). Ateiści Wielkiej Rewolucji Francuskiej. *Euh Zeszyty filoz.* 1964 nr 5 s. 43—61.

Słuszkiewicz E. Budda i jego nauka. Wwa 1965 *KsiW* s. 269, il., zł 10,—

Trębicki J. Max Stirner o religii i ateizmie. *Euh Zeszyty filoz.* 1964 nr 5 s. 63—72.

Prace w językach obcych drukowane w czasopismach polskich

Bielawski J. Lettres d'Aristote à Alexandre le Grand en version arabe. *ROR* 1964 z. 1 s. 7—34, 1965 z. 2 s. 7—12.

Chmielewski J. Notes on early chinese logic. *ROR* 1965 z. 2 s. 87—111.

Hąjek P. Syntactic models of axiomatic theories. *Bull. Acad. Pol. Sc. Sér. mathém. astron. phys.* 1965 nr 4 s. 273—282.

Kotarbiński T. Leçons sur l'histoire de la logique. Trad. du pol. par A. Posner. Wwa 1965 Éd. scientifique de Pologne. s. X+388, rys. tab.

Kotarbiński T. Les origines de la praxéologie. Wwa 1965 PWN s. 18.

Luszczewska-Romahnowa S., Batóg T. A generalized theory of classifications. *StLo* 1965 s. 53—74.

Malecki I., Olszewski E. Some regularities of the development of science in the twentieth century. *Organon* 1965 nr 2 s. 193—212, wykr.

Olszewski E. Outline of the development of Polish science. *Organon* 1965 nr 2 s. 249—259.

Prace w językach obcych

(zestawił Leon Gumański)

Filozofia w ogóle

Publikacje zbiorowe

J. J. Rousseau et son oeuvre. Recueil commémoratif publié à l'occasion du 250-e anniversaire de la naissance de J. J. Rousseau (Colloque du Collège de France, 16—20 octobre 1962) par Jean Fabre. Avec la collaboration de P. Grosclaude et M. Launay. Paris, C. Klincksieck, 1964, 384 p., 36 f. f.

Wydania i przekłady dzieł

Al-Farabi's Short Commentary on Aristotle's Prior Analytics. Translated with an introduction and notes by Nicholas Rescher. Pittsburgh, Univ. of Pittsburgh Press, 1963, 132 p., 3 doll.; Toronto, Burns & Mac Eachern, 4 doll.

Ambrosius (Sanctus), Opera. Pars VIII: De fide. Recensuit Otto Faller S. I. (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, LXXVII). Vindobonae, Hoelder-Pichler-Tempsky, 1962, XVI+60+332 p.

Brentano (Franz), Wahrheit und Evidenz. Erkenntnistheoret. Abhandlungen u. Briefe. Ausgew., erl. u. eingel. von Oskar Kraus (Unveränd. Neudr. d. Ausg. von 1930) (Philosophische Bibliothek, 201). Hamburg, F. Meiner, 1962, XXXI+228 p., 20 DM.

Burke (Edmund), The Correspondence of Edmund Burke. Vol. IV (July 1778—June 1782). Edited by John A. Woods. Chicago, University of Chicago Press; London, Cambridge Univ. Press, 1963, XXIV+475 p., 12 doll. 84 s.

Descartes, Oeuvres philosophiques. Textes établis, présentés et annotés par Ferdinand Alquié. T. I (1618—1637) (Classiques Garnier). Paris, Garnier, 1963, 856 p., 20 f. f.

Diderot (Denis), Correspondance complète, présentée par Georges Roth. T. X. Paris, Edit. de Minuit, 1963, 272 p., 19,50 f. f.

Humboldt (Wilhelm von), Schriften zur Sprachphilosophie (Werke in fünf Bänden. Hrsg. von Andreas Flinter u. Klaus Giel, 3). Stuttgart, Cotta, 1963, 762 p., 32 DM.

Jaspers (Karl), Autobiographie philosophique. Traduit par P. Boudot (Coll. „Bibliothèque Philosophique”). Paris, Aubier, Edit. Montaigne, 1963, 224 p., 7,50 f. f.

Maine de Biran, De l'aperception immédiate (Memoire de Berlin 1807). Texte critique avec introduction, notes et index par José Echeverria (Bibliothèque des textes philosophiques). Paris, J. Vrin, 1963, 300 p., 31,20 f. f.

Merleau-Ponty (Maurice), Le Visible et l'Invisible, suivi de notes de travail. Texte établi par Claude Lefort accompagné d'un avertissement et d'une postface (Bibliothèque des Idées). Paris, Gallimard, 1964, 362 p., 18 f. f.

Mill (John Stuart), Essays on Politics and Culture. Ed. and with an introd. by Gertrude Himmelfarb. New York, Doubleday & Company, 1963, XXIV+456 p., 1,95 doll.

Philonis Alexandrini Opera quae supersunt. Editio maior. Ediderunt Leopoldus Cohn et Paulus Wendland. 7 Bände. 1896—1920. Photomechanischer Nachdruck 1962. Bd I, II, III, IV, V, VI, VIII, VII2. Berlin, Walter de Gruyter, 1962, CXIII+298 p., XXXIV+314 p., XXII+306 p., XXXII+307 p., XXXI+376 p., DXXVII+223 p., VIII+338 p., 339+878 p., 40 DM, 36 DM, 34 DM, 40 DM, 32 DM, 72 DM.

Sancti Barnardi Opera, III: Tractatus et opuscula. Ad fidem codicum recensuerunt J. Leclercq O. S. B. et H. M. Rochais O. S. B. Romae, Editiones cistercienses; Paris, Lethielleux, 1964, XXXIV+538 p., 84 f. f.

Spinoza (Benedictus de), Chief Works. Tr. from the Latin with introd. by R. H. M. Elwes. Vol I—II. New York, Dover Publications, 387 p., 420 p., 1,50 doll.

Vico (Jean Baptiste), Principes de la philosophie de l'histoire. Trad. de l'italien par Jules Michelet (Bibliothèque de Cluny. Le trésor, 2). Paris, Armand Colin, 1963, 456 p., 19 f. f.

Vico (Giovanni Battista), *The Autobiography of Giambattista Vico*. Tr. from Italian by Max Harold Fisch and Thomas Goddard Bergin (Great seal bk). Ithaca (N. Y.), Cornell Univ. Press, 1963, 240 p., 1.95 doll.

Wust (Peter), *Gesammelte Werke*. Hrsg. von Wilhelm Vernekoehl. Geleitw. von Joseph Höffner, I: *Auferstehung der Metaphysik*. Münster/Westf., Regensburg, 1963, 390 p., 32 DM.

Historia filozofii

Całokształt dziejów,
zagadnienia ogólne

Brinton (Clarence Crane), *Ideas and Men; the Story of Western Thought*. 2-nd ed. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 484 p., 10 doll.

Smith (John E.), *The Spirit of American Philosophy* (Peirce, James, Royce, Dewey and Whitehead). New York, Oxford University Press, 1963, XI+219 p., 5 doll.

Whyte (Lancelot Law), *Essay on Atomism, from Democritus to 1960*. New York, Harper & Row, 1963, 108 p., 0.95 doll.

Filozofia starożytna

Brun (Jean), *Le Stoïcisme („Que sais-je?”)*, 770). 3-e ed. Paris, Presses Univ. de France, 1963, 128 p., 2.50 f.f.

Sambursky (Samuel), *The Physical World of the Greek*. Tr. from the Hebrew by Merton Dagut. London, Routledge & Kegan Paul, 1963, 255 p., 8 s. 6 d.

Totok (Wilhelm), *Handbuch der Geschichte der Philosophie*. Band I: *Altertum*. Indische, chinesische, griechisch-römische Philosophie. Unter Mitarbeit von Helmut Schröer. Frankfurt a. M., V. Klostermann, 1964, XXIV + 400 p., 62,50 DM.

Filozofia średniowieczna

Deutsche Mystiker des vierzehnten Jahrhunderts. Hrsg. von Franz Pfeiffer. In 2 Bden. Aalen, Scientia Verl., 1962, XLVIII+612 p., XIV+686 p., 135 DM.

Thorndike (Lynn), *Science and Thought in the Fifteenth Century*. Studies in

the Hist. of Medicine and Surgery, Natural and Mathematical Science, Philosophy and Politics. New York, Hafner Publishing Company, 1963, 387 p., 8 doll.

Filozofia nowożytna

Boguslawskij (V. M.), *U istokov francuskogo ateizma i materializma*. (Skepticizm francuskogo Vozroždenija i ego buržuaznye fal'sifikatory). Moskwa, „Mysl”, 1964, 254 p.

Copleston (Frederick Charles), *A History of Philosophy*. Vol. IV: *Descartes to Leibniz*. New York, Doubleday & Company, 1963, 400 p., 1.35 doll.

Copleston (Frederick Charles), *A History of Philosophy*. Vol. VII: *Fichte to Nietzsche*. Westminster (Md.), The Newman Press; London, Burns, & Oates, 1963, 496 p., 4.75 doll., 42 s.

Fabre (Jean), *Lumières et romantisme*. De Rousseau à Mickiewicz. (Bibliothèque française et romane. Serie C: *Etudes littéraires*, 7). Paris, C. Klincksieck, 1964, 316 p., 28 f. f.

Hirschberger (Johannes), *Geschichte der Philosophie*. T. II: *Neuzeit und Gegenwart*. 6, neubearb. Aufl. Freiburg i. Br., Basel, Wien, Herder, 1963 XVIII+690, p., 38 DM.

Lektorskij (V. A.), *Problema sub'ekta i ob'ekta v klassičeskoj i sovremennoj buržuaznoj filosofii*. Moskwa, „Vysšaja Škola”, 1965, 122 p.

Löwith (Karl), *Von Hegel zu Nietzsche*. *Der revolutionäre Bruch im Denken d. 19. Jahrhunderts*. Marx und Kierkegaard. 5. Aufl. Stuttgart, Kolhammer, 1964, 464 p., 26 DM.

Simon (Walter Michael), *European Positivism in the Nineteenth Century*. An essay in intellectual history. Ithaca (N.Y.), Cornell Univ. Press, 1963, 384 p., 5.95 doll.

Filozofia Wschodu

A History of Muslim Philosophy. With Short Accounts of Other Disciplines and the Modern Renaissance in Muslim Lands. Ed. and introd. by M. M. Sharif. Vol. I. Wiesbaden, Harrassowitz, 1963, XI + 787 p., 120 DM.

Corbin (Henry), *Histoire de la philosophie islamique*, I: *Des origines jusqu'à*

la mort d'Averroës (1198) avec la collaboration de Seyed Hossein Nasr et Osman Yahya (Coll. „Idées”, 38). Paris, Galimard, 1964, 383 p., 4,95 f. f.

Lahbabi (Mohames Aziz), Le personnalisme musulman (Coll. „Initiation philosophique”). Paris, Presses Univ. de France, 1964, 124 p., 5. f. f.

Piovesana (Gino K.) S. J., Recent Japanese Philosophical Thought (1862—1962). A. Survey. Tokyo, Enderle Bookstore, 1963, 290 p., 6 doll.

Współczesne kierunki filozoficzne

Egzystencjalizm

Marcel (Gabriel), The Existential Background of Human Dignity (Harvard Univ. The William James lectures 1961—62). Cambridge, Harvard University Press, 1963, 178 p., 4.50 doll.

Murty (Kotta Satchidananda), Metaphysics, Man and Freedom. With a foreword by S. Radhakrishnan (Andhra univ. ser., 70). Annamalai univ. special lectures, 1960. Bombay, Asia Publishing House, 1963, 80 p., 3.50 doll., 6 Rs., 12 s. 6 d.

Wild (John Daniel), Existence and the World of Freedom. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 243 p., 3.75 doll.

Marksizm

Dialektika — teorija poznanija. Istoriko-filosofskie očerki. Red. B. M. Kedrov. Moskva, AN SSSR Institut Filosofii, 1964, 366 p.

Dučenko (M. V.), Kategorii sub'ekta i ob'ekta v teorii poznanija dialektičeskogo materializma. Kiev, Kievskij Univ., 1964, 144 p.

Gorbač (V. J.), O vidach protivorečij. Minsk, „Nauka i Technika”, 1964, 274 p.

Nekotorye zakonomernosti naučnogo poznanija. Sbornik statej. Novosibirsk, AN SSSR, 1964, 271 p.

Petrosjan (M. I.), Gumanizm. Opyt filozofsko-etičeskogo i sociologičeskogo issledovanija problemy. Moskva, „Mysl”, 1964, 335 p.

Inne kierunki

Sovremennaja filosofija i sociologija v stranach Zapadnoj Evropy i Ameriki.

(Istoriko-filosofskie očerki). Moskva, Akad. Nauk SSSR. Institut Filosofii, 1964, 474 p.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Gauthier (Rene A.), O. P. La morale d'Aristote (Initiation philosophique, 34). 2-e ed. Paris, Presses Univ. de France, 1963, 140 p., 5. f. f.

Bauer (Hans), Der wunderbare Mönch. Leben u. Kampf Roger Bacons. Leipzig, VOB Koehler & Amelang, 1963, 198 p., 7,80 DM—Ost.

Brophy (Liam), The Marvelous Doctor, Friar Roger Bacon. Chicago, Franciscan Herald Press, 1963, 103 p., 2.50 doll.

Davy (M. M.), Nicolas Berdiaev. L'homme du huitième jour (Coll. „Homo sapiens”). Paris, Flammarion, 1964, 200 p., 16 f. f.

Lacroix (Jean), Maurice Blondel, sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie (Coll. „Philosophes”). Paris, Presses Univ. de France, 1963, 140 p., 5 f. f.

Kolman (Arnost), Bernard Bolzano. Mit einem Anhang: B. Bolzano: Rein analytischer Beweis des Lehrsatzes... Übertr. aus dem Russischen von Alfred Händel u. Günther Höpfner. Berlin, Akad.-Verlag, 1963, VII+243 p.

Boirel (René), Brunschvicg. Sa vie, son oeuvre, avec un exposé de sa philosophie (Coll. „Philosophes”). Paris, Presses Univ. de France, 1964, 140 p., 5 f. f.

Kohn (Hans), Martin Buber. Sein Werk u. seine Zeit. Ein Beitrag z. Geistesgeschichte Mitteleuropas 1880—1930. Nachw.: 1930—1960 von Robert Weltsch (Veröffentlichung d. Leo Baeck-Institutes, New York). 2., um e. Vor- u. Nachw. erw. Aufl. Köln. Melzer, 1961, 484 p., 24,80 DM.

Graff (Jürgen), Ciceros Selbstauffassung (Bibliothek d. klassischen Altertumswissenschaften. N. F. Reihe 2). Heidelberg, C. Winter, 1963, 163 p., 15 DM.

Gysi (Lydia), Platonism and Cartesianism in the Philosophy of Ralph Cudworth. Bern, Herbert Lang, 1963, 161 p., 21 f. s.

Allard (Jean Louis), *Le mathématisme de Descartes*. Ottawa, Editions de l'Université d'Ottawa, 1963, 232 p., 6 doll.

Strodach (George K.) ed., *The Philosophy of Epicurus. Letters, Doctrines, and Parallel Passages from Lucretius*. Tr. with commentary and an introd. essay on ancient materialism by G. K. Strodach. Evanston (Ill.), Northwestern Univ. Press, 1963, 262 p., 5 doll.

Rawidowicz (Simon), *Ludwig Feuerbach Philosophie. Ursprung und Schicksal*. 2. Aufl. (Photomechan. Nachdr. d. 1. Aufl. Berlin 1931). Berlin, Walter de Gruyter, 1964, IV+517 p., 56 DM.

Vallery-Radot (I.) *Bernard de Fontaines, Abbé de Clairvaux (Spiritualité d'hier et d'aujourd'hui, 495)*. Tournai, Desclée & Cie, 1963, 330 p., 150 f. b.

Zil'berfarb (I.), *Socialnaja filosofija Sarlja Fur'e i jeje mesto v istorii socialističeskoj mysli pervoj poloviny XIX v.* Moskva, Akad. Nauk SSSR, 1964, 556 p.

Combes (André), *La théologie mystique de Gerson. Profil de son évolution*. T. I („Spiritualitas”, 1). Romae, Desclée et Socii, 1963, 430 p.

Hood (F. C.), *The Divine Politics of Thomas Hobbes. An interpretation of Leviathan*. Oxford, Clarendon Press, 1964, XII+264 p., 45 s.

Hülsmann (Heinz), *Zur Theorie der Sprache bei Edmund Husserl* (Salzburger Studien z. Philosophie, 4). München, Pustet, 1964, 255 p., 28 DM.

Kelkel (Lothar) et **Schérer** (René), *Husserl. Sa vie, son oeuvre, un exposé de sa philosophie* (Coll. „Philosophes”). Paris, Presses Univ. de France, 1964, 144 p., 5 f. f.

Llinarès (Armand), *Raymond Lulle, philosophie de l'action* (Université de Grenoble. Publications de la Faculté des Lettres, Sciences humaines, 33). Paris, Presses Univ. de France, 1963, 512., 33 f. f.

Rome (Beatrice K.), *The Philosophy of Malebranche. A Study of His Integration of Faith, Reason, and Experimental Observation*. Chicago, Henry Regnery Co., 1963, X+438 p., 12.50 doll.

Evans (Joseph William) ed., *Jacques Maritain; the Man and His Achie-*

vement. Ed. with an introduction. London, Sheed & Ward, 1963, 258 p., 5 doll.

Robinet (André), *Merleau-Ponty. Sa vie, son oeuvre, avec un exposé de sa philosophie* (Coll. „Philosophes”). Paris, Presses Univ. de France, 1963, 125 p., 5 f. f.

Woods (Thomas), *Poetry and Philosophy. A Study in the Thought of John Stuart Mill*. New York, Humanities Press, 1963, 207 p., 5 doll.

Boler (John Francis), *Charles Peirce and Scholastic Realism. A Study of Peirce's Relation to John Duns Scotus*. Seattle (Wash.), Univ. of Washington Press, 1963, 192 p., 5 doll.

Thompson (Manley Hawm), *The Pragmatic Philosophy of C. S. Peirce* (Phoenix bk). Chicago, Univ. of Chicago Press, 1963, 317 p., 1.95 doll.

Crombie (Ian MacHattie), *An Examination of Plato's Doctrines, II: Plato on Knowledge and Reality*. New York, Humanities Press, 1963, 573 p. 10.50 doll.; London, Routledge & Kegan Paul, 63 s.

Schilpp (Paul Arthur) ed. *The Philosophy of Bertrand Russell*. Vol. I—II (Harper Torchbooks, The Academy Library). New York, Harper & Row, 1963, X+417 p., V+421+853 p., 1.95 doll.

Belen'kij (M.), *Spinoza*. Moskva, „Molodaja Gvardija”, 1964, 237 p.

Kluxen (Wolfgang), *Philosophische Ethik bei Thomas von Aquin* (Walberberger Studien. Philosophische Reihe, 2). Mainz, Matthias-Grünwald-Verlag, 1964, XXXVI+244 p., 28,50 DM.

Huertas-Jourda (José), *The Existentialism of Miguel de Unamuno* (Fla. Univ. Monographs: humanities, 13). Gainesville (Fla.), Univ. of Fla. Press, 1963, 70 p., 2 doll.

Alfred North Whitehead. *Essay on His Philosophy*. Ed. by George Louis Kline. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 214 p., 2.45 doll. 20 s.

Metafizyka

Essays in Ontology. By Edwin B. Allaire, May Brodbeck, Reinhardt Grossmann, Herbert Hochberg, Robert G. Turnbull

(Iowa Publications in Philosophy, 1). The Hague, Martinus Nijhoff, 1963, XI + 216 p., 16.20 fl.

Haag (Karl Heinz), Die Lehre vom Sein in der modernen Philosophie. Mit e. Vorw. von Max **Horkheimer** (Akademische Reihe). Frankfurt a. M., Akadem. Verl.-Ges., 1963, VIII + 332 p., 10,90 DM.

Strawson (Peter Fr.), Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics. New York, Doubleday & Co., 1963, 263 p., 1.25 doll.

Teoria poznania

Glockner (Peter Heinrich), Das Finden von Begriffen. Eine erkenntniskrit.-log. Untersuchung unter bes. Berücksichtigung d. Wirtschaftswissenschaften. Mit e. Anh. (Betriebswirtschaftliche Abhandlungen, N. F. Bd 5). Stuttgart, Poeschel, 1963, 230 + XV p., 27 DM.

Malcolm (Norman), Knowledge and Certainty. Essays and lectures. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 244 p., 5.75 doll.

Historia i filozofia nauki

Feuer (Lewis Samuel), The Scientific Intellectual. The Psychological and Sociological Origins of Modern Science. New York, Basic books, 1963, 441 p., 10 doll.

Koyré (Alexandre), La révolution astronomique: Copernic, Kepler, Borelli (Coll. „Histoire de la pensée” 3). Paris Hermann, 1961, 528 p., 56 fig., 36 f. f.

Our Mathematical Heritage. Essays on the Nature and Cultural Significance of Mathematics, Ed. by William Leonard Schaaf. New rev. ed. New York, Collier Books, 1963, 284 p., 1.50 doll.

Pap (Arthur), An Introduction to the Philosophy of Science. With an epilogue by Brand **Blanshard**. London, Eyre & Spottiswoode, 1963, 444 p., 70 s.

Philosophy of Science. (The Delaware seminar, Vol. I, 1961—62). Ed. by Bernard **Baumrin**. New York, Interscience Publishers, 1963, 370 p., 9.75 doll.

Renthe-Fink (Leonhard von), Geschichtlichkeit. Ihr terminolog. u. begriffll. Ursprung bei Hegel, Haym, Dilthey und Yorck (Abhandlungen d. Akademie d. Wi-

ssenschaften in Göttingen. Philol.-histor. Klasse. Folge 3, Nr 59). Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1964, 153 p., 18 DM.

Weyl (Hermann), Philosophy of Mathematics and Natural Science. Rev. and augmented English ed. based on tr. by Olaf **Helmer**. New York, Atheneum Publishers, 1963, 311 p., 1.65 doll.; Toronto, McClelland, 2 doll.

Logika i metodologia

Zagadnienia ogólne, historia

Benio-Brocchieri Fumagalli (Maria Teresa), La logica di Abelardo (Pubblicazioni dell'istituto di Storia della Filosofia dell'Università degli Studi di Milano, 6). Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1964, IV + 92 p., 1000 L.

Gonseth (Ferdinand), Le problème du temps. Essai sur la méthodologie de la recherche. La Neuveville, Edit. du Griffon, 1964, 48 f. s.

Kuhn (Thomas Samuel), The Structure of Scientific Revolutions (Int. Encyclopedia of Unified Science. Foundation of the Unity of Science. Vol. II: nr 2). Chicago, Univ. of Chicago Press, 1962, 172 p., 3 doll.

Logika i metodologija nauki. Sbornik. Kiev. AN USSR, 1964, 232 p.

Patzig (Günther), Die aristotelische Syllogistik. Logisch-philolog. Untersuchungen über d. Buch A d. Ersten Analytiken (Abhandlungen d. Akademie d. Wissenschaften in Göttingen, Philol.-histor. Klasse. Folge 33, N. 42). 2., verb. Aufl. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, VI + 208 p., 26 DM.

Problemy logiki naučnogo poznanija. Sbornik Statej, Red. P. V. Tavanec. Moskva, AN SSSR, Institut Filosofii, 1964, 410 p.

Ramsey (Ian T.), Models and Mystery (The Whidden Lectures for 1963). London, Oxford Univ. Press, 1964, X + 74 p., 9 s. 6 d.

Stjažkin (N. I.), Stanovlenie idej matematičeskoj logiki, Moskwa, AN SSSR Institut Filosofii, 1964, 304 p.

Stoll (Robert Roth), Set Theory and Logic. San Francisco, W. H. Freeman & Co., 1963, 474 p., 9 doll.

The Logic of Science. Edited by Vincent Edward Smith (St. John's University Studies. Philosophical Series, 4). New York, St. John's University Press, 1964, IV + 90 p., 2.50 doll.

Voprosy dialektiki i logiki. Sbornik Statej. Red. V. P. Rozin. Leningrad, Leningr. Univ. 1964, 112 p.

Walker (Marshall John), *The Nature of Scientific Thought.* Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 184 p., 4.50 doll.

Williams (Donald Cary), *The Ground of Induction.* New York, Russell & Russell, 1963, 213 p., 6 doll.

Zinov'ev (A. A.), *Philosophical Problems of Many-Valued Logic (Filosofskie problemy mnogoznačnoj logiki).* A revised editions edited and translated from the Russian by Guido Küng and David Dinsmore **Comey** (Synthese Library). Dordrecht, D. Reidel, 1963, XIV + 155 p., 23 fl.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Eaton (Ralph M.), *General Logic. An Introductory Survey (Reissue with corrigenda).* New York, Charles Scribner's Sons, 1961, XVI + 630 p., 3.50 doll.

Kalužnin (L. A.), *Čto takoe matematičeskaja logika?* Moskva, „Nauka”, 1964, 152 p.

Poszczególne zagadnienia

Filkorn (Vojtech), *Pre-Dialectical Logic.* Prague, Czechoslovak acad. of sciences, 1963, 320 p., 24,50 kc.

Wright (Georg Henrik von), *The Logic of Preference. An Essay.* Edinburgh, Edinburgh Univ. Press, 1963, 68 p., 10 s. 6 d.

Psychologia

Zagadnienia ogólne, wstępy, podręczniki, historia

Blanskij (P. P.), *Izbrannye psihologičeskie proizvedenija.* Moskva, Akad. pedagog. nauk RSFSR, 1964, 547 p.

Eysenck (Hans Jürgen), *Wege und Abwege der Psychologie.* Uebers. aus d. Engl.: Hartmut **Horn** (Rowohlts deutsche En-

zyklopädie, 17). 6. Aufl. Reinbek b. Hamburg, Rowohlt, 1963, 192 p., 2,80 DM.

Gregoire (François), *La nature du psychique (Coll. „Initiation philosophique”).* 2-e éd. Paris, Presses Univ. de France, 1963, 136 p., 5 f. f.

Hehlmann (Wilhelm), *Geschichte der Psychologie (Kröners Taschenausgabe, 200).* Stuttgart, Kröner, 1963, IX + 464 p., 15 DM.

Metzger (Wolfgang), *Psychologie. Die Entwicklung ihrer Grundannahmen seit d. Einführung d. Experiments. Mit 42 Abb. (Wissenschaftliche Forschungsberichte. Naturwissenschaftl. Reihe, 52).* 3. unveränd. Aufl., Darmstadt, D. Steinkopff, 1963, XX + 407 p., 35 DM.

Watson (Robert Irving), *The Great Psychologists. From Aristotle to Freud.* Philadelphia J. B. Lippincott Company, 1963, 572 p., 7.50 doll.

Systemy, kierunki, metody

Brown (James Alexander), *Freud and the post-Freudians.* London, Cassel & Company; Toronto, British bk. service, 1963, 228 p., 15 s.

Gurwitsch (Aron), *The Field of Consciousness (Duquesne Studies. Psychological series, 2).* Pittsburgh, Duquesne, University Press; Louvain, Editions Nauwelaerts, 1964, XIV + 428 p., 7.95 doll.

Michotte (Albert), *The Perception of Causality.* Tr. by T. R. Miles and Elaine Miles. New York, Basic books, 1963, XXII + 424 p., 10 doll.

Ricoeur (Paul), *Philosophie de la volonté, I: Le volontaire et l'involontaire (Coll. „Philosophie de l'esprit”).* Paris, Aubier-Montaigne, 1963, 468 p., 18 f. f.

Shoemaker (Sydney), *Self-Knowledge and Self-Identity.* Ithaca, Cornell Univ. Press, 1963, IX + 264 p., 4.75 doll.

Vekker (L. M.), *Vosprijatie i osnovy ego modelirovanija.* Leningrad, Leningr. Univ. 1964, 194 p.

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Anan'ev (B. G.), **Rybalko** (E. F.), *Osobennosti vosprijatija prostranstva u dietej.* Moskva, „Prosveščenie”, 1964, 303 p.

Dreger (R. M.), *Fundamentals of Personality. A Function Psychology of Personality*. Philadelphia, Lippincott, 1962, XX + 388 p., 6,95 doll.

Klineberg (Otto), *Psychologie sociale. T. I—II. 2e éd* Paris. Presses Univ. de France, 1963, XII + 372 p., 288 p., 20 f. f., 16 f. f.

Pöggeler (Franz), *Der Mensch in Mündigkeit und Reife, Eine Anthropologie d. Erwachsenen* (Schriften z. Pädagogik u. Katechekit, 11). Paderborn, Schöningh, 1964, 232 p., 9,80 DM.

Sarason (I. G.) ed., *Contemporary Research in Personality*. Princeton, London, Van Nostrand, 1962, XII + 411 p.

Sjöbring (Henrik), *La personnalité, structure et développement. Trad. française de M. de Paillerets, O. P.* Paris, Doin, 1963, 215 p., 30 f. f.

Teoria wartości

Borne (Etienne), *Le problème du mal* (Coll. „Initiation philosophique”). 3e éd. Paris, Presses Univ. de France, 1963, 122 p., 5 f. f.

Nishida (Kitaro), *A Study of Good*. Translated by V. H. Viglielmo. Tokyo, Japanese National Commission for Unesco, 1960, 243 p.

Etyka i teoria postępowania

Abelson (Raziel), *Ethics and Metaethics. Readings in Ethical Philosophy*. New York, St. Martin's Press, 1963, 574 p., 9.50 doll.

Chichkine (A. F.), *Ethique — regards sur quelque doctrines éthiques*. (Académie des sciences de l'U. R. S. S. Institut de Philosophie). Paris, Editions de Moscou, Diff.: Ag. Litt. et artist. paris., 1963, 412 p., 6,50 f. f.

Fagothey (Austin), *Right and Reason; Ethics in Theory and Practice*. 2nd ed. Washington, The C. V. Mosby Company, 1963, 511 p., 6.35 doll.

Frankena (William K.), *Ethics*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 109 p., 1.50 doll.

Garaudy (Roger), *Qu'est-ce que la morale marxiste? (Notre temps)*. Paris, Editions sociales, 1963, 232 p., 6 f. f.

Guardini (Romano), *Tugenden. Meditationen über Gestalten sittl. Lebens*. Würzburg, Werkbund-Verl., 1963, 219 p., 12,80 DM.

Metzger (Charles R.), *Thoreau and Whitman: A Study in Their Ethics*. Seattle, Univ. of Washington Press, 1961, V + 113 p., 4.25 doll.

Nekotorye problemy kategorij marksistskoj etiki. Novosibirsk, Zap. Sib. Kniznoe izd., 1964, 206 p.

Pieper (Josef), *Vom Sinn der Tapferkeit*. 8., durchges. Aufl. München Kösel, 1963, 79 p., 7,20 DM.

Problemy etiki. Sbornik. Red. M. G. Żuravkov. (i in.) Moskva, AN SSSR, Institut Filosofii, 1964, 268 p.

Sathaye (Shriniwas Gopal), *A Philosophy of Living. An Introduction to Ethics*. Bombay, Asia Publishing House, 1963, 285 p., 8 doll., 32 s. 15 Rs.

Singer (Marcus George), *Generalization in Ethics. An Essay in the Logic of Ethics with the Rudiments of a System of Moral Philosophy*. London, Eyre & Spottiswoode, 1963, XVII + 351 p., 30 s.

Stevenson (Charles Leslie), *Fact and Values. Studies in Ethical Analysis*. New Haven (Conn.) Yale University Press, 1963, 244 p., 5 doll.

Utkin (S.), *Moral'nyj kodeks i professional'naja specyfika morali*. Rostov-na-Donu, Rostovskij Univ., 1964, 136 p.

Estetyka i teoria sztuki

Collingwood (Robin George), *The Principles of Art*. Oxford Univ. Press, 1963, 347 p., 7 s. 6 d.

Girard (Alain), *Le journal intime* (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, Presses Univ. de France, 1964, XXIV + 640 p., 30 f. f.

Hauser (Arnold), *The Philosophy of History*. New York, Meridian bks, 1963, 410 p., 2,25 doll.

Krjukovskij (N.), *Logika krasoty*. Minsk, „Nauka i Technika”, 1965, 463 p.

Lukács (Georg), *Aesthetik. T. I: Die Eigenart des Aesthetischen*. Halbbd. 1.

T. 2: Die Eigenart des Aesthetischen. Halbbd 2 (Werke, 11—12). Neuwied a. Rh., Luchterhand, 1963, 851 p., 887 p., T. 1 u. 2 zus. 130 DM.

Lukács (G.), La théorie du roman (Coll. „Médiations”, 4). Paris, Editions d'Art Gouthier, diff.: Société nouvelle Sequana, 1963, 4.95 f. f.

Rivero (E.), Analisi dell'esperienza estetica. Napoli, Libreria Scientifica Ed., 1963, 344 p.

Sovremennoe iskusstvovnanie za rubežom. Očerki. Red. B. R. Vipper i T. N. Livanova. Moskva, Akad. Nauk SSSR, 1964, 300 p.

Trofimov (P. S.), Očerki istorii marksistskoj estetiki. Moskva, „Vysšaja Škola”, 1963, 208 p.

Voprosy marksistsko-leninskoj estetiki. Sbornik. Red. M. F. Ovsjannikov. Moskva, Mosk. Univ., 1964, 245 p.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Zagadnienia ogólne, historia

de Lacharrière (René), Etudes sur la théorie démocratique, Spinoza, Rousseau, Hegel, Marx, (Bibliothèque politique et économique). Paris, Payot, 1963, 218 p., 16 f. f.

Filozofia prawa i państwa, filozofia gospodarcza

De Jouvenel (Bertrand), De la politique pure (Coll. „Liberté de l'esprit”). Paris, Calmann-Levy, 1963, 312 p., 16,95 f. f.

Del Vecchio (Giorgio), Contributi alla storia del pensiero giuridico e filosofico (Pubblicazioni della Facoltà di Giurisprudenza dell' Univentista di Roma, 19). Milano, A. Giuffrè, 1963, 383 p., 3000 L.

Del Vecchio (Giorgio), Grundlagen und Grundfragen des Rechts. Rechtsphilosoph. Abhandlungen (Aus d. Italien. übertr. von Heinrich End, Paula Herberitz u. a.). Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, 306 p., 36 DM.

Dupriez (Leon H.), Konjunkturphilosophie (Philosophie des conjonctures eco-

nomiques). Uebers. von Klaus Dieter **Schneider**. Berlin, Duncker & Humblot, 1963, 425 p., 58,60 DM.

Friedrich (Carl Joachim), Man and His Government. An Empirical Theory of Politics. New York, McGraw-Hill Book Co., 1963, 737 p., 13.50 doll.

Friedrich (Carl Joachim), The Philosophy of Law in Historical Perspective. 2nd ed. Chicago, University of Chicago Press, 1963, 296 p., 6.50 doll.

Hart (H. L. A.), Law, Liberty and Morality (Stanford univ. The Harry Camp lectures, 1962). Stanford (Calif.), Stanford Univ. Press, 1963, 88 p., 3 doll.; London, Oxford Univ. Press, 15 s.

Hinsley (F. H.), Power and the Pursuit of Peace. Theory and Practice of Relations between States. Cambridge, Univ. Press, 1963, 416 p., 40 s.

Strauss (Leo) On Tyranny. Rev. & enl. ed. New York, The Free Press of Glencoe, 1963, 228 p., 5.50 doll.

Filozofia kultury

Rotenstreich (Nathan) Humanism in the Contemporary Era (Studies in philosophy, 1). The Hague, Mouton & Cie, 1963, 171 p., 18 fl.

Zea (Leopoldo), The Latin-American Mind. Tr. from the Spanish by James H. **Abbott** and **Lewell Dunham**. Norman (Okla.), Univ. of Okla. Press, 1963, 308 p., 5.95 doll.

Filozofia wychowania

Ahuja (R. L.), Philosophical and Sociological Basis of Education. 2nd ed. Ambala Cannt (India), Sohan Lal Publications, 1962, 408 p., 6.50 R.

Ward (Leo Richard), Philosophy of Education. Chicago, The Henry Regnery Co., 1963, 311 p., 6 doll.

Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych

Filosofskie voprosy sovremennoj fiziki. (Materialy Respublikanskogo soveščanija po filosofskim voprosam fiziki člemen-tarnych častic i polej, sostojavšegosja v Kieve 20—22 dekabria 1962 g.). Kiev, AN USSR, 1964, 328 p.

Cybernetyka
Kibernetika. Myšlenije. Žizn'. Sbornik.
 Red. A. I. Berg. (i in.). Moskva, „Mysl",
 1964, 511 p.

Filozofia religii

Christian (William A.), Meaning and
 Truth in Religion. Princeton, Princeton
 Univ. Press, 1964, XII+274 p., 6 doll.

Hocking (William Ernest), The Mean-
 ing of God in Human Experience.
 A Philosophic Study of Religion 14th ptg.
 New Haven (Conn.), Yale Univ. Press,
 1963, XLIV+586 p., 2.95 doll.

Jordan (Pascual), Der Naturwissen-
 schaftler vor der religiösen Frage. Ab-
 rucht e. Mauer. Oldenburg, Hamburg,
 Stalling, 1963, 363 p., 28 DM.

Hart (H. I. A.), Law, Liberty and Mo-
 rality. Stanford Univ. The Harty Camp
 lecturer. 1963. Stanford (Calif.), Stan-
 ford Univ. Press, 1963, 88 p., 3 doll.; Lon-
 don, Oxford Univ. Press, 15 s.

Hussey (F. H.), Power and the Pursuit
 of Peace. Theory and Practice of Rela-
 tions between States. Cambridge, Univ.
 Press, 1963, 416 p., 40 s.

Strauss (Leo), On Tyranny. Rev. & ed.
 ed. New York, The Free Press of Glen
 coe, 1963, 238 p., 2.50 doll.

Filozofia kultury

Rotenstreich (Oskar), Humanism in
 the Contemporary Era (Studies in philo-
 sophy, I). The Hague, Mouton & Co, 1963,
 171 p., 18 fl.

Nov (Georgij), The Latin-American
 Mind. Tr. from the Spanish by James H.
 Abbott and Lowell Berman. Moscow
 (Gosizd), Univ. of Gorky Press, 1963, 308 p.,
 2.95 doll.

Filozofia wychowania

Abula (R. I.), Philosophical and Socio-
 logical Basis of Education. 2nd ed. Amster-
 dam (Gard), Socha, 1st Publ., 1963, 408 p.,
 1963, 408 p., 8.50 fl.

Ward (Leo Richard), Philosophy of
 Education. Chicago, The Henry Regery
 Co., 1963, 311 p., 6 doll.

Filozofia pravdy
 i nauk prirody

Filozofija vojny sovremennoj filii.
 (Materialy Respublikanskogo zavoznitskogo
 po filozofskomu voprosam izd. 1963. 1963
 tarych izd. i pod. sostavlyajetsja
 v Kieve 20-22 dekabrja 1963 g. Kiev,
 AN USSR, 1964, 232 p.

Governmente iustuzmanje za rube-
 žnu. Očerki Red. R. R. Vipper i T. N.
 Livanova. Moskva, Akad. Nauk SSSR,
 1961, 300 p.

Trilimov (G. S.), Očerki iz filii nar-
 odnoj estetiki. Moskva, „Vysšaja Ško-
 la", 1963, 308 p.

Voprosy marksistsko-leninskogo Estetiki.
 Spornik Red. M. F. Ostannikov. Mos-
 kov. Mosk. Univ., 1964, 242 p.

Filozofia spetsializatsii
 i nauk spetsializatsii

Zagadnienia ogólnie historyczne
 de Fachbereich (René) Études sur la
 théorie démocratique. Spinoza, Rousseau,
 Hegel, Marx (Bibliothèque politique et
 économique). Paris, Fayard, 1963, 318 p.,
 18 f. f.

Filozofia prawa i państwa
 filozofia gospodarstva

Le Jaunes (Bertrand), De la politique
 pure (Coll. „Liberté de l'esprit"). Paris,
 Garnemann, Levy, 1963, 318 p., 18.95 f. f.

Del Vecchio (Giorgio), Contributi alla
 storia del pensiero giuridico e filosofico
 (Epubblicazioni della Facoltà di Giuris-
 prudenza dell'Università di Roma, 10).
 Milano, A. Giuffrè, 1963, 322 p., 2000 L.

Del Vecchio (Giorgio), Grundlagen und
 Grundfragen des Rechts. Rechtsphiloso-
 phie. Abhandlungen (Aus d. Italien.
 Schrift. von Heinrich Rud. Pauli. Herausg.
 v. G. Göttingen, Vandenhoeck & Rup-
 recht, 1963, 365 p., 38 DM.

Davies (Leon H.), Kontinuitatphiloso-
 phie (Philosophie des Kontinuitates) eco-

Wiadomości bieżące

Wiadomości wydawnicze

Publikacje jednostkowe

Kazimierz Twardowski: Wybrane pisma filozoficzne (PWN, Warszawa 1965, XXXVI+396, portr., cena w opr. 80 zł). Tom, ukazujący się w setną rocznicę urodzin Profesora Twardowskiego, został przygotowany przez Komitet redakcyjny w łonie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, który zaznacza w przedmowie: „Niniejszy wybór zawiera pisma najbardziej dla myśli Autora znamienne, a zarazem takie, które zawsze mogą być czytane z pożytkiem. Pracę wydaną w języku niemieckim, podano w polskim przekładzie. Teksty zostały wzięte z pierwodruków; jeżeli zaś rzecz była drukowana ponownie — z ostatniego wydania przygotowanego przez Autora. Przy każdej pozycji zaznaczono źródło przedruku wraz z odwołaniem się do bibliografii, zamieszczonej we wstępnej części”. Wydanie jest ozdobione portretem Autora z ok. r. 1910, podobizną medalu wręczono mu przez uczniów w r. 1930 (medal wyrzeźbił Władysław Witwicki) oraz odbitką fragmentu rękopisu. Treść: O Kazimierzu Twardowskim (Tadeusz Kotarbiński). Przedmowa. Bibliografia prac Kazimierza Twardowskiego (Daniela Gromska). Z psychologii i logiki (1. O treści i przedmiocie przedstawień — przeł. z niem. I. Dąbska. 2. Psychologia wobec fizjologii i filozofii. 3. Wyobrażenia i pojęcia. 4. O idio- i allogenetycznych teoriach sądu. 5. W sprawie klasyfikacji poglądów na wzajemny stosunek duszy i ciała. 6. O metodzie psychologii. 7. O czynnościach i wytworach. 8. O psychologii, jej przedmiocie, zadaniach, metodzie, stosunku do innych nauk i o jej rozwoju. 9. O istocie pojęć. Z metodologii i z teorii języka (10. O tak zwanych prawdach względnych. 11. Co znaczy „doświadczał-

ny”?. 12. Granice puryzmu. 13. O jasnym i niejasnym stylu filozoficznym. 14. Co znaczy „fizyczny”?. 15. Symbolomania i pragmatofobia. 16. O naukach apriorycznych, czyli racjonalnych — dedukcyjnych i naukach aposteriorycznych, czyli empirycznych — indukcyjnych. 17. Z logiki przymiotników. O filozofii (18. Fragment przemówienia z okazji 25-lecia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego). Indeks nazwisk. Indeks ważniejszych terminów.

Adam Krokiewicz: Sceptycyzm grecki — od Pirrona do Karneadesa. (Instytut wydawniczy Pax, Warszawa 1964, s. 292, cena 35 zł). Zasłużony profesor filologii klasycznej w Uniwersytecie Warszawskim, historyk filozofii greckiej i tłumacz jej pomników, daje w tej książce na tle zarysu myśli helleńskiej sylwetę trzech par nauczycieli i uczniów. Treść: Od autora. I. Uwagi wstępne. II. Pirron i Tymon. III. Arkezylaos i Lakydes. IV. Karneades i Kleitomachos. Résumé.

Bronisław Baczo: — Rousseau — Samotność i wspólnota. (Warszawa PWN 1964, s. 745, cena w opr. 80 zł). Autor pisze w przedmowie: „Dzieło Rousseau było — i jest — szczególnie otwarte na różnorodne ludzkie sprawy, myśli, postawy i konflikty, przenika je bowiem pełne dramatycznego napięcia bolesne dążenie do uzyskania jednoznacznego stosunku wobec świata, który jawi się jako niejednoznaczny i nieprzejrzysty, jako zarazem własny i obcy. Równocześnie zaś przenika je świadomość, iż jak długo świat zachowuje taki właśnie charakter, każde samookreślenie pozostanie wieloznaczne i paradoksalne, a istnienie człowieka dla siebie — nietrwale i niezakończone. Może to właśnie zadecydowało, iż dzieło Jana Jakuba nie przekształciło się nigdy w fakt — pozostało problemem”. Treść: Przedmowa. I. Alienacja i świat pozorów (Świat alienacji; Realia i symbole: Obcość i kryzys.

II. Natura i historiozofia (Powrót do źródeł; Charakter hipotezy o stanie natury; „Człowiek natury” i „człowiek człowieka”; Natura, osobowość, kultura; Idea postępu; Czy możliwy jest powrót?). III. Sensy samotności (Samotność i światopogląd; Ład i zło moralne; Osobowość i samowiedza; Antynomie samotnictwa). IV. Wolność i utopia (Filozofia i polityka; Prawo i umowa społeczna; Państwo-ojczyzna i wzór obywatela; Demokracja i konserwatyzm; Osobowość i dialektyka). Indeks nazwisk. Indeks cytowanych dzieł Rousseau. Spis ilustracji.

Andrzej Walicki: W kręgu konserwatywnej utopii — Struktura i przemiany rosyjskiego słowianofilstwa. (PWN, Warszawa 1964, s. 494, cena w opr. 90 zł). Autor pisze w „Uwagach wstępnych” „...Zależało nam przede wszystkim na zbadaniu i prezentacji kompleksu idei, który sam w sobie godny jest badania, bez którego, naszym zdaniem, nie można zrozumieć rosyjskiej historii intelektualnej XIX wieku, bez którego niepełna jest wiedza o wieku XIX w ogóle [...] nie jest to po prostu monografia rosyjskiego słowianofilstwa: jest to coś więcej i coś mniej zarazem. Oprócz słowianofilów omawia ona myślicieli nie będących słowianofilami lub nawet antagonistów słowianofilstwa; z drugiej strony brak w niej wielu informacji odnoszących się wprost do słowianofilstwa i niezbędnych w każdej tradycyjnej monografii [...] W książce niniejszej podstawową „jednostką badania” — strukturą stanowiącą przedmiot badania i narzędzie badania zarazem — jest »światopogląd«. Mówiąc o światopoglądzie mamy na myśli całościową wizję świata — strukturę sensowną, system wartości poznawczych, etycznych i estetycznych, wewnętrznie koherentny w ramach właściwego sobie stylu. Światopogląd tak pojęty różni się zarówno od teorii filozoficznej, jak i od tzw. »światopoglądu potocznego«. [...] Doktryna słowianofiliska jest, naszym zdaniem, obiektem szczególnie wdzięcznym dla historyka światopoglądów i szczególnie niewdzięcznym dla tradycyjnych specjalistów...”. Treść: Od autora. Uwagi wstępne. Cz. I. Z dziejów problematyki (1. „Stara” i „nowa” Rosja w koncepcjach historyków-konserwatystów. 2. Romantyzm filozoficzny lubomudrów — W. F. Odjewski. 3. Paradoks Czaadajewa). Cz. II. Klasycy słowianofilstwa (4. Iwan Kirejewski — Od lubomudria do słowianofilstwa, Filozofia historii, Filozofia człowieka, Racjonalizm jako czynnik dezintegracji, Kirejewski a konserwatywni ro-

mantycy niemieccy, Dwa typy więzi społecznej. 5. Aleksy Chomiakow — Eklezjologia, Teoria poznania, Filozofia historii, Kwestia chłopska. 6. Konstanty Aksakow — Koncepcja historiozoficzna, Ideał więzi społecznej, Ludowa utopia). Cz. III. Konfrontacje (7. Słowianofilstwo a filozofia heglowska — „Prawościwni heglści”, Słowianofiliska krytyka heglizmu. 8. U podstaw okcydentalizmu — Słowianie a „zbędni ludzie”, Hegel, Feuerbach i rosyjska lewica filozoficzna. 9. Słowianofile a okcydentaliści — „Stara” i „nowa” Rosja w koncepcjach okcydentalistycznych, Ludowość i narodowość w literaturze, Jednostka a lud, Spór o kapitalizm, Dwie utopie). Cz. IV. Dezintegracja słowianofilstwa, kontynuacje i inspiracje (10. Słowianofilstwo w latach sześćdziesiątych. 11. Od utopii do polityki. 12. Od słowianofilstwa do panslawizmu. 13. Konserwatywny romantyzm drugiej połowy wieku. 14. O powrót do „gleby”. 15. Autonomizacja filozoficznego romantyzmu: W. Sołowiow. 16. Słowianofilstwo a narodnictwo: „rosyjski socjalizm” A. Hercena). Indeks nazwisk.

Wybrane teksty z historii filozofii: Polska myśl filozoficzna — Oświecenie, Romantyzm. Wyboru dokonali oraz wstępami i przypisami opatrzyli Henryk Hin z i Adam Sikora (PWN, Warszawa 1964, s. 498, cena 45 zł). Wydawcy informują w przedmowie: „... niniejszy wybór tekstów nie ma ambicji syntetyzujących. Chodzi nam o przedstawienie, możliwie szerokie, problematyki zawartej w dziełach polskich autorów uprawiających refleksję filozoficzną w ciągu stulecia rozpoczynającego się około drugiej połowy XVIII, a kończącego się na pierwszej połowie XIX wieku. Cel tak pomyślanej antologii jest przede wszystkim praktyczno-dydaktyczny. Chodzi o podręczny wybór tekstów, który mógłby służyć wszystkim zainteresowanym polską filozofią jako przewodnik, punkt wyjścia do wyboru problematyki i lektur obszerniejszych”. Treść: Od Redakcji. Filozofia polskiego Oświecenia (Henryk Hin z). Filozofia polska pierwszej połowy XIX w. (Adam Sikora). Andrzej Rudzki. Szymon Majchrowicz. Stanisław Leszczyński. Stanisław Konarski. Marcin Świątkowski. Antoni Popławski. Franciszek Salezy Jezierski. Hugo Kołłątaj. Stanisław Staszic. Karol Surowiecki. Feliks Jaroński. Stanisław Kostka Potocki. Jędrzej Śniadecki. Jan Śniadecki. Tytus Dzieduszycki. Józef Gołuchowski. Joachim Lelewel. Kazimierz Brodziński. Maurycy Mochmacki. Józef Hoene-Wroński. Tadeusz Krępo-

wiecki. Wiktor Heltman. Stanisław Worcell. Henryk Rzewuski. Eleonora Ziemięcka. Michał Wiszniewski. August Cieszkowski. Bronisław Trentowski. Karol Libelt. Henryk Kamieński. Edward Dembowski. Andrzej Towiański. Adam Mickiewicz. Juliusz Słowacki. Zygmunt Kraśiński. Jan Kanty Podolecki. Cyprian Norwid. Dominik Szulc. Józef Supiński. Skorowidze.

Adam Schaff: Marksizm a jednostka ludzka — przyczynek do marksistowskiej filozofii człowieka. (PWN, Warszawa 1965, s. 372, cena w opr. 28 zł). Czytamy w rozdziale wstępnym (s. 10): „...dopiero w okresie powojennym, w świetle retrospektywy doświadczeń faszyzmu i przerażających doświadczeń wojny, a wreszcie ostatnio — dla marksistów było to szczególnie doniosłe — w świetle doświadczeń i wniosków płynących z tzw. okresu kultu jednostki w światowym ruchu komunistycznym, nagromadziły się bodźce w kierunku uznania sprawy jednostki ludzkiej, jej losów, jej stosunków ze społeczeństwem, za sprawę dominującą, a w każdym razie za jedną z najważniejszych. Tym samym zaś powstały warunki po temu, by nie tylko docenić wagę tekstów młodomarksowskich, lecz by przy ich pomocy przeświecić marksizm jako system, przemyśleć na nowo jego wątki i cele, nadające mu wyraźną i świadomą postać humanistyczną”. Treść: Zamiast wstępu — nowe odkrycie starych treści marksizmu; 1. Marksistowska koncepcja jednostki ludzkiej; 2. Jednostka a jej twory (problem alienacji); 3. Jednostka a historia (problem wolności); 4. Humanizm marksistowski; 5. Komunizm a jednostka ludzka. Zakończenie. Bibliografia. Indeks nazwisk.

Pierre Teilhard de Chardin: Środowisko Boże. Człowiek. (Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1964, s. 428, cena 45 zł). Na tom powyższy składają się dwa dzieła Teilharda de Chardin oraz jedna poświęcona mu monografia: Środowisko Boże (Le Milieu Divin), przełożyła Wanda Sukienicka; Człowiek — Struktura i kierunki ewolucji grupy zoologicznej ludzkiej (La place de l'homme dans la nature — Le groupe zoologique humain), przełożyli Janina i Grzegorz Federowscy; N. M. Wildiers — Ku chrześcijańskiemu neohumanizmowi (tytuł oryginału „Teilhard de Chardin”), przełożyła Janina Fedorowska. Brak przedmowy wydawcy, objaśniającej koncepcje wydawnictwa, dołączono jedynie chronologię wydarzeń życia Teilharda de Char-

din, bibliografię jego głównych publikacji pism oraz artykułów jemu poświęconych.

Alfred J. Ayer: Problem poznania. (PWN, Warszawa 1965, s. 294, cena 26 zł). Książka jest przekładem trzeciego wydania „The Problem of Knowledge” (Penguin Books, 1961), autor, profesor Uniwersytetu w Oksfordzie, jest jednym z najwybitniejszych filozofów angielskich kierunku analitycznego. Treść: 1. Filozofia a poznanie. 2. Sceptycyzm a pewność. 3. Percepcja. 4. Pamięć. 5. Ja i Drugi.

Heinrich Scholz: Zarys historii logiki. (PWN, Warszawa 1965, s. 100, cena 18 zł). Czytamy w „Przedmowie do polskiego wydania” napisanej przez Tadeusza Kotarbińskiego: „Czytelnik ma przed sobą książkę, której ukazanie się w szacie polskiej i w roku 1965 wymaga uzasadnienia. Wydana w oryginale niemieckim pt. „Geschichte der Logik” w r. 1931 i przedrukowana bez zmian w r. 1959 pt. „Abriss der Geschichte der Logik” mogłaby uchodzić za zbędną i przestarzałą chociażby z racji ukazania się później na rynku księgarskim fundamentalnej historii logiki I. M. Bocheńskiego pt. „Formale Logik” (Freiburg-München 1959) i rozległej syntezy dziejów tej dyscypliny w postaci dzieła Williama i Marty Kneale zatytułowanego „The Development of Logic” (Oxford 1962). Ale oba te dzieła to obszerne wielostronicowe tomy, natomiast książeczka Scholza nie ustępując im co do gruntowności dokumentacji, zaleca się zwięzłością wykładu i drobnymi rozmiarami, pozwala przeto czytelnikowi zorientować się bez wielkiego zużycia czasu w procesie narodzin logistyki i w jej istocie. O to tu bowiem idzie, choć nie o to wyłącznie”. Treść: Przedmowa do polskiego wydania. Słowo wstępne. Wykaz skrótów. 1. Różne postacie logiki. 2. Klasyczna postać logiki formalnej. 3. Nowożytna postać logiki formalnej. Dodatek bibliograficzny. Indeks.

Aleksander Achmanow: Logika Arystotelesa. Przełożyli A. Zabłudowski i B. Stanosz, redaktor Kazimierz Leśniak (PWN, Warszawa 1965, s. 376, cena 36 zł). Przekład z oryginału rosyjskiego książki, która ukazała się w Moskwie 1960 r. nakładem Izdatelstwa Socjalno-Ekonomicznej Literatury. Treść: I. Narodziny problematyki logicznej w starożytnej Grecji. II. Życie i pisma Arystotelesa, jego poglądy społeczno-polityczne. III. Pisma logiczne Arystotelesa. IV. Główne idee i ogólna charakterystyka logiki Arystotelesa. V. Nauka Arystotelesa o istocie

sądu. VI. Nauka Arystotelesa o negacji, prawie sprzeczności i prawie wyłączonego środka. VII. Nauka Arystotelesa o pojęciu, kategoriach i predykabilach. VIII. Nauka Arystotelesa o sylogizmie. IX. Indukcja, paradygmat i entymemat. X. Nauka Arystotelesa o zasadach dowodzenia. XI. Nauka Arystotelesa o bładach logicznych w dowodzeniu i obalaniu. Indeks.

The Foundation of Statements and Decisions. Proceedings of the International Colloquium on Methodology of Sciences held in Warsaw 18—23 September 1961. Editor Kazimierz Ajdukiewicz. Sponsored by the International Union of History and Philosophy of Sciences, Division of Logic, Methodology and Philosophy of Science and the Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences, Sector of Logic (PWN — Polish Science Publishers, Warszawa 1965, s. XII + 408, cena w opr. 97 zł). Tom zawiera 34 (spomiędzy 38 zgłoszonych) referatów, które były objęte programem obrad Międzynarodowego Kollokwium Metodologii Nauk, Warszawa 18—23 września 1961 r. (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 1). Treść: Foreword: 1. Ajdukiewicz (Warsaw, Poland) — The Problem of Foundation; 2. L. Kalmár (Szeged, Hungary) — On the Problem of the Foundation of Our Knowledge; 3. V. Kraft (Vienna, Austria) — Die Begründung von Aussagen; 4. W. C. Kneale (Oxford, England) — The Distinction between the Empirical and the A Priori; 5. R. M. Chisholm (Providence, U. S. A.) — Self-Founding Statements and Beliefs; 6. A. N. Prior (Manchester, England) — The Cogito of Descartes and the Concept of Self-Confirmation; 7. Łubnicki (Lublin, Poland) — Du fondament ultime; 8. M. Black (Ithaca, U. S. A.) — The Justification of Logical Axioms; 9. B. Diankow (Sofia, Bulgaria) — Wozmożno-li i w kakom smisle sledujet gororit ob ontologičeskoj modeli obosnownija perwicznych predloženij?; 10. J. Witt-Hansen (Copenhagen, Denmark) — Two Methods of Justification and the Correspondence Principle; 11. R. Sellars (Michigan, Canada) — The Objective Import of Perceiving with Some Implications for Science; 12. R. M. Chisholm (Providence, U. S. A.) — The Foundation of Empirical Statements; 13. B. Kiedrow (Moskwa, SSSR) — K woprosu o logikie nauczynogo issledowanija; 14. M. Aleksiejew (Moskwa, SSSR) — Suszcznost' obosnowanija predloženij; 15.

D. Spassow (Sofia Bulgaria) — General Remarks on Foundation; J. Zeleňný, P. Materna (Prahá, Czechoslovakia) — Zur Marx' Auffassung der Begründung eines Satzes; P. Lorenzen (Kiel, West Germany) — Über eine Definition des Begründungsbegriffes in der Philosophie der exakten Wissenschaften; S. Janowska (Moskwa, SSSR) — Problemy wwiędienija i iskluczenija abstrakcij boleje wysokich (czem pierwyj) poriadkow; 19. J. Vuillemin (Clermont-Ferrand, France) — Problèmes de validation dans les axiomatiques d'Euclide et de Zermelo; M. Lutman-Kokoszynska (Wrocław, Poland) — On Deduction; 21 B. Petkantschin (Sofia, Bulgaria) — Über die Begründung der mathematischen Sätze; 22. H. J. Groenewold (Groningen, Netherlands) — On Foundation of Elements of Physical Statements; 23. L. J. Destouches (Paris, France) — La synthèse inductive comme fondement des concepts et des énoncés primitifs d'une théorie physique; 24. B. Juhos (Vienna, Austria) — Logische Ordnungsformen als Grundlage der empirischen Erkenntnis; 25. A. D. de Groot (Amsterdam, Netherlands) — On the Foundation of Interpretative Statements; 26. L. Apostel (Ghent, Belgium) — Justification and Decision; 27. K. Szaniawski (Warsaw, Poland) — A Pragmatic Justification of Rules of Statistical Inference; 28. J. Wilkinson (Sta Barbara, U. S. A.) — The Grounding of Empirical Statements in Semantic Information Theory; 29. P. Suppes (Stanford, U. S. A.) — Towards a Behavioral Foundation of Mathematical Proofs; 30. W. K. Estes (Bloomington, U. S. A.) — Informational and Behavioral Approaches to Foundations of Scientific Statements; 31. G. H. von Wright (Helsingfors, Finland) — The Foundation of Norms and Normative Statements; 32. G. Frey (Stuttgart, West Germany) — Imperativ-Kalküle; 33. Ch. Perelman (Brussel, Belgium) — Jugements de valeur, justification et argumentation; 34. M. Rieser (New York, U. S. A.) — Subjective and Objective Elements in Linguistic Utterances.

Kazimierz Ajdukiewicz: Język i po-znanie. Tom. II. Wybór pism z lat 1945—1963. (PWN, Warszawa 1965, s. 429, cena w opr. 80 zł). Redakcja wyjaśnia: „...Ze względu na to, że tom ten oddany został do druku po śmierci Autora, pieczę nad przygotowaniem tekstu objęli najbliżsi uczniowie i współpracownicy Profesora. Oni to, za zgodą Pani Marii Ajdukiewi-

czowej, uzupełnili ułożony przez Profesora szczegółowy plan zawartości tego tomu kilkoma ostatnio napisanymi pracami. W ostatecznym przygotowaniu go do druku cennej pomocy udzielił redakcji docent Klemens Szaniawski". Treść: Od Redakcji. O tzw. neopozytywizmie (1946). Czas prawdziwy (1947). Konwencjonalne pierwiastki w nauce (1947). Logika a doświadczenie (1947). Z dziejów pojęcia materii (1948). Pochwała życia pracowitego (1948). Promieniotwórcza rewolucja (1948). Zmiana i sprzeczność (1948). Epistemologia i semiotyka (1948). Metodologia i metanauka (1948). Logika, jej zadania i potrzeby w Polsce współczesnej (1951). W sprawie pojęcia istnienia (1951). W sprawie artykułu Prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych (1953). O potrzebie usługowego kursu logiki w programach studiów uniwersyteckich (1955). Klasyfikacja rozumowań (1955). O definicji (1956). Okres warunkowy a implikacja materialna (1956). O wolności nauki (1957). Zagadnienie racjonalności zawodnych sposobów wnioskowania (1958). Trzy pojęcia definicji (1958). Zagadnienie uzasadnienia zdań analitycznych (1958). Co może zrobić szkoła dla podniesienia kultury logicznej uczniów (1959). Systemy aksjomatyczne z metodologicznego punktu widzenia (1960). Związki składniowe między członami zdań oznajmujących (1960). Pomiar (1961). Pewna metoda eliminacji intencjonalnych zdań i formuł zdaniowych (1961). Subiektywność i niepowtarzalność metody bezpośredniego doświadczenia (1962). Zagadnienie uzasadniania (1963). Czas (1963). Zagadnienie empiryzmu a koncepcja znaczenia (1964). Dowód i wyjaśnienie (1964). — Bibliografia publikacji Kazimierza Ajdukiewicza. Indeks nazwisk. Indeks rzeczowy. Spis rzeczy tomu I (tom I ukazał się w roku 1960, zob. Ruch Filoz. XX, str. 225b).

Kazimierz Ajdukiewicz: Logika pragmatyczna. (PWN, Warszawa 1965, s. 410, cena w opr. 54 zł). Książka powstała z gruntownego przerobienia zespołu zagadnień przedstawionych poprzednio przez autora w artykule „Logiczne podstawy nauczania”, napisanym dla „Encyklopedii wychowania” (1934). Tytuł „Logika pragmatyczna” ma wskazać na ścisłą więź opracowania z faktycznym przebiegiem postępowania naukowego. Autor nie zdążył książki wykończyć przed śmiercią, zamierzony rozdział ostatni, poświęcony procedurze wyjaśniania i budowaniu teorii empirycznych pozostał w urzyku i jest wydrukowany jako aneks;

książkę przygotował do druku doc. Klemens Szaniawski. Treść: Przedmowa wydawcy. Wstęp (Logika jako podstawa nauczania). Cz. I. Słowa, myśli i przedmioty (1. Wyrażenia i ich składniki. 2. Zdania oznajmujące i ich składniki. 3. Odpowiedniki przedmiotowe wyrażen, zakres nazw, treść nazw. 4. Wieloznaczność wyrażen i wadliwość znaczeń. 5. Definicja. 6. Pytania i zdania pytajne) Cz. II. O wnioskowaniu (1. O logice formalnej i stosunku wynikania. 2. Wnioskowanie i warunki jego poprawności. 3. Wnioskowanie subiektywnie pewne. 4. Wnioskowanie subiektywnie niepewne). Cz. III. Metodologiczne typy nauk (Podział nauk na nauki dedukcyjne i nauki indukcyjne. 2. Nauki dedukcyjne. 3. Nauki indukcyjne, baza empiryczna, Liczenie i pomiar. 4. Nauki indukcyjne i prawa naukowe, Prawa ogólne, Prawa statystyczne. 5. Rozumowanie statystyczne). Aneks: Dowodzenie i wyjaśnianie. Indeks rzeczowy.

Roman Suszko: Wykłady z logiki formalnej. Cz. I. Wstęp do zagadnień logiki, Elementy teorii mnogości. Do druku przygotowała Barbara Stanosz. (PWN, Warszawa 1965, s. 152, cena 20 zł). Czytamy we wstępie „Od Autora”: „Wykłady z logiki formalnej» stanowią systematyczne i rozszerzone opracowanie wykładów kursowych i monograficznych, jakie prowadziłem w ostatnich kilku latach na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Mogą służyć jako podstawa do studiowania logiki w ramach studium filozofii i metodologii nauk; nie są jednak podręcznikami logiki, tylko pewnym projektem takiego podręcznika. »Wykłady» są bowiem realizacją pewnej koncepcji logiki formalnej — koncepcji, która odpowiada, jak się zdaje, aktualnej sytuacji w logice i dziedzinach pokrewnych. Punktem wyjścia problematyki logicznej w „Wykładach» są zagadnienia semantyczne. Pojęcia semantyczne dotyczą związków pomiędzy wyrażeniami a przedmiotami, o których w wyrażeniach mowa; zespół tych związków jest szczególnym przypadkiem wielorakich zależności pomiędzy podmiotową a przedmiotową stroną w poznaniu. Podstawową rolę pojęć semantycznych w logice formalnej ujawnił rozwój badań w teorii modeli języków sformalizowanych, jaki ma miejsce od szeregu lat w matematyce. Okazuje się dziś, że pojęcia semantyczne odgrywają rolę istotną już na terenie składni logicznej. Na semantyce też daje się ugruntować teoria wynikania, sprzeczności, definiowania itp. Wysunię-

cie problematyki semantycznej na plan pierwszy w logice formalnej zbliża wyraźnie logikę do materializmu i jego teorii poznania i ugruntowuje logikę formalną jako pewien szczególnie dział nauki o poznaniu. Równocześnie jednak podnosi znacznie stopień matematyzacji logiki, posługiwanie się pojęciami semantycznymi zakłada bowiem pewną znajomość teorii mnogości i algebry ogólnej. Zasadnicze wiadomości z zakresu tych dwóch działów matematyki są niezbędne dla formułowania i rozwiązywania wielu zagadnień logicznych. [...] Przekazywana obecnie Czytelnikom pierwsza część »Wykładów« zawiera — poza historycznie ujętym wprowadzeniem do problematyki logicznej — tylko elementarny kurs teorii mnogości. Zawarty w początkowych paragrafach wykład tzw. rachunku zbiorów, relacji i funkcji oraz informacje o absolutnej hierarchii zbiorów, o hierarchii typów i aksjomatyzacji teorii mnogości — obejmuje minimum wiadomości z teorii mnogości, niezbędnych w logice formalnej. Pozostałe paragrafy zawierają wiadomości dotyczące pojęć i zależności «ilościowych» (równoliczność i liczby kardynalne, zbiory skończone i rodzaje zbiorów nieskończonych), dla wyjaśnienia których teoria mnogości została zbudowana”.

Kazimierz Pasenkiewicz: Logika ogólna. Tom II. Skrypt dla studentów uniwersytetów. (PWN, Warszawa-Kraków 1965, s. 133, cena 11 zł. Zob. Ruch Filoz. XXII, s. 301a). Treść: Wstęp. Cz. III. Teoria czynności poznawczych. A. Wstępne czynności poznawcze (1. Podział logiczny i klasyfikacja. 2. Porządkowanie i szeregowanie. 3. Definiowanie). B. Właściwe procesy poznawcze (4. Podstawowe czynności poznawcze, pomiary testy, ankiety. 5. Rozumowania. 6. Wnioskowania. 7. Wyroźnienie i konstruowanie zdań. 8. Dwuogniowe rozumowania złożone. 9. Rozumowania złożone wieloogniowe). W zakończeniu autor zapowiada: „W ostatnim tomie podręcznika zajmiemy się stosowaniem dokonanych analiz w dziedzinach pracy naukowej, a także w działalności praktycznej”.

Jerzy Giedymin: Problemy — Założenia — Rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych (Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Oddział w Poznaniu — Rozprawy i monografie, nr 10. PWN, Poznań 1964, s. 196, cena 50 zł). Z przedmowy: „Książka zawiera cztery studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych. Przez logiczne podstawy nauki rozumie się najogólniejsze po-

jęcia, założenia i reguły, z jakich korzystamy w sposób bądź wyraźny, bądź milcząco, stawiając problemy poznawcze i próbując je rozwiązać przy pomocy rozumowania. U podłoża zawartych w książce studiów leży pewien punkt widzenia, który łączy je w jednolitą całość i nadaje jej pewną odrębność w stosunku do innych tego typu publikacji. Pogląd ten można przedstawić w skrócie jak następuje: a) Badanie metodologiczne nad naukami da się sprowadzić do badania sposobów rozwiązywania stawianych w poszczególnych naukach problemów; historię nauki natomiast można przedstawić jako dzieje sporów dotyczących zarówno proponowanych rozwiązań, jak i sformułowania problemów. Tak rozumiane badania metodologiczne nad nauką i jej rozwojem wymagają analizy logicznej i teorio-informacyjnej różnego rodzaju pytań i odpowiedzi. b) Ponieważ problemy poznawcze rozwiązujemy zdobywając i analizując informacje, do podstawowych pojęć metodologicznych, oprócz tradycyjnie stosowanych, należy zaliczyć pojęcie informacji oraz pojęcie informatora, zwłaszcza obserwatora i jego wiarygodności. W ten sposób wprowadza się wyraźnie rozważania nad czynnikiem ludzkim do rozważań metodologicznych, c) Struktura logiczna problemów i rozwiązywania problemów w naukach społecznych jest w zasadzie taka sama jak w naukach przyrodniczych. d) Coraz szersze stosowanie logiki matematycznej, zarówno w samych naukach społecznych, jak i w badaniach metodologicznych nad nimi, sprzyja znajdowaniu formalnych analogii między odległymi nieraz merytorycznie pojęciami, problemami i twierdzeniami, a co za tym idzie, sprzyja integracji nauk społecznych i przyrodniczych”. Treść: I. Pytania i odpowiedzi (1. Pytajnik i jego rola w badaniach, Rozumienie pytania, Pytania otwarte i zamknięte. 2. Pytania rozstrzygnięcia. 3. Założenia dwuczłonowe pytania rozstrzygnięcia. 4. Wieloczłonowe pytania rozstrzygnięcia. 5. Rozstrzygalność odpowiedzi. 6. Pytania dopełnienia. 7. Problem racjonalnego wyboru jako przykład pytania dopełnienia, Pytania zrelatywizowane do modelu). II. Wiarygodność informatora (8. Dwa rozumienia wiarygodności. 9. Eksplikacja pojęcia wiarygodności. 10. Niektóre zastosowania zaproponowanej definicji wiarygodności). III. Dyskusja nad istnieniem rozwiązania problemu, Trzy przykłady (11. Przykład modyfikacji problemu: Tak zwany paradoks zasady większości. 12. Przewidywania samorealizujące się i samodestrukcyjne. 13. Prognozy poparte interwencją,

prognozy fatalistyczne, prognozy z ukrytym mechanizmem realizującym). IV. Spór między naturalizmem i antynaturalizmem o metodologiczną charakterystykę nauk społecznych (14. Różne interpretacje stanowisk naturalizmu i antynaturalizmu. 15. Argumentacja naturalistów i antynaturalistów). — Słownik ważniejszych terminów. Bibliografia. Streszczenia angielskie i rosyjskie.

Eugeniusz Grodziński: Znaczenie słowa w języku naturalnym. (PWN, Warszawa 1964, s. 356, cena 34 zł). Autor wyraża na wstępie: „Praca niniejsza poświęcona jest wyłącznie stronie znaczeniowej języków naturalnych, ze szczególnym uwzględnieniem języka potocznego [...] W pracy naszej bardzo ważną rolę odgrywa uznanie faktu, że między słowami a przedmiotami pozajęzykowej rzeczywistości nie ma żadnego bezpośredniego związku, a jedyna relacja między nimi polega na tym, że ludzie używając słów [...] myślą o odpowiednich przedmiotach [...] jest to podstawowy fakt semantyczny i będziemy się starali uwzględnić go w całej pełni, wraz ze wszelkimi wpływającymi zeń konsekwencjami. [...] Psychiczny charakter relacji między wyrażeniami języka a przedmiotami łączy się jak najściślej ze społecznym charakterem tej relacji...”. Treść: I. Wyjaśnienia wstępne. II. Czym jest znaczenie słowa (zdania). III. Znaczenie indywidualne i ogólne. IV. Znaczenie rozwinięte i skrótowe. V. Znaczenie potencjalne. VI. Znaczenie wzorcowe. VII. Budowa znaczenia wzorcowego. Istotne i egzystencjalne cechy przedmiotów. VIII. Pola znaczeniowe. Granice tolerancji języka. IX. Uwagi krytyczne. X. Uwagi o oznaczeniu. XI. Nazwy indywidualne. Posłowie. Bibliografia. Indeks nazwisk. Indeks rzeczowy.

S. Amsterdamski, Z. Augustynek, W. Mejbaum: Prawo, konieczność, prawdopodobieństwo. Książka i Wiedza, (Warszawa 1964, s. 269, cena 20 zł). Na książkę tę złożyły się trzy oddzielne prace: Stefana Amsterdamskiego „O obiektywnych interpretacjach pojęcia prawdopodobieństwa” (praca składa się z dwóch części; w pierwszej omawia się dwa aspekty interpretacji prawdopodobieństwa i jego rolę we względnej charakterystyce sądów; w części drugiej rozważa się problem sensu obiektywnej interpretacji empirycznych sądów prawdopodobieństwowych i ich stosunek do determinizmu i indeterminizmu); Zdzisława Augustynka „Determinizm fizyczny” (praca bada zasadę determinizmu fizycz-

nego w sformułowaniu następującym: dla każdego izolowanego systemu fizycznego, każdy dany stan tego systemu określa wszystkie jego stany późniejsze; w części pierwszej podano definicje niezbędne do sprecyzowania sensu tej zasady, w części drugiej bada się warunki jej niepuistości oraz jej stosunek do zasady Maxwella i do założenia ścisłej przewidywalności); Wacława Mejbauma „Prawo i sformułowania” (studium przedstawia koncepcję prawa fizyki rozumianego jako twierdzenie o historycznie zmiennej treści). W końcu książki zamieszczono streszczenia w języku rosyjskim i angielskim.

J. D. Williams: Strateg doskonały. Wprowadzenie do teorii gier. Przekład z angielskiego. (PWN, Warszawa 1965 — Współczesna Biblioteka Naukowa Omega, s. 238, cena 10 zł). Treścią książki jest elementarne przedstawienie teorii gier, tzn. teorii matematycznej analizy sytuacji konfliktowych, zbudowanej przed niewielu laty przez matematyków von Neumanna i Morgensterna i mającej duże znaczenie zwłaszcza dla celów wojskowych. Spis rzeczy: Przedmowa. 1. Wstęp. 2. Gry z dwiema strategiami. 3. Gry z trzema strategiami. 4. Gry z czterema i więcej strategiami. 5. Mieszanka firmowa. Zakończenie. Rozwiązania ćwiczeń. Tablica liczb przypadkowych. Przypisy. Książka, utrzymana w tonie żartobliwym, jest ilustrowana dowcipnymi rysunkami.

Tadeusz Czeżowski: Filozofia na rozdrożu — analizy metodologiczne. (PWN, Warszawa 1965, s. 190, cena 20 zł). Autor pisze w Przedmowie: „Większość rozdziałów tej książki była opracowana w postaci odczytów, wygłaszanych przeważnie w oddziałach Polskiego Towarzystwa Filozoficznego [...] każdy z nich jest całością dla siebie, są one jednak wielorako powiązane ze sobą nie tylko metodą analizy, lecz także treścią. Powiązanie to ma unaocznąć rozdział końcowy jako rekapitulacja i zamknięcie całości”. Treść: Przedmowa. I. Filozofia na rozdrożu. II. O tradycyjnych rozróżnieniach wśród definicji III. Definicje dejktyczne. IV. Opis naukowy. V. Konotacja i denotacja. VI. O indywidualach oraz istnieniu. VII. O tak zwanym uzasadnieniu bezpośrednim i oczywistości. VIII. Indukcja a rozumowanie przez analogię. IX. Dowód. X. Generalizacja, abstrakcja, formalizacja. XI. W sprawie klasyfikacji zdań i funkcji propozycjonalnych. XII. Czym są wartości. XIII. Konflikty w etyce. XIV. Jak budować logikę dóbr? XV. Paradoxs wol-

ności. XVI. Sens i wartość życia. XVII. Klasyfikacja rozumowań i jej konsekwencje w teorii nauki. Indeks nazwisk i terminów.

Halina Maślińska: Bentham i jego system etyczny. (Książka i Wiedza, Warszawa 1964, s. 142, cena 19 zł). Autorka wyjaśnia, iż praca jej ma charakter systematyczny, a nie historyczno-filozoficzny. Najobszerniej omówiła te problemy, które w jej mniemaniu zostały niesłusznie naświetlone przez niektórych krytyków i wymagają reinterpretacji. Książka rozpoczyna się przedstawieniem charakteru epoki i życiorysu Benthama. Z kolei autorka wskazuje główne cechy systemu Benthama, będącego wyrazem dążenia do unaukowania etyki, wyróżnia dwa znaczenia zasady użyteczności (jako normy naczelnej i jako opisu faktów psychologicznych) stosowane przez Benthama oraz jego sposób pojmowania relacji etyki do prawodawstwa. Osobne rozdziały poświęcone są poglądom Benthama na istotę religii, funkcję języka i fikcji. Sporo miejsca Maślińska przeznaczyła na omawianie eudajmonistycznego charakteru etyki Benthama i jego próby unaukowania „arytmetyki moralnej”. Najbardziej interesującym zagadnieniem jest dla autorki konfrontacja etyki Benthamowskiej z etyką Marksa. Podkreśla ona laicki charakter obu etyk, ściśle związany z koncepcją racjonalnej organizacji życia społecznego. W ostatnim rozdziale, zatytułowanym „Recepcja benthamizmu”, autorka zwraca uwagę na płodność idei Benthama i niesłuszność wielu zarzutów wysuniętych przeciw niemu. Ostatnie dwadzieścia stron książki zawierają przypisy, głównie wskazujące na źródła, na których autorka się opierała.

Ija Lazari-Pawłowska: Etyka Gandhiego. (PWN, Warszawa 1965, s. 270, portret, cena 24 zł). Autorka pisze w przedmowie „...Spróbowałam zebrać i usystematyzować postulaty moralne Gandhiego, konstruując z luźno wypowiedzianych wskazań zręby systemu etycznego. Wyłożeniu ich poświęcona jest pierwsza część książki. Analiza postulatów moralnych Gandhiego skłoniła mnie do pewnych ogólniejszych refleksji z zakresu metaetyki. Zainteresowałam mnie zwłaszcza problemem konfliktowego charakteru uznawanych wartości i konsekwencje tego faktu dla uprawiania etyki normatywnej, a także problemem uzasadniania postulatów moralnych oraz problem ich związku z założeniami metafizycznymi. Refleksje te przedstawiłam w części drugiej. W za-

kończeniu spróbowałam odpowiedzieć na pytanie, co Gandhi wniósł nowego do myśli etycznej”. Treść: Przedmowa. Cz. I. (1. Gandhi, 2. Postulat ahimsy, 3. Postulat równości, 4. Postulat ascetyzmu). Cz. II. (5. Sprzeczność i konfliktowość w etyce Gandhiego, 6. Kilka uwag metodologicznych. Zakończenie). Ważniejsze daty z życia Gandhiego. Ważniejsze pozycje bibliograficzne. Indeks. Summary.

Jerzy Kowalski: Psychologiczna teoria prawa i państwa Leona Petrażyckiego. Z prac katedry teorii państwa i prawa Uniwersytetu Warszawskiego. (PWN, Warszawa 1963, s. 230, cena 28 zł). Autor pisze we wstępie: „...pociągała mnie aktualność teorii Petrażyckiego, jej powiązanie z tą rzeczywistością społeczno-ustrojową, którą budują państwa socjalistyczne. Tym większą widzę jej aktualność im bardziej jest zaawansowany kraj w budownictwie socjalistycznym [...] im bardziej sprawa naukowego kierowania [...] staje się pierwszoplanowym problemem społeczno-ekonomicznym i politycznym [...] Przedmiotem niniejszych rozważań krytycznych będzie teoria prawa i państwa wraz z metodologią, tzn. podstawami logicznymi i psychologicznymi...”. Treść: Wstęp. Życiorys Leona Petrażyckiego. I. Poglądy metodologiczne i filozoficzne. II. Psychologiczne podstawy teorii norm. III. Zjawisko prawne. IV. Społeczna rola prawa. V. Podstawy naukowej polityki prawa. VI. Z problematyki pojęć prawnych. VII. Filiacje i pozycja naukowa teorii. Zakończenie. Bibliografia prac L. Petrażyckiego. Streszczenie rosyjskie. Streszczenie angielskie.

Sztuff V. A.: Rol' modelej w poznaniu. (Leningrad 1963, Leningr. Univ., s. 126). Próba analizy filozoficznej pojęcia modelu. Autor — kierując się jednym z podstawowych założeń dialektyki marksistowskiej — traktuje poznanie jako historyczno-społeczny proces przedstawienia sobie przez człowieka (odbicia w człowieku) rzeczywistości obiektywnej. Jedną z nowych form poznania, nową kategorią gnoseologiczną jest pojęcie modelu. Przyjmuje więc definicję modelu: „niekotoryj sposob otobrażenija ili vosproizvedenija dejstwitel'nosti”. Dotychczasowe rozważania w tym zakresie dokonywane były nie przez filozofów, lecz przez przedstawicieli nauk przyrodniczych; poglądy wybitniejsze autor poddaje analizie, krytykując koncepcje neopozytywizmu, neotomizmu i inne, zwane przezeń idealistycznymi. W dalszym ciągu podaje kla-

syfikację różnych modeli, wyjaśnia ich istotę i rolę w poznaniu, wskazuje na związki z innymi metodami i formami poznania naukowego (analogia, hipoteza, eksperyment); wykorzystuje niektóre fakty z rozwoju chemii teoretycznej dla potwierdzenia swych wywodów. Podkreśla też rolę, jaką przywiązuje do tego problemu cybernetyka. Treść: I. Model jako kategoria gnoseologiczna. (1. Ogólne pojęcie modelu. 2. Różnice w materialistycznym i idealistycznym pojmowaniu miejsca i roli modelu w poznaniu. 3. Funkcje gnoseologiczne modelu). II. Modele myślowe w chemii.

Reznikow L. O.: Gnoseologiczskie woprosy semiotiki (Leningrad 1964, Leningr. Univ. s. 302). Monografia poświęcona zbadaniu roli znaków w procesach poznania rzeczywistości i stosunkach między ludźmi. Autor wykłada zasady marksistowskiej teorii znaku, podaje ogólną jego charakterystykę, analizuje stosunek znaku, znaczenia i przedmiotu, wyjaśnia jedność i różnice znaku i obrazu. Rozpatrując właściwości różnych typów znaków próbuje dokonać ich klasyfikacji. Szczególną uwagą otacza rolę formalnych systemów znaków w rozwoju poznania naukowego (przede wszystkim w logice i matematyce). Z punktu widzenia marksizmu wyjaśnia zdeterminowanie systemów znaków zadaniami poznania obiektywnej rzeczywistości, ukazuje względną niezależność systemów znaków i ich ważniejsze funkcje w procesach formalizacji wiedzy. Podkreśla ważną rolę systemów znaków w twórczości naukowej — stwierdza, że znaki języków sztucznych wprowadza się do nauki z następujących powodów: 1. Pozwalają one wyrażać odpowiednie pojęcia i sądy w formie skróconej. 2. W pełni odpowiadają wymogowi jednoznaczności. 3. Stwarzają warunki dobrej przejrzystości teorii, związków wewnętrznych wszystkich jej elementów. 4. Oznaczają i takie pojęcia, dla których w języku naturalnym brak odpowiednich wyrażen słownych. 5. Pomocne są przy tworzeniu nowych pojęć, poprzedzają odkrycie nowych przedmiotów, właściwości i stosunków w rzeczywistości. 6. Pomocne są dla zbudowania strukturalnej jednolitości teorii. 7. Ułatwiają rozwój nauki dzięki możliwości ich międzynarodowego stosowania. Treść: Wprowadzenie. I. Ogólne pojęcie znaku. II. Znak, znaczenie i przedmiot. III. Znak i obraz. IV. Cechy. V. Sygnały. VI. Symbole. VII. Znaki umowne w nauce. VIII. Zdeterminowanie systemów znaków. IX. Względna niezależność

systemów znaków. X. Twórcza rola systemów znaków.

Problemy myślenia w sowremiennojj naukie. Red. P. V. Kopnin i M. B. Vilenickij (Moskwa 1964, „Mysl”, s. 469, AN USSR. Institut filozofii). Praca zbiorowa, w której proces myślenia rozważany jest w całości; według zamierzeń autorów można dzięki temu głębiej wniknąć w istotę tego złożonego procesu, pojąć we wzajemnych związkach różne jego strony. Autorzy uwzględniają osiągnięcia fizjologii, cybernetyki, lingwistyki, logiki matematycznej. Artykuły dotyczą różnych kierunków badań nad współczesnym myśleniem: problem semiotyki, aspektu informacyjnego myślenia, cech charakterystycznych związku działalności myślowej z praktyką, problemu myślenia a światopoglądu. Podano klasyfikację podstawowych typów myślenia, rozważano naturę wiedzy praktycznej, właściwości abstrakcji i modeli teoretycznych. Przeanalizowano dialektykę form myślenia przy pomocy logiki matematycznej, uogólniono osiągnięcia w zakresie metodologii nauk, szczególnie zagadnienia aksjomatyki. Na przykładzie nauk przyrodniczych rozpatrzono stosunek myślenia do eksperymentu. Treść: I. Materia i myślenie. II. Myślenie i język. III. Ogólna charakterystyka procesu poznawczego. IV. Podstawowe typy myślenia. V. Rozwój myślenia w jego procesie dążenia ku prawdzie. VI. Natura dialektyczna form myślenia. VII. Metody myślenia. VIII. Myślenie i informacja. IX. Krytyka współczesnych teorii myślenia w filozofii burżuazyjnej (Freud, Bergson, Husserl, egzystencjalizm, neopozytywizm i neotomizm).

Stjażkin N. I.: Stanowlenije ideji matematičeskoj logiki. (Moskwa 1964, „Nauka” s. 303, AN SSSR Institut Filozofii). Treść: Przedmowa. 1. Formowanie się idei logiki matematycznej w Europie średniowiecznej. 2. Leibniz jako twórca logiki symbolicznej. 3. Rozwój logiki symbolicznej po Leibnizu w w. XVII—XVIII. 4. Poprzednicy algebry logiki G. Boole'a. 5. Rachunek klas Boole'a. 6. Rozwój idei algebry logiki Boole'a w końcu XIX wieku. 7. Wnioski. Literatura (460 pozycji). Indeks.

Guy Planty-Bonjour: Les catégories du matérialisme dialectique — L'ontologie soviétique contemporaine. (Monographies de l'Institut de l'Europe orientale à l'Université de Fribourg, Suisse, éditées pas J. M. Bocheński D. Reidel Publ.

Co. Dordrecht-Holland, 1965, s. VI + 206, cena doll. 7,60). Trésé: I. Le combat sur deux fronts (1. Signification de deux condamnations; 2. Le matérialisme dialectique face à ses critiques; 3. Staline et la destalinisation). II. Catégories du diamat des catégories de la science (1. Nécessité d'une coopération; 2. Nature de la Coopération; 3. Remarques critiques). III. Définition de la notion de catégorie (1. Antécédents historiques; 2. Abstraction des catégories; 3. La „theorie du reflet” et l'empirisme). IV. La dialectique des catégories (1. Dialectisation des catégories; 2. Refus d'une dialectisation des catégories; 3. Identité de la logique, de la dialectique et de la théorie de la connaissance? 4. Système et méthode chez Hegel; 5. La vérité objective: absolue et relative). V. La catégorie de matière: Fondement de l'ontologie (1. Matérialisme vulgaire et matérialisme dialectique; 2. Les attributs de la matière; 3. Matérialisme de la praxis et matérialisme de la matière). VI. La contradiction dialectique (1. Matière et mouvement, l'évolution; 2. La contradiction dialectique; 3. Passage de la quantité à la qualité; 4. La loi négation de négation). VII. Causalité-Finalité (1. La catégorie de causalité; 2. La catégorie de finalité). Conclusion. Bibliographie générale. Index onomastique.

Jean Rostand: Biologie et humanisme. (Paris 1964, Gallimard, Seria „Essays”, vol. CXII, s. 306, cena 14 NF). Jean Rostand, członek Akademii Francuskiej, autor kilkudziesięciu dzieł biologicznych, stara się z biologii wydobyć wiedzę odpowiednią dla rozważań filozoficznych, psychologicznych i moralistycznych. Obecna jego książka jest zbiorem dwunastu esejów, z których kilka było wygłoszonych poprzednio w postaci odczytów. Niektóre mają charakter studiów historycznych, inne dotyczą badań najnowszych. Autor wskazuje zwłaszcza, jak ostatnie odkrycia laboratoryjne są źródłem głębokiego przeobrażenia podstawowych pojęć humanistycznych. Wyrazy „osoba”, „istnienie”, „rodzenie”, „śmierć” nie posiadają już dziś tego samego znaczenia, jakie miały dawniej. W ten sposób, niezależnie od naszej woli, powstaje nowy humanizm nie tylko w miarę tego, jak biologia się rozwija i precyzuje naszą wiedzę o człowieku, lecz także w miarę jak wzrastają moce, którymi człowiek dysponuje w stosunku do własnej natury. O zakresie poszczególnych esejów informują dość jasno same ich tytuły. Oto one: 1. Les grandes notions humaines de-

vant la Biologie, 2. Souveraineté de la Chimie, 3. Le passé du transformisme, 4. La Génétique avant Mendel, 5. Etienne Geoffroy Saint-Hilaire et la tératogenèse expérimentale, 6. Camille Dareste et le transformisme, 7. Vacher de Lapouge et la première expérience de télégenèse, 8. Un précurseur de la Bactériologie, Ch. Morel de Vindé, 9. Fontenelle, home de vérité, 10. Diderot, philosophe de la Biologie, 11. Hommage à Eugène Bataillon, 12. Des Grenouilles et des Hommes. Książka zawiera wykaz prac naukowych i popularyzatorskich Jean Rostanda.

Richard F. Behrendt: L'homme à la lumière de la sociologie. Traduit de l'allemand par Lucien Piau (Bibliothèque Scientifique, Payot, Paris 1964, s. 178, cena 21 F). Książka profesora Uniwersytetu Berneńskiego wyszła w r. 1962 pt. „Der Mensch im Licht der Soziologie”. Trésé: I. Le domaine de la sociologie (1. Examen des questions. 2. La sociologie et l'image de l'homme. 3. Sociologie, religion, éthique. 4. Mission et utilité de la sociologie à notre époque). II. L'homme, être, social et créateur de civilisation (1. Le caractère distinctif de la société humaine. 2. La culture en tant que milieu secondaire de l'homme. 3. Fonctions sociales de la culture). III. Le développement socio-culturel jusqu'à nos jours et notre place dans ce développement (1. Les trois phases culturelles de l'histoire. 2. Caractéristiques de la troisième phase culturelle, la nôtre. 3. Changement des types humains fondamentaux). IV. Problèmes spécifiques de l'homme dans la troisième phase culturelle (1. Affaiblissement du rôle des symboles transcendants. 2. Discontinuité. 3. Affaiblissement des communautés traditionnelles. 4. Vacance de l'autorité. 5. Crise du sentiment d'appartenance. 6. Le rapport entre conformisme et autonomie). V. Façonnage de l'humanité en une réalité sociale (1. Interdépendance de l'humanité. Dynamique du voisinage étendue à la terre tout entière. 2. Le fossé entre les cercles de relations vitales et les formes sociales assurant la sécurité de la vie. 3. Possibilités de surmonter ces contradictions et d'étendre ainsi les cercles de relations non violentes). VI. La confusion de l'image actuelle de l'être social (1. Pessimisme en Occident, optimisme dans la zone communiste et dans les pays en voie de développement. 2. Le bon vieux temps contre le monde nouveau. 3. Fin de la culture ou première période d'une nouvelle phase culturelle?). VII. Moyens de compréhension du social (1. Déplacement du

centre de gravité des facteurs physiques vers les facteurs sociaux. 2. Développement de la formation sociale et stratégie de la collaboration. 3. Que peut la raison contre l'irrationnel? 4. La sociologie progmatrice des Lumières).

Methodologie, vers une science de l'action, par le Groupe d'Etudes Méthodologiques du C. N. O. F. Rédaction: Roland Claude et Abraham Moles (Paris, Gauthier-Villars et Entreprise Moderne D'édition 1965, s. 456, illustr., cena 44 F). Książka jest monografią z zakresu prakseologii. Zapowiedź wydawnicza podaje: „Ecrit en collaboration extrêmement étroite par des personnalités de formation très différente — mathématique, médicale, littéraire, technique, juridique — l'ouvrage met en évidence les diverses méthodes d'attaque des problèmes. Il offre en somme un tableau des opérations intellectuelles, que tout responsable doit connaître et utiliser dans la majorité des situations auxquelles il est confronté. L'ouvrage s'adresse à tous ceux qui, à un niveau quelconque de responsabilité, se rendent compte que le monde traditionnel des recettes et de l'expérience est en voie de disparition et qu'il est nécessaire de recourir à des doctrines d'action fondées sur les sciences fondamentales”.

Giovanni Reale: Teofrasto e la sua aporetica metafisica. Saggio di ricostruzione e di interpretazione storico filosofica con traduzione e commento della „Metafisica”. („La Scuola” Editrice, Brescia 1964, s. 223, cena L. 2400). Czytamy w przedmowie: „Il presente volume vuole essere una approfondita discussione e una messa a punto di tutte quelle questioni che sono necessarie per intendere storicamente e filosoficamente la metafisica di Teofrasto, quale risulta concepta ed espressa nel trattato sulle aporie, che è il solo scritto di filosofia prima lasciatici dall'autore, e, anche, l'unico documento metafisico del primo Peripato postaristotelico”. Treść. Prefazione. P. I. Saggio, sull'aporetica metafisica di Teofrasto (1. Questioni introduttive, Oggetto e metodo del presente studio. 2. Esposizione analitica dell'aporetica di Teofrasto. 3. Genesi, significato e struttura dell'aporetica di Teofrasto nei confronti dell'aporetica Aristotelica di „Metafisica” di Teofrasto nei confronti della „Metafisica” di Aristotele. 5. Orizzonte e limiti della Metafisica di Teofrasto). P. II. Traduzione integrale con commento de „La Metafisica” di Teofrasto. Indice della letteratura

citata ed utilizzata. Indice analitico dei nomi di persona.

Spinoza. Dreihundert Jahre Ewigkeit. Spinoza-Festschrift 1632—1932, hrsg. von Siegfried Hessing; pierwsze wydanie tej książki z r. 1933 zostało zniszczone z polecenia rządu narodowo-socjalistycznego; obecnie ma się ukazać wydanie drugie, rozszerzone, nakładem firmy M. Nijhoff w Hadze.

Hedwig Conrad-Martius: Schriften zur Philosophie. Im Einverständnis mit der Verfasserin herausg. von E. Avé-Lallemant. (Kösel-Verlag, München, tom I 1963, s. 458, tom II 1964, s. 415). Zbiór rozpraw, których autorką jest jedna z najwybitniejszych uczennic Husserla, zajmująca katedrę filozofii w Uniwersytecie monachijskim, ma treść następującą: Tom I. Erster Teil-Seinsphilosophische Grundfragen (1. Seinsphilosophie. 2. Die aktuelle Krisis des idealistischen Denkens. 3. Was ist Metaphysik? 4. Bemerkungen über Metaphysik und ihre methodische Stelle. 5. Sein und Nichts. 6. Die Zeit. 7. Heideggers „Sein und Zeit”. 8. Dasein, Substantialität, Seele. 9. Existenzielle Tiefe und Untiefe von Dasein und Ich. 10. Zur Philosophie des hl. Thomas von Aquino. 11. Die fundamentale Bedeutung eines substanziellen Seinsbegriffes für eine theistische Metaphysik). Zweiter Teil — Die Seinsstufen der Natur und der Mensch. (12. Morphologische Seinslehre. 13. Die „Seele” der Pflanze. 14. Der Mensch in der heutigen Naturwissenschaft. 15. Natur und Gnade). Anhang: Anmerkungen des Herausgebers über Entstehungsdaten und erstes Erscheinen. Tom II. Erster Teil — Zur Gegenwartsproblematik der Naturwissenschaft. A. Zum Weltbild der Physik. (1. Die Wandlung der Naturwissenschaft. 2. Naturwissenschaft und Naturphilosophie. 3. Physik und Metaphysik. 4. Geist der Mathematik. 5. Neue Dimensionen im Weltbau. 6. Umstrittenes Weltbild. 7. Begriff der Potenz und neue Physik). B. Probleme der Biologie. (8. Neue Wege der Naturphilosophie. 9. Philosophische Ausdeutung entwicklungsphysiologischer Experimente. 10. Präformismus in der Natur. 11. Zum Wesensunterschied zwischen Lebendigem und Unlebendigem. 12. Linné. 13. Das Artproblem in naturphilosophischer Beleuchtung. 14. Deszendenztheoretische Wandlungen. 15. Zum gegenwärtigen Stand naturwissenschaftlicher Weltfassung. 16. Abstammungslehre, Geschichte und Metaphysik. 17. Geistige Vorgeschichte und Ideologie des Darwi-

nismus. 18. Entwicklungsgedanke und Metaphysik. 19. Metaphysik der Entwicklung. 20. Schöpferisches und Vergängliches in der natürlichen Lebensentwicklung). Zweiter Teil — Raum, Zeit und Kosmos. (21. Was sagt Aristoteles über die Zeit? 22. Der heimlich-unheimliche Raum. 23. Zeit und Ewigkeit. 24. Die äonischen Grundlagen des irdischen Kosmos. 25. Künftige Kosmologie). Anhang. A. Ergänzungen zu einigen Abhandlungen. B. Anmerkungen des Herausgebers.

Max Weber, Werk und Person. Dokumente ausgewählt und kommentiert von Eduard Baumgarten, Professor an der Wirtschaftshochschule Mannheim (mit Zeittafel und 20 Bildtafeln, 1964, s. XVI + 720, cena w opr. 49 DM). Dzieło to ukazało się nakładem firmy Mohr w Tybindze dla uczczenia stulecia urodzin Maxa Webera (1864—1920).

Gustaw Janouch: Franz Kafka und seine Welt. (Wien 1965, Hans Deutsch Verlag, s. 188). Franz Kafka (1883—1924) był przede wszystkim literatem i poetą, lecz wywarł pewien wpływ na współczesną myśl filozoficzną i sam bywa zaliczany do nurtu egzystencjalistycznego. Gustaw Janouch — znany autor „Gespräche mit Kafka” — był jego przyjacielem. Dobrze tedy znał środowisko, w którym kształtowała się psychika praskiego egzystencjalisty. Toteż zwiastuje dla historyka filozofii interesująca może być obecnie wydana książka Janoucha, dająca bliższy wgląd w życie Kafki, ukazująca tło i grunt, na którym zrodziła się i rozwinęła jego twórczość. Janouch przez wiele lat z widocznym pietyzmem zbierał materiały do tej biografii. Aczkolwiek w pracach tego rodzaju układ chronologiczny wydaje się naturalny i najważniejszy, Janouch nie trzyma się ściśle takiej formy, pozwala sobie na wybieganie naprzód i wstecz, a nawet wtrącanie własnych wspomnień w miarę tego, jak snują się wątki jego opowiadania. To nadaje książce posmak literacki, który nie pozbawia jej jednak charakteru naukowo-historycznego. Około połowy ogólnej ilości stron stanowią tu oryginalne zdjęcia miejsc i osób, z którymi stykał się Kafka. Niektóre spośród tych zdjęć mają wartość jedynie dokumentalną, inne nie pozbawione są walorów artystycznych. Wszystkie razem (w sumie 130 sztuk) pozwalają czytelnikowi lepiej odczuć atmosferę pewnych kęgów inteligencji i mieszczaństwa Pragi w pierwszym ćwierćwieczu naszego stulecia. W ten sposób Janouch dobrze uzupełnił tekst swej

biografii. Dla osób zainteresowanych głównie filozoficznym aspektem twórczości Kafki najcenniejsze będą tu chyba informacje o studiach jego nad Kantem, Nietzschem i Brentaną oraz o wpływie, jaki na niego wywarł brentanista Anton Marty. Książka została wyposażona w tablicę chronologii faktów oraz liczne przypisy wskazujące źródła i podające wiadomości o osobach, o których mowa jest w tekście głównym.

Alwin Diemer: Was heisst Wissenschaft? (Verlag Anton Hain, Meisenheim/Glan 1964, s. 84, cena 7,90 DM). Aby określić swoistość nauk w obrębie kultury, autor zestawia klasyczne i nowoczesne pojęcie nauki i na tym zestawieniu opiera dalsze rozważania. Treść: 1. Fragestellung. 2. Begriff des Wissens und Formen des Wissens. 3. Geschichtliche Differenzierung. 4. Allgemeiner und klassischer Wissenschaftsbegriff. 5. Moderner Wissenschaftsbegriff: Begründung der Wissenschaftlichkeit. 6. Nichtwissenschaft und Unwissenschaftlichkeit. 7. Wissenschaft und Wirklichkeit. 8. Wahrheit in der Wissenschaft. 9. Das Wertproblem in der Wissenschaft. 10. Wissenschaft als Gesamt wissenschaftlicher Sätze. 11. Wissen, Glauben, Philosophieren.

Wilhelm Risse: Geschichte der Logik. Die Logik der Neuzeit, Band 1: Die Geschichte der Logik von 1500—1640. (Friedrich Frommann Verlag-Günther Holzboog, Stuttgart-Bad Cannstatt 1965, s. 574, cena w opr. 78 DM). Zapowiedź wydawnicza podaje: „Mit dem Ziel ein altes Desiderat der internationalen Wissenschaft zu erfüllen, bringt der Verlag eine umfassende Geschichte der Logik heraus. Hauptgebiet ist die Geschichte der Logik im Abendland. Deren erster Teil soll eine druchgehende Neubearbeitung [...] des vierbändigen Werkes von Carl Prantl werden, das die Geschichte der antiken und der mittelalterlichen Logik behandelt. Als Fortsetzung dieser behandelt Risse die Logik der Neuzeit in drei weiteren Bänden. Deren erster stellt die Logik der Zeit 1500—1640; Ihr zweiter, der die Geschichte der Logik von 1640—1780 behandelt, ist in Arbeit. Ein dritter Teil soll die Geschichte der Logik von 1780—1920 darstellen [...] Dem Text, der den Hauptinhalt der damals weit verzweigten und heute schwer zugänglichen reichhaltigen Logikliteratur zusammenfasst sind zahlreiche Quellenauszüge als Belege beigelegt”. Treść: Kap. I. Die rhetorische Logik der Ciceronianer; Rhetorikdialektiker und Synkretisten; Natio-

nalsprachige Logiklehrbücher; Juristische Logik; Platoniker; Skeptiker. Kap. II. Die Melanchthonschule — Humanistisch-aristotelische Logik in der protestantischen Schule; Logik und Theologie. Kap. III. Die ramistische Dialektik; Kampf gegen Aristoteles; Ausbildung einer namentlich bei den Calvinisten verbreiteten Kompendienliteratur; Streit der Ramisten mit den Melanchthonianern und Aristotelikern. Kap. IV. Altaristoteliker und Averroisten; Verwurzelung der italienischen Schule in den Kommentaren von Alexander und Averroes; Verschmelzung beider Schulen; Aristoteleskommentare und -editionen. Kap. V. Die scholastische Logik des 16. Jahrhunderts — Weiterleben der Scholastik in Spanien; Escolasticos decadentes; Aristoteliker und Humanisten. Thomisten und Scotisten. Die portugiesische Schule. Spanische Jesuiten; Ausserspanische Scholastiker. Kap. VI. Systematiker und Aristoteliker des 17. Jahrhunderts; Aristotelisch-scholastisch-ramistischer Synkretismus; Systemtheorien; Theorie der intelligentia; Neubelebung des Formalismus. Kap. VII. Die lullistische Tradition; Kombinatorik; Lingua universalis; Mathematisierung.

John Hermann Randall: How Philosophy Uses Its Past. (Columbia University Press, New York 1963, s. XIV + 106. Cena w opr. 3,50 doll). Książka powstała z wykładów, które autor, profesor Columbia University, miał w r. 1961 z ramienia fundacji Matchette Lectures w Wesleyan University. Przedmiotem rozważań jest doniosłość historii filozofii dla jej aktualnych zagadnień. Treść: Foreword (Cornelius Krusé). I. The Cultural Functions of Philosophy. II. Historical Patterns in Philosophical Traditions. III. How History Brings Philosophical Understanding. Index.

Anna-Teresa Tymieniecka: Leibniz Cosmological Synthesis. (Van Gorcum and Com., Assen 1964, s. 207). Treść: Introduction. Part I. The Constitutive Scheme of the Universe. Why is there Something rather, than Nothing? (1. Characteristica Generalis and the Basic Constitutive Scheme. 2. The Crucial Controversy about the Monistic-pluralistic, or Multi-spherical Interpretation of the Universe of Leibniz). Part II. Systems of Laws (1. Principles of Continuity. 2. The Universe as a Sequence and the „organic” Continuity of Nature). Part III. Freedom and Order (1. Law and Freedom. 2. Freedom and Contingency). Index of Authors Quoted.

George Santayana: Persons and Places. (New York 1963, Charles Scribner's Sons, s. XXII + 262 + 187 + 149, cena 7,50 doll). Książka stanowi ujęcie w jeden tom trzech rzeczy wydanych po drugiej wojnie światowej i tworzących razem autobiografię Santayany. Są to: „The Background of My Life”, „The Middle Span”, „My Host the World”. Pierwsza z nich ukazała się drukiem w 1944 roku, chociaż pierwotnie autor nie życzył sobie publikowania autobiografii za swego życia. Jednakże wypadki wojenne wpłynęły na zmianę jego decyzji. Był wówczas w lecznicy Sióstr Błękitnych w Rzymie i zachodziła obawa, że manuskrypt jego wspomnień może ulec zaginięciu. Wydawnictwu Scribnera udało się drogami dyplomatycznymi wywieźć do Anglii nie ukończoną jeszcze pracę obejmującą okres od pierwszych dni życia Santayany do końca studiów w Harvard University. Mimo że autor nie nadał tym wspomnieniom ostatecznego szlif, książka spotkała się z najlepszym przyjęciem zarówno ze strony czytelników, jak i krytyków. Jak wiadomo Santayana urodził się 16 grudnia 1863 roku w Madrycie i przebywał w Hiszpanii do dziewiętego roku życia, kiedy to został przewieziony do Stanów Zjednoczonych. Poszczególne rozdziały swej autobiografii Santayana poświęcił ojcu, matce, angielskiej rodzinie Sturgisów, z którą związana była jego matka wzięta z pierwszego małżeństwa, dalej siostrze, kolegom i przyjaciółom, Uniwersytetowi w Harvard oraz wspomnieniom z czasów studenckich. Interesujące są zwłaszcza jego obserwacje dotyczące środowiska w hiszpańskim miasteczku Avila oraz uniwersyteckiego środowiska w Harvard. W 1945 roku wydana została druga część autobiografii: „The Middle Span”, obejmująca czasy studiów Santayany w Niemczech, pobytu w Anglii a potem kariery uniwersyteckiej w Harvard. Odrębny rozdział omawia kontakty autora z Bertrendem Russellem, którego Santayana cenił niezmiernie ze względu na geniusz i wykształcenie, jak i z uwagi na energię, odwagę i „absolutną szlachetność”. Santayana nauczał w Harvard u boku Williama Jamesa i Josiaha Royce'a. Umysłowość Jamesa nie odpowiadała mu, toteż stwierdza po prostu: „Wierzyłem jego sercu, lecz nie szanowałem jego sądu”. Ostatnią część autobiografii Santayany wydrukowano w rok po jego śmierci (umarł w Rzymie 26 września 1952 r.). Zawiera ona wspomnienia z pobytu w Cambridge (King's College) i Oksfordzie, z licznych podróży po krajach śródziemnomorskich i z ostatnich lat życia

spędzonych w Italii. Obecne wydanie wszystkich trzech części w jednym tomie jest spełnieniem życzeń Santayany, wyrażonych swemu przyjacielowi Danielowi Cory na krótko przed śmiercią. D. Cory poprzedził całość niewielkim wstępem, podkreślając m. in. bezpodstawność klasyfikowania Santayany przez niektóre koła amerykańskie jako filozofa amerykańskiego. Aczkolwiek twórczość tego myśliciela jest w języku angielskim, pozostał on przez całe życie obywatelem hiszpańskim i ciągle wracał do swego rodzinnego kraju. Książka zawiera piękny portret Santayany według rysunku Lino S. Lipińskiego.

The Wisdom of George Santayana (Atoms of Thought), selected and edited by Ira D. Cardiff (New York 1964, Philosophical Library, s. XX + 325, cena 7,50 doll.). Jest to drugie rozszerzone wydanie książki, która pod tytułem „Atoms of Thought” ukazała się w 1950 roku. Książka składa się z krótkich — przeważnie jedno lub kilkozdaniowych — wypowiedzi Santayany na setki tematów. Wypowiedzi te zostały wybrane z prac Santayany przez Cardiffa przy współpracy Corlisa Lamonta. Przy każdej wypowiedzi podano hasło wskazujące temat oraz źródło, z którego wypowiedź pochodzi. Indeks pozwala odszukać interesujące czytelnika wypowiedzi. Obecne wydanie zawiera cytaty z ostatnich prac Santayany: „Dominations and Powers”, oraz z pośmiertnie wydanej trzeciego tomu jego autobiografii „My Host the World”. Dołączono też fragmenty wybrane spośród „Little Essays”, tomu zawierającego nowe sformułowania nadane przez Santayana różnym swym myślom wyrażonym we wcześniejszych pracach. Wydawca dr Cardiff był przez długi czas uczniem i przyjacielem Santayany.

L. M. De Rijk (Professor of Mediaeval Philosophy in the University of Nijmegen): Logica Modernorum. A Contribution to the History of Early Terminist Logic. Vol. I. On the Twelfth Century Theories of Fallacy (Van Gorcum a. Comp. Assen, Neth. 1962, s. 674). Autor dowodzi, iż wbrew dawniejszym opiniom, rozwój tzw. logica modernorum w XIV wieku nie zależał ani od bizantyńskich, ani od arabskich wpływów, lecz miał swe źródła w dwóch kierunkach badań logicznych, które wypełniają okres od Abelarda do Piotra Hiszpana, tj. wieki XII i XIII, mianowicie w doktrynie tzw. insolubiliów tj. antynomii logicznych,

i w teoriach gramatycznych z tego czasu; tom pierwszy obecnie wydany omawia pierwszy z tych kierunków, drugiemu ma być poświęcony tom następny. Tekst autora obejmuje pierwszą część książki do strony 184. Resztę wypełniają Appendices, przynoszące pełny tekst opracowanych przez autora średniowiecznych źródeł, oraz indeksy. Treść: Preface. I. The Specific Charakter of the Logica Modernorum. II. The Theory of Fallacy in the Framework of the Logica Vetus. III. The Theory of Fallacy in the Great Logical Works of Peter Abailard. IV. The Theory of Fallacy in the School of the Parvipontani. V. The Earliest Mediaeval Commentaries on the Sophistici Elenchi. VI. The Theory of Fallacy in the Latter Glosses on the Perihermeneias. VII. Two Treatises on Fallacy from the Latter Part of the Twelfth Century. VIII. On the Use of the Doctrine of Fallacy in Twelfth Century Theology. — Books and Articles Referred to. List of Manuscripts Used. Appendices A. — F. Index locorum. Index nominum. Indeks sophismatum et exemplorum. Index verborum et rerum.

Contributions to Logic and Methodology in Honor of J. M. Bocheński, ed. by Anna-Teresa Tymieniecka in collab. with Charles Parsons (North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1965, s. XVIII + 326, portr.). Czytamy w Przedmowie: „As colleagues or former students we wish to show our esteem and friendship for J. M. Bocheński on the occasion of his 60th birthday. We cannot enumerate here what we owe him in several fields of philosophical scholarship, or for his pioneering work in new areas of research or for his inspiring teaching of for his leadership in scholarly enterprise”. Treść: Preface. Acknowledgements. Contents. Scientific Publications of J. M. Bocheński P. Bernays — Betrachtungen zum Sequenzen-Kalkul. Haskell B. Curry — Remarks on Inferential Deduction. Hugues Leblanc — Marginalia on Gentzen's Sequenzen-Kalküle. Storrs McCall — A modal Logic with Eight Modalities. Albert Menne — Zur Syllogistik strikt partikulärer Urteile. E. W. Beth — Banks ab omni naevo vindicatus. Jerry Stannard — Method and Logik in Presocratic Explanation. Benson Mates — Pseudo-Scotus on the Soundness of Consequentiae. Ivo Thomas OP. — The Later History of the Pons Asinorum. J. F. Staal — Reification, Quotation and Nominalization. Annex: Einige linguistische Bemerkungen zum vorstehenden Thema (Peter

Hartmann). H. S. Houthakker — On the Logic of Preference and Choice. Francesca Rivetti Barbó — Sense, Denotation and the Context of Sentences. Roderick M. Chisholm — Leibniz's Law in Belief Context. Anna-Teresa Tymieniecka — Conjectural Inference and Phenomenological Analysis. R. M. Martin — On Ontology and the Province of Logic: Some Critical Remarks. Norb. M. Luyten OP. — Réflexions sur la Méthode de Teilhard de Chardin. George L. Kline. — N. A. Vasil'ev and the Development of Many-valued Logics.

Mario Bunge: The Myth of Simplicity — Problems of Scientific Philosophy. (Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J. 1963, s. XIV + 239). Autor pisze w przedmowie: The aims of this book are two. First, to contribute to the elucidation of some key concepts of both philosophy and science such as those of conceptual analysis, analyticity, truth, level, law, and simplicity. Second, to show the complexity, i. e., the richness, of those very concepts, thereby exploding the myth that simplicity is always either a factor or a desideratum of research. To the extent to which the book succeeds in attaining both goals it should discourage the concoction of naive, oversimplified pictures of knowledge. The method employed is a kind of philosophic procedure that may be called metascientific elucidation. This kind of clarification may be analytic or synthetic: it may consist either in the analysis or reduction of conceptual entities (concepts, propositions, theories), or in the construction of such entities". Do wstępnych uwag dołącza autor trzy zastrzeżenia: 1) Książka nie jest podręcznikiem, lecz zajmuje się stawianiem problemów, 2) zwraca się ona nie do wąskiego odcinka specjalistów, lecz do szerokiego świata naukowego, 3) wszystkie podane w niej poglądy podlegają dyskusji i sprawdzaniu. Treść: I. Analysis (1. Metascientific Elucidation. 2. Analyticity. 3. Levels). II. Simplicity and Truth (4. Logical Simplicity. 5. Extralogical Simplicity. 6. Simplicity and Truth. 7. Simplicity in Theory Construction. 8. Partial Truth). III. Scientific Law (9. Induction in Science. 10. Kinds and Criteria of Scientific Law. 11. Causality, Chance, and Law. 12. Laws of Laws). Index.

Max Black: A Companion to Wittgenstein's 'Tractatus' (Cambridge, University Press 1964, s. XVI + 451, cena w opr.

55 s). Wittgensteina „Tractatus Logico-Philosophicus” dzieło o bardzo szerokim wpływie na współczesną filozofię anglosaską jest bardzo trudne w czytaniu. Prof. Black daje doń bardzo szczegółowy starannie opracowany komentarz, podzieliwszy całość dzieła na 70 ustępów, z dołączeniem wstępu ogólnego, bibliografii i różnorodnych indeksów. Autor pisze w przedmowie: „My chief aim has been to make it easier for a serious student of Wittgenstein's early work to reach his own interpretation of the Tractatus. I hope I have been successful in this, whatever the fate of my own interpretation. There can be no question here of any 'definitive' reading: since my own views have oscillated while I was writing, I cannot be confident that my final judgement has always been the best". Obszerny spis rzeczy jest zarazem dyspozycją Traktatu.

Norman Malcolm: Knowledge and Certainty, Essays and Lectures (Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, N. J., second printing 1964, s. X + 244). Autor książki, która ukazała się pierwotnie w r. 1963, pisze w przedmowie: The Following essays and lectures are closely connected in two ways. First, certain philosophical problems about knowledge, perception, verification, certainty, incorrigibility, possibility of error, grounds, proof — concepts that are fundamental to the theory of knowledge — are studied from different angles. Second, the influence of my teachers, friends and heroes, G. E. Moore and Ludwig Wittgenstein, is evident throughout. Treść: I. The Verification Argument, II. Knowledge and Belief. III. Direct Perception. IV. Wittgenstein's „Philosophical Investigations”. V. Knowledge of Other Minds VI. Anselm's Ontological Arguments. VI. George Edward Moore. VII. Three Lectures on Memory (1. Memory and the Past. 2. Three Forms of Memory. 3. A Definition of Factual Memory). Index.

A. Campbell Garnett: The Perceptual Process (London, George Allen and Unwin Ltd, 1965, s. 104, cena w opr. 21 s). Książka została wydana jednocześnie w Ameryce przez Uniwersytet Wisconsin. Autor, profesor tego Uniwersytetu, pisze we wstępie: „This short essay is an attempt to analyse the perceptual consciousness and formulate a theory of the relation of our experience of observation to what we find in the course of observation and what we believe to exist independently of observation. This is pre-

faced by an introductory chapter on The Task of Philosophy which attempts to show the proper relation of the methods of linguistic analysis to those of reflective analysis of our own consciousness in the resolution of philosophical problems. The theory presented is in the general tradition of the British realists, particularly Broad, Stout, Whitehead, though it profits considerably the work of the linguistic analysts, especially Ayer, Ryle and Austin, while critically differing from them". Treść: I. Introduction — The Task of Philosophy. II. Consciousness and Observation. III. Sensations and Things. IV. Obstacles and Symbols. Index.

Analytical Philosophy, second series — A collection of papers ed. by R. J. Butler, Assistant Prof. of Philosophy, University of Toronto (Basil Blackwell, Oxford 1965, s. 6 nrb. + 193, cena w opr. 25 s). Książka zawiera dziewięć artykułów nigdzie poprzednio nie publikowanych. Autor pisze w przedmowie: „In the First Series I remarked, that cross-fertilisation of methods and a general broadening of interests defeat the attempt to classify contemporary analytical philosophy into schools of thought. Probably there has never been a period when English-speaking philosophers were so curious to know of philosophical happenings in other parts of their world. Widespread travel between academic centres has done more than anything else to generate the dialogue which has produced this cross-fertilisation". Treść: I. H. Putnam, Brains and Behaviour. II. D. Savan, Socrates' Logic and the Unity of Wisdom and Temperance. III. R. Rundle, Modality and Quantification. IV. D. Wiggins, Identity-Statements. V. S. Bromberger, An Approach to Explanation. VI. J. Moravcsik, Strawson and Ontological Priority. VII. M. J. Woods, Identity and Individuation. VIII. R. M. P. Malpas, The Location of Sound. IX. J. M. Shorter, Causality, and a Method of Analysis. X. G. E. M. Anscombe, The Intentionality of Sensation — A Grammatical Feature. IX. R. J. Butler, Messrs Goodman, Green and Grue.

Denis de Rougemont: Dramatic Personages (New York 1964, Holt, Rinehart and Winston, s. XIV + 170, cena 4,50 doll.). Jest to przekład pióra Richarda Howarda książki „Personnes du drame” wydanej przez Lib. Gallimard w 1947 roku. Denis de Rougemont, urodzony w Szwajcarii

w 1906 roku, jest znany jako założyciel i dyrektor European Cultural Center w Genewie i jako autor książek: „Love in the Western World”, „The Christian Opportunity” „Personnes du drame” jest próbą analizy wzajemnego oddziaływania idei i osobowości. Autor wybrał siedem wybitnych osobistości, a mianowicie: Goethego, Kierkegarda, Kafkę, Lutra, Kalwina, Gide'a i T. E. Lawrence'a, i przedstawił dramaty wywołane ich ideami oraz wskazał, w jaki sposób ludzie ci stali się wielcy dzięki owym dramatom. Oto spis treści: Introduction, 1. Wisdom and Madness of the Person, 2. Freedom and Fatum, 3. Sincerity and Authenticity, 4. A Disease of the Person.

Peter Munz: Relationship and Solitude (London, Eyre and Spottiswoode Publishers Ltd. 1965, s. 240, cena 30 s). Zapowiedź wydawnicza podaje, że autor jest associate professor Victoria University of Wellington (Nowa Zelandia), a jego książka „is a study of the relationship between ethics, metaphysics and mythology. It starts from the old problem of whether ethical values can be anything but subjective and goes on to show first that all ethics are grounded in metaphysics, and then that metaphysical ideas are themselves derived from mythology, of which they provide an abstract formulation. So far from discrediting metaphysics, this derivation, Professor Munz argues, shows both its importance and its true place in human experience. In the course of the argument the author attempts a classification of metaphysical ideas in terms of mythological themes and discusses a wealth of historical material to illustrate the actual transition from mythology to metaphysics in ancient Greece, in India and in Christian Thought". Treść: Preface. The Problem of Ethics, The Science of Ethics. The Principles of Metaphysics. The Practice of Metaphysics. The Phenomenology of symbols. Metaphysical Principles. Ethics. Index.

D. J. Foskett: Science, Humanism and Libraries (London 1964, Crosby Lockwood and Son, s. X + 246, cena 26 s). Książka jest zbiorem prac, z których większość publikowana była w różnych czasopismach lub stanowi tekst odczytów i wykładów wygłaszanych w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Autor jest z zawodu bibliotekarzem, toteż większość z osiemnastu zamieszczonych w tym tomie prac ma charakter fachowych rozważań z zakresu bibliotekarstwa. Niemniej jednak Foskett rozważa szereg problemów, które

mogą zainteresować filozofa, zwłaszcza w następujących pozycjach: *On Science and Humanism, Classification and Communication, Comparative Classification* (odczyt wygłoszony na konferencji F. I. D. w Warszawie w 1959 r.). *Science, Humanism and Libraries*. Autor szczególnie interesuje się problematyką komunikacji, roli i charakteru języka naukowego. Uważa, że dążenie do ścisłości i obiektywności nie może pociągać za sobą zmniejszenia się stopnia komunikatywności tekstu naukowego. Od wzajemnego zrozumienia się ludzi różnych narodowości i zawodów uzależnione są bowiem losy ludzkości, a nawet jej istnienie.

Charles L. Stevenson: Facts and Values — Studies in Ethical Analysis (Yale University Press, New Haven 1963, s. XIV + 244, cena w opr. 5 doll.). Autor — profesor filozofii w University of Michigan — uzyskał rozgłos swoją książką „Ethics and Language” (1944), rozwijającą teorię zwaną emotywizmem w etyce. Niniejsza książka jest zbiorem studiów, związanych treściowo z tematem poprzedniej książki i w pewnej części już poprzednio publikowanych w różnych wydawnictwach. Treść: Preface. I. The Nature of Ethical Disagreement. II. The Emotive Meaning of Ethical Terms. III. Persuasive Definitions. IV. The Emotive Conception of Ethics and Its Cognitive Implications. V. Relativism and Nonrelativism in the Theory of Value. VI. Reflections on John Dewey's Ethics. VII. Moore's Arguments against Certain Forms of Ethical Naturalism. VIII. Ethical Judgements and Avoidability. IX. Meaning: Descriptive and Emotive. X. Some Relations between Philosophy and the Study of Language. XI. Retrospective Comments. Bibliography. Index.

Henry Margenau: Ethics and Science (D. Van Nostrand Company Inc. Princeton N. J. 1964, s. XII + 302, cena w opr. 7,50 doll.). Autor, profesor fizyki i filozofii przyrody w Yale University oraz członek American Academy of Arts and Sciences, zajmuje się zagadnieniami teorii i filozofii nauk. Treścią książki są rozważania na temat zastosowania metod naukowych do rozstrzygnięcia zagadnień etycznych. Preface. I. The Method of Science. II. The Method of Physical Science and Human Affairs. III. Résumé on Values. IV. The Working Methodology of Ethics. V. Northrop's Ethics. VI. The Historical Confusion between Validating Principles and Ethical Impera-

tives. VII. Origins of Imperatives and Primary Values. VIII. Consequences of the Parallelism between Ethics and Science. Author Index. Subject Index.

Ernest Gellner: Thought and Change (The Nature of Human Society Series, Weidenfeld and Nicolson, London 1964, s. VIII + 224, cena w opr. 30 s.). W poprzedniej swojej książce „Words and Things” (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 276) autor gwałtownie atakował ze stanowiska socjologicznego współczesną filozofię angielską, obecnie natomiast rozwija postulat, jakim powinna odpowiadać filozofia we współczesnym społeczeństwie. Treść: I. Time and Validity 2. The New Social Contract. 3. Metamorphosis. 4. The Uses of Thought. 5. The Uses of Doubt. 6. The Stuff of Change. 7. Nationalism. 8. Knowledge and Society. 9. Conclusion. Index.

Charles E. Lindblom: The Intelligence of Democracy — Decision Making through Mutual Adjustment (New York, The Free Press — Macmillan Comp. 1965, s. VIII + 352). Autor — profesor ekonomii w Yale University, zajmuje się w książce zagadnieniem teorii organizacji: „Rational or efficient government, it is widely believed, requires some centralization of authority to coordinate otherwise disparate and conflicting policies. Democratic government, on the other hand, requires dispersion of power, some decentralization of authority. This pioneer contribution to political theory shows that political systems in fact rely on dispersion and fragmentation of power to achieve the very rationality of efficiency ordinarily attributed to central coordination”. Treść: Preface. Part I. Introduction (1. Rational Policy through Mutual Adjustment). Part II. Elements of the Process of Partisan Mutual Adjustment (2. The Participants and the Process; 3. Adaptive Adjustments; 4. Manipulated Adjustments, Preliminary Survey; Manipulated Adjustments, Specific Forms). Part III. The Process in Government (6. The Governmental Process; 7. Mixed Systems, Emphasis on Centrality; 8. Mixed Systems (Mutual Adjustment Dominant). Part IV. Problem-Solving Strategy and Mutual Adjustment (9. Strategy in Problem Solving; 10. Coordination through a Multiplicity of Strategic Problem Solvers). Part V. Comparative Analysis of Central Coordination and Mutual Adjustment (11. Coordination by Overview; 12. Reasoned Coordination; 13. Consistency; 14. Social Agreement; 15. Conflic-

ting Values; 16. Equality as a Criterion; 17. Inequality and Mutual Adjustment; 18. Public Interest and Group Interests). Part VI. Policy Toward Mutual Adjustment (19. Choice Among Policy-Making Methods; 20. An Illustrative Application of the Analysis). Appendix: Summary of Analysis. Notes. Index.

Sidney Hook (ed.): Law and Philosophy — A Symposium (New York 1964, New York University Press, s. XVI + 344, cena 6,50 doll.). Na książkę tę złożyły się referaty i wypowiedzi dyskusyjne wygłoszone na szóstym dorocznym sympozjum Instytutu Filozofii Uniwersytetu Nowojorskiego, które miało miejsce w dniach 10—11 maja 1963 roku w Nowym Jorku. Wydawca poprzedził całość krótkim wstępem. Przez wiele lat filozofia prawa uprawiana była w Ameryce w większym stopniu przez zawodowych prawników niż przez filozofów. Ostatnio jednak zaznaczył się pewien wzrost zainteresowania tą problematyką wśród filozofów amerykańskich, co znalazło swe odbicie na konferencji. Dyskusje koncentrowały się wokół trzech głównych tematów: stosunku prawa do etyki, pojęcia prawa naturalnego oraz natury rozumowania prawniczego. Podejmowano przede wszystkim zagadnienia poruszane w nowszej literaturze, takie jak: Czy cywilne nieposłuszeństwo może być moralnie usprawiedliwione? Jak można pogodzić pojęcie prawa naturalnego ze stwierdzeniem historycznej i moralnej względności? Jak uzyskuje się wnioski prawnicze i jak można wytlumaczyć fakt, że ten sam zbiór wyrazów, np. konstytucja amerykańska, może „uzasadniać” sprzeczne konkluzje? Podstawą dyskusji były następujące referaty: J. Rawls — Legal Obligation and the Duty of Fair Play; M. R. Konvitz — Civil Disobedience and the Duty of Fair Play; J. C. Murray — The Problem of Mr. Rawls' Problem; H. S. Rommen — In Defense of Natural Law; K. Nielsen — The Myth of Natural Law; W. Friedmann — An Analysis of „In Defense of Natural Law”; E. H. Levi — The Nature of Juridical Reasoning; P. A. Freund — An Analysis of Juridical Reasoning; H. Wechsler — The Nature of Juridical Reasoning. W dyskusji brali udział m. in. C. Beardsley, S. Hook, E. Nagel, R. Taylor, P. Weise, A. C. Danto, W. K. Frankena, F. Oppenheim. Prof. S. Hook, kierownik Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Nowojorskiego, wydał już przedtem sprawozdania z poprzednich pięciu sympozjów. Ukazały się one pod nastę-

pującymi tytułami: 1. Determinism and Freedom in the Age of Modern Science, 2. Psychoanalysis, Scientific Method, and Philosophy, 3. Dimensions of Mind, 4. Religious Experience and Truth, 5. Philosophy and History (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 464a).

Publikacje zbiorowe

Oeuvres complètes de Descartes par Ch. Adam et P. Tannery, pomnikowe to w 13 tomach wydanie, które ukazało się w latach 1897—1913, zostało wznowione staraniem Centre National Français de la Recherche Scientifique przez księgarnię J. Vrin w Paryżu, w reprodukcji fotograficznej, z uzupełnieniami, w postaci dodatku do każdego tomu, zawierającego bądź noty uzupełniające, bądź teksty odkryte po roku 1913 (np. listy do Huyghensa). Do Komitetu wydawniczego nowego wydania należą E. Gilson, M. Gueroult, F. Alquié, H. Gouhier i in. Wydany został tom IX—2, w przygotowaniu tomy VIII—1 i VII.

Christian Wolff, Gesammelte Werke, w przedruku anastatycznym wydania z r. 1737, wychodzą nakładem firmy G. Olms w Hildesheim (NRF). Nowe wydanie jest uzupełnione wstępem wydawniczym i komentarzem oraz indeksami Dotychczas ukazały się: II. Abteilung. Lateinische Schriften, Bd. IV. Cosmologia generalis, hrsg. u. bearb. von Jean Ecole, oraz Bd. III Philosophia prima sive Ontologia w tym samym opracowaniu.

Paracelsus Werke. Studienausgabe in 5 Bänden, herausgegeben von Prof. Dr Will-Erich Peuckert (Schwabe u. Co. Verlag, Basel-Stuttgart). Ukazał się (1965) Band I: Medizinische Schriften (s. 600, cena w opr. 38 DM). Treść: Vorwort des Herausgebers. Berthonea. Das Buch von der Gebärdung der empfindlichen Dinge durch die Vernunft. Elf Tractat. Volumen Paramirum. Herbarius. Von den natürlichen Dingen (Auswahl). Von den ersten drei Principiis. Zehn Bücher der Archidoxen. Liber de renovatione. Liber de longa vita. Das Buch Paragranum. Zapowiedziane są dalsze tomy, każdy objętości ok. 500 stron, w cenie po ok. 35 DM, tylko w łącznej sprzedaży: Band II (Von den unsichtbaren Krankheiten, Von den tartarischen Krankheiten, Sieben defensionen, Labyrinthus medicorum, Astronomia magna); Band III (De natura rerum, De meteoris, Liber de imaginibus, Philosophia magna); Band IV und V (Religiöse Schriften, Spuria).

Wydawnictwa seryjne

Biblioteka Klasyków Filozofii (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 135a) wydała w dalszym ciągu tomy: *Arystoteles, Polityka*, z dodaniem pseudo-arystotelesowskiej Ekonomiki, przełożył i przypisami opatrzył Ludwik Piotrowicz, wstępem poprzedził Konstanty Grzybowski (PWN, Warszawa 1964, s. LV+446, cena w opr. 45 zł); *Pierre Gassendi, Logika*, w przekładzie Ludwika Chmaja, z dodaniem wstępu do Zarysu filozofii, pt. *O filozofii ogólnie*, w przekładzie Leona Joachimowicza, wstępem opatrzył Leszek Kołakowski (PWN, Warszawa 1964, s. LX+510, cena w opr. 50 zł); *Georg Friedrich Hegel, Wykłady o estetyce*, przekład Janusza Grabowskiego i Adama Landmana, objaśnieniami opatrzył Adam Landman, tom I (PWN, Warszawa 1964, s. XII+670, cena w opr. 55 zł); *Alexander Herzen, Pisma filozoficzne, tom I: Eseje filozoficzne — Z tamtego brzegu*, przełożyła Janina Walicka, tłumaczenie przejrział oraz wstępem i przypisami opatrzył Andrzej Walicki (PWN, Warszawa 1965, s. XLIII+712, cena w opr. 60 zł).

Myśli i ludzie. W serii „Wiedzy Pow-szechnej” pod powyższym tytułem (zob. Ruch Filoz. XXII, s. 99a) ukazały się jako kolejne pozycje: *Jerzy Rudzki — Świętochowski; Hanna Buczyńska — Cassirer; Tadeusz Płużański — Teilhard de Chardin; Zbigniew Kuderowicz — Fichte; Irena Krońska — Sokrates; W. F. Asmus — Lew Tołstoj; Jerzy Szacki — Durkheim; Kazimierz Leśniak — Arystoteles.* Każdy tomik składa się z dwóch części: pierwsza jest krótką monografią o postaci tytułowej, na drugą składają się charakterystyczne wypisy z jej dzieł w polskim przekładzie.

Janina Majler: Doktryna etyczna Karola Fouriera (Biblioteka Studiów nad Marksizmem 7. Książka i Wiedza, Warszawa 1965, s. 278+10 nlb., cena w opr. 30 zł). Książka jest pracą doktorską, napisaną w katedrze etyki prof. Fritzhanda w Uniwersytecie Warszawskim. Treść: I. Życie i twórczość Fouriera. Zadania i cel pracy. II. Metafizyka, koncepcja człowieka i historiozofia Fouriera. III. Krytyka cywilizacji. IV. Ideał społeczny Fouriera (życie w falansterze). Etyka ogólna Fouriera. VI. Próba porównania myśli etycznej Marksa z myślą Fouriera. Bibliografia. Skorowidz nazwisk. Streszczenia rosyjskie, angielskie i francuskie.

Prace z logiki — zeszyt I (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CVIII, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1965, s. 143, cena 6 zł). Redaktorem serii jest Kazimierz Pasenkiewicz; w „Słowie wstępnym” czytamy: „W nowo utworzonej serii zamierzamy zamieszczać przede wszystkim prace w pełni samodzielne [...] nie będziemy jednak rezygnować z zamieszczania [...] także drobniejszych prac i przyczynków...”. Treść zeszytu: *K. Pasenkiewicz — Symbolika i schematy rozumowań; S. Surma — O stosunku wynikania inferencyjnego i kilku pojęciach pokrewnych; S. Surma — Struktura logiczna pojęcia wielkości empirycznej; H. Gizowa — Fragment dorobku Zygmunta Kramsztyka w dziedzinie logiki stosowanej w medycynie; Z. Zwinogrodzki — O pewnym zagadnieniu logiki indukcyjnej; E. Zarnecka-Biały — O pewnym niestandardowym pojęciu konsekwencji.* Do każdej pozycji zostały dołączone streszczenia angielskie i rosyjskie.

Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, rok VIII, nr 3 (31) podają sprawozdanie z sesji poświęconej działalności naukowej i dydaktycznej KUL w dwudziestolecie 1944—1964. Wśród wygłoszonych referatów następujące dotyczą Wydziału Filozoficznego: *Zagajenie (M. Kurdziałek), Metafizyka (A. Wawrzyniak), Logika (S. Kamiński i S. Majdaniec), Historia filozofii (M. Gogacz), Specjalizacja filozoficzno-psychologiczna (J. Pastuszka), Filozofia przyrody (T. Rylska i S. Mazierski), Nauczanie społeczno-etyczne (J. Turowski).*

Georges Kalinowski: Introduction a la logique juridique — Éléments de sémiotique juridique, logique des normes et logique juridique (Bibliothèque de philosophie du droit III. Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, R. Pichon et R. Durand-Auzias, 1965, s. VI+188). Prof. Kalinowski z KUL'u, przebywający od pewnego czasu we Francji jako pracownik Centre National de la Recherche Scientifique, jest autorem prac z teorii prawa i logiki. Jego książka obecna, zaopatrzona przedmową prof. Ch. Perelmana, ma treść następującą: *Introduction. I. Logique et notions logiques fondamentales (1. Raisonnements. schèmes de raisonnements, règles de raisonnement et lois logiques. 2. Logique formelle déductive. 3. Autres sens du nom „logique”). II. Sémiotique juridique (1. Le langage, ses éléments et sa struc-*

ture. 2. Langage du droit. 3. Propriétés sémiotiques du droit. 4. Langage des juristes). III. Logique des normes (1. Une logique des normes est-elle possible? Le dilemme de Joergensen et quelques essais de solution. 2. Proposition normative et sa structure. 3. Calcul déontique propositionnel. 4. Logique déontique des noms. 5. Obligation dérivée. 6. Valeur logique des normes. 7. Caractères généraux de la logique déontique contemporaine). IV. Logique juridique (1. Le raisonnement juridique et ses espèces. 2. Raisonnements juridiques non-normatifs. 3. Raisonnements juridiques normatifs (les règles logiques déontiques dans l'élaboration, l'interprétation et l'application du droit). Conclusion: Sémiotique et logique juridique face à la philosophie et à la science du droit. Ouvrages cités.

Archives de l'Institut International des Sciences Théoriques w Brukseli (zob. Ruch Filoz. XVII, s. 111b), wydawnictwo seryjne, zamieszcza sprawozdania z konferencji inicjowanych przez Instytut i związaną z nim Academie Internationale de philosophie des sciences. Zeszyt 13 (1965) zawiera referaty wygłoszone na kolokwium, które odbyło się w r. 1963 we Fryburgu szwajcarskim na temat „La phénoménologie et les sciences de la nature” (zob. Ruch Filoz. XXII, s. 330ab); wśród nich referat R. Ingardena „Husserls Betrachtungen zur Konstitution des physikalischen Dinges”.

Gisbert Hasenjaeger: Einführung in die Grundbegriffe und Probleme der modernem Logik (Studium Universale. Verlag Karl Alber Freiburg/München, 1962, s. 202, cena w opr. 21,50 DM). Autor należy do kręgu logików niemieckich wykształconych przez H. Scholza i jest profesorem Uniwersytetu w Münster. Książka jest wprowadzeniem w filozoficzne podstawy logiki z punktu widzenia tamtejszej szkoły logicznej, nawiązującej do myśli logicznej Leibniza. Treść: Vorwort. I. Traditionelle und moderne Logik (1. Von der traditionellen Logik zur „Logistik”. 2. Konventionen über Grenzfälle. 3. Die symbolische Methode — am Beispiel der Syllogistik). II. Logik als Ontologie (1. Die Welt als Bereich von Gegenständen mit Eigenschaften und Beziehungen. 2. Beziehungen zwischen Begriffen und logische Operationen. 3. Kritisches zur Idealisierung. Fertige und offene Begriffe). III. Logik als Sprachtheorie (1. Formen von Aussagen. Grammatische und logische Syntax. 2. Standardisierung und Symbolisierung. 3. Bezie-

hungen zwischen Sprache und Realität — Semantik). IV. Logik als Methodenlehre (1. Satzlogik und Regellogik. 2. Kalküle: Sequenzenkalkül, Aussagenkalkül, Prädikatenkalkül. 3. Zulässigkeit und Vollständigkeit von Kalkülen). V. Ausdrucksreichere logische Systeme (1. Die Identität und der bestimmte Artikel. 2. Beschreibungen von Attributen und Funktionen. 3. Mehrere Sorten von Dingen — Begriffe als Dinge). VI. Die Antinomien (1. Die Menge aller Dinge einer gegebener Eigenschaft. 2. Aussagen die ihre eigene Falschheit behaupten. 3. Die Menge der in einer Sprache benennbaren Dinge). VII. Logik und Vernunftkritik (1. Die kombinatorisch erzeugbaren Mengen. Ein allgemeiner Kalkülbegriff. 2. Grade der kombinatorischen Beherrschbarkeit von Problemkreisen. 3. Problemkreise, die sich nicht kombinatorisch beherrschen lassen). VIII. Zur Logik des Wahrscheinlichen (1. Die Wahrscheinlichkeitstheorie als verallgemeinerte Semantik. Ein Mass möglichen Wissens, 2. Logische, subjektive und statistische Wahrscheinlichkeit. 3. Regeln des induktiven Schliessens. 4. Wahrscheinlichkeit und Wahrheit. Über die Abhängigkeit vom Vorurteil). Literaturverzeichnis. Namen und Sachregister.

Das Bild des Menschen in der Wissenschaft jest nową serią wydawniczą, zapoczątkowaną w r. 1964 dwoma tomami: Bd. 1. Victor Emil von Gebssattel, Imago hominis. Beiträge zu einer personalen Anthropologie (s. 338, cena w opr. 28 DM); Bd. 2. Frederik Adama van Scheltema, Antike — Abendland. Parallelen und Gegensätze (s. 176, 16 tabl., cena w opr. 19,80 DM). Redaktorem serii, obliczonej na ok. 60 tomów jest prof. W. J. Revers (Würzburg), firmą nakładową wydawnictwo Neues Forum, 872 Schweinfurth, Postfach 31 (NRF).

Errol E. Harris (Professor of Philosophy in the University of Kansas): **The Foundations of Metaphysics in Science** (Muirhead Library of Philosophy, London George Allen and Unwin Ltd. 1965, s. 512, cena 63 s). Zapowiedź wydawnicza podaje: „That metaphysics is nonsense — is nonsense. Logical empiricists once thought it was because they believed that metaphysical statements lacked empirical foundation. This book seeks to demonstrate that the empirical foundation, of metaphysics is natural science, upon the deliverances of which it is the synoptic reflection. The author reviews and examines the main theories of contemporary Physics, Biolo-

gy, Neurophysiology and Psychology and develops from them the world picture for which they provide evidence. He maintains the thesis that they give little support to the kind of philosophy which developed from the earlier work of Russell, Moore and Wittgenstein, but that they justify a more dialectical philosophical outlook. The metaphysical implications of Relativity and Quantum Theory and of the Exclusion Principle are discussed, as well as theories of life and evolution, and a critique is given of the notion of teleology. The epistemological implications of neurophysiological and psychological theories of perception and intelligence are also developed, and the body-mind relation, including the cybernetic approach discussed. Finally, an outline is given of the sort of metaphysical theory which emerges from a conspectus of scientific theories. This book [...] though very different [...] has been compared with the work of Pierre Teilhard de Chardin". Treść: Introduction (1. Scientific Philosophy). Part I. The Physical World (2. The Physical World; 3. Relativity; 4. The Primordial Matrix; 5. The Expanding Universe; 6. Matter and Energy; 7. Wholeness and Hierarchy). Part II. The Realm of Life (8. The Riddle of Life; 9. Biochemistry, Natural Selection and the Origin of Life; 10. Organic Activity; 11. Homeostasis and Relevant Variation; 12. Evolution; 13. Mechanism and Teleology; 14. The Philosophy of Process and Organism). Part III. Mentality (15. Body and Mind; 16. Feeling; 17. Consciousness; 18. Behaviour; 19. Perception — Psychological Theories; 20. Perception — Psychological Theories; A Note on Memory; 21. Intelligence). Part IV. Outline of a Metaphysic (22. Relatedness and System; 23. Space, Time and Causality; 24. Mind and Knowledge). Index of Names. Index of Subjects.

Philosophy in America ed. by **Max Black** (Muirhead Library of Philosophy, Georg Allen and Unwin Ltd. 1965, s. 307, cena w opr. 42 s). Zapowiedź wydawnicza podaje: „Philosophy in America is a collection of fourteen original essays on a variety of philosophical topics by some of the most talented younger American philosophers, specially commissioned for this volume, with a preface of the editor. Previous anthologies of British and American philosophy in the Muirhead Library have consisted of contributions by philosophers of established reputation. By choosing now to present to a wider public the work of young philo-

sophers still on their way to 'the top' the editor hopes to enable the common reader as well as the specialist to become acquainted with some of the best of the lively and penetrating work of philosophical investigation of a young generation. The contributors were chosen by the editor after consultation with a large number of prominent American philosophers. Each contributor was left free to choose his own topic and to handle it as he thought best". Treść: Preface. I. William A. Alston, Expressing. II. Bruce Aune, On the Complexity of Avowals. III. S. F. Barker, Must Every Inference Be either Deductive or Inductive? IV. Stanley Cavell, Aesthetic Problems of Modern Philosophy. V. Thompson Clarke, Seeing Surfaces and Physical Objects. VI. Marshall Cohen, Aesthetic Essence. VII. Joel Feinberg, Action and Responsibility. VIII. Jerry A. Fodor, Explanations in Psychology. IX. Charles D. Parsons, Frege's Theory of Number. X. Alvin Plantinga, The Free Will Defence. XI. John Searle, What is a Speech Act? XII. Abner Simony, Quantum Physics and the Philosophy of Whitehead. XIII. Fred Sommers, Predicability: XIV. Judith Jarvis Thompson, Reasons and Reasoning. Index of Names.

Problems of Philosophy Series (The Macmillan Company, 60 Fifth Avenue — New York 10011). Nowa seria tanich wydawnictw, której redaktorem jest prof. Paul Edwards (New York University). Oto wyjątki z prospektu: These original paperback books deal with issues of current significance and draw on the writings of modern as well as classical philosophers. They are designed to serve as first texts, supplementary readings and reference works. The first three volumes are: Vol. I. The Existence of God. Edited and with an Introduction by John Hick, Princeton Theological Seminary (Defenses of the five traditional arguments for the existence of God are followed by selections from the most influential challenges. The final section deals with recent writings on the meaningfulness of the whole dispute, doll. 1.95). Vol. II. Body, Mind, and Death. Edited and with an Introduction by Anthony Flew, The University, Keele, England. (On the various theories about the relations between body and mind, personal identity, and their implications on questions of survival after death. Sources range from Plato and Aristotle, to contemporaries such as A. J. Ayer and Gil-

bert Ryle. The editor has included a full, annotated bibliography, doll. 1.95). Vol. III. Problems of Space and Time. Edited and with an Introduction by J. J. C. Smart, University of Adelaide, Australia. (Nineteenth and twentieth century scientific developments have made concepts of space and time inseparable to philosophers and scientists. Important writings from both philosophy and science, from Aristotle, Augustine and Kant to contemporary thinkers such as Mach, Bergson, Russell, Einstein, and Eddington, are included here, 2.95 doll.). Vol. IV. Perception and the External World. Edited and with an Introduction by R. J. Hirst, Glasgow University, 2.95 dol.

International Library of Philosophy and Scientific Method — w serii tej pod redakcją prof. A. J. Ayera (zob. *Ruch Filoz.* XXIV, s. [131b]) ukazał się tom: **Charles Taylor** (Associate Professor of Philosophy, University of Montreal) — **The Explanation of Behaviour** (London Routledge and Kegan Paul, London 1964, s. X+278, cena w opr. 40 s.). Autor zajmuje się zagadnieniem, czy jest możliwe mechanistyczne wyjaśnienie ludzkiego i zwierzęcego zachowania się, czy też wyjaśnienie takie wymaga odwołania się do zamiarów i celów. Treść: I. Explanation by Purpose (1. Purpose and Teleology. 2. Action and Desire. 3. Intentionality. 4. The Data Language. 5. The Problem of Verification). II. Theory and Fact (6. The Determinants of Learning. 7. What is Learned. 8. Spacial Orientation. 9. The Direction of Behaviour. 10. The Ends of Behaviour). 11. Conclusion. Index. Poprzednią pozycją serii była książka *The Hidden God, A Study of Tragic Vision in the „Pensées” of Pascal and the Tragedies of Racine*, by Lucien Goldman, transl. from French by P. Thody.

Stephen Toulmin, June Goodfield: The Discovery of Time (Hutchinson a. Co. Ltd. London 1965, s. 280, cena w opr. 35 s.). Tom niniejszy jest trzecim z kolei w serii *The Ancestry of Science* (zob. *Ruch Filoz.* XXII, s. 321b) i ma za przedmiot rozwój idei czasu. Treść: Authors Foreword. Introduction — The Problem of Historical Inference. 1. Memories and Myths (Chronicles and Genealogies. Myths and Legend). 2. Science without History (Historical Cosmology in Miletos. The Divorce of History from Philosophy. Plato's Creator-Craftsman. Aristotle's Eternal Universe. Stoics and Epicureans. The Limits of the Classical World-Pictu-

re. The Beginnings of Natural History). 3. The Authority of the Scriptures (Christianity and History. Fundamentalism and Allegory. The New Chronology. The Mediaeval World-Allegory. The Dream of the Millennium). 4. The Revival of Natural Philosophy (The Fall of the World. Descartes' Mathematical Philosophy. The Theological Consequences of Cartesianism. The Blueprints of Creation. The Great Chain of Being. The Eighteenth-Century Commonplaces). 5. The Revival of Civil History (The Birth of Historical Criticism. Decay or Progress? The Customs of the Ages. Human Nature and Social Change. The Myth of the Social Contract. Intimations of Progress). 6. Time's Creative Hand (Vico, the Mendel of History. Kant and Cosmic Evolution. Herder and the Development of Nature). 7. The Earth Acquires a History (The Epochs of Nature. The Fact of Geological Change. The Agents of Geological Change. The Perspective of Indefinite Time. The Historical Time-Barrier is Broken). 8. The Background to Darwin (Are There Fixed Species in Nature? The Temporal Sequence of Forms. The Problem of Inheritance. The Final Impasse). 9. Life Acquires a Genealogy (Darwin Recognizes His Problem. The Creation of the „Origin”. The Structure of the „Origin”. The Scientific Objections. Darwinism and Natural Theology). 10. History and the Human Sciences (The Recognition of Progressive Change. Critical History and Its Implications. The Evolution of Humanity. The Flux of Nature). 11. Time and the Physical World (The Evolution of Stars and Chemical Elements. Astronomy and the Problem of Creation. Truth, Hypothesis or Myth? Are the Laws of Nature Changing?). Epilogue — Nature and History (The Evolution of Ideas). Index.

Mary Warnock (Fellow of St. Hugh's College, Oxford): The Philosophy of Sartre (Hutchinson University Library, London 1965, s. 186, cena w opr. 15 s.). Wydawca podaje w objaśnieniu: „This book is a critical exposition of the philosophical doctrines of Jean-Paul-Sartre. His Contribution to ethical and political theory, and to metaphysics and ontology is reviewed against the background of German idealism and phenomenology. The purpose of the book, however, is not merely expository, nor historical. An attempt is made to present Sartre's arguments clearly, so that readers may assess their philosophical value in their own right”. Treść: Preface. 1. Cartesianism.

2. Nothingness. 3. Being-for-others. 4. Being-in-the-world. 5. Freedom. 6. The radical conversion — Critique of Dialectical Reason. Short Bibliography. Index.

William K. Frankena: Ethics (Prentice-Hall Foundations of Philosophy Series, Englewood Cliffs N. J., Prentice-Hall Inc. 1963, s. XVI+109). Książka należy do serii złożonej z trzynastu podręczników (Philosophy of Art, Philosophy of Language, Philosophy of Mathematics, Theory of Knowledge, Philosophy of History, Ethics, Philosophy of Natural Science, Philosophy of Religion, Political Philosophy, Philosophy of Education, Philosophy of Social Science, Logic, Metaphysics), przeznaczonych dla użytku nauczycieli filozofii w rozmaitych typach collegów amerykańskich. Autor jej, profesor Uniwersytetu Michigan, pisze w przedmowie: „I shall try, among other things, to present some of the standard material of ethics that beginners and others should know. This will not, however, be a summary of what moral philosophers are agreed upon, as introductions to other subjects may be summaries of what the experts in those fields agree upon. [...] My aim in this book is not just to introduce the problems and positions of moral philosophers but also to do moral philosophy. That is I shall try to write an essay in moral philosophy in which I put forward some of my own views and reasoning, while, at the same time, providing an introduction to the subject in general”. Treść: I. Morality and Moral Philosophy. II. Egoistic and Deontological Theories. III. Utilitarianism and Justice. IV. Moral Value and Responsibility. V. Intrinsic Value and the Good Life. VI. Meanness and Justification. For Further Reading. Index.

I. A. Richards: The Philosophy of Rhetoric (A Galaxy Book, New York, Oxford University Press 1965, s. 138, cena 1,25 doll.). Książka jest nowym, tanim wydaniem serii wykładów, które autor wygłosił w 1936 r. w Bryn Mawr College na zaproszenie fundacji The Mary Flexner Lectures on the Humanities. Treść: I. Introductory. II. The Aims of Discourse and Types of Context. III. The Interanimation of Words. IV. Some Criteria of Words. V. Metaphor. VI. The Command of Metaphor.

Alexander Sesonske: Value and Obligation — The Foundations of an Empiricist Ethical Theory (A Galaxy Book,

New York Oxford University Press, 1964, s. 4 nrb.+122, cena 1 doll.). Książka obecnie wydana w taniej serii, ukazała się pierwotnie w r. 1957 nakładem University of California Press, gdzie autor jest associate professor of philosophy. Czytamy w zapowiedzi wydawniczej: „Can moral philosophy be reasoned into bankruptcy? During the first half of the twentieth century this danger increased as philosophers tried, with growing abstractness, to make moral discourse conform to the logic of scientific discourse. Since the Second World War, however, a revolution has taken place in moral philosophy, reestablishing its arguments on practical experience. Dr. Sesonske's book is part of this new movement, arguing for analysis of moral discourse as it functions within the natural context of daily speech and action. In ordinary discourse, an ethical word („ought”) conveys its meaning without reliance on a precise scientific definition. Basic to Dr. Sesonske's ethical theory is the differentiation of two characteristic communicative functions of ethical statements in common usage: ascribing obligation or expressing evaluation. [...] The result is an important contribution to the belief that role of the philosopher in ethics is the role of the wise man doing ethics rather than that of the analyst talking about it.”. Treść: I. Introduction. II. Common Sense and Ethical Discourse. III. Criteria for an Adequate Ethical Theory. IV. Judgments of Evaluation. V. Judgments of Obligation. VI. Conflicts and Relationships. Index.

Wydawnictwa ciągłe i czasopisma

Organon (L'Institut d'Histoire de la Science et de la Technique près l'Académie Polonaise des Sciences, avec le concours de la Division d'Histoire des Sciences de l'Union Internationale d'Histoire et de Philosophie des Sciences; No 1, PWN, Warszawa 1964, s. 316, cena 60 zł). Nowe to czasopismo wyłoniło się z zeszytów ukazujących się nieregularnie jako obcojęzyczny dodatek do „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, wydawanego przez Zakład Historii Nauki i Techniki PAN; jego tytuł nawiązuje do zeszytów specjalnych „Nauki Polskiej”, które ukazywały się w latach 1936—1939. „Organon” jest rocznikiem, publikującym artykuły i rozprawy z zakresu historii nauki i techniki, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień filozoficznych i socjologicznych historii nauk, w językach ofi-

cyjnych Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauk — angielskim, francuskim i rosyjskim. Redakcja ma skład następujący: Bogdan Suchodolski (redaktor naczelny), Waldemar Voisé (zastępca redaktora), Aleksander Birkenmajer, Achot Grigoryan (URSS), Józef Hurwic, Eugeniusz Olszewski, Vasco Ronchi (Włochy), sekretarz Redakcji Barbara Olszewska. Adres: Zakład Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa, Pałac Staszica, Nowy Świat 72, pok. 19. Rocznik 1964 zawiera teksty referatów i protokoły dyskusji Międzynarodowego Sympozjum, poświęconego ogólnym zagadnieniom historii nauki i techniki, które obradowało w Jabłonie koło Warszawy 17—21 IX 1963 r. (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 143 ab). Rocznik 2 (1965, s. 282, cena 64 zł) przynosi piętnaście referatów przeznaczonych na pięć sympozjów XI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, obradującego w Polsce w sierpniu 1965 r. (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 311b), m.in. I. Symp. Le développement historique des problèmes méthodologiques communs aux sciences naturelles et sociales (R. Hooykaas — Nature and History; P. Rybicki — Sciences sociales et sciences naturelles, Quelques aspects méthodologiques communs). II. Symp. Les éléments traditionnels et nouveaux dans la cosmologie de Nicolas Copernic. III. Symp. L'oeuvre d'Albert Einstein. IV. Symp. Le passé et l'avenir de la science. (B. Kiedrow — Les regularités du développement de la science; I. Malecki, E. Olszewski — Some Regularities of the Development of Science in the Twentieth Century; R. Taton — L'histoire des sciences et la science actuelle; G. Dobrow — Les tendances du développement de l'organisation de la science; D. J. de Solla Price — Regular Patterns in the Organization of Science).

Zagadnienia Naukoznawstwa — Studia i materiały (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 305a), ukazał się zeszyt 1 tomu I (Warszawa 1965) poświęcony zagadnieniu oceny efektywności badań naukowych (materiały z pierwszego dnia obrad Sympozjum w Jabłonie 21—23 maja 1964, zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 312a). Treść: Od Redakcji. I. Malecki — Ogólne zagadnienia efektywności badań naukowych. J. Zieleniewski — O metodach oceny efektywności nauki. B. Minc — Zagadnienia efektywności ekonomicznej badań naukowych. H. Trzaska — Efektywność prac badawczych w przemyśle chemicznym.

Z. Ostrowski i A. Szepieniec — Cykl badawczy w chemicznych badaniach stosowanych. — Metody oceny efektywności ekonomicznej prac naukowo-badawczych w Związku Radzieckim — Głosy w dyskusji. — Przegląd zagadnień. Przegląd piśmiennictwa. Kronika.

Przegląd Informacji o Naukoznawstwie. Zeszyty próbne (Polska Akademia Nauk. Ośrodek Informacji i Dokumentacji Naukowej. Warszawa 1964, nr 1, s. 25, nr 2 s. 50). Nowe to wydawnictwo jest pomyslane jako informacyjne pismo periodyczne, ukazujące się 4 razy rocznie i poświęcone naukoznawstwu nie od strony teorii i metodologii nauki; ma się ono zajmować nauką od strony organizacji i zarządzania, notując istniejące kierunki i tendencje w tym zakresie. Treścią jego będzie wyselekcjonowana i odnotowana bibliografia oraz streszczenia dokumentacyjne ważniejszych pozycji.

Biuletyn Towarzystwa Kultury Moralnej (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 305b) przynosi w numerze 13 (kwiecień 1965) m.in. artykuł wstępny T. Kotarbińskiego „Przypomnienie zadań” oraz zmieniony statut Towarzystwa, a nr 14 (czerwiec 1965) zawiera: T. Kotarbiński — Co robić, czego nie robić?; J. Ross — O niektórych biologicznych i społeczno-moralnych aspektach wychowania seksualnego; nadto zaś informacje bieżące o działalności organizacji.

Praxis — Revue philosophique, édition internationale, nowe czasopismo wychodzi od 1 stycznia 1965 r. staraniem Chorwackiego Towarzystwa Filozoficznego (Hrvatsko filozofsko društvo) w dwóch wydaniach, jugosłowiańskim jako dwumiesięcznik oraz międzynarodowym jako kwartalnik, zamieszczający artykuły w językach angielskim, niemieckim lub francuskim. Redaktorzy: Danilo Pejović i Gajo Petrović. Adres redakcji: Praxis, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta, Zagreb, Dure Salaja b. b. Prenumerata roczna wydania jugosłowiańskiego wynosi 4 dolary, wydania międzynarodowego 5 dolarów. W słowie wstępnym Redakcja podaje, że czasopismo ma być filozoficznym w bardzo szerokim sensie, obejmując zagadnienia aktualne współczesnego świata i człowieka, w szczególności zaś także jugosłowiańskiego socjalizmu. Zawierać ono będzie obok działu naczelnego, przynoszącego artykuły na wybrany temat, działy dodatkowe: Portrety i sytuacje; Myśl i rzeczywistość; dyskusje;

sprawozdania i notatki; życie filozoficzne. Treść zeszytu I (styczeń 1965): A quoi bon Praxis (słowo wstępne). De la Praxis (B. Bošnjak — Betrachtungen über die Praxis; G. Petrović — Praxis und Sein; P. Vranicki — On the Problem of Practice; D. Grlić — Practice and Dogma; R. Supek — Dialectique de la pratique sociale). Portraits et Situations (D. Pejović — Jean-Paul Sartre). Pensée et réalité (M. Kangrga — Was denkst du, Philosoph?). Discussion (P. Vranicki — De la coexistence). Comptes rendus et notes. Vie philosophique. In Memoriam (Palmiro Togliatti). Zeszyty najbliższe obejmą tematy: Znaczenie i perspektywy socjalizmu; Georg Lukacs; Ernst Bloch; Czym jest historia; Sztuka w świecie techniki.

Sciences de l'Art, Annales de l'Institut d'Esthétique et des Sciences de l'Art, nowe czasopismo ukazuje się jako rocznik (obok *Revue d'Esthétique*), publikujący artykuły oryginalne — techniczne i teoretyczne — z zakresu historii sztuki estetyki, psychologii i socjologii sztuki. Redaktorami są Lilliane Brion-Guerry i Robert Francès, Komitet redakcyjny: E. Souriau (przewodniczący) J. Chailley, P. Fraisse, P. Francastel, H. Gouhier, I. Meyerson. Prenumerata roczna 10 F. Adres: Société Française d'Esthétique, 3 rue Michelet, Paris VIe. Treść tomu I (1964): E. Souriau — Propos liminaire; E. Souriau — Sur les émotions esthétiques intenses; R. Francès — La langue musicale dans la société contemporaine; L. Brion — Guerry — L'évolution générale de l'expression de l'espace dans la peinture occidentale; M. Scriabine — La représentation du temps dans l'art plastique égyptien; H. Voillaume — L'art et l'enfant. Les activités picturales et les réactions des enfants aux peintures d'adultes et aux peintures d'enfants; R. Passeron — Les débuts du peintre; F. Molnar — Les mouvements exploratives des yeux dans la composition picturale; Effet du chroma sur la fixation des stimuli visuels.

Revue de Synthèse, organ Centre International de Synthèse w Paryżu, zawiera w zeszycie podwójnym 33—34 za pierwsze półrocze 1964 m. in. artykuł prof. W. Voisé „Sébastien Castellion et les prémisses de la tolérance”; zeszyt 35, za trzeci kwartał 1964, jest poświęcony setnej rocznicy urodzin fundatora instytucji Henri Berra.

Annales de philosophie politique, organ Institut international de philosophie politique w Paryżu zawierają w tomie 5 (1965) pt. „Rousseau et la philosophie politique”, teksty referatów przedstawionych na Colloque de l'Institut international de philosophie politique z r. 1962 (autorowie: P. Arnaud, H. Barth, P. Burgelin, S. Cotta, L. G. Crocker, R. Derathé, I. Fetscher, C. J. Friedrich, S. Hoffmann, B. de Jouvenel, J. Plamenatz), P. U. F., s. 256, cena 12 F; tom 6 wydany w tymże roku pt. „L'idée de philosophie politique”, zawiera 9 rozpraw (P. Arnaud, P. Bastid, H. Battifol, J. W. Chapman, S. Cotta, B. de Jouvenel, R. Polin, R. Treves, D. Sternberger), P. U. F., s. 196, cena 10 F.

Philosophica Gandensia — pod takim tytułem zaczęło się w r. 1963 ukazywać nowe wydawnictwo Wydziału Filozoficznego (Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte) Uniwersytetu w Gandawie. W skład Redakcji weszli: L. Apostel, A. Janssens, E. Leemans, J. Kruihof, A. van de Vyver. Przewiduje się wydawanie jednego tomu rocznie objętości około 240 stron. Artykuły i rozprawy dotyczyć mają wszelkich dziedzin filozofii i będą ogłaszane w jednym z następujących języków: angielski, flamandzki, francuski, niemiecki. Cena jednego tomu wynosi w subskrypcji 5,20 doll. Wpłaty można wносить przez: a) N. V. Kredietbank, Kouter 26, Gent, Nr 400(13)61529 lub b) International Postal Money Order na rachunek jak sub. a. Dotychczas wyszły z druku dwa tomy: W 1963 r. — tom I, na który złożyły się następujące prace: L. Apostel — Can Metaphysics be a Science?; R. Raes — Cinéma et finalité; J. Kruihof — Quelques Réflexions sur le Nihilisme; E. Vermeersch — Information and Philosophy; H. De Ley — De Nederdaling van de Ziel in de Filosofie van Noemenios. W 1964 r. — tom II, do którego weszły prace: A. H. D. MacLeod — Het bewustzijn in verhouding tot ruimte en tijd; M. De Mey — Anthropologie Philosophique et Psychologie Génétique; A. Phaet — Sur la systématisation et la démonstration d'Homère à Euclide; F. Vyncke — L'influence idéologique de Bakounine en Italie (Le conflit avec Marx et Mazzini); L. Apostel — De la nature du Temps. Adres Redakcji: Blandijnberg 2, Gent, Belgia.

La-Revue universitaire de Science morale, nowe czasopismo wychodzi od początku r. 1965, przeznaczone dla wymiany poglądów w dziedzinie wskazanej tytułem. Do Rady Redakcyjnej należą H. Baruk,

A. Chavanne, S. Friedlaender, F. Gonseth, E. Kahane, A. Piettre, R. Renard, J. Servier, J. Ziegler; adres sekretariatu: M-lle C. Lejeune, 40, avenue du Bois, Havré-lez-Mons (Belgique).

Cahiers internationaux de Symbolisme, organ Société de Symbolisme, wychodzi od r. 1965 w trzech zeszytach rocznie i podaje sprawozdania z dorocznych konferencji urządzanych przez tę organizację (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 146a, oraz artykuły. Adres: 40, Avenue du Bois, Havré-lez-Mons, Belgique).

Le Centre national belge de recherches de logique zajął się w swej sekcji prawniczej badaniem antynomii w prawodawstwie jako odpowiednika antynomii występujących w systemach sformalizowanych. Rezultaty tych badań, prowadzonych w latach 1961—1964, zostały ogłoszone w czasopiśmie *Dialectica* vol. 18, zeszyt 1—4 (69—72), w postaci szesnastu rozpraw różnych autorów (zob. Przegląd czasopism).

Informationen aus dem philosophischen Leben in der Deutschen Demokratischen Republik, herausgegeben von der Zentralstelle für die philosophische Information und Dokumentation im Institut für Gesellschaftswissenschaften beim Zentralkomitee der SED (Berlin W 8 Taubenstrasse 19—23), biuletyn informacyjny, ukazuje się w 10 szesnastostronicowych zeszytach rocznie i podaje komunikaty o wydarzeniach filozoficznych w Niemieckiej Republice Demokratycznej w następującym układzie: 1. Mitteilungen der Sektion Philosophie der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 2. Wissenschaftliche Veranstaltungen (Veranstaltungen der nächsten Wochen-Übersicht; Konferenzen, Tagungen; Vorträge, Vorlesungen; Kolloquien, Seminare; Verteidigungen; Sonstige Veranstaltungen). 3. Wissenschaftliche Arbeiten (Habil.-und Dissertationsthemen; Diplomarbeitsthemen; Informationsmittel, Bibliographien; Sonstige wissenschaftliche Arbeiten). 4. Philosophische Institutionen und Organisationen. 5. Mitteilungen der Zentralstelle für die philosophische Information und Dokumentation. 6. Verlags- und Bibliotheksmittellungen. 7. Personalnachrichten. — Anhang (bei Bedarf): Aus dem philosophischen Leben des Auslandes. Cena zeszytu 0,60 MDN. Zeszyt 1 rocznika I ukazał się w styczniu 1965 r.

Książka Romana Ingardena Das Literarische Kunstwerk (2. verbesserte und er-

weiterte Auflage, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1960) stała się przedmiotem gruntownego omówienia: Norbert Krenzlin-Für die Erforschung der formalen Seite in der schönen Literatur, w Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Jg. 12, Heft 9 (VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1964, s. 1116—1127).

Hegel-Studien (zob. Ruch Filoz., XXI, s. 234b), rocznik II (Bonn, Bouvier, 1963, s. 441) zawiera: w dziale Texte und Dokumente — Fragment aus einer Hegelschen Logik, mit einem Nachwort zur Entwicklungsgeschichte von Hegels Logik, hrsg. von O. Poggeler; Fr. Nicolin, Hegel als Professor in Heidelberg. Aus den Akten der philosophischen Fakultät 1816—1818; Zwei Briefe Hegels an der Verleger C. F. Winter, mitgeteilt und erläutert von Fr. Nicolin; Hegel an Baader, ein unveröffentlichter Brief, eingeleitet und hrsg. von H. Grassl; w dziale Abhandlungen — G. Schüler, Zur Chronologie von Hegels Jugendschriften; w dziale Literaturberichte und Kritik — G. Vecchi, Neuere Schriften über Hegels Aesthetik; A. Peperzak, Neue italienische Studien über den jungen Hegel; w dziale Bibliographie — Abhandlungen zur Hegel-Forschung 1960—61; Dissertationen über Hegel und seine Philosophie (Deutschland, Oesterreich, Schweiz) 1842—1960.

Methodology and Science. International Journal for the Empirical Study of the Foundations of Science and Their Methodology, nowe czasopismo powstało w miejscowości „Synthese, an International Quarterly for the Logical and the Psychological Study of the Foundations of Science” (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 296a), które przestało ukazywać się wskutek nieporozumień między redaktorami i wydawcą. W prospekcie czytamy: „The journal will deal with the study of science, the analysis of its methodology, foundations and linguistic aspects and the study of its sociological and psychological implications. This implies the following studies: 1. The development of semantics, logic and theories of signs in their relation to foundation problems, 2. The development of information and communication theory and its impact on epistemological problems, 3. Contributions to theoretical and empirical semantics, 4. Theory of meaning as to the verifiability aspect, 5. Evaluations in ideological and social groups. but only seen empirically”. Komitet redakcyjny składa się z następujących osób: L. E. J.

Brouwer, J. Broeder, Colin Cherry, P. H. Esser, Max Euwe, H. J. Groenewold, S. Hofstra, Gerald Holton, B. H. Kazemier, W. M. Kruseman, Norman M. Martin, Josephine Mehlberg, Henry Mehlberg, Charles W. Morris, K. R. Popper, Herman Tennessen, D. Vuysje, I. Pels, Arne Næss, Ch. P. Raven, S. H. Woodger. Nowe czasopismo będzie zarazem organem Institute for the Unity of Science z Bostonu, International Society of Significs z Amsterdamu oraz Institut Français de Sociologie z Paryża. Adres wydawnictwa: Methodology and Science, P. O. Box 7017, Amsterdam — Z 2 — Nederland.

Danish Yearbook of Philosophy, rocznik publikowany przez Danish Society for Philosophy and Society jako jedyne duńskie czasopismo poświęcone wyłącznie filozofii, wychodzi od r. 1964, z wiosną każdego roku. Komitet redakcyjny stanowią Prof. Justus Hartnack, Dr. Witt-Hansen, Dr. Mogens-Begvad i P. Dalsgaard-Hansen; firmą nakładową jest księgarnia Munksgaard (47, Prags Boulevard, Kopenhavn). Rocznik jest wydawany w języku angielskim, zamieszcza jednak także artykuły pisane w języku francuskim lub niemieckim. Tom pierwszy zawiera 17 rozpraw ofiarowanych jako księga pamiątkowa prof. Jörgen Jørgensenowi w 70 rocznicę urodzin.

Wittgenstein's Lecture on Ethics; pod powyższym tytułem The Philosophical Review (LXXIV, 1, January 1965, Cornell University, Ithaca N. Y.) publikuje trzy związane ze sobą pozycje: I. Ludwig Wittgenstein, A Lecture on Ethics (s. 3—12); jest to tekst popularnego odczytu (bez tytułu) dotychczas nie publikowany, przygotowany przez autora w okresie między wrześniem 1929 a grudniem 1930 i prawdopodobnie wygłoszony w grupie znanej pod nazwą „The Heretics”, gdzie Wittgenstein miał przemawiać w tym czasie; pochodzi ze zbioru spuścizny rękopiśmiennej, znajdującej się pod opieką Miss Elizabeth Anscombe i Prof. G. H. von Wrighta. II. Friedrich Waismann, Notes on Talks with Wittgenstein (s. 12—17), notatki te pochodzą ze spuścizny, którą opiekują się prof. I. Berlin, G. Ryle i S. Hampshire, były spisywane w latach 1929 i 1930 z rozmów, w których brali udział obaj interlokutorzy i M. Schlick. Zawierają uwagi dyskusyjne Wittgensteina o „Etyce” Schlicka. III. Rush Rhees, Some Developments in Wittgenstein's View of Ethics, komentarz wydawcy do powyższych tek-

stów, zestawiający je z innymi oświadczeniami Wittgensteina.

Episteme, Anuario de filosofia 1961—1965 (Universidad Central de Venezuela, Facultad de Humanidades y Educación — Instituto de Filosofía, Caracas 1965, s. 380). Rocznik pierwszy tego czasopisma ma treść następującą: Ermila Elies de Perez Perazzo, Procedimiento del Menón en relacion a la Theoria de la Ciencia en Aristoteles; Juan David Garcia Bacca, Estudios sobre la filosofia de Andrés Bello; Marisa Kohn de Beker, Esquema para una historia del positivismo científico venezolano; Alicia Lopez de Nuno, Ideas determinantes del positivismo historico-social venezolano; J. R. Nunez Tenorio, Objeto y significado de la logica formal como ciencia; Juan A. Nuno, La prueba ontológica como determinante de la concepción antropológica sartriana; Lulio F. Pagallo, Nota sobre la lógica de Paulo Veneto — Crítica de la doctrina del Complexe Significabile de Gregorio de Rimini; Miguel Sanchez — Mazas, Sobre la estructura de la lógica modal; Eduardo Vasquez, La idea de Dios en la humanismo contemporáneo.

Bibliografie, encyklopedie, leksykony, informatory

Zestawienia bibliograficzne literatury dotyczącej Teilharda de Chardin publikuje Mieczysław Tazbir w miesięczniku „Życie i Myśl”, nr 5/1965, s. 31—32, oraz nr 9/1965, s. 132—134.

Kratkij slovar po estetike. Red. M. F. Ovsjannikov, V. A. Razumnyj. (Moskwa 1964, Izd. Polit. Literat. s. 542). Bodźcem dla wydania tego kieszonkowego słownika stało się duże zainteresowanie w ZSRR problemami estetyki, jak również zadanie estetycznego wychowywania społeczeństwa. Jest to też publikacja o charakterze popularnym — obejmuje ok. 250 najczęściej używanych terminów, które, jak stwierdza przedmowa, „w sposób popularny wyjaśniają podstawowe założenia estetyki marksistowsko-leninowskiej i charakteryzują najistotniejsze momenty historii rozwoju myśli estetycznej”. Zadaniem naczelnym jest więc wykład o ważniejszych kategoriach estetycznych, zagadnieniu piękna w życiu i w sztuce, właściwościach poznania estetycznego, założeniach twórczości według praw estetyki, prawach rozwoju sztuki, jej meto-

dach, stylach itp. Nie są podane tu problemy, co do których toczą się jeszcze dyskusje naukowe. Oprócz właściwego słownika wydawnictwo zaopatrzone jest w wykaz tematyczny artykułów oraz indeks osób, wymienionych w hasłach, poszerzony o minimalne dane biograficzne. Duża ilość miejsc poświęcona jest zagadnieniom, wykraczającym poza granice estetyki — problemom technicznym sztuki, jej prądom i historii.

Vocabulaire technique et critique de la philosophie par André Lalande (9e éd. 1962, Presses Universitaires de France Paris, s. XXIV + 1324, cena 60 NF). Nowe wydanie słownika francuskiego Towarzystwa Filozoficznego, — piąte powojenne — opracowali, po ustąpieniu jego pierwszego redaktora zmarłego w r. 1963, R. Poirier i R. Martin. Dołączony w nowym wydaniu Supplément (s. 1229—1247) zawiera nowe artykuły i uzupełnienia oraz uwagi do artykułów dawniejszych.

Słownik Platona został wydany w Collection Budé jako tom XIV pism zbiorowych. Ostatnio wyszła jego część druga: *Platon Oeuvres complètes*, t. XIV. *Lexique de la langue philosophique et religieuse de Platon*, 2e partie (od M do Omega) par Edouard des Places S. J. (Coll. des Universités de France, Paris, Société d'édition „Les belles lettres”, 1964, s. 319—577, cena 25 F).

Philosophisches Wörterbuch, begründet von Heinrich Schmidt, 17. Auflage durchgesehen, ergänzt und herausgegeben von Georgi Schischkoff (Kröner Taschenausgabe Band 13. Alfred Kröner Verlag Stuttgart, 1965, s. VIII + 676). Nowe wydanie tego dobrze znanego, od przeszło 50 lat ulepszanego słownika zawiera blisko 3000 haseł rzeczowych i osobowych, z uwzględnieniem najnowszych zjawisk w dziedzinie filozofii. Artykuł „polnische Philosophie” przedstawia w skrócie rozwój historyczny filozofii w Polsce od założenia uniwersytetu w Krakowie do chwili obecnej.

Handbuch der deutschen wissenschaftlichen Gesellschaften, hrsg. v. Friedrich Domay ukazał się nakładem firmy Franz Steiner, Wiesbaden (1964, s. 751) i wymienia 650 stowarzyszeń wskrzeszonych po wojnie lub nowo założonych, ze wszystkich dziedzin nauki, z podaniem adresów, liczby członków, składu zarządów, organizacji, funkcji itp., a także wydawanych przez nie publikacji.

Cesare Ranzoli, Dizionario di scienze filosofiche, sesta edizione aumentata e riveduta da Maria Pigatti Ranzoli (Milano, Hoepli 1963) — jest to nowe wydanie standardowego włoskiego słownika filozoficznego, który ukazał się po raz pierwszy w r. 1905.

International Directory of Philosophy and Philosophers, spis obejmujący 63 kraje, z wymienieniem nazwisk i adresów pracowników filozoficznych, zakładów naukowych, czasopism, instytutów badawczych, stowarzyszeń oraz wydawców, podaje ponad 15.000 nazwisk, tytułów i adresów. Opracowanie jest wynikiem czteroletniej współpracy międzynarodowej, pod patronatem Międzynarodowego Instytutu Filozoficznego i z pomocą UNESCO. Redaktorami są Gilbert Varet (Paryż) i Paul Kurtz (USA) z udziałem ponad 50 współpracowników, wśród których są: A. J. Ayer, A. C. Ewing, Julius Ebbinghaus, Raymond Klibansky, Manfred Moritz, John Passmore, Anthony Quinton, Miguel Reale, Adam Schaff. Tekst jest czterojęzyczny: angielski, francuski, hiszpański i niemiecki. Firmą nakładową jest The Humanities Press, 303 Park Avenue So, N. Y. C., N. Y., U. S. A. Cena 75 s.

The Spinoza Bibliography, compiled by Adolph S. Oko, Columbia University Libraries, G. K. Hall & Co. Boston. Bibliografia obejmuje ok. 7000 pozycji, z tego ok. 6000 dotyczy wydań oryginalnych i tłumaczonych, pozostałe zaś odnoszą się do książek i artykułów o Spinozie w różnych językach. — Zmarły autor bibliografii, był badaczem filozofii Spinozy i bibliotekarzem w Hebrew Union College, Cincinnati.

Odczyty i wykłady

Oddział PTF w Krakowie. — 16 I 65. R. Ingarden: O różnych rozumieniach obiektywności. — 21 I 65. Wł. Tartakiewicz: Szekspir i Bacon o sztuce. — 25 I 65. T. Czeżowski: Początki filozofii greckiej (rozważania metodologiczne). — 13 III 65. Irena Wojnar: Filozoficzne podstawy wychowania estetycznego. **Sekcja estetyki** (zagajenia dyskusji): — 17 II 65. R. Ingarden: Współwystępowanie jakości estetycznie wartościowych w dziele sztuki. — 1 III 65. J. Świecimski: Współwystępowanie jakości estetycznie wartościowych

w malarstwie abstrakcyjnym. — 15 III 65. R. Ingarden: Dalszy ciąg dyskusji. — 26 IV 65. M. Gołaszewska: Zagadnienie eksplikacji artystycznej. — 3 V 65. R. Ingarden: Jakości estetyczne wartościowe w dziele sztuki. — 17 V 65. S. Szuman: Struktura i jakości dwu obrazów Picassa. — 26 V 65. J. Popiel: Badanie jakości estetycznych na podstawie trzech ikon ruskich.

Oddział PTF w Lublinie. — 5 III 65. A. Kołaczkowski: Sören Kierkegaard — ojciec egzystencjalizmu. — 12 III 65. M. Cackowska: Operacyjna teoria kształtowania intelektu i jej zastosowanie w dydaktyce. — 9 IV 65. A. Korcik: Logika w starożytnych Indiach. — 7 V 65. M. Gogacz: O pojęciu i metodzie historii filozofii. — 21 V 65. A. Stępień: Zagadnienia języka filmowego (z pogranicza estetyki i teorii znaku). — Odczyty popularno-naukowe: — 6 V 65. A. Stępień: O strukturze i percepcji utworu filmowego. — 13 V 65. J. Reutt: O myśleniu cybernetycznym i myśleniu ludzkim.

Oddział PTF w Poznaniu. — 15 II 65. S. Romahnowa: O wynikaniu i wnioskowaniu dedukcyjnym.

Oddział PTF w Toruniu. — 13 I 65. B. Wolniewicz: Zdania elementarne i ontologia „Traktatu” Wittgensteina. — 24 II 65. T. Czeżowski: Początki filozofii greckiej (rozważania metodologiczne). — 10 III 65. J. Sztumski: Autorytet a prestiż. — 6 III 65. T. Witwicki: Klasyfikacja zajęć z punktu widzenia psychologii i pedagogiki. — 23 IV 65. S. Soldenhoff: Moralność a obyczaj, próba porównania. — 1 VI 65. J. Reutt: O myśleniu „cybernetycznym” i myśleniu „ludzkim”.

Oddział PTF we Wrocławiu. 9 III 65. H. Pisarek: Sprawozdanie z podróży naukowej do Bułgarii. — 30 III 65. J. Ładosz: O filozofii w XX-leciu Polski Ludowej. — 22 X 65. R. Suszko: O funkcjach znaczeniowych wyrażań i wieloznaczności. — 27 V 65. T. Kubiński: Logika pytań a rachunki zdań.

Prof. A. Mostowski wygłosił 8 marca 1965 w Warszawie na inauguracyjnym zebraniu Konwersatorium matematycznego PAN odczyt pt. „Najnowsze wyniki dotyczące niezależności pewnika wyboru i hipotezy continuum”. Przedmiotem odczytu było odkrycie P. J. Cohena (zob. Ruch Filoz. XXII, s. 336b), polegające na

podaniu metody budowania modeli aksjomatycznej teorii mnogości, w których hipoteza continuum (resp. pewnik wyboru) nie jest prawdziwa. Prelegent zwrócił uwagę na ujawniające się przy tej okazji związki teorii mnogości z topologią i na znaczenie filozoficzne odkrycia.

„Dzień filozoficzny” został zorganizowany w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie 4 maja 1965 r. Program obejmował wykłady: Wł. Tatarkiewicz, Dobro i uczciwość; T. Czeżowski, O jedności nauki; J. Pastuszka, O osobowości; B. Bejze, O dowodach na istnienie Boga.

Ogólnopolska studencka sesja naukowa z okazji XX-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej została zorganizowana przez Koło Filozoficzne Studentów Uniwersytetu w Poznaniu w dniach 3—5 grudnia 1964 r. z następującym programem: J. Vetulani: Zagadnienie zdań analitycznych w polskiej literaturze naukowej 1945—1963; W. Balicki, Metodologiczne i socjologiczne koncepcje O. Langego dotyczące praw ekonomicznych i praw ekonomicznej politycznej; L. Nowak, Postulat jasności i pojęcie analizy językowej w polskiej literaturze logicznej; A. Siemianowski, Z pogranicza logiki i filozofii; J. Woleński, Rozwój logiki w okresie międzywojennym; M. Chmara, Rozwój socjologii prawa w Polsce jako przykład integracji nauk społecznych.

VIII Tydzień Filozoficzny KUL-u obradował w Lublinie 8—12 marca 1965 z następującym programem: J. Gałkowski, Stan problematyki etycznej i aksjologicznej w polskiej literaturze powojennej; A. Krąpiec, Wartość a byt; K. Wojtyła, Dwa modele etyki; T. Styczeń, Tradycyjne i współczesne ujęcia etyki; S. Grygiel, Intelktualne a antyintelktualne postawy w etyce; B. Inlender, Etyka a religia; A. Rodziński, Filozofia wartości a filozofia kultury; A. Stanowski, O stałości i zmienności w etyce; C. Wojtkiewicz, Problematyka logiczno-metodologiczna w filozofii wartości. Sprawozdanie z obrad zostało wydrukowane w miesięczniku „Znak” r. XVII nr 133—134 (Kraków lipiec-sierpień 1965): T. Styczeń „VIII Tydzień filozoficzny KUL”, s. 1041—1053.

Redakcja czasopisma „Studia Filozoficzne” zorganizowała w dniu 18 grudnia 1964 r. konferencję, której tematem była

dyskusja nad fantazją naukową Stanisława Lema „Summa technologiae”. Po zagajeniu, wygłoszonym przez autora, głos zabierali: Józef Hurwic, Wacław Mejbaum, Helena Eilstein, Andrzej Bednarczyk, Władysław Krajewski. Przebieg dyskusji został opublikowany w „Studiach Filozoficznych”, 1965, z. 2, s. 95—135, pt. „Summa technologiae”, replika autora zaś ukazała się w tymże czasopiśmie, z. 3, s. 3—37, pt. „Summa technologiae, posłowie do dyskusji”.

Collège Philosophique — w ramach rocznej serii wykładów publicznych w Sorbonie w Paryżu zostały wygłoszone w pierwszym półroczu 1964 roku następujące odczyty: A. Philonenko — Le devoir et la foi dans la révolution copernicienne; J. Brun — La tentation; Y. Bonnefoy — La guerre contre l'objet; L. Goldmann — Pour une sociologie du roman; P. Aubenque — Langage et dialectique chez Aristote; P. Kaufmann — La notion stoïcienne de confatalité et le problème de la tragédie; G. Cattaui — Le temps et le lieu chez Proust; J. Czaoski — Le penseur déchiré Vassily Rozanov; V. Jankélévitch — La nostalgie; R. Minder — Brentano et Nerval; H. Guillemin — Claudel et le problème de l'amour; C. Ramnoux — Avec Bachelard vers une phénoménologie de l'imaginaire; M. de Gandillac — A propos de Thomas Münzer.

Société belge de logique et de philosophie des sciences zorganizowała serię wykładów w r. 1964/65: 17 X 64. J. Signoret — Le génome, structure et expression; 21 XI 64. A. M. Dalcq — La structure dans les cellules germinales; 12 XII 64. S. Issman — Etat actuel de la logique déontique; 20 II 65. M. Demeur — L'évolution de la notion de structure dans les sciences physiques; 27 III 65. L. J. Cohen — A non-probabilistic syntax for confirming theory; 15 V 65. A. R. Anderson — Entailment and Intuitionistic Logic.

Royal Institute of Philosophy w Londynie ogłosił serię wykładów na rok 1964/65 (od 16 X do 5 III), mianowicie: R. Saw — Persons; S. Körner — Some Remarks on Deductivism as a Philosophy of Science; D. J. O. Connor — Beliefs and Their Objects; P. Geach — The Tome Machine; A. Flew — A Rational Animal; H. Dingle — Galileo's Contribution to Philosophy; J. C. Rees — Ideas and Action in Politics;

G. Mure — The Owl of Minerva; L. A. Reid — On Talking about the Arts; R. Ackermann — Explanations of Human Actions; R. R. Ammerman — Wittgenstein and the Future of Philosophy; A. Ph. Griffiths — Ethics and Personal Identity; F. C.opleston — The Scandal of Philosophy: the Conflict of Systems.

Organizacje

Międzyuczelniany Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym działa od r. 1962 przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego. Badania prowadzone przez Zakład mają za przedmiot zagadnienia: a) metodologiczne, b) rekrutacji na studia wyższe, c) kształcenia i wychowywania w szkołach wyższych, d) zajęć absolwentów, e) metod doboru i kształcenia kadry naukowej i dydaktycznej dla szkół wyższych, f) struktur organizacyjnych szkolnictwa wyższego. Ośrodek dokumentacji przy Zakładzie publikuje wydawnictwo informacyjne „Szkoła wyższa w kraju i zagranicą, Przewodnik bibliograficzny”.

Wydział Filozofii i Prawa Akademii Nauk ZSRR omawiał na plenarnym zebraniu, które odbyło się w Moskwie w styczniu 1965 r., kierunki prac badawczych, prowadzonych w zakresie filozofii i prawa w ZSRR oraz analizę osiągnięć za r. 1964. Dwa podstawowe referaty wygłosili sekretarz Wydziału prof. P. N. Fiedosiejew oraz jego zastępca prof. M. B. Mitin. Pierwszy z referatów miał charakter teoretyczny, wskazywał na metodykę i zakresy badań, drugi był sprawozdaniem za rok ubiegły. Prof. Fiedosiejew podkreślił szczególnie potrzebę badań kompleksowych nad aktualnymi zagadnieniami rozwoju społecznego oraz znaczenie konkretnych badań społecznych. Ważne są również, według referenta, badania nad problemami filozoficznymi związanymi z rozwojem nauk matematyczno-przyrodniczych — w chwili obecnej szczególnie aktualne są zagadnienia biologii. Nie można, jak to się dotąd niejednokrotnie czyniło, dzielić nauk ścisłych, w tym i biologii na burżuazyjne i proletariackie, nie należy też z góry oznaczać politycznymi nalepkami tych czy innych osiągnięć naukowych. Nie można jednakże zapominać, iż nauka nie stoi na uboczu w stosunku do zagadnień ideologii — stąd potrzeba właściwych filozoficznych uogólnień. Prof. Mitin przedstawił, omawiając konkretne po-

zycje wydawnicze, dorobek filozofii radzieckiej za r. 1964. W tym czasie ukazało się w ZSRR ok. 640 prac filozoficznych. Szczególną uwagę poświęcił prelegent problemom metodologii oraz koordynacji i planowania badań naukowych.

Komitet Narodowy Niemieckiej Republiki Demokratycznej dla historii i filozofii nauk przy Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie ukonstytuował się 2 VI 1965 jako krajowa reprezentacja w Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauk. Przewodniczącym Komitetu został prof. dr G. Harig z Uniwersytetu w Lipsku.

Szwedzkie Towarzystwo Estetyczne powstało w jesieni 1964 r. Inicjatorami byli Dr Teddy Brunius i Dr Göran Sörbom z Uniwersytetu w Uppsali, którzy zaprosili do założenia Towarzystwa około 60 czynnych w Szwecji teoretyków tego działu. Siedzibą organizacji jest Institutionen för estetik, Uppsala Universitet, Domkyrkoplan 7, Uppsala (Szwecja). Organizatorzy dążą do porozumienia się z kolegami w Norwegii, Danii, Finlandii i Islandii, celem zorganizowania skandynawskiego towarzystwa estetycznego.

The Philosophy of Education Society of Great Britain została założona w Londynie: zadaniem nowej organizacji jest „To promote the development and teaching of the rigorous philosophical study of educational questions”. Prezesem jest prof. Louis Arnaud Reid, przewodniczącym zarządu prof. Richard Peters. Adres sekretariatu: Mr Paul H. Hirst, Department of Philosophy of Education, University of London — Institute of Education, Malet Street, London W. C. 1.

Council for Philosophical Studies powstała jako nowa organizacja w Stanach Zjednoczonych AP dla popierania badań naukowych i nauczania filozofii w szkołach średnich i wyższych. Organizacja jest subwencjonowana przez fundację Carnegie i będzie przede wszystkim organizować kursy wakacyjne dla młodych nauczycieli filozofii oraz konferencje badawcze na tematy związane z problemami filozofii i jej nauczania. Do rady organizacji należą: William Frankena (przewodniczący), Stuart Brown Jr., Peter J. Caws, Roderick M. Chisholm, Donald Davidson, T. A. Goudge, Stuart Hampshire, Wayne Leys, A. I. Melden, Sidney Morgenbesser, Wilfrid Sellars, Jerome Shaffer, Gregory Vlastos, Richard Was-

serstrom. Adres organizacji: Jerome Shaffer (Executive Secretary), Swarthmore College, Swarthmore, Pa.

Konferencje i zjazdy

XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki w Warszawie i w Krakowie odbył się 24—31 sierpnia 1965 (zob. Ruch filoz. XXIII, s. 311b). Wśród wielu przemówień kongresowych następujące miały treść filozoficzną: T. Kotarbiński — L'histoire de la science, source des généralisations méthodologiques; J. D. Bernall, A. L. Mackay — Towards a Science of Science; R. Taton — Alexandre Koyré, historien de la révolution astronomique; M. M. Karpow — Zakon uskorenogo razwitija jestestwiennych nauk; W. S. Bibler — Razwitije i prwraszczenije poniatij w istorii nauczno-go poznania; W. K. Czajojan — Problema prejemstwiennosti w istorii razwitija naucznoj myśli; L. Belloni — La répétition de l'observation et de l'expérience dans la méthodologie de l'histoire des sciences; M. Markowicz — History of Science as a Science; H. Harig — La révolution scientifique au XVIIe siècle; S. Kamiński — Le rôle de l'expérience et de la raison dans la théorie de la science chez Aristote, Kant et Comte; E. Kolman — Uczenie Arystoteła o matematycznej bezkoneczności; S. Pines — The Views of Thabit Ibn Quarra and of other Arab Thinkers on the Actual Infinite; A. Kent — History and Method in Chemistry; J. G. Dorfman — Ewolucja struktury fizyki; D. D. Iwanienko — Iz istorii popytk postrojenija jedynoj teorii materii; L. Kuźnicki — The Structure of Scientific Revolution in Biology; Z. Kochański — On Teleological Statements in Biology; L. Tondl — Sur la notion de la technique; N. Lubnicki — La science et la croyance; A. Gella — Social Values and Science; R. Suszko — An Abstract Scheme of the Development of Knowledge; J. Giedymin — Counterfactual Questions and Inferences in the Natural and Social Sciences; M. Vajda — La conception husserlienne de l'histoire des sciences; I. Szumilewicz — A Historical Tendency as a Fundamental Scientific Idea; C. Joja — L'aspect philosophique de l'histoire de la science; P. Czartoryski — Commentaires de la Philosophie Pratique d'Aristote du XIIIe au XVe siècles; J. C. Margolin — Science et cosmos dans la

pensée de Jérôme Cardan; R. Bernier — Expérimentation et spéculation dans la genèse de la conception de la vie chez Descartes; R. M. Young — The Development of Herbert Spencer's Concept of Evolution; M. Čapek — The Present Significance of Zawirski's History of the Concept of Time; E. Grant — On the Origin of the Medieval Version of Equality of Fall for Unequal Bodies in the Void, a Critique of Duhem's Explanation; Z. Horský — Cosmologie au XVIe et au XVIIe siècles; G. Biró — Phenomenology and Model-Construction in the History of Physics; R. Palacz — Quelques remarques sur la philosophie médiévale de la nature en Pologne (la Théorie d'impétus); J. Mayerhöfer — Descartes, A New Interpretation of His Ideas on the Philosophy of Nature; M. Gliozzi — L'optique et le principe de moindre effort chez Leibniz; G. Petit — Aristote et la biologie marine, Les Cétacés et remarques sur la classification zoologique; W. Stęślicka-Mydlarska — Immanuel Kant's Theory of Race Evolution; V. Kruta — J. W. Goethe's and J. E. Purkyne's Studies on Vision; M. Uklejska — Les traités historiques de la science dépendent-ils des opinions philosophiques de leurs auteurs?; M. Courtin — Histoire des sciences, enseignement et recherche; W. Voisé — Considérations sur les cours de l'histoire des sciences; V. Ronchi — The Blinding of Humanity by the Antique Philosophy; E. Simard — Sens du terme „hypothèse” chez Aristote et Saint Thomas; J. Legowicz — Le problème de la théorie dans les artes liberales et la conception de la science au Moyen Age; I. Dąbwska — Pascal et le problème du temps; A. Teske — Pascal on the History of Science; F. Kreiling — The Role of Leibniz in the History of Science; W. S. Huemmer — Sur l'origine des mathématiques abstraites, Quelques remarques sur les fondements des théories de Hamilton, Grassmann et Hankel; C. Eisele — The Mathematics of Charles S. Peirce; R. Hooykas — Nature and History; P. Rybicki — Sciences sociales et sciences naturelles. Quelques aspects méthodologiques communs; E. Wette — On the Mathematical and the Physical Aspect of the Continuum Problem; A. P. Juszkiewicz — Iz istorii poniatija funkcii; S. J. Janowska — Osnownije jetapy istorii razwitija matematycznej logiki w Sowiet-skom Sojuzje; H. Greniewski — A Contribution to the Genealogy of Cybernetics; J. North — Frege's Attack

on Hilbert's Use of Postulational-Definition in the „Grundlagen der Geometrie”. M. Klein — Claude Bernard et la philosophie de la nature; R. Hahn — Laplace's First Formulation of Scientific Determinism in 1773; I. Polonoff — Kant's Copernican Revolution; H. Moese — „Wissenschaftslehre” de Bolzano et le problème de l'unité de la science; L. Szyfman — Anticipation des grandes idées scientifiques et son rôle dans le développement de la science; S. Ziemiński — Methodological Ideas in the Works of the Polish Philosopher Władysław Biegański; S. Delorme — Premiers rapports entre George Sarton et Henri Berr; A. Podgórecki — The Beginning and Development of the Sociotechnique; G. Whitrow — William Whewell's Conception of Science; S. Mavrides — L'importance de la cosmologie dans la pensée et dans l'oeuvre d'Einstein; B. M. Kiedrow — Zakonomiornosti razwitija nauki: I. Malecki, E. Olszewski — Some Regularities of the Development of Science in the Twentieth Century; R. Taton — L'histoire des sciences et la science actuelle; G. M. Dobrow — Tendencii razwitija organizacii nauki; D. J. De Solla Price — Regular Patterns in the Organization of Science.

Konferencja na temat zagadnień etyki, zorganizowana przez Katedrę Etyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego, obradowała 10—13 maja 1965 w Pałacu Nieborowskim z następującym programem: T. Kotarbiński — O istocie oceny etycznej; M. Ossowska, I. Pawłowska — O pojęciu moralności; J. Keller — Najnowsze tendencje w etyce katolickiej; A. Podgórecki — O wynikach badań socjologicznych dotyczących niektórych zagadnień z pogranicza prawa i moralności; M. Fritzhand — Emotywizm a marksizm; A. Schaff — Jednostka a socjalizm; Wymiana doświadczeń związanych z prowadzeniem zajęć dydaktycznych z zakresu etyki oraz dyskusja nad wytycznymi programu etyki dla filozofii oraz pedagogiki i psychologii (zagajenie H. Janowski); Dyskusja nad możliwościami aktywizacji i koordynacji badań etycznych (zagajenie M. Fritzhand).

Spotkanie poświęcone zagadnieniom semiotyki zostało zorganizowane przez Wydział I PAN 27—30 VIII 1965 w Warszawie z następującym programem: St. Zółkiewski — Otwarcie konferencji;

R. Jakobson (USA) — The Relation between Signans and Signatum in Language; S. Szaumian (ZSRR) — Abstract Semiotic Systems as Models of Natural Languages; W. W. Iwanow (ZSRR) — Poetic Language and Scientific Language, Semiotic Differences; R. Barthes (Francja) — La linguistique du discours; W. N. Toporow (ZSRR) — The Problem of Universal Semiotic Complexes; H. S. Sørensen (Dania) — A Semiotic Solution to the Logical Problem of Existential Statements; M. Bierwisch (NRD) — Some Semantic Universals of German Adjectives; R. Barthes (Francja) — La situation de la recherche sémiologique en France. Dyskusja toczyła się w językach angielskim i francuskim. W zakończeniu obrad omawiano projekt zorganizowania w przyszłym roku w Warszawie obszerniejszego zjazdu poświęconego zagadnieniom semiotycznym w badaniach naukowych.

Polskie Towarzystwo Psychologiczne zorganizowało swe XVII Walne Zgromadzenie i zjazd naukowy 23—26 września 1965 r. w Toruniu z następującym programem: Sesja plenarna. T. Tomaszewski — Osobowość jako podmiot czynności; A. Lewicki — Teoretyczne problemy społecznego przystosowania osobowości; Z. Bauman — Społeczno-kulturowe uwarunkowanie zróżnicowania typów osobowości; J. Reykowski — Pojęcie i struktura osobowości. Sympozja. 1. Osobowość i motywacja a działalność (C. Kowal, A. Podgórecki, K. Obuchowski, F. Jakubik, E. Talejko); 2. Teoretyczne problemy osobowości (M. Kretutz, Wł. Szewczuk, A. Frączek, J. Strelau, St. Gerstman); 3. Praca zawodowa a cechy osobowości pracownika (R. Kowalczyk, W. Kruciński, K. Niemiec, T. Olchowy, F. Spiewak, J. Schwarz); 4. Osobowość a reakcja człowieka na stress psychologiczny (T. Kocowski, M. Jarosz, J. Reykowski, M. Szostak i in.); 5. Zaangażowanie i światopogląd młodzieży (T. Mędrzycki, Fr. Walter, M. Susułowska, St. Smoleń, Wł. Mielczarska); 6. Badania nad osobowością prowadzone przez pracownię psychometryczną PAN (M. Chojnowski, B. Markowska, M. Nowakowska, Z. Dobruszek). 7. Metody diagnozy osobowości (B. Hornowski, P. Horszowski, S. Zalewska, J. Kostrzewski, S. Wasilewska-Sibińska); 8. Osobowość dzieci i młodzieży a środowisko wychowujące (A. Gurycka, J. Burska, K. Gorzkowska, J. Wolski, A. Uziębło); 9. Patologia osobowości (I. Bielicka, M. Ziemska i in.). Dyskusja okrągłego stołu: Zastosowanie

inwentarzy i kwestionariuszy w diagnozie osobowości (zagaił M. Chojnowski). Posiedzenie specjalne: Potrzeby praktyki a teoria osobowości (spotkanie z przedstawicielami zawodów praktycznych).

Drugie Sympozjum teilhardowskie obradowało 26—27 VI 1965 w ośrodku Stow. Pax w Ojrzanowie koło Warszawy z udziałem członków „Koła studiów nad myślą O. Teilharda de Chardin” i gości, m. in. T. Płuzańskiego i T. Mrówczyńskiego z „Argumentów”. Referaty wygłosili: Z. Zaba — „Klucz do myśli o Teilharda de Chardin” oraz T. Płuzański „Antropologiczny sens koncepcji Teilharda de Chardin ze szczególnym uwzględnieniem problemów socjalizacji i totalizacji”. Dyskusji przewodniczyli kolejno B. Gawecki, M. Tazbir i Z. Czajkowski. Szczegółowe sprawozdanie z przebiegu obrad ukazało się w miesięczniku „Życie i Myśl” nr 9 1965, s. 135—141; Stanisław Pacuła, Sympozjum teilhardowskie.

Polsko-czechosłowacka konferencja naukowa poświęcona recepcji filozofii Hegla w krajach słowiańskich odbyła się w PAN w Warszawie 1—5 grudnia 1964. W ramach obrad wygłoszono referaty: B. Baczko, Horyzonty problemowe polskiego heglizmu; I. Michákova, Profil ideowy heglizmu czeskiego w XIX wieku; A. Walicki, Cieszkowski a Hercen; V. Michnák, Bakunin a Hegel; M. Janion, Krasiński a Hegel; E. Varoszova, Działalność historyczna w życiu L. Stura i rola jednostki—człowieka; Z. Kuderowicz, Koncepcja filozofii u Edwarda Dembowskiego na tle lewicy heglowskiej; J. Zumr, Augustin Smetana i Antonio Labriola. Materiały sesji zostaną ogłoszone drukiem w języku angielskim.

Institut International de Philosophie odbył swój zjazd doroczny 3—10 kwietnia 1965 r. w Jerozolimie, pt. „Entretiens de Jérusalem sur la compréhension de l'histoire”. Program zebrań dyskusyjnych (nazwiska przewodniczącego, referenta i koreferenta): I. History and Historical Consciousness (Fr. Larroyo, K. Löwith, P. Ricoeur). II. The Neutrality of Science (L. J. Russell N. A. Nikam, Ph. Devaux). III. Has History a Direction? Philosophic Principles and Objective Interpretations (E. L. Van Breda, R. P. MacKeon, J. Theodoropoulos). IV. La Catégorie historique, instrument d'intelligibilité (Ch. Perelman, J. Witt-Hansen). V. The Natural versus the Historical Process (J. Wahl, A. C. M. Van Melsen, F. Brunner).

VI. La comprehension de l'histoire vecue chez Marx (G. C. Moasil, J. Hyppolite, T. Kotarbiński). VII. History and Ideology (K. Kuypers, E. Topitsch, F. Battaglia). VIII. Philosophy and the History of Philosophy (G. Calogero, R. Klibansky, N. Rotenstreich). W ramach programu odbyły się nadto posiedzenia komisji Instytutu (C. des travaux bibliographiques, C. des Textes sur „La Philosophie et la Communauté Mondiale”, C. des Chroniques, C. des Traductions), zebranie ogólne Instytutu oraz posiedzenie Zarządu Międzynarodowej Federacji Towarzystw Filozoficznych. W zjeździe uczestniczyli prof. Kotarbiński i prof. Tatarkiewicz.

XV Międzynarodowy Kongres Psychologii Stosowanej, zorganizowany przez International Association of Applied Psychology (IAAP), obradował w Lublanie 2—8 sierpnia 1964 r., gospodarzem było Jugosłowiańskie Towarzystwo Psychologiczne; w kongresie wzięło udział przeszło 1500 psychologów z 33 krajów, delegacja polska liczyła 12 osób i przedstawiła 6 referatów. Ogółem wygłoszono na kongresie około 300 referatów, skupiających się około trzech wielkich działów współczesnej psychologii stosowanej, mianowicie psychologii przemysłowej, psychologii wychowawczej i psychologii klinicznej. Sprawozdanie z obrad kongresu, pióra Andrzeja Lewickiego, Marii Przetacznikowej, Tadeusza Tomaszewskiego i Lidii Wołoszynowej ukazało się w *Psychologii Wychowawczej* t. VIII, z. 1 (styczeń luty 1965), s. 83—94.

Konferencja „Marksizm a egzystencjalizm” obradowała w Uniwersytecie Moskiewskim w listopadzie 1964 r. z następującym programem: B. Mitin, Marksizm a egzystencjalizm; J. S. Narskij, Zagadnienie alienacji w ujęciu obu kierunków filozoficznych; T. J. Ojzerman: Egzystencjalizm, jako filozofia wującego irracjonalizmu; A. G. Myśliwczenko: Krytyka egzystencjalistycznego pojmowania wolności; I. J. Szczipanow, Krytyka koncepcji filozoficzno-religijnych egzystencjalistów rosyjskich — głównie Bierdiajewa i Szestowa; W. N. Kuzniecowa, Analiza poglądów społeczno-politycznych egzystencjalistów francuskich; M. G. Fogeler, Antykomunizm egzystencjalizmu niemieckiego; G. J. Ignatow, E. L. Tumanowa i I. W. Byczko, Egzystencjalizm francuski, szczególnie Sartre'a; A. I. Pogorieckij, Pojęcie bytu społecznego w egzystencjalizmie; A. S. Bogomolow, Kryzys egzystencjalizmu i niektóre

jego tendencje rozwojowe, A. P. Ogurcow, Problem języka w filozofii Heideggera; P. P. Gajdenko, Problem czasu w filozofii Heideggera; W. B. Karjewa-Ugrinowicz, Problematyka filozoficzno-historyczna egzystencjalizmu; G. S. Batiszczew, Analiza niektórych aspektów metodologicznych krytyki egzystencjalizmu; A. W. Gułyga, Związki egzystencjalizmu z niektórymi kierunkami sztuki i literatury. Uczestnikami konferencji byli pracownicy większych ośrodków naukowych ZSRR — zarówno uniwersytetów jak i instytutów Akademii Nauk. Sprawozdanie z przebiegu konferencji zamieściły *Voprosy Filosofii* 1965 nr 6, s. 157—161.

VI Międzynarodowy Tydzień Teilhardowski obradował 5—12 września 1965 r. w Vézelay przy udziale ponad 250 uczestników pochodzących z Francji, Belgii, Niemiec Zachodnich, Anglii, Stanów Zjedn. Am. Półn., Szwajcarii, Włoch, Hiszpanii, Portugalii, Luksemburga, Polski, (Mieczysław Tazbir), Węgier, Rumunii, Tunisu i Konga. Referentami byli, oprócz kilku teologów katolickich i protestanckich, przyrodnicy z uniwersytetów francuskich i marksistowski filozof rumuński Nikolau Tertullian.

Société Pierre Teilhard de Chardin, którego honorową przewodniczącą jest belgijska królowa-wdowa Elżbieta, zorganizowało w dniach 9—12 września 1965 r. swoje 5 międzynarodowe sympozjum na temat „Unité de l'espèce humaine”, obradom przewodniczyli prof. J. de Castro (Brazylia) i G. B. Barbour (USA).

Z okazji 250 rocznicy śmierci Malebranche'a (1638—1715), Centre International de Synthèse w Paryżu zorganizowało „Journées Malebranche” 5—7 czerwca 1965, na temat ogólny „Malebranche, l'homme et l'oeuvre” i pod przewodnictwem prof. M. Gueroult, H. Gouhier oraz G. Bastide, z następującym programem: A. Robinet — Malebranche et son temps, philosophie et théologie; J. Roger — L'expression littéraire chez Malebranche; P. Costabel — La participation de Malebranche au mouvement scientifique, le modèle tourbillonnaire; G. Rodis-Lewis — La connaissance par idées; G. Dreyfus — La liberté de l'homme selon Malebranche; J. Moreau — Malebranche et nous, vision en Dieu et présence au monde.

Z okazji 400 rocznicy urodzin Galileusza (1564—1642) Centre International de

Synthèse w Paryżu zorganizował 4 VI 1965 „Journée Galilée”; program obejmował cztery odczyty: R. Taton — Galilée et son temps; M. D. Grmek — Galilée, sa personnalité, son influence sur les sciences de la vie; E. Nammer — Galilée et l'astronomie; D. Dubarle — Galilée et la mécanique.

Société de symbolisme (Paryż) zorganizowała kolokwium w Brukseli 30—31 I 1965 na temat „Les éléments”. Wśród referatów na temat roli żywiołów w twórczości literackiej i plastycznej, treść ogólniejszą posiadały: Les éléments dans la philosophie hermétique et dans l'alchimie (R. Alleau); Eléments et structures (G. Durand). Następne kolokwium odbyło się w Paryżu 19—20 VI 1965 na temat „Formalisme et signification. A propos des oeuvres littéraires et cinématographiques du nouveau roman”.

4e Session des „Entretiens de Monaco” (zob. Ruch Filoz. XXIV, s. 142b), zorganizowana w maju 1965 r. przez Centre international des problèmes humains, obradowała pod przewodnictwem prof. R. Aron na temat „Sciences humaines quantitatives et culture”, z udziałem historyków, socjologów, ekonomistów i demografów. Dyskutowano zwłaszcza zagadnienie granic zastosowania metod matematycznych w naukach humanistycznych.

Philosophischer Kongress der DDR, zorganizowany przez Sektion Philosophie der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, obradował w Berlinie 22—24 kwietnia 1965 na temat ogólny: „Die marxistisch-leninistische Philosophie und die technische Revolution”. W programie zawierały się trzy podstawowe referaty: 1. Die marxistisch-leninistische Philosophie und die technische Revolution; 2. Der dialektische Materialismus als Methodologie der modernen Wissenschaften; 3. Die moderne Physik und die marxistisch-leninistische Philosophie. Tezy referatów były poprzednio rozesłane do wszystkich instytucji filozoficznych w kraju. Ponadto ogłoszono ponad 70 komunikatów w trzech sekcjach: 1) Die technische Revolution und das Problem des Menschen, 2) Philosophische und kybernetische Probleme der technischen Revolution, 3) Philosophisch-methodologische Probleme der Wissenschaften. W kongresie uczestniczył z Polski doc. Augustynek (Kraków).

21 Internationale Hochschulwochen, organizowane przez Das Europäische Forum w Alpach w Tyrolu 20 VIII — 7 IX 1965, obradowały na temat ogólny „Europa i Stany Zjednoczone Ameryki” w zespołach, z których następujące omawiały zagadnienia filozoficzne: Amerikanischer Pragmatismus und europäische Metaphysik; Philosophy of Science; Gestalt — bzw. Ganzheitspsychologie und Behaviorismus; Probleme der Bildungspolitik in Europa und in den Vereinigten Staaten; Historicism and the Self-Interpretation of Modern Man; La sociologie en Europe et en Amérique depuis la deuxième guerre mondiale; The Individual in Modern Society. Program zebrań plenarnych wymieniał cykl odczytów na temat „Basic Issues of Human Existence”.

II Internationaler Kantkongress obradował 26—30 VI 1965 w Bonn i w Düsseldorfie. W programie zawierały się wykłady publiczne (proff. E. Rothacker, H. Heimsoeth i C. F. Weizsäcker); referaty zgłosili proff.: Bird (St. Andrews), Chisholm (Brown Univ.), Kadowski (Kyoto), Kaulbach (Münster), Körner (Bristol), Kuyper (Utrecht), Loemker (Emory Univ.), Marquard (Münster), Patzig (Getynga), Ritzel (Bonn), Silber (Texas), Tonelli (Rzym), Torretti (Santiago), Vallenilla (Venezuela), Zeleny (Praga). Wśród komunikatów prof. Martin przedstawił referat: Der allgemeine Kantindex und seine elektronischen Methoden, z pokazem elektronicznej maszyny liczącej (też autor artykułu „L'élaboration par méthodes électroniques d'un index complet de Kant” ukazał się w czasopiśmie Archives de Philosophie, t. 28, z. 1, 1965, s. 22—36).

Schopenhauer-Gesellschaft w Frankfurt nad Menem zorganizowała swój zjazd doroczny 21—23 maja 1965 r. na temat ogólny „Schopenhauer in Frankfurt am Mein”. Zjazd był połączony z uroczystością otwarcia nowego lokalu archiwum Schopenhauera (zob. Ruch Filoz. XXII, s. 103a). W związku ze zjazdem podano do wiadomości, iż przygotowano do druku krytyczne wydanie spuścizny rękopiśmiennej Schopenhauera w czterech tomach, z których pierwszy ma się ukazać w ciągu roku.

Internationale Hegel-Vereinigung (przewodniczący prof. H. G. Gadamer) zorganizowała kolejny zjazd swój w Urbino we Włoszech 25—28 września 1965 r. Referaty były wygłaszane w językach

niemieckim, angielskim, francuskim lub włoskim.

VI Międzynarodowy Kongres Tomistyczny, zorganizowany przez Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis w Rzymie, obradował 6—11 września 1965 na temat ogólny: *De Deo in philosophia S. Thomae et in hodierna philosophia*. Obrady toczyły się w językach angielskim, francuskim, niemieckim, hiszpańskim, włoskim i łacińskim. Jeden z referatów kongresowych był poświęcony filozofii Teilharda de Chardin, do wygłoszenia go został zaproszony wybitny francuski filozof katolicki i obrońca teilhardyzmu de Lubac. Papież Paweł VI wygłosił przemówienie do członków Kongresu w czasie udzielonej im audiencji, w którym powiedział m. in., że jakkolwiek tomizm jest filozofią Kościoła, to jednak nie jest ekskluzywną filozofią i nie dąży „ni d'imposer chacune de ses thèses, ni d'exclure la legitime diversité des écoles, et encore moins de proscrire la juste liberté de la recherche”.

XX Congresso Nazionale di Filosofia, zorganizowany przez Włoskie Towarzystwo Filozoficzne (Società Filosofica Italiana), obradował w Perugii od 29 IV do 2 V 1965. Referaty programowe przedstawił prof.: Paolo Filiasi Carcano, Marino Gentile, Vittorio Mathieu, Enzo Paci, Ugo Spirito. W wyniku wyborów dokonanych na okres 1965—1967 przewodniczącym Włoskiego Towarzystwa Filozoficznego został prof. Augusto Guzzo, jego następcą prof. Luigi Pereyson, sekretarzem prof. Vittorio Somenzi.

Congresso Internazionale di Studi Danteschi dla uczczenia 700 rocznicy urodzin Dantego obradował 20—27 kwietnia: przez pierwszych pięć dni we Florencji na temat „Gli studi filosofici e teologici dell'Alighieri e della sua età”, następnie w Weronie na temat „Dante e la cultura umanistica” oraz w Rawennie na temat „La fortuna di Dante nel mondo”.

La 8a Semana española de filosofía, zorganizowana przez Instituto Luis Vives oraz Sociedad Española de Filosofía, obradowała w Madrycie 19—24 IV 1965 na temat ogólny *Séneca y el Senequismo*.

International Colloquium on the Philosophy of Science, zorganizowane przez London School of Economics i British Society for the Philosophy of Science, pod auspicjami International Union of History and Philosophy of Science, obra-

dowało w Londynie 11—16 lipca 1965 r. z udziałem 157 uczestników, pod przewodnictwem prof. W. C. Kneale. Odczyt inauguracyjny na temat „Rationality and the Search for Invariants” wygłosił Karl R. Popper. Obrady toczyły się według następującego programu: *Problems in the Foundations of Mathematics*: A. Robinson — *The Metaphysics of the Calculus*; A. Mostowski — *Recent Results in Set Theory*; P. Bernays — *What do some recent results in set theory suggest?*; S. Körner — *On the Relevance of post-Gödelian Mathematics to Philosophy*; G. Kreisel — *Informal Rigour and Completeness Proofs*; L. Kalmar — *Foundations of Mathematics: Whither Now? The Problems of Inductive Logic*; R. Jeffrey — *Remarks on Inductive Logic*; R. Carnap — *Inductive Logic and Inductive Intuition*; H. Freudenthal — *Realistic Models of Probability*; J. Hintikka — *Induction by Enumeration and Induction by Elimination*; H. Kyburg and Y. Bar-Hillel — *The Rule of Detachment in Inductive Logic*; Mary B. Hesse — *A Problem in Confirmation Theory*; W. C. Salmon and I. Hacking — *The Problem of Induction. Philosophy of Science*: T. S. Kuhn and J. W. N. Watkins — *Criticism and the Growth of Knowledge*; P. G. Bergmann — *The General Theory of Relativity, Case Study in the Unfolding of New Physical Concepts*; G. Maxwell — *Theories, Realism and the Problem of Demarcation*; B. Juhos — *The Influence, of Epistemological Analysis on Scientific Research*; W. Yourgrau — *On Paradoxes in Physics*; M. Bunge — *The Maturation of Science, or Growth in Depth*; R. Suszko — *Formal Logic and the Development of Empirical Science. Topics in the History of Philosophy of Science*: L. P. Williams — *Epistemology and Experiment. The Case of Michael Faraday*; A. Szabó — *Greek Dialectic and Euclid's Axiomatics*; W. W. Bartley — *The Role of Theories of Demarcation in the History of the Philosophy of Science*; R. Popkin — *Scepticism, Theology and the Scientific Revolution of the Seventeenth Century. Explanation in the Social Sciences*: E. Gellner — *The New Idealism*; R. A. H. Robson — *The Present State of Theory in Sociology*; J. O. Wisdom — *Antidualism and Social Enquiry. Mathematical Methods in the Social Sciences*: P. Suppes — *Mathematical Methods*

in the Social Sciences; R. D. Luce — An Evaluation of Mathematical Psychology; J. Harsanyi — Individualistic versus Functionalistic Explanations in the Light of Game Theory, on Example of Social Status; L. Hurwicz — Mathematical Methods in Economics. Logic and Heuristic: J. Easley — Logic and Heuristic in Mathematics Curriculum Reform; F. Sommers — On a Fregean Dogma. W obradach wzięli udział, prócz wymienionych wyżej referentów, m.in. Jerzy Giedymin i Klemens Szaniawski z Polski, C. Lejewski i A. Tarski.

Société britannique de philosophie de langue française zorganizowała 2—4 kwietnia 1965 r. swoje trzecie kolokwium na temat: Współcześni moralści.

American Philosophical Association, Western Division: 63 zjazd doroczny obradował 29 IV—1 V 1965 w Chicago z następującym programem: Intentionality (Symposium — R. Grossmann, M. Kiteley, B. Aune); Explanation in History and Psychoanalysis (Symposium — E. Madden, W. Salmon); The Language of Justice (L. Haworth, G. MacCallum); On Being Fair to Facts (F. Tillman, F. Siegler); The Connection between Asserting and Believing (J. Wheatley, L. Linsky); „Seinsverlassenheit” in the Later Philosophy of Heidegger (S. L. Bartky, Th. Langan); Existential Phenomenology (A. Moore, R. Handy); Karl Jaspers Philosophy of Religion (K. Walters, R. Hannaford); Representationalism (Symposium, Representationalism in Kant — R. P. Wolff, Representationalism in Locke — N. Kretzmann, Representationalism in Descartes — W. Doney); Art or History? (J. M. Anderson, J. F. A. Taylor); Art (R. T. Harris, G. T. Dickie); Principia Ethica and the Concept of Beauty (R. P. Sylvester, M. Mothersill); Perspective, Root, and Prescinding Metaphors (E. W. Van Steenburgh, D. H. Whittier); Metaphor, Metonymy, and Temporal Flow (C. Mason Myers, R. Cole); The Empirical Anchorage of Religious Propositions (R. W. Hall, K. Kolenda); Ethics (Symposium — P. H. Nowell-Smith, B. J. Diggs, R. Brandt); Universals (Symposium — R. Cartwright, M. Brodbeck, D. Shwayder); Direct Perception (S. B. Thomas, Jr. D. Lewis); A Case Study in Philosophical Disagreement (C. Miller, A. W. Munk); Aristotle, Dispositions and

Occult Powers (P. Manicas, A. P. D. Mourelatos); Achilles Again (C. D. Gruender, L. Simons); Hempel and Goodman on the Ravens (H. Kahane, J. Agassi); Requirements for the Validity of Induction, an Examination of Charles Peirce's Theory (Chung-Ying Cheng, E. Freeman); „Some” and „Existis” (R. B. Angell, G. Nakhnikian); Tense, Existence, and Presupposition (R. M. Gale, R. B. Barrett); Choice (R. Hancock, R. Severens); Religion (Symposium — N. Smart, G. Matthews, A. Plantinga); Aristotle (Symposium — J. Owens, L. Eslick, R. Turnbull); In Defense of Materialism (M. Hocutt, D. Gustafson); The Privacy of Psychological Languages (R. J. Swartz, H. Castañeda); Do I Really Ever Raise My Arm? (R. A. Inlay, L. Addis); Cognitivism, Supervenience, and Universalizability (R. L. Holmes, C. Banning); The Nature of Hume's Ethics (R. J. Glossop, N. Capaldi); The Dogma of the Dualism of Meaning in Recent Ethical Theory (G. C. Kerner, C. Wellman). Presidential Adress: The Novelty of Hume's Thought (J. Weinberg). Łącznie ze zjazdem odbyły swe zebrania: **Association for Symbolic Logic** (w programie m.in. Quantification without Multiple Occurrence-sets of Variables — R. B. Angell; Syntactical Systems that Reflect the Logical-Factual Distinction — W. H. Hanson; Confirmation No Longer Paradoxical — J. Hintikka; Definability of Theoretical Concepts in Elementary Theories — J. M. Vickers; Ontological Definitions in Augmented Protothetics — H. Hiž; An Approach to Infinitary Propositional Calculus — R. Thomason; The Cardinal Number of the Continuum — A. Scoville; Predicate Variables in Set Theory — G. Hasenjaeger; Cut Elimination in Infinite Propositional Logic — W. W. Tait; Tree Proofs in Modal Logic — F. B. Fitch; Venn Diagrams for n Classes — D. E. Anderson, R. B. Angell); **Philosophical Implications of the Gödel Incompleteness Theorem** — P. Benacerraf, H. Putnam, R. Montague). **Society for the Philosophical Study of Dialectical Materialism** (Symposium „Alienation”: The Concept of Alienation in the Philosophy of Karl Marx — A. J. Gregor, Dialectical Logic and Alienation — H. K. Wells, Themes of Alienation in Marx's Philosophical Writings — L. Easton, The Career of the Word „Alienation” from Philosophy to Socio-

logy — I. L. Horowitz, Commentators — C. Cohen, J. Sommerville, I. Babic). **Personalist Group** (Self-Creation and Self-Identity — Ch. Hartshorne, Neural-Identity and Personality — E. E. Harris). **Western Conference on the Teaching of Philosophy** (Symposium — The Purposes of the Introductory Course in Philosophy).

Society for Phenomenology and Existential Philosophy zorganizowała swój czwarty zjazd doroczny 28—30 października 1965 w University of Wisconsin, Madison, z następującym programem: J. Henry — Considerations of Phenomenology and Society; E. G. Ballard — The Question of Guilt; W. Barrett — The Flow of Time; F. Crosson — The Concept of Mind and the Concept of Consciousness; J. Silber — Being and Doing; H. Dreyfus — Phenomenology and Artificial Intelligence; J. Smith — The Idea of God and the Experience of the Holy; Z. Adamczewski — Being and Sense; J. Anderson — The Ground of Tragedy; Symposium on Social Alienation: Alienation and Social Role (M. Natanson), The Phenomenologist as Psychotherapist (M. H. Miller), On Social Alienation (H. Marcuse).

The Metaphysical Society of America odbyła swe XVI doroczne zgromadzenie 19—20 marca 1965 r. w Indiana University z następującym programem: F. H. Parker — The History of Philosophy as Dialectic of Freedom (Presidential address); Symposium — The Meaning of Causality (M. Fisk, R. Taylor); Symposium — Is Intentionality Intelligible without Causality? (M. Natanson, F. J. Crosson); F. Sontag — Heidegger, Time, and God.

American Society for Aesthetics odbyła swe 22 doroczne zgromadzenie 29—31 X 1965 w University of Chicago z następującym programem: I. The Creative Process. II. The Cognitive Aspects of Art. III. Aesthetics of the Film Today. IV. Aesthetic Experience. V. Form. VI. Critical Judgement. Szczegółowy rozkład referatów został podany w The Journal of Aesthetics and Art Criticism, vol. XXIII, no. 3 (Spring 1965), s. 401—402.

The Third Lexington (Kentucky) Conference on Pure and Applied Phenomenology na temat „Memory” obradowała 8—10 IV 1965. Program obejmował referaty: Memory in the History of Philo-

sophy — M. Wyschograd; Studies of Memory, Experimental Approach — A. S. Marrazzi; Studies of Memory in Brain Surgery — B. A. Milner; Phenomenology of Memory — E. W. Straus; Types of Amnesia — P. H. Jones i in.; Memory and Psychotherapy — L. Salzman; Memory and Matter Reconsidered — P. B. Jossman; Application of Phenomenology, Pros and Cons — J. M. Edie i in.

The Delaware Seminar in the Philosophy of Sciences, pod przewodnictwem prof. Mario Bunge ma w programie na rok 1965 „The Foundations of Physics”, 12 posiedzeń w czasie od 9 lutego do 4 maja wypełnią analizy prowadzone przez prof. P. G. Bergmann, M. Bunge, H. Margenau, P. Bernays i in.

International Conference on General Semantics (łącząca zwolenników Alfreda Korzybskiego) obradowała 9—14 sierpnia w State College San Francisco (zob. Ruch Filoz. XVIII, s. 164).

Australasian Association of Philosophy zorganizowała swój zjazd doroczny w Uniwersytecie Queensland 17—21 VIII 1964 z następującym programem: C. F. Presley — Analycity (Presidential Address); Sympozjum „Brain Process Theory of Mind” (C. Rollins, D. Gunner, M. Deutscher, P. Herbst, B. Medlin); Q. Gibson — The Non-Existence of Appearances; C. Hamblin — One Valued Logic; D. Taylor — Philosophical Stories; L. Goddard — Predicates, Relations, and Categories; R. Sykes — Substance in Aristotles Metaphysics; R. Routley — The Logic of „exists”; R. Pinkerton — Knowing and Claiming to Know.

Nauczanie

Nowy plan studiów dla uniwersyteckiego kierunku studiów filozoficznych w Niemieckiej Republice Demokratycznej obowiązuje od początku roku 1965/66. Plan ten zakłada ścisły związek kształcenia filozoficznego i politycznego na rozbudowanym podłożu logiczno-metodologicznym. Plan obejmuje wykształcenie podstawowe, kierunkowe, specjalizację i przedmiot dodatkowy. Wszystkich studentów obowiązuje nauka matematyki według szczegółowego programu.

Czasopismo „Die Pädagogische Provinz” (Hirschgraben-Verlag, Frankfurt a.M.,

Heft 9, 1965, s. 405—416) zawiera artykuł: **Erwin Lebek — Philosophische Fragestellungen zur politischen Bildung.** Są to rozważania dotyczące podstaw filozoficznych przygotowania do działalności obywatelskiej absolwentów szkoły średniej ogólnokształcącej; autor nawiązuje w nich do uchwały rządowej, pisząc: „Die Ständige Konferenz der Kultusminister hat am 5. Juli 1962 in ihrer Sitzung in Flensburg einen Beschluss über Rahmenrichtlinien für die Gemeinschaftskunde in den Klassen 12 und 13 der Gymnasien gefasst, in dem es heisst: »[Der junge Mensch] soll die Aufgaben des Bürgers unserer Demokratie nicht nur erkennen, sondern auch fähig und bereit werden, sich im praktischen Gemeinschaftsleben der Schule und später in der gesellschaftlichen, politischen und wirtschaftlichen Welt zu entscheiden und verantwortlich zu handeln. Hierzu sind sichere Kenntnisse ebenso notwendig wie tiefere Einsichten in Wirkungszusammenhänge und Strukturern menschlicher Lebensformen und in das Wesen politischen Entscheidens und Handelns. Die Gemeinschaftskunde führt so zu philosophischen Fragestellungen«.

The Council for Philosophical Studies (zob. wyżej str. 299) organizuje swój pierwszy kurs wakacyjny dla nauczycieli filozofii w szkole średniej (college) w Uniwersytecie Colorado-Boulder, od 19 VI. do 30 VII 1966, na temat zagadnień etyki i filozofii osobowości. Kurs jest obliczony na około 50 uczestników, którzy otrzymają stypendia i pełne zaopatrzenie dla siebie oraz towarzyszących im członków rodziny. Zespół nauczający będą tworzyć profesorowie uniwersytetów amerykańskich i angielskich: Rogers Albritton (Harvard), G. E. M. Anscombe (Oxford), Kurt Baier (Pittsburgh), Roderick M. Chisholm (Brown), William K. Frankena (Michigan), Stuart Hampshire (Princeton), i John Rawls (Harvard). Dyrektorem kursu będzie Jerome Shaffer (Swarthmore).

Wiadomości osobiste

Prof. Tadeusz Kotarbiński został wybrany członkiem-korespondentem Brytyjskiej Akademii Nauk przez jej doroczne Walne Zgromadzenie w lipcu 1965 r.

Habilitacje. Stopień naukowy docenta otrzymali mocą uchwały Rady Wydziałowej (Naukowej): W Instytucie Filozofii

i Socjologii PAN, 26 lutego 1964 r. dr Paweł Czartoryski (historia filozofii), 23 czerwca 1965 dr Jan Sulowski (historia filozofii); na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, 6 kwietnia 1963 r. dr Irena Wojnar (wychowanie estetyczne), 16 marca 1965 dr Janusz Reykowski (psychologia); na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu w Toruniu 6 października 1964 dr Feliks Józef Korniszewski (pedagogika); na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu we Wrocławiu 30 czerwca 1965 dr Jarosław Ładosz (filozofia).

Prof. Czesław Nowiński wyjechał w październiku 1964 r. na roczny pobyt do Genewy, aby prowadzić badania naukowe w ramach Centre International d'Épistémologie génétique, kierowanego przez prof. J. Piageta, na temat zagadnienia związku logiki dialektycznej z epistemologią genetyczną.

Prof. Aleksander Makowiński, członek-korespondent Akademii Nauk ZSRR i członek Azerbejdżńskiej Akademii Nauk, badacz historii filozofii starożytnej i filozofii Wschodu obchodził 80-lecie urodzin i 60-lecie pracy naukowej; z tej okazji odbyła się uroczystość jubileuszowa w Baku 19 grudnia 1964 r.

Prof. Walentyn Asmus z Uniwersytetu w Moskwie obchodził 70-lecie urodzin i 45-lecie pracy naukowej, której zakres obejmuje historię filozofii, logikę i estetykę. Z tej okazji odbyła się staraniem Rady Naukowej Uniwersytetu Moskiewskiego 15 stycznia 1965 r. uroczystość jubileuszowa, w której ze strony polskiej wziął udział prof. Br. Baczeko.

Prof. Johannes Hirschberger z Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem, autor wysoko cenionego podręcznika historii filozofii, otrzymał z okazji 65 rocznicy urodzin książkę pamiątkową „Parusia”. Studien zur Philosophie Platons und zur Problemgeschichte des Platonismus — Festgabe für Johannes Hirschberger (hrsg. v. Kurt Flasch, Frankfurt, Minerva Verl., 1965, s. 520, cena w opr. 56 DM); tom zawiera 25 rozpraw, których autorami są platonicy z wielu krajów.

Romano Guardini, kolejno profesor uniwersytetów we Wrocławiu, Berlinie, Tybindze i Monachium obchodził w r. 1965 osiemdziesięciolecie urodzin. W czasie uroczystości jubileuszowej, zorgani-

zowanej w Uniwersytecie Monachijskim po wykładzie, który wygłosił prof. K. Rahner, od r. 1963 następcą jubilata na katedrze filozofii chrześcijańskiej, została mu wręczona księga pamiątkowa pt. „Interpretation der Welt”.

Konkursy i nagrody

Société des amis de Jean Cavallès, profesora Ecole Normale Supérieure, rozstrzelanego w czasie wojny, nadało w 20 rocznicę jego śmierci dwie nagrody Prix Jean Cavallès, ufundowanego celem wyróżniania dzieł z zakresu filozofii nauk. Nagrody otrzymali: Roger Martin za książkę „Logique contemporaine et formalisation” (1964), oraz Jacques Derida za przekład i komentarz studium Husserla „L'origine de la géométrie” (1963).

Stowarzyszenie „Philosophisch-Politische Akademie E. V.” (Kassel, NRF) ogłosiło konkurs na rozprawę na temat, jakie znaczenie dla nauk społecznych posiada filozofia polityczna Leonarda Nelsona; zostały ustanowione dwie nagrody 5000 i 3000 DM.

Administracja prowincji Aquila we Włoszech ufundowała pod protektoratem Prezydenta Republiki Włoskiej **Premio Nazionale Benedetto Croce**, która będzie przyznawana corocznie w trzyletnim cyklu, obejmującym kolejno sekcje filozofii, literatury i historii. Fundacja obejmuje corocznie dwie nagrody po 2 000 000 lirów. Pierwsze przyznanie nagród za dzieła filozoficzne miało miejsce w sierpniu 1964 r. z okazji obradującego w Aquila spotkania Institut International de Philosophie (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 311ab). Otrzymali je prof. F. Lombardi i G. Riconda.

Aristotelian Society (Anglia) przyznało w wyniku konkursu na rozprawę z zakresu filozofii matematyki dwie równorzędne nagrody, które otrzymali: Dr Paul Benacerraf (Princeton University) za „Logicism, Some Considerations”, oraz Dr Kurt Wuchterl (Ulm, NRF) za „Die phänomenologischen Grundlagen mathematischer Strukturen”.

Juan Marias, czołowy filozof hiszpański (zob. Ruch Filoz. XX, s. 112b—113a), wybrany w r. 1964 do Akademii hiszpańskiej, został w r. 1965 odznaczony nagrodą Prix Kennedy, udzieloną po raz pierwszy przez Instytut Studiów Amerykańskich w Barcelonie.

Listy do Redakcji

Prof. Izydora Dąmbska nadesłała następujące wspomnienie pośmiertne:

Jan Vetulani (4 V 1938—23 VI 1965). W dniu 23 czerwca 1965 r. zginął w czasie spływu kajakowego na Dunajcu młody, świetnie zapowiadający się uczonec, Jan Vetulani. Urodzony 4 maja 1938 r. Jan Vetulani ukończył studia prawnicze i filozoficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, tutaj też pełnił obowiązki starszego asystenta przy katedrze prawa karnego, kierowanej przez profesora Woltera, prowadząc zajęcia z logiki dla studentów prawa. Jakkolwiek wcześniej rozpoczął studia prawnicze — zakończył je egzaminem magisterskim na podstawie pracy „O konstytucji Republiki Weimarskiej”, opublikowanej w Pracach Naukowych UJ w r. 1959 — to jednak na plan pierwszy wysunęły się u niego niebawem zainteresowania filozoficzne. Studia filozoficzne odbywał pod kierunkiem profesora Romana Ingardena i podpisanej. W czerwcu 1964 r. uzyskał dyplom magistra filozofii na podstawie pracy o poglądach epistemologicznych Kazimierza Ajdukiewicza. Część tej pracy przedstawiona na posiedzeniu Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego 22 lutego 1964 ukazała się w Ruchu Filozoficznym XXIV/1—2.

Kontynuując swe studia filozoficzne głównie w zakresie logiki i epistemologii Vetulani brał żywy udział w seminarium logicznym prowadzonym przez profesora Suszkę w Warszawie i w seminarium z teorii nauki, prowadzonym przez piszącą te słowa. Uzupełniał zarazem swoje wykształcenie matematyczne, uczęszczając na wykłady i ćwiczenia z teorii mnogości. Interesował się też ostatnio cybernetyką i możliwościami stosowania jej w naukach społecznych. W roku 1964 pracował głównie nad zagadnieniem zdań analitycznych. Część osiągniętych wyników przedstawił na Zjeździe Kół Filozoficznych w Poznaniu w roku 1964. Ukazały się one w publikacji zjazdowej pt. „Zagadnienie zdań analitycznych w polskiej literaturze naukowej (1945—1963)”. Nie był to pierwszy czynny udział Vetulaniego w zjazdach kół filozoficznych. Vetulani, który na Wydziale Prawa był w latach 1956—1961 prezesem Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa, był również członkiem Zarządu (zastępcą przewodniczącego) Koła Filozoficznego

Studentów UJ i reprezentował to Koło na sesji międzyuczelnianej w r. 1961 w Zakopanem, a w roku 1963 w Poznaniu, na sesji studenckiej poświęconej pamięci prof. K. Ajdukiewicza, wygłosił odczyt, opublikowany w „Materiałach” na tę sesję przeznaczonych, pt. „Teoria poznania Kazimierza Ajdukiewicza”.

Doktoryzować się zamierzał Vetulani z filozofii. W ostatnich miesiącach życia szczególnie żywo pociągały go zagadnienia aksjologii i etyki, ściślej mówiąc problematyka poznawczego waloru zdań oceniających i normatywnych. Na kilka tygodni przed śmiercią oświadczył, że z tego zakresu pisać zamierza swą rozprawę doktorską. W związku z tymi planami przedstawił na posiedzeniu seminarium teorii nauki w dniu 14 czerwca obszerny referat, w którym polemizował zarówno z naturalistycznymi, jak i emotywistycznymi koncepcjami zdań oceniających, i przedstawił zarys własnej ich teorii, w którym starał się ustalić warunki pozwalające jego zdaniem przypisywać wartość logiczną prawdy i fałszu zdaniom oceniającym przy zachowaniu swoistego ich charakteru. Ta ostatnia praca Vetulaniego ukaże się drukiem w Studiach Filozoficznych. Dyskusja nad nią miała się odbyć na seminarium 28 czerwca (21 czerwca Vetulani nie mógł na seminarium być obecny). Ale 28 czerwca posiedzenie z powodu śmierci Vetulaniego zostało odwołane.

Jan Vetulani był filozofem w Sokratesowym tego słowa rozumieniu: był miłośnikiem mądrości, uparcie szukającym prawdy. Obcy wszelkiemu dogmatyzmowi, zawsze gotów poddawać krytyce i dyskusji własne i cudze poglądy, w tej dyskusji zawsze otwarty i wychodzący drugim na przeciw z życzliwością, delikatnością i zrozumieniem. Wielkie walory intelektualne: jasność i lotność myśli, bystrość rozumowania, gruntowność analizy szły u niego w parze z szlachetnością uczuć i niezwykłą, pełną prostoty dobrocią. Zawsze miał czas i siły, gdy szło o dobro drugiego człowieka, gotów pomagać, krzepić, podnosić, dzielić się pogodą i uśmiechem. Żywiość i aktywność usposobienia łączyły się harmonijnie u Vetulaniego z skłonnością do kontemplacji i wielką wrażliwością estetyczną. Zamiłowany turysta, czas wolny od studiów i pracy spędzał na wyprawach pieszo lub kajakiem, radując się urodą otaczającego go świata. Ostatnie jego słowa przed śmiertelnym wypadkiem były słowami zachwyty nad pięknem zachodzącego nad górami słońca.

Przed Janem Vetulanim otwierała się droga życia uczonego i uniwersyteckiego nauczyciela filozofii. Do tej drogi był gotów, wyposażony w rozległą wiedzę, metodę naukowej pracy, wielkie zdolności, głęboką kulturę i kryształowy charakter. Ale wybrańcy bogów umierają młodo.

Izydora Dąmbska

Kraków, lipiec 1965.

P. J. Jordan, autor artykułu „Metody badań nad działaniem” (Ruch Filoz. XXI, s. 7—22) pisze do Redakcji:

Lalande i Ottaviano o Prakseologii. Wielce zasłużone przez Lalande'a wspomnienie o nim pióra p. Heleny Lelesz, ogłoszone w numerze 1—2 tomu XXIII Ruchu Filozoficznego ze względu na zainteresowania prakseologiczne w Polsce może należałoby uzupełnić ciekawą pozycją bio-bibliograficzną. Lalande był w Institut de France w Paryżu następcą Alfreda Wiktora Espinasa (1844—1922), zwiastuna prakseologii we Francji. Z tej okazji Lalande wygłosił wspomnienie o swym poprzedniku, które ukazało się kilkakrotnie w druku. Najpierw jako „Notice sur la vie et les travaux de M. Alfred Espinas [...] lue dans la séance du 24 janvier 1925” (Notatka o życiu i pracach P. Alfresa Espinasa [...] odczytana na posiedzeniu z 24 stycznia 1925 r. — Paris 1925, pp. 51). Następnie w Revue internationale de sociologie (Mars-Avril, Année 33e, No. 2—4, Paris 1925, pp. 113—144) oraz w Comptes-Rendus de L'Academie des Sciences Morales et Politiques (vol. CCVII, Paris 1925, pp. 327—367).

Nawiązując do wzmianki o innych zwiastunach prakseologii lub tych, którzy posługiwali się tym terminem, jaka ukazała się w „Varia” (Ruch Filozoficzny, nr 2, tom XXI, s. 240b—241a), warto by wspomnieć przy sposobności o jeszcze jednym filozofie, tym razem współczesnym, który użył terminu „prakseologia” niezależnie od prof. T. Kotarbińskiego. Jest nim Carmelo Ottaviano, profesor historii filozofii na sycylijskim Uniwersytecie w Katanii i redaktor wychodzącego w Rzymie czasopisma Sophia. W dwóch swoich książkach: „Metafisica dell'essere parziale” (Metafizyka bytu cząstkowego, wyd. III, t. I i II, Napoli 1954) i broszurze „La soluzione scientifica del problema politico” (Naukowe ujęcie zagadnienia polityki, Napoli 1954) autor wprowadza termin „prassiologia” na oznaczenie nowej nauki, która miałaby wyjaśniać rzeczywiste działanie człowieka w praktyce społecznej i politycznej.

Fakty te zostały odnotowane przez dr Tadeusza Pszczółkowskiego w przygotowywanym przez niego słowniku prakseologicznym (*Materiały Prakseologiczne*, zeszyty 8 i 19, Warszawa 1963 i 1964).

J. Jordan

Prof. Roman Ingarden (Kraków) pisze w liście do Redakcji o *Antologii filozofii XX wieku*.

Sądzę, że profesor Baczek miał dobrą myśl, żeby zredagować antologię filozofii XX wieku, która się też ukazała (obecnie w drugim wydaniu) jako wydawnictwo dwutomowe i zawiera szereg artykułów i drobnych wyjątków z dzieł wielu wybitnych filozofów (i socjologów, ale tych jest bardzo mało) w tłumaczeniu polskim. Pożyteczność tego wydawnictwa, przeznaczonego wszak nie dla fachowców, lecz dla szerszych kół inteligencji polskiej, ewentualnie dla młodzieży studiującej, jest jednak uwarunkowana bezbłędnością informacji o danych filozofach, trafnością artykułów o ich poglądach, wreszcie zaś wiernością tłumaczenia wyjątków z dzieł — oczywiście także doбором tych wyjątków. Książka ta wymaga więc dokładnego zbadania i skontrolowania właśnie z uwagi na to, że będzie ją miało w rękę wiele osób, które same nie zdołają skontrolować podanych w niej wiadomości. Nie mogę tego w tej chwili zrobić. Muszę jednak na razie zwrócić uwagę na pewne błędy zawarte w informacjach o życiu danych filozofów i to tylko tych, których osobiście znałem, i bliżej się ich dziełami zajmowałem¹. Dotyczy to informacji o Heideggerze i o Schelerze.

I. Co do życiorysu Heideggera, to nie chcąc polegać na własnej tylko pamięci, zwróciłem się do prof. Ludwika Landgrebego (obecnie w Kolonii), który studiował we Fryburgu u Husserla i u Heideggera, a potem był wiele lat asystentem Husserla. Otóż potwierdził on moje wątpliwości, jakie miałem od razu po przeczytaniu artykułu o Heideggerze. 1) Autor tego artykułu pisze: Heidegger „filozofię studiował na (!) uniwersytecie we Fryburgu pod kierunkiem Husserla i Rickerta”. Jest to wiadomość fałszywa. Heidegger studiował filozofię, promował się i habilitował istotnie w uniwersytecie we

¹ Czytałem nadto kilka tłumaczeń autorów, z którymi byłem bliżej związany, i muszę tu zaznaczyć, że nie jestem w pełni zadowolony z wierności tych tłumaczeń, ale to sprawa późniejsza, wymagająca bliższego omówienia.

Fryburgu, ale nie pod kierunkiem Husserla, promował się bowiem i habilitował (1915) u H. Rickerta. Gdy Husserl przybył jako profesor zwyczajny filozofii do Fryburga na wiosnę roku 1916, Heidegger był już docentem i notabene — w wykładach w semestrze letnim 1916 — których słuchałem — atakował ostro stanowisko Husserla. Odwiedzać zaczął Husserla dopiero w ciągu r. 1917, tak iż gdy przyjechałem ponownie do Fryburga w październiku 1917 r., wiadomo było wśród dawnych uczniów Husserla, że Heidegger opowiedział się wówczas za fenomenologią. Nie słuchał, jako docent, nigdy wykładów Husserla, bo było to po prostu nie w zwyczaju. 2) H. (pisze autor) „w r. 1927 powrócił do Fryburga, gdzie objął katedrę po Husserlu”. Wiadomość również fałszywa. Byłem w jesieni roku 1927 dwa miesiące we Fryburgu, a potem miesiąc w Marburgu, Heidegger wykładał wówczas w Marburgu i w ogóle jeszcze nie było mowy o tym, by miał zostać następcą po Husserlu, został natomiast w jesieni r. 1927 profesorem zwyczajnym w Marburgu. W styczniu r. 1928 Husserl doniósł mi listem do Paryża, że ma przejść na emeryturę, ale jeszcze w końcu marca 1928, gdy ponownie odwiedziłem Husserla we Fryburgu, o mianowaniu Heideggera nie było mowy. Został on profesorem we Fryburgu — jak pisze mi wyraźnie profesor Landgrebe — w „semestrze z imowym roku akad. 1928/9, a więc między październikiem 1928 a marcem 1929. Dopiero w kwietniu 1929, gdy przybyłem na jubileusz Husserla, zastałem tam Heideggera już jako profesora. 3) Heidegger był pierwszym mianowanym rektorem nacjonal-socjalistycznym. Gdy byłem we wrześniu r. 1934 u Husserla we Fryburgu, Heidegger istotnie nie był już rektorem, wykładał jednak — wbrew temu, co twierdzi autor artykułu! — bez przerwy do r. 1944, gdy wskutek wypadków wojennych zawieszono wykłady w Uniwersytecie Fryburskim. W r. 1945 został — jako jeden z rektorów hitlerowskich — zawieszony w urzędowaniu przez Radę Sojuszniczą i dopiero w r. 1951 przeniesiono go na emeryturę i tym samym — jak pisze profesor Landgrebe — „został rehabilitowany” i potem jako profesor emerytowany, który w Niemczech nie traci veniam legendi, nieregularnie wykładał lub prowadził seminaria.

II. Autor artykułu o życiu Maxa Schelera również popełnia szereg błędów. Scheler urodził się w r. 1874 (a nie 1875, jak podaje autor), na katolicyzm (z pro-

testantyzmu) przeszedł już jako uczeń gimnazjum, a nie w r. 1914; książkę *Formalismus in der Ethik und materiale Wertethik* napisał nie w latach 1913 do 1916, jak pisze autor, gdyż powstała ona przed rokiem 1912, gdyż już na wiosnę w r. 1913 ukazała się jej część pierwsza w I tomie Jahrbuch f. Philosophie, a wskutek wojny dopiero w r. 1916 ukazała się druga część w II tomie tegoż czasopisma. *Abhandlungen und Aufsätze* — to pierwsze wydanie książki *Vom Umsturz der Werte* — ukazały się w r. 1915 i pisane były przed wojną lat 1914—1918. Nie jest też prawdą, jakoby Scheler dopiero w r. 1914 przeszedł na katolicyzm i „porzucił go jednak szybko w trosce o autonomiczny charakter swej filozofii” i żeby „pod wpływem benedyktyna Beurona” w r. 1916 nastąpiła „druga konwersja Schelera”. Autor artykułu o Schele-
rze — korzystając, zdaje się, z informacji zawartych w książce Maurice Dupuyego pt. *La philosophie de Max Scheler* (por. t. II, str. 725 n.) nie zrozumiął widać dobrze tekstu francuskiego, gdzie wyraźnie czytamy o Schelerze, że „autonomiczny charakter rozwoju jego refleksji zbliżył go w wielu punktach istotnych do nauki (doktryny) katolicyzmu rzymskiego” — wedle własnych słów Schele-
ra. — Dupuy wspomina wreszcie, że w tych latach Scheler bywał często w opactwie benedyktyńskim w Beuron² (nie było zaś żadnego „benedyktyna Beurona”), co spowodowało dalsze zbliżenie się jego do katolicyzmu³. Nigdy jednak Scheler, jak sam pisze, nie był wiernym wyznawcą wszystkich dogmatów katolickich.

P. Adam Węgrzecki nadesłał następujące sprostowanie: W związku z moją recenzją książki Suchodolskiego „Narodziny nowożytniej filozofii człowieka” (Ruch

² Mieści się tam do dzisiaj słynna biblioteka filozoficzno-teologiczna, do której jeździło obok Schelera wielu innych fenomenologów.

³ Oddalenie się jego od kościoła katolickiego (a może nawet wystąpienie) było spowodowane jego pierwszym nielegalnym małżeństwem z osobą, która będąc rozwódką nie mogła uzyskać z nim ślubu kościelnego, ale to są prywatne sprawy Schelera. Druga jego żona p. Furtwängler przeszła również na katolicyzm. Dopiero na kilka miesięcy przed śmiercią Scheler rozwiodł się z nią, ożenił się po raz trzeci i wówczas też zmienił swoje stanowisko teoretyczne, stając się ateistą.

Filoz. XXIII, s. 191—197) chciałbym dla porządku wnieść małe sprostowanie błędne, który w znacznym stopniu wpłynął na zmianę sensu passusu ze strony 195. Mianowicie, zamiast zdania: „Jakoś nie zwykło się uważać Szekspira za filozofa i to nie było jakim, bo dającego syntezę dotychczasowego dorobku filozofii człowieka” pojawiło się zdanie: „Nie zwykło się uważać Szekspira za filozofa, choć był nie było jakim, bo dał syntezę dotychczasowego dorobku filozofii człowieka” (wiersz 24 od góry).

Państwowe Wydawnictwo Naukowe (Redakcja Wydawnictw Filozoficznych) nadesłało następujący komunikat: W wydanych ostatnio przez PWN „Wybranych pismach filozoficznych” Kazimierza Twardowskiego pod zamieszczoną tam fotografią medalu wybitego w r. 1930 ku czci K. Twardowskiego nie podano przez przeoczenie nazwiska autora tego medalu. Komunikując niniejszym, że medal jest dziełem Profesora Władysława Witwickiego, przepraszamy Rodzinę zmarłego Profesora za to przeoczenie.

Państwowe Wydawnictwo Naukowe

Uzupełnienie do „Bibliografii publikacji Kazimierza Ajdukiewicza” (Ruch Filoz. XXII, s. 119—124).

1955

O potrzebie usługowego kursu logiki w programach studiów uniwersyteckich. Życie Szkoły Wyższej, nr 6, str. 8—22 (przedruk w: „Język i poznanie”, tom II, str. 192—205).

1965

The Problem of Foundation. [W]: The Foundations of Statements and Decisions, Proceedings of the International Colloquium of Methodology of Sciences held in Warsaw 18—23 September 1961, ed. Kazimierz Ajdukiewicz (PWN, Warszawa, s. 1—11).

Język i poznanie, tom II. Wybór pism z lat 1945—1963. PWN, Warszawa, s. 428.

Logika pragmatyczna. PWN, Warszawa, s. 409.

Varia

Przewodnik po zespołach i zbiorach Archiwum PAN. Opracowanie zbiorowe pod kierownictwem Zygmunta Kolankowskiego. Warszawa 1965, ss. 184. Celem archiwum jest m. in. zebranie materiałów do historii nauki polskiej i spuścizn re-

kopiściennych uczonych polskich. Przewodnik obejmuje: I. Archiwum PAN w Warszawie, II. Oddział Archiwum PAN w Krakowie, III. Oddział Archiwum PAN w Poznaniu. Szczegółowy indeks rzeczowy i osobowy wskazuje materiały z zakresu filozofii. Z omówionych tu spuścizn interesujące dla filozofii są: materiały Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie, materiały Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie oraz spuścizna rękopiśmienna Ludwika Chmaja, Władysława Leopolda Jaworskiego, Jerzego Landego, Mariana Massoniusa, Leona Petrażyckiego, Tadeusza Strumiłło, Józefa Stefana Szymańskiego, Zygmunta Zawirskiego, Mariana Dziechowskiego i Joachima Metallmanna.

Rybáková Hanna: Knihovna B. Bolzano — Rocenka Státní Knihovny CSSR v Praze 1962/63 (druk. 1964) s. 95—98. (Résumé). Artykuł podaje informację o zachowanej w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Pradze bibliotece Bernarda Bolzano. Biblioteka ta, stanowiąca odrębną zespół, dostała się tam od hr. Leona Thuna, któremu Bolzano ją zapisał, poprzez seminarium Łużyckie. W Pradze znajduje się od r. 1923. Jest opracowana w całości — książki, oznaczone symbolem 75 podzielone są na 3 grupy formatowe (A—C), jest ich 2087. Korzystań z tych zbiorów można w czytelniku rękopisów. Biblioteka Bolzana zawiera dzieła z dziedziny filozofii (ok. 700 tomów), głównie logiki — tyleż z literatury teologicznej i pedagogicznej. Trzecią dużą grupę stanowi matematyka (ok. 200 tomów), jest tu także nieco dzieł z astronomii i fizyki oraz beletrystyki, głównie niemieckiej. Szczególnie ciekawe są własnoręczne notatki Bolzana na książkach.

Trzecia narada redakcji pism filozoficznych w krajach socjalistycznych Europy (zob. Ruch Filoz. XXII, s. 109b) odbyła się w Warnie 18—22 maja 1965 r. z następującym programem: 1) Referat delegacji ZSRR „Dialektyka rozwoju społeczeństwa socjalistycznego”, 2) Referat delegacji polskiej „Metodologia i metodyka badania socjologicznego”, 3) Referat delegacji bułgarskiej „Logika badań naukowych”, 4) Wymiana doświadczeń na temat teoretycznych i organizacyjnych zagadnień współpracy między redakcjami.

Colloque E. W. Beth, zorganizowane przez Union Internationale d'Histoire et de Philosophie des Sciences, odbyło się w Paryżu 19—21 maja 1964 dla uczczenia pamięci tego uczonego, zmarłego 12 kwie-

tnia tegoż roku (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 323ab). Przemawiali m. in. G. von Wright (Helsinki), A. Heyting (Amsterdam) i J. L. Destouches (Paryż).

700-lecie śmierci św. Bonawentury (Jan Fidanza, 1221—1274) będzie obchodzone w r. 1974. W tym celu został utworzony we Francji komitet organizacyjny, który zapowiada utworzenie corocznych seminariów zamkniętych oraz Colloques Saint-Bonaventure w latach 1967 i 1970 i wreszcie pomnikowe wydawnictwo „Collection Saint-Bonaventure. Textes et études”. Adres sekretariatu: P. Jacques-Guy Bougerol OFM, Scolasticat de la Clarté Dieu, Orsay Seine-et-Oise, France.

Fonds Bergson, zbiór pamiątek uporządkowany przez córkę filozofa i zdeponowany w Bibliothèque Jacques Doucet (8, Place du Panthéon, Paris), zawiera jego osobistą bibliotekę, oryginalne wydania jego książek i ich przekładów oraz dokumenty osobiste. Rękopisy naukowe Bergsona znajdują się w paryskiej Bibliotece Narodowej. Zbiory Fonds Bergson są dostępne za upoważnieniem Komitetu, do którego należą m. in. J. Wahl, J. Guittou i H. Gouhier. Bergson zabronił publikacji pośmiertnej swoich listów.

Fondation Royaumont. W starożytnym opactwie Royaumont pod Paryżem od r. 1937 staraniem organizacji Cercle Culturel de Royaumont mieści się ośrodek pracy naukowej, odbywają się zjazdy naukowe, m. in. także filozoficzne itp. Obecnie powstała z inicjatywy właściciela tej posiadłości fundatora ośrodka Henry Goüin fundacja „Fondation Royaumont” mająca zapewnić temu ośrodkowi potrzebne fundusze, oceniane na milion franków rocznie.

Prof. Jean Rostand wybitny biolog paryski, interesujący się zagadnieniami filozoficznymi, zabrał głos w dyskusji na temat poglądów Teilharda de Chardin; polemizując z entuzjastami tej filozofii napisał w Figaro Littéraire (cyt. według Le Monde nr 6438 z 25 IX 65): „L'idée d'évolution tient, on le sait, une place considérable dans la pensée et dans l'oeuvre de Teilhard, aussi représenté-on souvent le Père comme un grand théoricien du transformisme. A mon sens, rien de plus erroné. Quand on me demande, ce que je pense de la „théorie teilhardienne de l'évolution”, je surprends et je déçois mon interlocuteur en répondant qu'il n'existe pas, à proprement parler, de théorie teilhardienne de

l'évolution. Teilhard n'est pas — et d'ailleurs il ne prétendait pas à être — un biologiste. Du biologiste, il n'a ni la formation, ni le savoir, ni l'esprit. On pourrait dire, un peu schématiquement, qu'il est passé directement du caillou à l'homme, sans s'attarder sur le protoplasme et sur les complexités de la vie cellulaire. Son transformisme, assez superficiel et confus, ne descend point dans le détail des organisation et des structures germinales, ou réside cependant le secret des variations d'espèces. Teilhard ignore délibérément l'embryologie et la génétique; il se désintéresse des chromosomes, des gènes, des acides nucléiques et, partant, laisse de côté toutes les questions précises qui se posent à tout biologiste soucieux d'éclaircir, avec les moyens de notre temps, le mécanisme des phénomènes évolutifs. Qu'on le veuille ou non, le problème de l'évolution est d'abord un problème de biologie cellulaire et, plus précisément, de biochimie cellulaire. Dans le transformisme teilhardien, il entre un peu de tout: de la sélection naturelle de la mutation — c'est-à-dire du néodarwinisme — et aussi une étrange façon de lamarckisme psychique... C'est bien, de fait, une fresque lyrique de l'évolution que nous propose Teilhard, ici poète ou romancier beaucoup plus qu'homme de science".

Wissenschaftliche Buchgesellschaft (6100 Darmstadt, Postfach 1129, Hindenburgstrasse 40) jest wielką organizacją niezarobkową, której celem jest ułatwienie wydawnictwa dzieł naukowych drogą zorganizowanej subskrypcji. Członkowie opłacają składkę 5 DM rocznie i są obowiązani do subskrybowania przynajmniej jednej książki w ciągu roku: mają zarazem prawo zgłaszania dzieł do wydania za pośrednictwem towarzystwa. Co roku ukazuje się „Jahresprospekt”, objętości blisko 400 stron, zawierający wykaz dzieł proponowanych członkom do subskrybowania. W prospekcie na rok 1964 dział filozoficzny liczy 214 tytułów, w tym wielotomowe wydania klasyków z filozofii starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej, („Die grossen Textausgaben”), dzieła Bolzany, Brentany i (w komplecie) Fregego, pisma logiczne H. Scholza, Zellera „Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung” (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 140a), nowe wydanie „Überwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie” w ośmiu tomach (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 229b) i przedruki wielu innych dzieł wyczerpanych.

Cztery nowe uniwersytety zostały założone w Niemieckiej Republice Federalnej, w miastach Bochum, Brema, Konstancja i Ratsybona.

250 rocznica śmierci Leibniza będzie uroczystie obchodzona w Hannowerze staraniem władz kraju Dolnej Saksonii i miasta Hannoweru w listopadzie 1966 r. W ramach uroczystości odbędzie się międzynarodowy kongres filozoficzny, poświęcony filozofii Leibniza. Adres komitetu organizacyjnego: Niedersächsische Landesbibliothek, Am Archive 1, 3 Hannover, Deutsche Bundesrepublik.

Nekrologia

Stanisław Jaśkowski, profesor zwyczajny matematyki w Uniwersytecie Toruńskim, długoletni członek PTF, ur. w Warszawie 22 IV 1906, zmarł 16 XI 1965 r. Uczeń Jana Łukasiewicza i Stanisława Leśniewskiego, był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli warszawskiej szkoły logicznej. Ruch Filozoficzny przedstawi Jego działalność naukową w osobnym artykule.

Oskar Lange, ur. 27 VII 1904 r. ekonomista i polityk, wychowanek i docent Uniwersytetu Jagiellońskiego, potem w Uniwersytecie w Chicago, a po wojnie profesor Uniwersytetu Warszawskiego; członek rzeczywisty PAN, zmarł 2 X 1965 r. W zainteresowaniach naukowych wykraczał poza ekonomię, w kierunku socjologii, historii i filozofii, z którą stykał się zwłaszcza książki: „Wstęp do ekonometrii” (1958), „Ekonomia polityczna”, t. I. Zagadnienia ogólne (1959), „Pisma ekonomiczne i społeczne 1930—1960” (1961), „Całość i rozwój w świetle cybernetyki” (1962), „Optymalne decyzje — Zasady programowania” (1964).

Julian Perkal, profesor matematyki stosowanej w Uniwersytecie Wrocławskim, długoletni członek Oddziału Wrocławskiego PTF, zmarł 17 września 1965 r w wieku 52 lat.

Mikołaj Onufrijewicz Łoskij, ur. w Krzesławce w gub. witebskiej 18 XII 1870 r., zmarł w rosyjskim domu dla starców w Sainte-Geneviève-des-Bois pod Paryżem 24 I 1965 r. Docent prywatny, potem profesor (1916—1922) Uniwersytetu w Petersburgu, w r. 1922 musiał emigrować, razem z M. Bierdiaje-

wem, S. Frankiem, L. Karsawinem, L. Szestowem i innymi; osiadł najpierw w Czechosłowacji, wykładał w Bratysławie, w r. 1945 przeniósł się do Stanów Zjednoczonych A. Ph., gdzie uczył w Russian Theological Academy, stanowiącej oddział Columbia University w Nowym Jorku, do r. 1950. Swój system filozoficzny, zbudowany na elementach metafizyki leibnicjańskiej i teologii prawosławnej oraz na intuicjonistycznej epistemologii wyłożył w wielu książkach wydawanych po rosyjsku i w innych językach, m. in. „Die Grundlehren der Psychologie vom Standpunkt des Voluntivismus” (1908), „The Intuitive Basis wizma” (1906), „Die Grundlegung des Intuitivismus” (1908), „The Intuitive Basis of Knowledge” (1919), „Mir kak organičeskoje” (1918), „The World as an Organic Whole” (1928), „Łogika” (1922), „Handbuch der Logik” (1927), „Swoboda woli” (1927), „Freedom of Will” (1932), „Cenost i bytie” (1931), „Value and Existence” (1935), „Tipy mirowozrenij” (wstęp do metafizyki, 1931), „Czuwstwiennaja, intellektiwnaja i misticzskaja intuicija” (1938), „Sensuous, Intellectual and Mystical Intuition” (1938), „Bog i mirowoje zło” (1941), „Gott und das Welt-Böse” (1941), „Etika” (1949), „Des conditions de la morale absolue” (1948), „History of Russian Philosophy” (1950), „Histoire de la philosophie depuis des origines à 1950 (1954), „Dostojewskij” (1953).

Martin Buber, światowej sławy filozof, religioznawca, socjolog i publicysta, ur. 8 II 1878 w Wiedniu, lecz rodzinnie związany ze Lwowem, zmarł w Jerozolimie 13 VI 1965 r. W latach 1923—1933 był profesorem filozofii religii w Uniwersytecie we Frankfurcie nad Menem, od r. 1938 przebywał w Jerozolimie jako profesor filozofii społecznej w tamtejszym Uniwersytecie. W swoich poglądach filozoficznych był bliski egzystencjalizmu. Główne dzieła: „Ich und Du” (1922), „Das Problem des Menschen” (1948), „Ur-distanz und Beziehung” (1951), „Die chassidische Botschaft” (1952), „Zwischen Gesellschaft und Staat” (1952), „Reden über Erziehung” (1953), „Schriften über das dialogische Prinzip” (1954), „Der Mensch und sein Gebild” (1955), „Schuld und Schuldgefühle” (1958), „Logos” (1960). (Zob. Ruch Filoz. XVIII, s. 259b, XIX, s. 129a, XXII, s. 334b).

Albert Schweitzer, ur. 14 I 1875 w Kaisersberg w Alzacji, teolog protestancki, muzyk, lekarz i filozof, zmarł 4 IX 1965 w założonym przez siebie szpitalu dla murzynów w Lambarene w Afryce Rów-

nikowej. Zajmował się zagadnieniami filozofii kultury i religii. Ogłosił drukiem m. in.: „Die Religionsphilosophie Kants” (1899), „Kulturphilosophie” — I. Verfall und Wiederaufbau der Kultur, II. Kultur und Ethik (1923—5, 7 wyd. 1949), „Das Christentum und die Weltreligionen” (1924, 5 wyd. 1947), „Aus meinem Leben und Denken” (1931, 450 tys. 1959), „Die Weltanschauung der indischen Denker” (1935), systematycznie uporządkowany wybór pism pt. „Albert Schweitzer — Denken und Tat” hrsg. v. R. Grabs (1950, 5 wyd. 1958). Z obszernej literatury o nim m. in.: H. Hauterre — Albert Schweitzer (1948), G. Seaver — Albert Schweitzer, the Man and His Mind (1947), H. W. Böhr — Albert Schweitzer, sein Denken und sein Weg (1962). — Zob. Ruch Filoz. XVII, s. 301b.

Hans Barth, profesor Uniwersytetu w Zurychu, ur. 25 II 1904, zmarł 12 III 1965. Interesował się głównie filozofią polityczną i jej rozwojem, ogłosił m. in.: „Der philosophische Gedanke in der Politik” (Fluten und Dämme, 1943), „Wahrheit und Ideologie” (1945), „Pestalozzis politische Philosophie” (1955), „Die Idee der Ordnung” (1958), „Masse und Mythos” (1959).

Paul Tillich, teolog protestancki i filozof zbliżony do egzystencjalizmu, ur. 20 VIII 1886, zmarł 22 XI 1965. Był profesorem w Marburgu, potem we Frankfurcie, w r. 1933 musiał emigrować z Niemiec i osiadł w Stanach Zjednoczonych AP., gdzie w ostatnich latach był profesorem filozofii religii w Harvard University. Ogłosił m. in.: „Mystik und Schuld-bewusstsein in Schellings philosophischer Entwicklung” (1912), „Ideen zu einer Theologie der Kultur” (1921), „Kairos — Zur Geisteslage und Geisteswendung der Gegenwart” (2 tomy 1926/9), „Die sozialistische Entscheidung” (1933, 2 wyd. 1948), „Zwei Wege der Religionsphilosophie” (1946), „The Shaking of the Foundations” (1948), „The Courage to Be” (1952), „Liebe, Macht, Gerechtigkeit” (1955).

Wydawnictwa nadesłane

Behrendt R. F., L'Homme à la lumière de la sociologie, Paris, Payot, 1964.

Bergson Henri, Oeuvres Sec. edit., Paris, PUF, 1963.

de Broglie G., Le Droit naturel à la Liberté religieuse, Paris, Beauchesne, 1964.

Collingwood R. G., *The Idea of Nature*, London, Oxford Univ. Press, 1965.

Commager H. S. i in., *Contemporary Civilisation*, Chicago, Scott, Foresman & Co., 1964.

Contributions to Logic and Methodology in Honor of I. M. Bocheński, Paris, North Holland Publ. Comp.,

Cuypers H., *Pour ou contre Teilhard*, Paris, Edit. Universitaires Libella, 1962.

Datta D. M., *The Philosophy of Mahatma Gandhi*, Madison, Univ. of Wisconsin, 1961.

Desqueyrat A., *Le civilisé peut-il croire?*, Paris, De Brouwer, 1963.

Die Pädagogische Provinz, Frankfurt/M., Hirschgraben, 1965.

Filozofia egzystencjalna, Warszawa, PWN, 1965.

Foundations of Language, Dordrecht, D. Reidel, 1965.

Hauser Philip M. i in., *Handbook for Social Research in Urban Areas*, Ghent, UNESCO, 1964.

Hegel G. W. F. *Wykłady o estetyce* T. I, Warszawa, PWN-BKF, 1964.

Hegel G. W. F. *Fenomenologia ducha* T. II, Warszawa, PWN-BKF, 1965.

Hübscher A., *Von Hegel zu Heidegger*, Stuttgart, Ph. Reclam Jun., 1961.

Jankelevitch V., *L'Aventure, l'Ennui, le Sérieux*, Paris, Ed. Montaigne, 1963.

Lalande André, *Vocabulaire technique et critique de la Philosophie*, Paris, PUF, 1960.

Lemberg Eugen, *Nationalismus II*, Reinbek, Rowohlt, 1965.

Locke J., *Dvě pojednání o vládě*, Praha, Nakl. Českosl. A. V., 1965.

Mann Thomas, *Joseph und seine Brüder*, Frankfurt, S. Fischer, 1964.

Maritain J., *Journal de Raissa*, Paris, De Brouwer, 1963.

Marten, *Der Logos der Dialektik*, Berlin, W. de Gruyter, 1965.

Martin B., *The Existentialist Theology of P. Tillich*, New York, Bookman Ass., 1963.

Martin G., *Allgemeine Metaphysik*, Berlin, W. de Gruyter, 1965.

Merleau-Ponty M., *Phänomenologie der Wahrnehmung*.

Mure G. R. G., *The Philosophy of Hegel*, London, Oxford Univ. Press, 1965.

Ravetz Jerome R., *Astronomia i kosmologia w dziele Kopernika*, Wrocław, Z. N. Ossolińskich, 1965.

Reale G., *Teofrasto e la sua aporetica metafisica*, Brescia, La Scuola, 1964.

Rivière C. *Teilhard, Claudel et Mauriac*, Paris, Edit. Univer., 1963.

Robinson J. A., *The Honest to God Debate*, London, SCM Press, 1963.

Theimer W., *Geschichte der politischen Ideen*. III Aufl., Bern, Francke Verl.

Max Weber und die Soziologie heute, Tübingen J. C. B. Mohr,

Wright I. *Realismus und Apriorismus* in N. Hartmanns Erkenntnistheorie, Berlin, W. de Gruyter, 1965.

Zagadnienia Naukoznawstwa, Warszawa, PAN, 1965.

Australasian Journal of Philosophy, Vol. 43 No 1, 2, 3, Sydney, A. A. Ph., 1965.

Biuletyn Polskiego Komitetu do spraw UNESCO, Nr 9(84), 10(85), Warszawa, PKS-UNESCO, 1965.

British Book News, No 302, 303, 304, London, The British Council, 1965.

Cahiers du Communisme, No 11, 12, Paris, Part. Com. Fr., 1965.

Cahiers internationaux de sociologie, Paris, PUF, 1964.

Dialectica — Revue trimestrelle, Vol. 19 No 1/2(73/74), 3/4(75/76), Neuchâtel, Du Griffon, 1965.

Episteme — Anuario de filosofia, Roczniki 1961—63, Caracas, Univ. Centr. de Venezuela, 1965.

Filosofskie Nauki, Nr 1, 2, 3, 4, 5, 6, Moskwa, Wysszaja Szkoła, 1965.

Informationen aus dem philosophischen Leben in der Deutschen Demokratischen Republik, Jaug. 1. Nr 9/10, Berlin, SED, 1965.

Lyyun A *Hebrew Philosophical Quarterly*, Vol. 15 No 4, Jerusalem, The Hebrew Univ., 1964.

Kultura i Społeczeństwo, T. IX, nr 1, 2, 3, 4, Warszawa, PWN, 1965.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Rok X Nr 3, Warszawa, PWN, 1965.

Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti, XV, Ljubljana, 1964, SAZiU.

Logique et Analyse, No 29, 30, 31, Louvain, Nauwelaerts, 1965.

Materiały i studia Zakł. Historii Filoz. Staroż. i Średn., T. V., seria A.

Materiały Prakseologiczne, Nr 20, Warszawa, PWN, 1965.

Otázky marxistickej filozofie, Rocz. XX Nr 6, Bratislava, Slov. Akad. Vied., 1965.

Otázky mezinárodních vztahů, Nr 1, 4, 6, 7, 9, 5, 2, 3, Praha, Nakl. Pol. Lit., 1961—65.

Philosophy & Phenomenological Research, Vol. 26 No 2, Buffalo, Int. Phen. Soc., 1965.

Polish Scientific Periodicals, Nr 8, 9, 10, Warszawa, PAN, 1965.

Psychologia Wychowawcza, T. VIII z. 4, 5, Warszawa, ZNP, 1965.
Questions Actuelles du socialisme, No 76, 77, 78, 79, Belgrad, Q. A. S., 1965.
Repertoire bibliographique de la Philosophie, Tom XVI, No 3, 4, Tom XVII No 1, 2, Louvain, Inst. Sup. Philos. 1964, 1965.
Revue de synthèse, T. LXXXV No 33/34, 35, 36, a 1964. T. LXXXVI No 37/39, 40, Paris, A. Michel, 1965.
Revue International de Philosophie, No 71/72, Bruxelles, R. i. d. Ph., 1965.
Revue Philosophique de Louvain, Tome 63 No 77, 78, Louvain, Ed. d. Inst. Sup. de Phil., 1965.
Revue Roumaine des sciences sociales, Tome 8 No 1, 2/3, 4, Bucarest, Ed. de l'Acad. d. R. P. R., 1964.
Rivista di filosofia neo-scolastica, Anno

LVII fasc. 1, 2—3, 4, 5, Milano, Univ. Cat. S. C., 1965.
Science & Society, Vol. XXIX Nr 4, New York, S. & S., 1965.
Studia Filozoficzne, z. 4(43), Warszawa, PWN, 1965.
The Journal of Aesthetics and Art Criticism Vol. XXIII No 4, Vol. XXIV No 1, part 1/2 No 2, Cleveland, Am. Soc. f. Aesth., 1965.
The Journal of Philosophy, Vol. LXII No 20, 21, 22, 23, 24, New York, Journ. of Philos., 1965.
Zeitschrift für philosophische Forschung, Band XIX Heft 1, 2, 3, 4, Meisenheim, A. Hain, 1965.
Zeszyty Naukowe KUL, Rok VIII Nr 4, Lublin, KUL, 1965.
Znak, 137/138, Kraków, Znak, 1965.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

Wydawca: Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Nakład 500+30. Ark. wyd. 16,5. Ark. druk. 10,125. Papier druk. mat. III kl. 70 g, 70×100. Podpisano do druku 15 VI 1966 r. Druk ukończono w czerwcu 1966 r. Cena zł 50,—

Zapiski Bibliograficzne

a) Prace polskie i przekłady na język polski: Skróty, s. 247. Filozofia w ogóle, s. 248a. Wydania i przekłady dzieł, s. 248b. Historia filozofii, s. 249a. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 250a. Materiały do monografii o filozofach, s. 251a. Metafizyka, s. 252a. Teoria poznania, s. 252a. Logika i metodologia, s. 252b. Cybernetyka, s. 253b. Psychologia, s. 253b. Etyka i teoria postępowania, s. 255a. Estetyka oraz teoria sztuki i literatury, s. 256a. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 257a. Filozofia wychowania, s. 258a. Filozofia przyrody i medycyny, s. 259a. Filozofia religii, s. 259a. Prace w językach obcych drukowane w czasopiśmie polskim, s. 259b. b) Prace w językach obcych: Filozofia w ogóle, s. 260a. Wydania i przekłady dzieł, s. 260a. Historia filozofii, s. 261a. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 262a. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 262b. Metafizyka, s. 263b. Teoria poznania, s. 264a. Historia i filozofia nauki, s. 264a. Logika i metodologia, s. 264b. Psychologia, s. 265a. Teoria wartości, s. 266a. Etyka i teoria postępowania, s. 266a. Estetyka i teoria sztuki, s. 266b. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 267a. Filozofia wychowania, s. 267b. Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych, s. 267b. Cybernetyka, s. 268a. Filozofia religii, s. 268a.

Wiadomości bieżące	269
Wiadomości wydawnicze	269
Publikacje jednostkowe, s. 269a. Publikacje zbiorowe, s. 286b. Wydawnictwa seryjne, s. 287a. Wydawnictwa ciągłe i czasopisma, s. 291b. Bibliografie, encyklopedie, leksykony, informatory, s. 295b.	
Odczyty i wykłady	296
Organizacje	298
Konferencje i zjazdy	299
Nauczanie	306
Wiadomości osobiste	307
Konkursy i nagrody	308
Listy od Redakcji	308
Varia	311
Nekrologia	313
Wydawnictwa nadesłane	314

Numer 1—2 tomu XXV będzie zawierał:

T. Czeżowski: Polskie Towarzystwo Filozoficzne (1904—1964). — R. Ingarden: Uwagi o niektórych twierdzeniach ontologicznych w książce Kazimierza Twardowskiego pt. „Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen”. Recenzje i sprawozdania. — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapiski bibliograficzne. — Wiadomości bieżące.

Cena zł 50.—